

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІ

РЕСПУБЛИКАНСКИЙ
НАУЧНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

«МӘДЕНИЕТ. ҒЫЛЫМ. ҚОҒАМ»

РУХАНИ МӘДЕНИЕТ

РУХАНИ ӨМІР

АДАМ МЕН ҚОҒАМ

БІЛІМ

ДҮНИЕТАНЫМДЫҚ

ИДЕЯЛАР

ТАРИХ

ҚОҒАМДЫҚ САНА

ӘДЕБИЕТ

СӘУЛЕТ

ЕСКЕРТКІШТЕР

АДАМЗАТ

Астана - 2026

Редакционная коллегия:

СУЛЕЙМЕНОВ ОЛЖАС ОМАРОВИЧ – директор Центра сближения культур под эгидой ЮНЕСКО, поэт, народный писатель Казахстана, лингвист-исследователь, тюрколог, видный государственный и общественный деятель

ГАРКАВЕЦ А.Н. – доктор филологических наук, тюрколог, главный научный сотрудник

ЖУСИП Н.Б. – казахстанский журналист, общественный деятель, заслуженный деятель Казахстана, депутат сената парламента Казахстана

КРУПКО И.В. – заместитель директора по науке и внешним связям Международного центра сближения культур под эгидой ЮНЕСКО, доктор философии (PhD)

АННАКУЛИЕВА Г.А. – кандидат экономических наук, академик МАИН, доцент UIB

ОРСАРИЕВ А.А. – главный научный сотрудник РГКП «Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана», доктор политических наук

БАТУРИНА О.В. – кандидат искусствоведения, профессор кафедры истории и теории изобразительного искусства КазНАИ им. Т. Жургенова, член СХ РК, эксперт ЮНЕСКО по сохранению культурного наследия

КАБУЛЬДИНОВ З.Е. – доктор исторических наук, профессор

КУЛЬШАНОВА А.А. – доктор исторических наук, профессор

БУРБАЕВА С.Б. – кандидат педагогических наук, заместитель директора Государственного историко-культурного музея-заповедника «Бозок»

ХУСАИНОВ Ж. – Кандидат экономических наук, докторант по политологии Международного университета Кыргызстана. Сфера научных интересов: политическая наука, историческая память, математическое моделирование, цивилизационная взаимосвязанность, власть и социально-политическая устойчивость в Центральной Азии

ТҰРСЫНОВА Д.А. – и.о. директора РГКП «Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана»

БИЛЬ Т.Ю. – старший научный сотрудник РГКП «Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана»

СМАГУЛОВ Б.Б. – старший научный сотрудник РГКП «Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана»

САДУОВ А.Ж. – научный сотрудник РГКП

«Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана»

ТЛЕУМБЕТОВА Д.Б. – старший научный сотрудник РГКП «Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана»

ШЕРУБАЙҚЫЗЫ Ә. – научный сотрудник РГКП «Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана»

ТҰРСЫНБЕК Д.Т. – научный сотрудник РГКП «Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана»

ДЕМИДОВА М.Д. – научный сотрудник РГКП «Государственный музей «Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана»

Главный редактор:

**МУНАЛБАЕВА
УМУТКАН ДАУРЕНБЕКОВНА**

РЕСПУБЛИКАНСКИЙ
НАУЧНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ
«МӘДЕНИЕТ. ҒЫЛЫМ. ҚОҒАМ»

Выпуск №2. 2026 год
Издается с августа 2022
Периодичность: ежеквартально
Тираж: 1000 экз.

СВИДЕТЕЛЬСТВО о постановке на учет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания №КЗ34VPY00052088, город Нур-Султан, дата выдачи 15.07.2022

Мнение авторов материалов может не совпадать с позицией редакции.

За точность публикуемых сведений и цитат ответственность несут авторы материалов.

Редакция оставляет за собой право редактировать материалы.

Редакция не рецензирует и не возвращает рукописи.

Гонорары авторам статей не выплачиваются.

Учредитель и издатель:

«Центр сближения культур» Научно-исследовательский институт культуры Казахстана» Комитета культуры Министерства культуры и информации Республики Казахстан

Почтовый адрес редакции: 010000, город Астана, район Алматы, проспект Тәуелсіздік, 54

**«МӘДЕНИЕТ. ҒЫЛЫМ. ҚОҒАМ»
ЖУРНАЛЫНЫҢ МАҚСАТЫ:**

- Мәдениеттерді жақындастыру саласындағы жаңа ғылыми мақалаларды, инновациялық әзірлемелерді, тарихи құжаттарды және өзекті ғылыми бағылымдарға рецензияларды жариялау;
- Шетелдік ғалымдар мен мемлекет қайраткерлерінің мақалаларын журналда жариялауға тарту арқылы ғылыми қоғамдастық құру;
- Жас ғалымдардың шығармашылық және жарияланымдық белсенділігін арттыру;
- Оқырман аудиториясын мәдениеттану ғылымдары саласындағы жаңа жетістіктермен таныстыру;
- Магистранттар мен докторанттардың диссертациялық зерттеулерінің нәтижелерін апробациялауға қолдау көрсету;
- Қазақстандық гуманитарлық ғылымдарды әлемдік ғылыми кеңістікке интеграциялау;
- Қазақстандық ғылыми мектептің әлемдік ғылыми қоғамдастықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру;
- «Жаңа Қазақстан» стратегиясы шеңберінде мәдениет саласындағы негізгі ережелерді іске асыруға ықпал ету;
- Халықаралық стандарттардың талаптарына сәйкес жарияланымдардың жоғары ғылыми және кәсіби деңгейін қамтамасыз ету;
- Журналдың миссиясы – мәдени және философиялық ғылымдар туралы дәстүрлі идеяларды синтездеу. Бүгінгі таңда мәдениеттерді жақындастыру және мәдениетті тарихи талдау мен мамандандыру мәселелері бұрынғыдан да өзекті. Осыған байланысты, журналда елеулі орын алатын антропология Қазақ және жалпы адамзаттық мәдениеттің қайталанбас ерекшелігіне, сондай-ақ коммуникация жүйесі ретінде осы мәдениеттер әзірлеген символдар мен белгілерге, сондай-ақ өзін-өзі қабылдау тәсіліне назар аударады.

**ЗАДАЧИ ЖУРНАЛА
«МӘДЕНИЕТ. ҒЫЛЫМ. ҚОҒАМ»:**

- Публикация новых научных статей, инновационных разработок, исторических документов и рецензий на актуальные научные издания в сфере сближения культур;
- Формирование научного сообщества за счет привлечения к публикациям в журнале статей зарубежных ученых и государственных деятелей;
- Повышение творческой и публикационной активности молодых ученых;
- Ознакомление читательской аудитории с новейшими достижениями в области культурологических наук;
- Поддержка магистрантов и докторантов в апробации результатов их диссертационных исследований;
- Интеграция казахстанских гуманитарных наук в мировое научное пространство;
- Повышение конкурентоспособности казахстанской научной школы в мировом научном сообществе;
- Способствовать реализации в сфере культуры в рамках стратегии «Жаңа Қазақстан»;
- Обеспечение высокого научного и профессионального уровня публикации в соответствии с требованиями международных стандартов;
- Миссия журнала – синтез традиционных представлений о культурологических и философских науках. Сегодня, как никогда, актуальны вопросы специализации исторического анализа культуры и сближения культур. В этой связи, антропология, которой мы надеемся отвести в журнале заметное место, обращает внимание на неповторимое своеобразие казахской и общечеловеческой культуры, а также выработанных этими культурами символов и знаков как системы коммуникации, а также способа самовосприятия.

Еліміздің Егемендігі, Тәуелсіздігі – ең маңызды, ең қастерлі құндылығымыз.

Біз өркениетті әрі озық ойлы ұлт ретінде өзімізге сенімді болуымыз керек. Ешкімге жалтақтамай батыл әрекет етуіміз қажет. Бұдан басқа жол жоқ. Мақсаты айқын, көзі ашық, көкірегі ояу азаматтарымыз мемлекет тағдырына жауапты екенін терең түсінеді. Олар еріктілер қатарына қосылып, қайырымдылық жасап, маңызды бастамаларды табысты іске асырып жүр.

Нағыз отаншыл адам көзбояушылыққа бармайды, шын патриот ел мүддесі үшін табанды еңбек етеді. Жасампаз отаншылдық дегеніміз де – осы.

Мемлекет үшін бір күннің қамы емес, болашақтың жайы маңызды. Сондықтан біз Абайдың ұлағатына сай «ақырын жүріп, анық басамыз». Ұлт мүддесін бәрінен биік қойып, алысқа көз тігеміз. Төл тарихымызға құрметпен қарап, ұрпақтар сабақтастығын сақтауға баса назар аударамыз.

*Мемлекеттік Ту көтеру рәсімі,
4 маусым 2026 жыл*

10 СӘУІР

ПРЕЗИДЕНТ: ОЗЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚАЗЫҒЫ – ҒЫЛЫМ, АЛ ҚАЗЫНАСЫ – ҒАЛЫМ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ғылым қызметкерлері күнімен құттықтады.

«Ең алдымен, Ғылым қызметкерлері күні баршаңызға құтты болсын деймін. Осы белгілі мереке қарсаңында Ақордаға жиналып, бас қосу жақсы дәстүрге айналды. Бұл – еліміздің ғалымдар қауымына деген ерекше құрметі және айрықша ықыласының көрінісі. Себебі кез келген дамыған, яғни, озық мемлекеттің қазығы – ғылым, ал қазынасы – ғалым. Әр елдің ғылыми әлеуеті – оның абырой-беделі мен күш-қуатының өлшемі десек, қате болмайды. Ғылымға басымдық беретін, ғалымын қадірлейтін, басқаша айтсақ, «ғылым-білім бар жұрттар» ғана өркениеттің өріне шығады. Бұл – ақиқат. Түптеп келгенде, адамзаттың барлық жетістігі ғалымдардың зияткерлік еңбегінің жемісі екені сөзсіз», - деді Тоқаев.

Президент ғалымдардың ұлт сапасын арттыруға, халықтың әл-ауқатын жақсартуға мол үлес қосып отырған еңбектерін атап өтті.

«Баршаңызға шынайы ризашылығымды білдіремін. Хакім Абай айтып өткендей, «Адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озбақ». Бұл – ешқашан өзектілігін жоғалтпайтын тағылым. Біз бәсекеге қабілетті ел боламыз десек, ең алдымен, ғылымды дамытып, жаңа технологияны, жасанды интеллектіні меңгеруіміз керек», - деді Президент.

Baq.kz

25 СӘУІР

ПРЕЗИДЕНТ КРЕАТИВТІ ИНДУСТРИЯНЫ ДАМУ ҚОРЫНЫҢ КЕҢСЕСІН АРАЛАП КӨРДІ

Қасым-Жомарт Тоқаев қор жұмысымен танысты. Бұл Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес, отандық креативті секторды қолдаудың негізгі институты ретінде құрылған.

Президентке жаңа кеңістіктің шығармашыл жастар, инвесторлар мен туристер бас қосатын орынға айналатыны жөнінде баяндалды. Шоурум форматында безендірілген кеңседе креативті өнім әзірлеудің толық циклі көрсетілген. Сол арқылы көпшілік қарапайым идеяны өндіріске айналдыруға дейінгі шығармашылық үрдістің қалай жүргізілетінін тамашалай алады.

Мемлекет басшысы зергерлік және ағаш шеберханаларын, музыка, кілем тоқу, бейнелеу өнері залдарын, fashion-аймақты аралады. Yurt Capsule – мұндағы негізгі орынның бірі. Бұл кеңістікте киіз үйдің дәстүрлі формасы технологиялық тұрғыдан жаңа кейіпке енген. Жоба цифрлық өнерді, мультимедиялық контентті және мәдени сторителлингті бір арнаға тоғыстырады.

Қасым-Жомарт Тоқаевқа еліміздің брендин қалыптастыру тұжырымдамасы жайында мәлімет берілді. Бастама мәдени мұраларымызды заманға сай жаңаша интерпретациялау, креативті индустрияны дамыту және ұлттық бірегейлікті нығайту арқылы еліміздің туристік әлеуетін арттыруды көздейді.

Креативті индустрияны дамыту қоры талантты жастарды іздеп тауып, оларға қолдау көрсету, инвестиция тарту, инфрақұрылымды жетілдіру секілді төрт негізгі бағыт бойынша жұмыс істейді. Отандық креативті өнімдерді сыртқы нарыққа шығаруға ықпал етеді. Сонымен

қатар барлық облыс орталығында ашылған өңірлік хабтардың қызметін үйлестіреді.

Бүгінде Қазақстанның креативті экономика саласында шамамен 48 мың кәсіпкерлік нысан бар. Олар 160 мыңға жуық адамды жұмыспен қамтып отыр. Индустрияға кино, анимация, геймдевелопмент, цифрлық өнер, сән, дизайн және халықтық қолөнер секілді салалар зор үлес қосуда.

Akorda.kz

21 МАМЫР

МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН МАРАПАТТАУ РӘСІМІНДЕ СӨЗ СӨЙЛЕДІ

Президент, ең алдымен, салтанатты іс-шараға қатысушыларды Мәдениет және өнер қызметкерлері күнімен құттықтады.

«Бұл – еліміз үшін мән-маңызы айрықша мереке. Мәдениет – халқымыздың ұлттық болмысы мен рухани дербестігінің арқауы екенін бәріміз жақсы білеміз. Мәдени және рухани дүниесін сақтай білген елдің мәртебесі биік, мерейі үстем болары айқын. Сіздер осы игі мақсат жолында табанды жұмыс істеп келесіздер. Қоғамымыз бұл еңбекті жоғары бағалайды. Бүгін мен кәсіби мереке күні еліміздегі барша мәдениет және өнер саласы мамандарына шынайы алғысымды білдіремін! Қазақ – өнердің киесін ұғатын, өнерпаздың қадірін білетін жұрт. Біз ерекше дарын иелеріне әрдайым лайықты құрмет көрсетеміз. Жұртымыз «Өнердің өрісі кең» деп сіздерді қашанда қадірлеген. Міне, бүгінгі жиын да соның бір көрінісі. Шын мәнінде, руханияты бай елдің ойы озық, болашағы жарқын болады», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Мемлекет басшысы қазір Қазақстанда ауқымды өзгерістер болып жатқанын айтты.

«Бұл жай ғана өзгерістер емес: еліміздің болашағына тікелей қатысы бар, мағынасы ауқымды, терең, кешенді, жүйелі реформалар жасалуда. Мақсатымыз – Отанымызды күшті, озық мемлекет ретінде дамыту, сондай-ақ, дарынды, отаншыл, жігерлі және көзі ашық, көкірегі ояу жастардың өмір жолын ашып беру. Наурыз айында бәріміз бір ел, бір халық болып конституциялық реформаға бірауыздан қолдау көрсеттік. Ортақ іске мәдениет саласының мамандары мен өнер қайраткерлері де белсене атсалысты. Саяси науқан кезінде

халқымыз еліміздің жарқын болашағына үлкен сеніммен қарап, тарихи таңдауын жасады. Осылайша, жаңа Конституциямыз тұғырына қонды. Расында, бұл Қазақстанның келешегін айқындайтын маңызды шешім болғаны анық. Ата заң – ел тәуелсіздігі мен мемлекеттігінің мызғымас кепілі, халқымыз жүріп келе жатқан жолдың басты темірқазығы. Конституцияда ұлтымыздың мүддесі, мақсат-мұраты мен

арман-тілегі айқын көрініс тапты. Ата заңға сәйкес еліміздің егемендігін, жеріміздің тұтастығын, азаматтардың құқығы мен бостандығын қорғау бұлжымас қағидат саналады», – деді Президент.

Қасым-Жомарт Тоқаев Конституцияда тарихи-мәдени мұрамызды сақтау мәселесіне де баса назар аударылғанын жеткізді.

«Енді мәдениет саласын қолдау –

мемлекеттің конституциялық міндеті. Қазір бұл бағытта ауқымды шаруа жасалып жатыр. Мен Мемлекет басшысы ретінде ұлт руханиятына адал қызмет етіп жүрген мамандардың әлеуметтік жағдайын жақсартуға ерекше мән беріп отырмын. Мәселен, соңғы бес жылда олардың жалақысы екі есе ұлғайды. Биылдан бастап өнерпаздарға берілетін мемлекеттік стипендия көлемі екі есе өседі. Тек былтырдың өзінде елімізде 61 мәдениет нысаны салынды. 250-ден астам мекемеге жөндеу жұмыстары жүргізілді. Өткен жылы Президент Жарлығымен үш бірдей мұражайға «Ұлттық» мәртебе берілді. Бұл жұмыс биыл да жалғасын табады. Меніңше, Максим Горький атындағы Мемлекеттік академиялық орыс драма театрына және Еркеғали Рахмадиев атындағы Мемлекеттік академиялық филармонияға «Ұлттық» мәртебе берілсе, орынды болар еді. Сондай-ақ Сәбит Мұқанов атындағы облыстық қазақ музыкалық-драма театрына «Академиялық» мәртебе беру керек деп есептеймін. Аталған өнер ұжымдары тұтас еліміздің рухани мұрасын байытуға өлшеусіз үлес қосып келеді», – деді Президент.

Бұдан бөлек, Мемлекет басшысы дәстүрлі өнерді, әсіресе, жыр, терме, күй өнерін дамытуға ерекше мән беру қажет деп санайды.

«Төл өркениетіміздің осындай теңдессіз қазыналарын дәріптеп жүрген өнер адамдарына қолдау көрсету маңызды. Осы орайда, мен «Асыл мұра» ұлттық сыйлығын тағайындау туралы шешім қабылдайтын болдым. Бұл марапат дәстүрлі өнер өкілдерін қолдауға, олардың шығармашылығын насихаттауға, ұлттық өнердің беделін арттыруға ықпал етеді. Осы жоғары дәрежелі сыйлықпен тиісті министрліктің ұсынысы бойынша Мемлекет басшысының Жарлығымен лайықты өнер және мәдениет қайраткерлері марапатталады», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президенттің айтуынша, мәдениет пен өнер саласы ел өмірінің ажырамас бөлігі

ретінде әрдайым мемлекет назарында болады.

«Еліміздің төл мәдениеті дүние жүзіне лайықты деңгейде танылып келеді. Халқымыз жақсы көретін әйгілі музыканттар, әншілер, актерлер, суретшілер, бишілер, креативті индустрия өкілдері және басқа да өнер шеберлері қазіргі қазақ руханиятының жарқын бет-бейнесіне айналды. Қазақстанның шетелде кеңінен танылған медиа жобасы – Silk Way Star халықаралық ән байқауы. Бұл – заманауи мәдени дипломатияның бір үлгісі. Еліміз халықаралық ұйымдармен ықпалдастықты айтарлықтай күшейтті. Ірі мәдени-ағарту жобалары белсенді түрде қолға алынып, ғылыми бастамалар көтерілуде. Бұл сан қырлы қазақ мәдениетін насихаттау бағытындағы дұрыс әрі қажетті іс. Бүгінгі кездесуіміз маңызды күннің қарсаңында өтуде. Мұның символдық мәні зор. 1992 жылы 22 мамырда Қазақстан ЮНЕСКО-ның толық мүшесі атанды. Айтпақшы, осыдан 34 жыл бұрын, дәл сол күні министрдің орынбасары ретінде аталған беделді халықаралық ұйымның Париждегі штаб-пәтеріне барып, ЮНЕСКО-ның сол кездегі Бас директоры Федерико Майормен бірге осы тарихи уақиғаға қатысты құжатқа қол қойған едім. Содан бері еліміздің жиырмаға жуық материалдық және материалдық емес мұрасы, соның ішінде Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі ЮНЕСКО тізбелеріне енді. Бұл тізім алдағы уақытта ұлғая түседі. ЮНЕСКО істері жөніндегі ұлттық комиссия мен тиісті министрліктерге осындай міндет жүктелді», – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаев кеше ғана Астанада Алтын Орда рөлін адамзат жылнамасының бірегей тарихи, мәдениет және өркениет жобасы ретінде ғылыми тұрғыдан объективті зерделеуге арналған халықаралық симпозиум өткенін еске салып, аталған шараның мән-маңызына тоқталды.

«Мен шағын баяндамада өз көзқарасымды жеткіздім. Оны білікті

тарихшылар мен мәдениеттанушылардың, құқықтанушылардың Еуразия кеңістігіндегі тарихи үдерістердің түрлі аспектісіне қатысты кәсіби талқысына салуға болады деп ойлаймын. Алайда бұл ақпаратты бұра тартатын сауатсыздарға қол емес. Маусым айының алғашқы онкүндігінде III Архившілер конгресі өтеді. Биылғы басқосу жаппай цифрландыру мен жасанды интеллект дәуірінде тарихи-мәдени және деректі мұраны сақтау мәселесіне арналады. Біз

– мәдениетіміз әралуан, бауырмал әрі кеңпейіл халықпыз. Еуразия кеңістігінде маңызды орын алатын және аталған субконтинентте жан-жақты қауіпсіздік жүйесін қалыптастыруға атсалысып жатқан прогрессивті, бейбітсүйгіш ел ретінде Қазақстанның халықаралық беделін арттыру үшін осы мәдени ерекшелікті жан-жақты дәріптеудің мәні зор. Сонымен қатар жастарымызды жаңа геосаяси және геоэкономикалық жағдайдағы қатаң, тіпті,

қатігез бәсекелес ортада барынша табысқа жетуге қазірден бастап даярлауымыз керек. Бұл – біздің басты міндетіміз», – деді Президент.

Сонымен қатар Мемлекет басшысы қоғамдық сананы жаңғырту жөнінде пайымымен бөлісті.

«Біз ойы озық, өркениетті ел боламыз десек, ең алдымен қоғамдағы кез келген мәдениетсіз әрекетке, жабайы жүріс-тұрыс пен тұрпайы тағылыққа, яғни, вандализмге түбегейлі тосқауыл қоюымыз керек. Өкінішке қарай, соңғы уақытта тарихи және мәдени нысандарға қасақана зиян келтіру жағдайлары жиілеп кетті. Мысалы, жақында ғана Маңғыстау облысының Ыбықты сай шатқалында болған оқиға бойынша тиісті өкілетті органдар қатаң құқықтық қорытынды шығаруы керек. Біз тұтас қоғам болып осындай заңсыз әрекеттерге үзілді-кесілді қарсы тұруымыз қажет. Заңды құрметтеу, табиғатты аялау, жауапкершілік, жасампаз патриотизм қағидаттары қоғамдық санада түбегейлі орнығуға тиіс. Бұл қасиеттер азаматтарымыздың, әсіресе, өскелең ұрпақтың дүниетанымы кең, мінез-құлқы дұрыс адам ретінде қалыптасуына негіз болуы керек», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент қоғамда кітап оқу мәдениетін насихаттау туралы ой қозғап, мемлекеттің осы бағытта қолға алған бастамалары жөнінде айтты.

«Кітап оқу өркениетті қоғам құрып, озық ойлы ұлт болудың ең тәте жолы деп айтсақ, артық болмайды. Сондықтан біз ел ішінде, әсіресе, жастар арасында кітап оқу мәдениетін кеңінен дәріптеуіміз керек. Мен өткен аптада Кітап оқу мәдениетін дамыту және зерделі ұлт қалыптастыру жөніндегі шаралар туралы арнайы Жарлыққа қол қойдым. Осы маңызды құжаттың негізгі мақсаты – ұлт сапасын арттыру, яғни, адам капиталын дамыту, қоғамның зияткерлік және мәдени әлеуетін нығайту. Үкіметке осы бағыттар бойынша нақты шараларды іске асыруды, соның ішінде кітапхана және кітап шығару

ісін заң тұрғысынан қамтамасыз етуді тапсырамын. Сонымен қатар «Зерделі ұлт» тұжырымдамасы бекітіледі, «Жылдың он оқырманы» республикалық жобасы өткізілетін болады. Баршаға қолжетімді Ұлттық цифрлық кітапхана платформасы іске қосылады. Басқа да тың бастамалар жүзеге асырылады. Бұл жұмысқа тұтас қоғаммен бірге мәдениет саласының қызметкерлері, әсіресе, кітапханашылар, баспагерлер белсене атсалысады деп ойлаймын. Сонымен бірге мен жақында еліміздің орта білім беру жүйесіне жасанды интеллектіні ендіру жөніндегі шаралар туралы Жарлыққа қол қойдым. Меніңше, бұл – шын мәнінде аса өзекті және қажетті қадам. Қазіргі технология дәуірінің қарқыны өте жылдам. Сондықтан мұндай маңызды шешімді дер кезінде қабылдасақ, жастарымыз дамудың даңғыл жолына түсе алмай, артта қалып қоюы мүмкін. Ал бұл мемлекетіміздің келешегі үшін аса қауіпті екені айтпаса да түсінікті. Біз, әрине, ондайға жол бермейміз», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Мемлекет басшысы алдымызда Әділетті, Таза, Мәдениетті, Өркениетті, түптеп келгенде, Озық ойлы Қазақстанды құру міндеті тұрғанын еске салды.

«Біз мұның аса жауапты әрі өте күрделі міндет екенін жақсы түсінеміз. Халқымыз «Әрекет түбі – берекет» деп бекер айтпаған. Шын мәнінде, озық және нағыз дамыған ел боламыз десек, ең алдымен, қоғамда жаңа мәдениет қалыптастыруымыз қажет. Еңбекқорлық, білімпаздық, жасампаздық, жанашырлық, отаншылдық қасиеттерін өскелең ұрпақтың бойына сіңіруіміз керек. Мұның бәрін күнделікті қажырлы еңбекпен, нақты іспен көрсетуіміз қажет. Заң мен тәртіп қағидаты мәдениеті жоғары қоғамда ғана берік орнығады. Бұл – ақиқат. Осы маңызды жұмысқа Сіздер де елеулі үлес қосып жүрсіздер, болашақта да солай болады деп сенемін», – деді Президент.

Қасым-Жомарт Тоқаев сөзін қорытындылай келе, бүгін төл мәдениетіміздің өрісін кеңейтіп,

халқымыздың рухани дүниетанымын байыту жолында жемісті еңбек етіп жүрген бір топ азаматты жоғары мемлекеттік наградалармен марапаттау туралы шешім қабылдағанын жеткізді.

«Қазір біздің ортамызда белгілі әнші әрі домбырашы Татьяна Николаевна Бурмистрова отыр. Ол жарты ғасырға жуық уақыт бойы қазақтың дәстүрлі өнерін белсенді түрде кеңінен дәріптеп, жас дарындарға үлгі-өнеге көрсетіп жүр. Бүгін мен Татьяна Бурмистроваға ең жоғары «Отан» орденін беру туралы Жарлыққа қол қойдым. Сонымен қатар бүгін жезтаңдай әнші, халқымыз, әсіресе, әйелдер қауымы жақсы көретін өнер иесі, Қазақстанның халық әртісі Мақпал Жүнісоваға екінші дәрежелі «Барыс» орденін тапсырамын. Михаил Лермонтов атындағы ұлттық орыс драма театрының актрисасы Марина Юрьевна Ганцева III дәрежелі «Барыс» орденімен марапатталады. Ол Қазақстан мәдениетінің дамуына елеулі үлес қосты. Таланты мен көпжылдық еңбегінің арқасында театр өнерін бағалайтын көрерменнің ықыласы мен сүйіспеншілігіне бөленді. Кәсіби мереке күні мәдениетіміздің дамуына зор еңбек сіңірген бірнеше өнер қайраткеріне «Қазақстанның халық әртісі» атағы беріледі. Жалпы, биыл елімізде 120 мәдениет және өнер қызметкері мемлекеттік марапатқа ие болады», – деді Мемлекет басшысы.

Президент төл мәдениетіміз түркі өркениетінің ажырамас бөлігі саналатынын жеткізді.

«Мен биыл Ұлыстың ұлы күнінде киелі Түркістан жерінде мемлекеттік наградалар қатарына Qoja Ahmet Yasaui орденін енгізу туралы маңызды бастама көтердім. Бұл марапат Қазақстанның дамуына айрықша еңбек сіңірген еліміздің және шетелдің белгілі ғалымдарына, мемлекет және қоғам қайраткерлеріне берілетін болды. Осы жоғары марапатты өткен аптада бірінші болып Түркия Президенті Режеп Тайип Ердоғанға және осыдан екі күн бұрын ЮНЕСКО-ның бұрынғы бас директоры

Одрэ Азуле ханымға табыстадым. Азуле ханым кезінде Қазақстан мен ЮНЕСКО-ның ынтымақтастығын нығайтуға зор еңбек сіңірді, әсіресе, Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне қатысты жұмысқа белсене атсалысты. Мұны ерекше атап өткім келеді. Сондықтан біз түркі бірлігін нығайтуға, ұлт мәдениетін дәріптеуге мол үлес қосқан шетелдік әріптестеріміздің еңбегін әрдайым жоғары бағалаймыз. Сонымен қатар бүгін мен ұлт өнеріне елеулі үлес қосып жүрген бірнеше азаматқа пәтер кілтін табыстаймын. 2024 жылдан бастап осы күнге дейін мәдениет және өнер қайраткерлеріне жалпы саны 200 пәтер берілді. Бұл игі үрдіс міндетті түрде өз жалғасын табады. Баршаңызға құтты болсын! Төл өнеріміз өркендей берсін! Ұлт мәдениетінің мәртебесі әрдайым биік болсын!» – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент Жарлығымен мәдениет саласындағы аса үздік жетістіктері және Қазақстан Республикасына сіңірген айрықша еңбегі үшін бір топ азаматқа мемлекеттік награда табысталды.

Akorda.kz

11 СӘУІР

МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ ҚАСЫМ-ЖОМАРТ ТОҚАЕВ ӨЗБЕКСТАНҒА ЖҰМЫС САПАРЫМЕН БАРДЫ

Бұхара қаласының әуежайында мәртебелі мейманды Өзбекстан Президенті Шавкат Мирзиёев қарсы алды.

Салтанатты қарсы алу рәсімінде Қазақстан Президентінің құрметіне ұлттық ән мен би орындалды.

Қазақстан Президентінің Өзбекстанға жұмыс сапары Бұхарадағы Бахауддин Нақышбанди кесенесіне зиярат етуден басталды.

Мемлекеттер басшылары медресе, екі мешіт пен мұнарадан тұратын мемориалдық кешенді аралап көрді. Зиярат барысында Құран оқылып, бауырлас халықтарға бейбіт өмір мен бақ-береке тілеп, дұға жасалды.

Қасым-Жомарт Тоқаев пен Шавкат Мирзиёев мемориалдық кешенге келушілермен жылы рәуіште әңгімелесіп, суретке түсті.

Нақышбандия тариқатының негізін салушы Бахауддин Нақышбандидің кесенесі XVI ғасырда салынған.

Ескерткіш жанындағы музейде XIX ғасырдағы Құран қолжазбасы, тарихи құжаттар, кітаптар мен басқа да құнды жәдігерлер сақталған.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Өзбекстан Президенті Шавкат Мирзиёевпен бейресми кездесу өткізді

Қасым-Жомарт Тоқаев Президент

Шавкат Мирзиёевке қонақжайлықпен қарсы алып, бүгінгі бейресми кездесуді ұйымдастырғаны үшін ризашылығын білдірді.

«Шын мәнінде, қазіргі геосаяси құбылмалы жағдайды ескерсек, бұл сапарымды өте маңызды деп айтсақ, қате болмас. Өзбек елі – Қазақстан үшін сенімді стратегиялық серіктес. Біз осы сапар барысында өзекті мәселелер жөнінде пікір алмасамыз. Күн тәртібінде екіжақты қарым-қатынасымыз бойынша бірқатар аса маңызды мәселе бар. Алайда біздің арамызда ешқандай түсінбеушілік я болмаса кедергі жоқ. Қол қойылған жобалар, жоспарлар бірте-бірте орындалуда. Біздің Үкімет барлық келісімдерді бұлжытпай іске асыру міндетін жақсы түсініп отыр. Менің бақылауыммен тиісті жұмысты атқарып жатыр», – деді Мемлекет басшысы.

Президент 2,5 мың жылдан аса тарихы бар киелі Бұхара шаһары әлемдік тарихи-мәдени мұраның ажырамас бөлігі саналатынын атап өтті.

«Бұхара – Шығыстың орта ғасырлардағы рухани әрі зияткерлік орталықтарының бірі. Бұл көне шаһар мен қазақ халқының арасында белгілі-белгісіз байланыстар көп. Қазақтың әйгілі ойшылы Мәшһүр Жүсіп Бұхарада ілім жиған. Ғасырлар бойы қазақтың көптеген зиялылары Бұхарада білім алып, жергілікті медреселерде

оқыған. Мұнда адамзаттың өркендеуіне айрықша әсер еткен кезеңдер мен ұлы өркениеттің тынысын сезінесіз. Бүгінде Бұхара өзінің мыңжылдық дәстүрі мен Жаңа Өзбекстанның қарқынды дамуын үйлестіріп отыр. Қазіргі Бұхараны тамашалап, барлық ғимаратқа жаппай ауқымды жаңғырту жұмыстары жүргізілгеніне куә болдық. Бұл – өте үлкен істің нәтижесі, ең бастысы, ұлы тарихи мұраға мемлекет тарапынан жасалған қамқорлықтың көрінісі», – деді Мемлекет басшысы.

Президент тарихи тығыз байланыстар Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы шынайы стратегиялық серіктестік пен одақтастықтың мызғымас іргетасы екенін еске салды.

«Екіжақты қарым-қатынасымыздың бұрын-соңды болмаған жоғары деңгейге көтерілуіне, құрметті Шавкат Миромонович, Сіздің қосқан үлесіңіз зор. Қазақстан ең жақын көрші әрі одақтас ел ретінде Сіздің парасатты басшылығыңызбен жүргізіліп жатқан ауқымды саяси және экономикалық өзгерістерді толық қолдайды. Өзіңіз белгілеген стратегиялық бағдар арқылы халқыңыздың әл-ауқаты ұдайы жақсарып, ірі инфрақұрылымдық және әлеуметтік жобалар іске асырылуда. Бұл жетекші қаржы институттарының рейтингінде оң бағаланып, еліңіздің халықаралық аренадағы беделі артып келеді. Сіздің ұлттық мүддені көздейтін дәйекті саясатыңыз Өзбекстанның, сондай-ақ тұтас аймақтың одан әрі өсіп-өркендеуіне ықпал етеді деп сенемін», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент Қазақстанда жаңа Конституция қабылдануына байланысты Өзбекстан көшбасшысының құттықтау жолдағанына алғыс айтты. Президент осы тарихи оқиға кезінде шет мемлекеттер басшылары арасынан Шавкат Мирзиёев алғашқы болып құттықтағанын жеткізді.

Мемлекет басшысы Өзбекстан Президентінің «Таза ауа» бастамасына қолдау білдіріп, бұл жоба Қазақстанның ірі қалалары үшін де өзекті екеніне тоқталды.

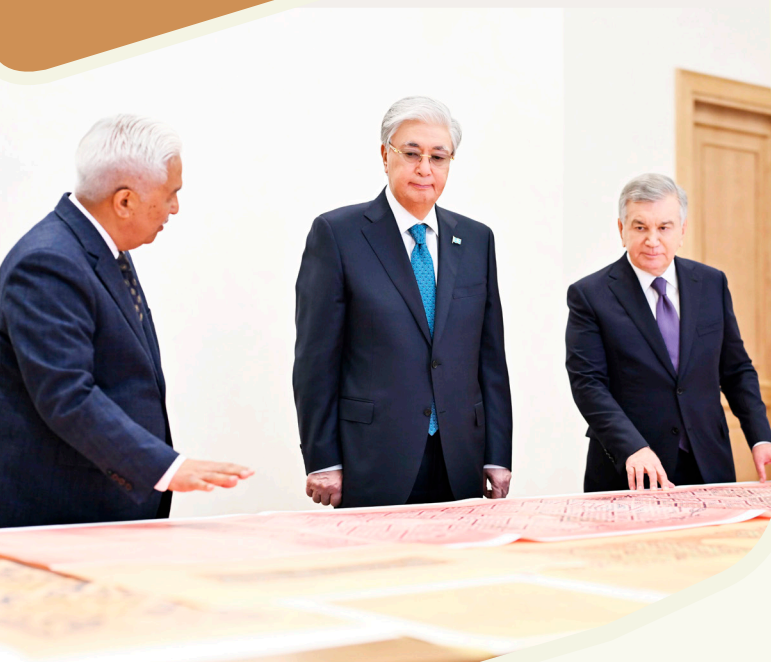
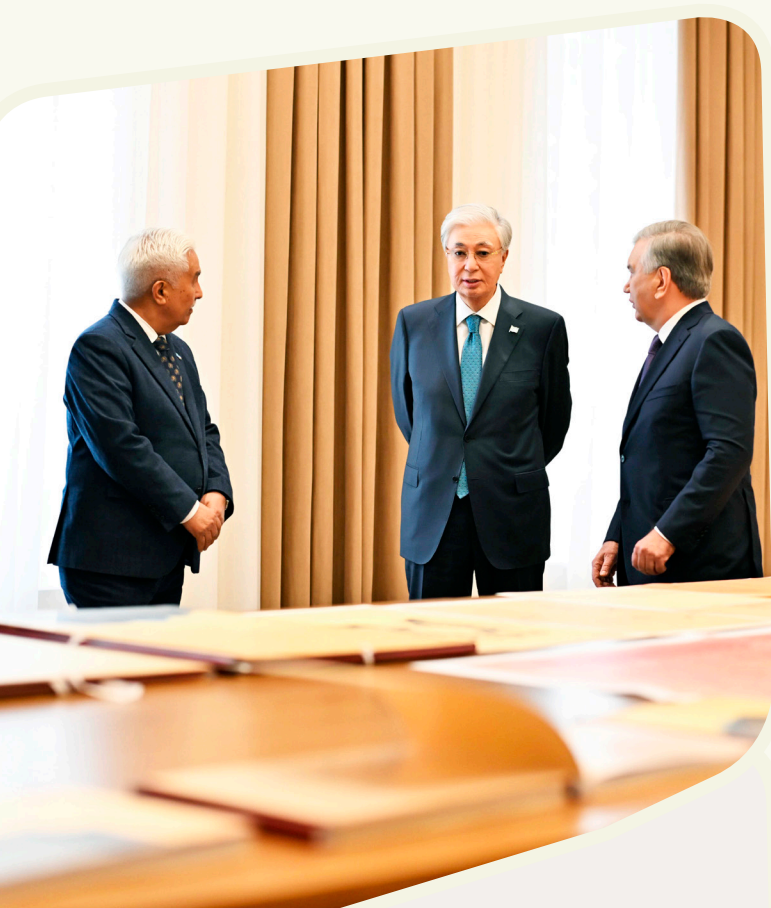
«Сіздің таза ауаға қатысты бастамаңызды құптаймын. Ташкенттегі экологиялық жағдайға алаңдаушылық білдіруіңізді түсінемін. Біздің Алматы қаласындағы ахуал да тым күрделі. Өкінішке қарай, Алматы әлемдегі ауасы ластанған ірі қалалар қатарында тұр. Сондықтан шұғыл шаралар қабылдау қажет. Егер Сіз қарсы болмасаңыз, «Таза ауа» бастамасын бірлесіп іске асыруды ұсынамыз. Президенттер ұйытқы болған бұл жобаны үкіметтеріміз жүзеге асырады. Жұртшылық пен халықаралық қоғамдастық мұны қуаттайды деп санаймын. Шын мәнінде, бұл бастама аясында көп іс атқаруға болады. Осы арқылы жергілікті билік пен кәсіпкерлер экологияны қорғауда, табиғатты аялауда жауапкершілік жүгін жете сезінеді», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Өзбекстан Президенті Бұхарадағы бүгінгі жүздесудің екі ел арасындағы сан қырлы байланыстарды кеңейтуде маңызы зор деп пайымдайды.

«Сіздің бұл сапарыңыз ғасырлардан тамыр тартатын қос халық арасындағы достықты, тығыз бауырластықты көрсетеді, сондай-ақ стратегиялық серіктестік пен одақтастық қарым-қатынастың ұдайы нығайып келе жатқанына дәлел. Ашық әрі риясыз келіссөздер ынтымақтастығымыздың мазмұнын байыта түсіп, нақты нәтижелерге қол жеткізуге, өңірдегі өзара ықпалдастық аясын одан әрі кеңейтуге негіз болатынына сенімдімін», – деді Шавкат Мирзиёев.

Ол өзбек халқының ең жақын көрші және одақтас ретінде Қасым-Жомарт Тоқаевтың Әділетті Қазақстан құру

жолындағы тиімді реформаларына шынайы қолдау білдіретінін жеткізді.

«Әлемдегі күрделі ахуалға қарамастан, еліңіздің экономика көлемі 300 миллиард доллардан асты. Шикізаттық емес сектор жанданып, ішкі жалпы өнімде шағын және орта кәсіпкерліктің үлес салмағы 40 пайызға жуықтады. Сіз мемлекетті цифрландыру ісіне ерекше мән бересіз. Биыл Қазақстанда Цифрландыру және жасанды интеллект жылы деп жарияладыңыз. Еліңіздің жаһандық кеңістіктегі абыройы артып келеді. Сіздің басшылығыңызбен Қазақстан халқының мүддесіне негізделген көпвекторлы сыртқы саясат табысты жүзеге асырылып жатыр. Сіз көтерген халықаралық бастамалар кеңінен қолдау тауып отыр. Бұл Сіздің аймақтық және әлемдік проблемаларды шешу ісіндегі көрнекті саяси қайраткер екеніңізді көрсетеді. National Interest басылымына жарияланған мақалаңызды ерекше ықыласпен оқыдым. Қазіргі халықаралық ахуалда прагматизмнің, ашықтықтың және шынайылықтың рөлі артты деген ойыңызбен толық келісемін. Экономикалық жаңғыру мәселесіне терең үңілетініңізді атап өткім келеді. Инвестиция мен орнықты даму реформаларын ұштастыруды жекелеген бастама ретінде қарастырмай, тұтас стратегияға айналдырдыңыз. Мұны ерекше бағалаймын. Біз Сіздің бауырлас халықтар арасындағы тату көршілік қарым-қатынасты, стратегиялық серіктестік пен одақтастықты нығайтуға қосқан үлесіңізді айрықша қадірлейміз», – деді Өзбекстан Президенті.

Кездесуде тараптар экономикалық серіктестікті кеңейту жөніндегі стратегиялық бағытты ұстанатынын растады. Сауда мен өндіріс салаларында нақты көрсеткіштерге қол жеткізу үшін екі ел

үкіметтерінің ықпалдастығын арттыру туралы келісім жасалды. Іскер ортаны жүйелі түрде қолдау мен ынталандырудың маңызы атап өтілді.

Мемлекеттер басшылары сирек кездесетін металдарды өндіру мен өңдеу, көлік-транзит, су-энергетика салалары және IT секторындағы ықпалдастық мәселелерін егжей-тегжейлі талқылады. Сондай-ақ мәдени-гуманитарлық байланыстарды нығайту мен туризмді дамыту ісіне айрықша мән берілді.

Келіссөз қорытындысы бойынша президенттер екі ел үкіметтері арасындағы Сауда-экономикалық ынтымақтастықты одан әрі дамыту жөніндегі жол картасын қабылдауға уағдаласты.

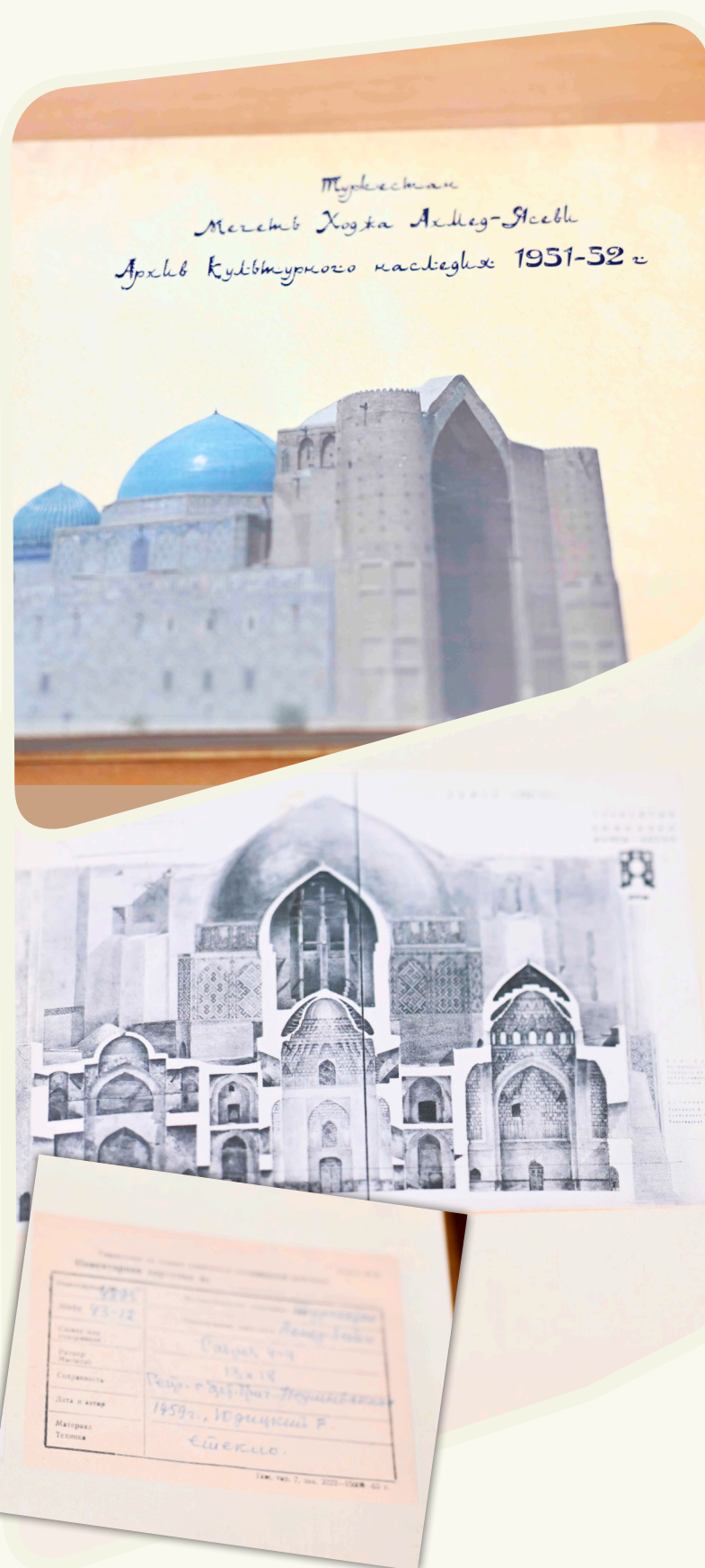
Шавкат Мирзиёев Қасым-Жомарт Тоқаевқа бірқатар тарихи құжатты тапсырды.

Бұхарадағы бейресми кездесу барысында Өзбекстан Президенті Мемлекет басшысына архив материалдарын табыстады.

Атап айтқанда, Қазақстан тарапына Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи және Рәбия Сұлтан бегім кесенелеріне қатысты 1920-1950 жылдары Өзбекстанда табылған құнды құжаттар, сызбалар және фотосуреттер берілді.

Бұл құжаттардың көбі бүгінге дейін ғылымға айналымға түспеген және тарихи-мәдени құндылығы зор.

Akorda.kz

13-14 МАМЫР

ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ РЕЖЕП ТАЙИП ЕРДОҒАН ҚАЗАҚСТАНҒА МЕМЛЕКЕТТІК САПАРМЕН КЕЛДІ

Мәртебелі мейманды елорда әуежайынан Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев қарсы алды.

Еліміздің шекарасына енген сәттен Астана әуежайына дейін Түркия Президентінің бортына Қазақстан Республикасы Әуе қорғанысы күштерінің ұшақтары қапталдаса ұшты.

Түркия Президентінің келуіне орай трап алдында Құрмет қарауылы ротасы сап түзеді.

Қасым-Жомарт Тоқаев пен Режеп Тайип Ердоған Қазақстан – Түркия Жоғары деңгейдегі стратегиялық ынтымақтастық кеңесінің алтыншы отырысын өткізді.

Мемлекет басшысы Түркия Қазақстан үшін бауырлас ел, маңызды әрі сенімді серіктес саналатынын атап өтіп, тамыры терең байланыстар қос халықтың мызғымас достығын одан әрі нығайтуға ықпал етіп отырғанын айтты.

«Қазіргі таңда қазақ-түрік екіжақты қарым-қатынасы кеңейтілген стратегиялық серіктестік рухында қарқынды дамып жатыр. Елдеріміздің арасында ешқандай түйткіл жоқ. Мемлекетаралық және үкіметаралық байланыстарымыз нығайып келеді. Парламентаралық ықпалдастығымыз да жоғары деңгейде. Түрік делегациясының құрамында бір топ депутаттың және партия мүшелерінің болуы – соның айқын дәлелі. Сонымен қатар екі елдің экономикалық ынтымақтастығы күшейе түсті. Түркия ірі инвесторларымыздың қатарына кіреді. Осы уақытқа дейін Сіздің еліңізден экономикамызға 6 миллиард доллар инвестиция тартылды.

Қазақстанның Түркияға салған инвестициясы да өсіп, 2,5 миллиард долларға жуықтады. Сондай-ақ Түрік елі – негізгі бес сауда серіктесіміздің бірі. Қос халықтың мәдени-гуманитарлық байланыстары қарым-қатынасымыздың алтын арқауы саналады. Біз осы игі үрдісті сақтап, өзара ықпалдастығымыздың аясын кеңейте беруге мүдделіміз. Бүгін «Мәңгілік достық және кеңейтілген стратегиялық серіктестік туралы» декларацияны қабылдаймыз. Осы маңызды құжат қазақ-түрік қатынастарын дамытуға тың серпін беретіні анық.

Бұл мәселе бойынша екі елдің де ниет-тілегі – бір, сондықтан әлеуетіміз де, мүмкіндігіміз де мол деп айтуға толық негіз бар», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Қазақстан Президенті бүгінде Түркия әлеуметтік-экономикалық дамудың жаңа кезеңіне қадам басып, түрлі салада елеулі табысқа қол жеткізгеніне назар аударды.

«Сіздің салиқалы, сарабдал саясатыңыздың нәтижесінде Түркияның әлемдегі ықпалы мен беделі арта түсті. Түрік елі қуатты экономика мен салмақты дипломатияның арқасында Еуропа мен

Азияны, күллі түркі дүниесін жалғаған алтын көпір ретінде танылып отыр. Мемлекетіңіздің жетістіктері – Сіздің ұлт мүддесін қорғау жолындағы қажырлы еңбегіңіздің жемісі деп білеміз», – деді Президент.

Жиында тараптар сауда-экономикалық ықпалдастықты тереңдету мәселесін талқылады.

Өткен жылдың қорытындысы бойынша тауар айналымы 8,8 пайызға өсіп, 5,4 миллиард доллардан асқан. Қасым-Жомарт Тоқаев сауда-саттықты әрі қарай жандандыруға қолайлы жағдай жасап, алыс-берісті әртараптандырудың маңызына тоқталды.

Президенттің айтуынша, Қазақстан Түркияға қазірдің өзінде 34 тауар түрі бойынша экспорт көлемін ұлғайта алады. Оның жалпы құны 630 миллион доллардан асады. Бұл ретте Мемлекет басшысы екі елдің қаржы орталықтары мен цифрлық сауда платформалары арасындағы серіктестіктің, сондай-ақ бүгін Астанада өтіп жатқан Қазақ-түрік бизнес форумының нәтижесі сауда-экономикалық байланыстарды одан әрі тереңдете түсетініне сенім білдірді.

Кеңесте ауыл шаруашылығы саласындағы ықпалдастыққа айрықша мән берілді. Былтыр екі елдің агроөнеркәсіп кешеніндегі тауар айналымы 25 пайыздан асып, 360 миллион долларға жуықтаған.

Бірқатар инвестициялық жоба іске асып жатыр. Қасым-Жомарт Тоқаев Tiryaki Agro қолға алған глютен мен крахмал өндірісін, Alarko Holding салып жатқан жылыжай кешенін мысалға келтірді.

Түркия тарапына Ауыл шаруашылығы өнімдерінің өзара саудасын жандандыру жөнінде 2026-2028 жылдарға арналған жол картасын қабылдау ұсынылды.

Жиында қазіргі геосаяси жағдайда көлік-логистика саласының стратегиялық маңызы арта түскеніне назар аударылды. Мемлекет басшысы бұл ретте Транскаспий халықаралық көлік дәлізіне өзге елдердің қызығушылығы артып келе жатқанына тоқталып, түрік компанияларын Құрық, Ақтау порттары арқылы жүк тасымалын ұлғайтуды көздейтін жобаларға белсенді атсалысуға шақырды.

Қазақстан авиация саласындағы ынтымақтастыққа да айрықша мән беріп отыр. Сондықтан Алматы халықаралық әуежайын Орталық Азиядағы логистикалық хаб ретінде дамытуды көздеп отырған TAV Airports Holding компаниясының бастамаларына жан-жақты қолдау көрсетіледі.

Бұл ретте Мемлекет басшысы елімізде инвестициялық ахуалды жақсарту үшін атқарылып жатқан ауқымды жұмыстар, инвесторларға арналған жеңілдіктер жөнінде мәлімет берді. Сонымен қатар Түркия бизнесмендерін шикізаттық емес

жобаларды бірлесе іске асыруға үндеді. Жиында энергетика, тау-кен, цифрландыру және жасанды интеллект, қорғаныс өнеркәсібіндегі өзара тиімді серіктестік аясын одан әрі кеңейту перспективасы қарастырылды.

Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан мен Түркияның мәдени-гуманитарлық байланыстары жылдан жылға күшейіп келе жатқанын жеткізді.

Атап айтқанда, 2023 жылы жойқын жер сілкінісінен зардап шеккен Газиантеп провинциясында Қазақстан бастамасымен Қожа Ахмет Ясауи атындағы мектеп ашылды. Астанада және Алматыда «Маариф» қорының мектептерін ашу жөнінде уағдаластыққа қол жеткізілді. Қазақстанның 14 мыңға жуық азаматы Түркияда оқиды, ал 260-қа жуық түрік студенті еліміздің жоғары оқу орындарында білім алуда.

Жақында Шымкент қаласындағы педагогикалық университеттің жанынан Түркиядағы Гази университетінің филиалы өз жұмысын бастады.

Қазақстанның бірқатар аймағында туризм саласына маманданған түрік компаниялары табысты жұмыс істеп жатыр. Мемлекет басшысы бұл бағытта әлі де көптеген мүмкіндік бар екенін алға тартып, түрік бауырларымызды Қазақстанмен озық тәжірибесін бөлісуге, елімізге инвестиция салуға шақырды.

Денсаулық сақтау саласындағы серіктестік те қарқынды дамып келеді. Қасым-Жомарт Тоқаев Түркияның ірі фармацевтика алпауыттары – Abdi İbrahim және Nobel компаниялары Қазақстанда өндіріс желілерін іске қосқанын атап өтті. Көп ұзамай Orza Group компаниясы Түркістан облысында биологиялық белсенді қоспалар өндіретін зауыттың құрылысын бастайды. YDA Group Түркістан және Петропавл қалаларында көпбейінді ауруханалар салып жатыр.

Режеп Тайип Ердоған республикалық референдумда халық қолдауына ие болған жаңа Конституция Қазақстанның ынтымағын арттыра беретініне сенім білдірді.

Сонымен қатар Түркия Президенті екі ел арасындағы қарым-қатынас кеңейтілген стратегиялық әріптестік аясында барлық салада нығайып келе жатқанын айтты.

«Қадірлі бауырыммен өткізген кездесуде саудадан бастап энергетика, қорғаныс өнеркәсібі, көлік-логистика салаларындағы ынтымақтастық, сондай-ақ жаһандағы өзекті мәселелер секілді көптеген тақырыпта пікір алмастық. Біз сауда айналымын 15 миллиард долларға жеткізуге ниетті екенімізді растадық. Осы орайда 15 сәуірде Астанада өткен Үкіметаралық экономикалық комиссияның 14-ші отырысында қабылданған 67 тармақтан тұратын Іс-қимыл жоспарын

жүзеге асырудың маңызына тоқталдық. Инвестиция саласында компанияларымызды ынталандыруды жалғастырамыз. Бүгінгі бизнес-форум сияқты іскерлік ортаны біріктіретін іс-шаралар екі елдің сауда-экономикалық байланыстарын нығайту тұрғысынан аса маңызды деп санаймын», – деді Түркия Президенті.

Кеңес отырысында Қазақстан тарапынан Премьер-министрдің орынбасары – Ұлттық экономика министрі Серік Жұманғарин, «Самұрық-Қазына» акционерлік қоғамының басқарма төрағасы Нұрлан Жақыпов, Түркия тарапынан Сыртқы істер министрі Хакан Фидан, Сауда министрі Болат Омер баяндама жасады.

Екіжақты келіссөздер мен Қазақстан – Түркия Жоғары деңгейдегі стратегиялық ынтымақтастық кеңесінің алтыншы отырысының қорытындысы бойынша Президент Қасым-Жомарт Тоқаев пен Президент Режеп Тайип Ердоған Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы арасындағы мәңгілік достық және кеңейтілген стратегиялық серіктестік туралы декларацияға қол қойды.

Екі елдің ресми делегация мүшелері мемлекетаралық, үкіметаралық және ведомствоаралық деңгейдегі құжаттармен алмасты:

1. 1995 жылғы 13 маусымдағы Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы арасында азаматтық істер жөніндегі құқықтық көмек туралы шартқа өзгеріс енгізу туралы хаттама;

2. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Түркия Республикасы Үкіметі арасындағы мәдени орталықтарды құру, аталған мәдени орталықтардың жұмыс істеуі және қызметі туралы келісім;

3. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Түркия Республикасы Үкіметі арасындағы инвестицияларды ынталандыру және өзара қорғау туралы келісім;

4. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен TAV Holding компаниясы арасындағы инвестициялық келісім;

5. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі мен Түркия Республикасы Мәдениет және туризм министрлігі арасындағы «Абай-Акиф» бірлескен бағдарламасын құру ниеті туралы келісім;

6. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі мен Түркия Республикасы Ұлттық білім министрлігі арасындағы Қазақстан Республикасында «Маариф» Түрік қорының екі мектебін ашу ниеті туралы меморандум;

7. Қазақстан Республикасы Президенті Іс басқармасына қарасты «Қазақстан Республикасы Президентінің телерадиокешені» шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны және Түркия Телерадио корпорациясы (TRT) арасындағы ынтымақтастық туралы меморандум;

8. Аурухана құрылысын қаржыландыру жөніндегі ынтымақтастық туралы келісім;

9. «ҚазМұнайГаз» ҰК АҚ пен Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı арасындағы мұнай сервисі қызметтерін көрсету мәселесі бойынша ынтымақтастық туралы келісім;

10. «ҚазМұнайГаз» ҰК АҚ пен Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı арасындағы мұнай-газ жобаларын бірлесіп іске асыру мәселелері бойынша өзара түсіністік туралы меморандум;

11. «Астана» халықаралық қаржы орталығы мен Ыстанбұл қаржы орталығы арасындағы өзара түсіністік туралы меморандум;

12. «АНКА» ұшқышсыз ұшу аппараттарын өндіретін және оларға сервистік қызмет көрсететін бірлескен кәсіпорын құру туралы келісім;

Сонымен қатар Түркия Президентінің мемлекеттік сапары аясында мынадай құжаттарға қол қойылды:

1. Қазақстандық халықаралық даму агенттігі (KazAID) мен Түрік ынтымақтастық және үйлестіру агенттігі (TIKA) арасындағы ынтымақтастық бойынша өзара түсіністік туралы меморандум;

2. «Астана» халықаралық қаржы орталығының биржасы (Astana International Exchange Ltd.) мен «Ыстанбұл қор биржасы» акционерлік қоғамы (Borsa Istanbul Anonim Şirketi) арасындағы өзара түсіністік туралы меморандум.

Akorda.kz

27-28 МАМЫР

РЕСЕЙ ПРЕЗИДЕНТІ ВЛАДИМИР ПУТИН ҚАЗАҚСТАНҒА МЕМЛЕКЕТТІК САПАРМЕН КЕЛДІ

Владимир Путин мен ресми делегация мүшелеріне екі елдің жалаушаларын ұстаған балалар, Махамбет Өтемісов атындағы Оқушылар сарайының барабаншылары қошемет көрсетті.

Әуежай терминалында әл-Фараби атындағы Оқушылар сарайының домбырашылар ансамблі және сырнайшы, халықаралық конкурстардың лауреаты Радмир Хайбуллин Ресей мемлекеті басшысының құрметіне Құрманғазы күйлері мен орыс халық әуендерінен попури орындады.

Қазақстан мен Ресей президенттері кеңейтілген құрамда келіссөз жүргізді

Қасым-Жомарт Тоқаев пен Владимир Путин келіссөздерді ресми делегация мүшелерінің қатысуымен кеңейтілген құрамда жалғастырды.

Мемлекет басшысы Ресей Президентінің Қазақстанға жасаған сапары жан-жақты стратегиялық серіктестік және одақтастық рухындағы қарым-қатынастардың ерекше сипатын көрсететінін атап өтті.

«Қазақстан үшін ең әуелі Ресеймен жақын әрі достық байланыстар айрықша маңызды десек, артық болмайды. Бірлескен күш-жігердің арқасында екіжақты ынтымақтастық барлық

салада сенімді түрде дамып келеді әрі оны мемлекетаралық байланыстардың нағыз үлгісі деп атауға болады. Біз шағын құрамда нәтижелі келіссөз жүргізіп, сан қырлы серіктестігімізді нығайтуға ниетті екенімізді растадық. Елдеріміздің арасында ешқандай шешілмеген мәселе жоқ. Тек оң динамика байқалады. Осы қарқынды сақтап, жаңа жобалар мен бастамалар арқылы ынтымақтастықты дамыта береміз. Бұл орайда бүгін қабылданатын «Қазақстан және Ресей халықтары арасындағы достық пен тату көршіліктің жеті негізі туралы» бірлескен мәлімдеменің маңызын ерекше атап өткім келеді. Аталған құжат қарым-қатынасымыздың сипатын танытады және оны ұзақмерзімді негізде тереңдетуге бейіл екенімізді көрсетеді», – деді Президент.

Мемлекет басшысының айтуынша, әлемдегі күрделі ахуалға қарамастан, екіжақты ықпалдастық, әсіресе, экономика саласында табысты өрбіп келеді. Өңіраралық ынтымақтастық форумдарын өткізу дәстүрге айналды.

«Ресей Қазақстан экономикасына қаржы құйған елдердің арасындағы ең ірі инвестор саналады. Қазақстанның Ресей экономикасына салған қаржысы 9 миллиард доллардан асты. Бұл – өте жақсы көрсеткіш, екі ел президенттерінің әкімшіліктері мен үкіметтерінің бірлесе атқарған

жұмысының нәтижесі. Осы қарқынды ары қарай жалғастыруға уағдаластық. Бүгінде инвестицияның жалпы көлемі 53 миллиард доллар болатын 177 бірлескен жобаның пулы жасақталды, оның ішінде 122-сі іске асырылды, яғни, операциялық кезеңге өтті», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президенттің пікірінше, мәдени-гуманитарлық саладағы ынтымақтастық айрықша назар аударуға лайық.

«Жуырда Астанада қала тұрғындары мен қонақтары ерекше ықыласпен қабылдаған Қазақстандағы Ресей күндері өтті. Маңызды уақиғалар қатарында былтыр елордада «Қазақстан мен Ресей мәңгі достығы аллеясы» және Мәскеуде Қазақстан мен Ресей достығы скверінің ашылуын айтуға болады. Астанада өтетін үшінші «Болашақ ойындары» гуманитарлық байланыстардың, ең алдымен, елдеріміздің жастары арасындағы ынтымақтастықтың беки түсуіне ықпал етеді. Қазақстандағы «Сириус» жобасын ерекше атап өткім келеді. Мұны қолдаймын, болашақ мамандарды даярлау үшін пайдасы зор деп санаймын», – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан мен

Ресейдің көпжақты алаңдар аясындағы ықпалдастығына мән берді.

«Екі ел «Орталық Азия – Ресей» форматында жемісті жұмыс атқарып жатқанына айрықша тоқталғым келеді. Аталған форматты бүкіл әлем Орталық Азияға назарын тігіп отырған уақытта күшейте түсуіміз қажет деп ойлаймын. Сапар қарсаңында жарияланған мақалаңыз үшін Сізге ризашылығымды білдіремін. Өте қызықты әрі мазмұнды мақала біздің қоғам тарапынан оң бағаға ие болды. Біз елдеріміз арасындағы стратегиялық серіктестік пен одақтастық қатынастарды нығайту бағытында әрі қарай жұмыс атқара береміз», – деді Президент.

Владимир Путин тең құқылы және өзара құрметке негізделген Ресей мен Қазақстанның қарым-қатынасы қарқынды дамып келе жатқанын жеткізді.

«Былтыр Мәскеуге мемлекеттік сапарыңыз барысында жасаған бірлескен мәлімдемеде байланыстарымыз жан-жақты стратегиялық серіктестік және одақтастық деңгейіне көтерілгенін атап өттік. Бұл шын мәнінде солай. Біз барлық бағытта жұмыс жүргізіп жатырмыз. Ресей

және Қазақстан халықтары арасындағы достық пен тату көршіліктің жеті негізі жайында маңызды бірлескен мәлімдеме қабылдаймыз. Сонымен қатар көптеген үкіметаралық, ведомствоаралық және коммерциялық келісімдер дайындалды. Бұл құжаттар экономика мен энергетикадан бастап, мәдени-гуманитарлық қатынастарға дейінгі ынтымақтастықтың барлық саласын қамтиды. Мұның бәрі өзара ықпалдастығымыздың іргесін нығайтуға септігін тигізетініне сенімдімін. 70 инвестициялық жоба жүзеге асырылып жатыр. Бұл – ауқымды жұмыстың бастауы ғана. Өзара ынтымақтастығымыздың жақсы нәтижеге қол жеткізетін перспективті бағыттары байқалады», – деді Ресей Президенті.

Бұдан бөлек, кездесуде өзара тиімді ынтымақтастықты кеңейту және өндіріс, энергетика, көлік-логистика, агроөнеркәсіп кешені, цифрландыру салаларындағы бірлескен жобаларды жүзеге асыру перспективасы талқыланды.

Келіссөздердің қорытындысы бойынша Президент Қасым-Жомарт Тоқаев пен

Президент Владимир Путин жан-жақты стратегиялық серіктестік және одақтастық рухында Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы қарым-қатынастарды одан әрі нығайту мақсатында Қазақстан және Ресей халықтары арасындағы достық пен тату көршіліктің жеті негізі туралы Бірлескен мәлімдеме қабылдады.

1. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ресей Федерациясы Үкіметі арасындағы Қазақстан Республикасы аумағында атом электр станциясын салу жобасы бойынша ынтымақтастықтың негізгі қағидаттары мен шарттары туралы келісім;

2. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ресей Федерациясы Үкіметі арасындағы Қазақстан Республикасы аумағында атом электр станциясын салуды қаржыландыру үшін Қазақстан Республикасының Үкіметіне мемлекеттік экспорттық несие беру туралы келісім;

3. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ресей Федерациясы Үкіметі арасындағы Қазақстан Республикасында «Қазақстан – Сириус» халықаралық білім беру мектебін және дарынды балалар мен жастарға

арналған «Қазақстан – Сириус» орталығын құру және оның қызметі туралы келісім;

4. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ресей Федерациясы Үкіметі арасындағы мұнай саласы бойынша ынтымақтастықты кеңейту туралы келісім;

5. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі мен Ресей Федерациясы Ғылым және жоғары білім министрлігі арасындағы «Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамының Омбы қаласындағы филиалында Ресей Федерациясының азаматтарын оқытуға жұмсалатын шығындарды қаржыландыру туралы келісім;

6. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі мен Ресей Федерациясы Қаржы мониторингі федералды қызметі арасындағы қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл саласы бойынша ықпалдастық туралы Келісімге қосымша келісім;

7. Қазақстан Республикасы Ұлттық банкі мен Ресей Федерациясы Орталық банкі арасындағы қазақстандық теңге/ресейлік рубль валюталық своп туралы екіжақты келісім;

8. Қазақстан Республикасы Ұлттық банкі мен Ресей Федерациясы Орталық банкі арасындағы ынтымақтастық туралы меморандум;

9. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы Көлік министрліктері арасындағы көліктегі цифрландыруды дамыту саласы бойынша ведомствоаралық ынтымақтастық жөніндегі іс-шаралар жоспары;

10. Қазақстан Республикасы Атом энергиясы жөніндегі агенттігі мен Ресей Федерациясы Экологиялық, технологиялық және атомдық қадағалау федералды қызметі арасында Ядролық және радиациялық қауіпсіздікті реттеу саласы бойынша ведомствоаралық ынтымақтастық

жөніндегі 2026-2030 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары;

11. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі мен Ресей Федерациясы Тұтынушылардың құқықтарын және адамның әл-ауқатын қорғау саласындағы федералдық қадағалау қызметі арасындағы ынтымақтастық бойынша нақты іс-шаралар жоспары;

12. «Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ мен «Ресей темір жолы» АҚ темір жолмен жүк тасымалын цифрландыруды дамыту бойынша бірлескен іс-шаралар жоспары.

2. «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамы мен «Ресей Федерациясы Экономикалық даму министрлігінің Бүкілресейлік сыртқы сауда академиясы» Федералдық мемлекеттік бюджеттік жоғары оқу орны арасындағы ынтымақтастық туралы меморандум.

Akorda.kz

Сондай-ақ сапар барысында келесі құжаттарға қол қойылды:

1. Қазақстан Республикасы Президенті Іс басқармасына қарасты «Қазақстан Республикасы Президентінің телерадиокешені» ШЖҚ РМК мен «TATMEDIA» АҚ арасындағы өзара түсіністік және ынтымақтастық туралы меморандум;

19 МАУСЫМ

ЧЕРНОГОРИЯ ПРЕЗИДЕНТІ ҚАЗАҚСТАНҒА АЛҒАШ РЕТ РЕСМИ САПАРМЕН КЕЛДІ

Тәуелсіздік сарайында елімізге ресми сапармен келген Черногория Президентін салтанатты қарсы алу рәсімі өтті. Іс-шара барысында Қасым-Жомарт Тоқаев пен Яков Милатович бір біріне ресми делегация мүшелерін таныстырды. Құрмет қарауылы ротасының бастығы рапорт берген соң екі елдің әнұрандары шырқалды.

Содан кейін президенттер шағын құрамда келіссөз жүргізді.

Мемлекет басшысы мәртебелі мейманға ілтипат танытып, Черногория Президентінің сапары тарихи мәнге ие екенін атап өтті.

«Президент мырза, Қазақстанға ресми сапармен келгеніңізге өте қуаныштымын. Черногория мемлекеті басшысының алғашқы тарихи сапарына ерекше мән беріп отырмыз. Сондай-ақ мұны еліміз үшін өте маңызды уақиға ретінде қарастырамыз. Келіссөздеріміздің нәтижесі екіжақты қарым-қатынасқа тың серпін беретініне сенімім кәміл. Черногорияны халқымыз жақсы біледі. Көптеген азаматымыз жыл сайын Сіздің елде демалып, жақсы әсермен оралады. Орайлы сәтті пайдалана отырып, еліңіздің тәуелсіздік алғанына 20 жыл толуымен құттықтаймын. Осы жылдарда біз жақсы қарым-қатынас орнаттық. Өзара ынтымақтастығымыздың мазмұнын байыта түсу керек деп ойлаймын. Оған ешқандай кедергі жоқ. Сіздің іскерлік делегацияңыздың құрамы өте салмақты. Бұл экономикалық және іскерлік байланыстардың ауқымын арттыра

түсуге ниетті екеніңізді көрсетеді», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Мемлекет басшысы Қазақстан Черногориямен өзара қызығушылық танытқан барлық бағытта тығыз ықпалдастық орнатуға дайын екенін растады. Президенттің айтуынша, сауда-инвестиция, көлік байланысы, цифрлық шешімдер, ауыл шаруашылығы, туризм және тағы басқа салалар бірлескен жұмыстың басым векторы болуға тиіс.

Яков Милатович Қасым-Жомарт Тоқаевқа қонақжайлық көрсеткені үшін алғыс айтты.

«Құрметті Президент! Ең алдымен Қазақстанға шақырғаныңыз үшін алғыс айтамын. Өзіңіз атап өткендей, бұл – Черногория Президентінің Қазақстанға алғашқы ресми сапары. Бүгін біз екіжақты ынтымақтастықтың көкжиегін кеңейте түсеміз деп сенемін. Бұл сапар байланыстарымыздың жоғары деңгейге көтерілгенін көрсетеді. Мен мұнда достас елдің өкілі ретінде келдім. Черногорияның іскерлік орта өкілдері де осында. Екі елдің сауда палаталары бизнес форум өткізеді, бірқатар меморандумға қол қойылады. Черногория Қазақстан азаматтары үшін танымал бағыттардың бірі екенін білеміз. Осы тараптағы байланыстарымызды күшейте түскіміз келеді. Сізбен саяси ынтымақтастықты ғана емес, экономикалық серіктестікті кеңейту мүмкіндіктерін де талқылаймыз», – деді Черногория Президенті.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың және Черногория Президенті Яков Милатовичтың бірлескен мәлімдемесі

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың шақыруымен 2026 жылғы 19 – 20 маусымда Черногория Президенті Яков Милатович Қазақстан Республикасына екіжақты қатынастар тарихындағы алғашқы ресми сапармен келді.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Президенті мен Черногория Президенті мынадай мәлімдеме жасады:

1. Шынайы достық пен өзара құрметке негізделген дипломатиялық қатынастардың орнағанына 20 жыл толуына орай, Президенттер екі ел мен олардың халықтарының игілігі үшін екіжақты ынтымақтастықты одан әрі нығайтуға және әртараптандыруға бейілділігін растады.

2. Президенттер екіжақты күн тәртібіндегі кең ауқымды мәселелер, сондай-ақ негізгі жаһандық және өңірлік процестер бойынша мазмұнды келіссөздер

жүргізді. Олар жоғары деңгейдегі тұрақты байланыстарды қолдаудың маңыздылығын атап өтіп, өзара мүдделі мәселелер бойынша сындарлы диалогты жалғастыруға уағдаласты.

3. Тараптар Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысына және халықаралық құқықтың негізгі қағидаттарына берік бейілділігін растады, сондай-ақ халықаралық ұйымдар шеңберінде күш-жігерді үйлестіруге және өңірлік әрі жаһандық тұрақтылықты нығайтуға бағытталған бастамаларды қолдауға дайындығын білдірді.

4. Президенттер қоршаған орта және климаттың өзгеруі саласындағы көпжақты ынтымақтастықтың маңыздылығын атап өтті, сондай-ақ су ресурстарын жаһандық басқару ісінде Қазақстанның белсенді көшбасшылығы мен атсалысуын құптады.

5. Черногория тарапы тиімді мемлекеттік басқаруды нығайтуға және орнықты ұзақ мерзімді дамуды қамтамасыз етуге бағытталған кешенді конституциялық және институционалдық реформалар арқылы жүзеге асырылып жатқан Қазақстанның саяси трансформация мен экономикалық жаңғыртуға деген дәйекті бейілділігін жоғары бағалады.

Өз кезегінде, Қазақстан тарапы Черногорияның экономикалық және әлеуметтік дамуындағы ілгерілеуін жоғары бағалап, Черногорияның Еуропалық Одаққа (ЕО) толыққанды мүше болу жолындағы күш-жігерін қолдайтынын растады және реформаларды одан әрі ілгерілету мен институционалдық әлеуетті нығайту ЕО-ға кіру бойынша келіссөздердің ойдағыдай аяқталуына ықпал ететініне сенім білдірді.

6. Тараптар сауда-экономикалық ынтымақтастықтың елеулі әлеуетін атап өтіп, өзара сауда көлемін ұлғайту және тікелей инвестицияларды ынталандыру жөніндегі бірлескен іс-қимылды жандандыруға уағдаласты. Олар энергетика, көлік, логистика және құрылыс салаларын қоса алғанда, негізгі секторлардағы ынтымақтастықты нығайтудың маңыздылығын атап өтті. Тараптар өзара іс-қимылдың жаңа бағыты ретінде цифрлық даму және жасанды интеллект саласындағы ынтымақтастықтың әлеуетін де атап өтті.

7. Президенттер Қазақстанның Транскаспий халықаралық көлік бағытын (ТХКБ) дамытудағы негізгі рөлін ерекше атап өтіп, оны Азия мен Еуропаны байланыстыратын сенімді әрі тиімді дәліз

ретіндегі маңызының артып келе жатқанын мойындады.

8. Тараптар Қазақстан мен Черногория арасында дөңгелек үстел ұйымдастыру ісін құптап, туристер легін ұлғайтуды, әуе қатынасының байланыстылығын кеңейту үшін жағдай жасауды және екі елдің туристік әлеуетін ілгерілетуді қоса алғанда, туризм саласындағы ынтымақтастықты дамытудың маңыздылығын атап өтті.

9. Тараптар жоғары білім, ғылым және зерттеулер саласындағы екіжақты ынтымақтастықты ілгерілетуге, сондай-ақ бірлескен академиялық және ғылыми бастамаларды іске асыру мүмкіндіктерін зерделеуге уағдаласты.

10. Президенттер мәдени ынтымақтастықты екі ел арасындағы өзара түсіністік пен достықты нығайтудың маңызды негізі ретінде мойындап, оны одан әрі дамытуға бейілділігін растады.

11. Президенттер осы ресми сапар барысында қол жеткізілген уағдаластықтар екі халықтың мүддесі үшін екіжақты ынтымақтастықты жан-жақты дамытуға жаңа серпін беретініне сенім білдірді.

Akorda.kz

20 JUNE

TRANSFORMATION THAT KAZAKHSTAN HAS UNDERGONE IN A RELATIVELY SHORT PERIOD OF TIME IS SOMETHING TO BE PROUD OF - PRESIDENT JAKOV MILATOVIĆ

During his historic first official visit to Kazakhstan, President of Montenegro Jakov Milatović discussed prospects for expanding bilateral cooperation in trade, tourism, logistics, energy and digital transformation in an exclusive interview with Qazinform News Agency. Reflecting on his meetings with President Kassym-Jomart Tokayev

and other senior Kazakh officials, Milatović highlighted the importance of strengthening economic ties, enhancing connectivity through the Middle Corridor, deepening people-to-people contacts and expanding Montenegro's diplomatic presence in Central Asia, describing Kazakhstan as a friendly country and a key partner in the region.

- Mr. President, thank you very much for being with us today and for sharing your time with us this morning. This year marks the 20th anniversary of diplomatic relations between Kazakhstan and Montenegro. At the same time, your visit is historic, as this is the first official visit by a President of Montenegro to our country. What were the key objectives of this visit, and how do you see its contribution to further strengthening bilateral ties?

Indeed, this is a truly historic visit, as it is the first official visit by a President of Montenegro to Kazakhstan. I am here at the invitation of President Kassym-Jomart Tokayev. We met last year on the sidelines of the UN General Assembly in New York, where he kindly invited me to visit Kazakhstan, and this year we are turning that invitation into reality.

This year is also very special for Montenegro because we are celebrating 20 years since regaining our independence, as well as 20 years since the establishment of diplomatic relations with Kazakhstan. I believe that through this visit both Kazakhstan and Montenegro are demonstrating that our partnership and friendship have reached the highest political level.

This visit has elevated our political dialogue to the highest level. At the same time, it aims to give additional substance to our friendly bilateral relationship. As I said yesterday when I was welcomed by President Tokayev, I am coming here as a friend to a friendly country.

The substance we wanted to add is primarily related to economic cooperation. That is why I arrived with a relatively large business delegation from Montenegro, around 30 representatives from various sectors. Yesterday, they met with their counterparts from Kazakhstan at the business forum to explore opportunities for strengthening economic cooperation between our countries.

I would also like to mention that I arrived

on Air Astana, your national carrier, which connects Montenegro with both Astana and Almaty. The flight takes approximately five and a half hours, and my experience with Air Astana was excellent.

This air connection, which has existed for more than five years, has significantly strengthened our ties. Increasing numbers of Kazakh citizens are visiting Montenegro as tourists. Our countries enjoy a visa-free regime, which has also encouraged more Montenegrins to travel to Kazakhstan.

We certainly want to continue strengthening these people-to-people ties.

- You mentioned your meeting with President Tokayev at the UN General Assembly last year. At that time, you emphasized that Montenegro shares with the countries of Central Asia, including Kazakhstan, the values of peace, trust and multilateralism. Given that, what are the key issues on today's agenda regarding cooperation on international and multilateral matters?

Let me first mention that yesterday we signed three bilateral agreements. One was between our chambers of commerce, another between our national tourism organizations, and the third between our public broadcasters.

In addition, several bilateral agreements are currently being prepared by our governments. One is a government-to-government agreement on economic cooperation, which will provide the legal basis for establishing an Economic Council between our two countries. Another concerns cooperation between the ministries responsible for digital transformation. I believe Montenegro can learn from Kazakhstan's experience and achievements in this area.

The third area relates to cooperation between our justice ministries. Together, these initiatives are creating a new legal framework and providing fresh momentum for relations between our countries.

We also cooperate closely within the multilateral system. As you mentioned, both our countries are strongly committed to the United Nations as the cornerstone of the international multilateral order.

Through our diplomatic missions and international engagement, we work together to promote peace and cooperation among nations. In that regard, I believe Kazakhstan and Montenegro share very similar views in today's uncertain and often geopolitically challenging world.

That is why strengthening relations between like-minded countries such as Kazakhstan and Montenegro is so important.

I would also like to mention that Montenegro is currently in the final stages of its European Union accession process. Among the ten candidate countries seeking membership, Montenegro is by far the most advanced.

I recently hosted EU leaders in Montenegro, and we all expect Montenegro to become the EU's next member state by 2028. Membership in the European Union will provide yet another platform for cooperation with Kazakhstan. As you know, the EU is one of Kazakhstan's key economic partners.

In that regard, we look forward to contributing to even stronger ties between the European Union and Kazakhstan once Montenegro joins the EU.

- You have just mentioned the importance of the legal framework for economic cooperation. Turning to specific sectors, you referred to digitalization, while logistics and energy are also important areas of interaction. Which sectors do you believe hold the greatest potential for expanding economic cooperation between our countries?

First of all, tourism is a key sector for Montenegro. We certainly want to position Montenegro even more strongly on the map for Kazakh travelers and encourage more people from Kazakhstan to discover the beauty of our country.

That is one of the reasons why many representatives of Montenegro's hospitality industry are here with us today.

Another important area is logistics. There is no need to explain the strategic importance of neither Kazakhstan's location, nor Montenegro's position on European transport routes.

This is particularly relevant today as efforts continue to develop the Middle Corridor connecting Asia and Europe. We discussed this issue as well. The European Union is investing significantly in the development of the Middle Corridor, and Montenegro, located on the Adriatic coast, can serve as an important gateway to Europe.

This is an area where Kazakhstan and Montenegro can further strengthen cooperation.

The third sector is energy. Montenegro serves as an important electricity hub in Southeastern Europe. A significant share of energy traded between the Balkans and Western Europe passes through Montenegro.

Likewise, Kazakhstan plays an important role in the energy sector. Therefore, there is considerable room for enhanced cooperation.

Construction is another promising area. Montenegro is currently entering a major investment cycle involving highways, motorways and municipal infrastructure projects. I believe Kazakh companies could become more active participants in these developments.

All of these areas can be brought together for the benefit of the business communities of both Montenegro and Kazakhstan, and ultimately for the benefit of our citizens.

- When we talk about transport and logistics connectivity, what immediate opportunities do you see for Montenegro, the Balkan region and wider Europe in terms of cooperation with Kazakhstan?

When you look at the map and see Montenegro's position, it becomes clear that we can play an important role in connecting trade routes between Asia and Europe.

As goods move through the Caspian region, across the Middle Corridor and onward to Europe, Montenegro can serve as one of the gateways to European markets.

We have the Port of Bar, a major seaport on the Adriatic coast, which is predominantly state-owned and offers significant opportunities for cooperation. This is one area where I can see immediate potential for collaboration between Montenegro and Kazakhstan.

- Trade turnover between our countries remains relatively modest and does not yet reflect the full potential of our relations. What steps should be taken to increase trade and economic exchanges?

I agree that the current trade volume remains relatively small.

Once we sign the intergovernmental agreement on economic cooperation, which is now largely ready, it will provide the legal basis for establishing an Economic Commission between our two countries. This commission, composed of representatives from both governments, will focus specifically on identifying opportunities to expand trade and economic cooperation.

Let me give you a concrete example. I brought representatives of one of Montenegro's largest wine producers with me. It is a state-owned company, one of the most recognized brands in Montenegro and one of the leading wine producers in Southeast Europe.

I believe its products are still relatively unknown in Kazakhstan, yet I see tremendous potential for them in the Kazakh market. This is just one example of the many opportunities that exist between our countries.

- Do you have a specific target in mind for increasing trade turnover in the coming years?

I would not put a specific figure on it at this stage. However, I would highlight something that I discussed yesterday with

President Tokayev.

Kazakhstan opened a Consulate General in Podgorica, our capital, two years ago. I believe this was a very important step.

I believe Montenegro should establish a stronger diplomatic presence in Central Asia, starting with Kazakhstan. Such a presence could also help us engage more actively with the wider region.

Central Asia is a region of around 100 million people. It is a dynamic region with which Montenegro can cooperate on many issues. Strengthening our diplomatic presence would naturally contribute to stronger economic relations as well.

Montenegro is a small country with a relatively limited diplomatic network. We have around 40 embassies worldwide, but unfortunately none in Central Asia. This is something we need to change.

- Tourism has become an increasingly important element of bilateral relations. We already have direct flights between our countries and a visa-free regime. What else can be done to bring our people closer together and further promote Kazakhstan and Montenegro as travel destinations?

I believe that direct air connections provide an excellent foundation for closer cooperation. This is something I personally supported back in 2021, when I served as Minister of Economic Development and was also responsible for tourism.

The launch of direct flights opened an important market for Montenegro. Over the past few years, we have seen a growing number of Kazakh citizens visiting Montenegro and discovering our country. From what I hear, many of them return after their first visit.

When I speak with representatives of Montenegro's hospitality sector, they consistently express positive views about visitors from Kazakhstan. They tend to stay longer and contribute significantly to the tourism economy.

Kazakhstan has become one of the

priority markets for Montenegro's tourism industry. This is precisely why representatives of the National Tourism Organisation of Montenegro are part of my delegation.

In today's uncertain world, Montenegro remains a safe, peaceful and welcoming destination. Tourism and hospitality are at the heart of our economy and our culture.

I believe that everyone from Kazakhstan who has visited Montenegro has experienced that firsthand. Let me therefore say clearly, as President of Montenegro: the people of Kazakhstan are always welcome in Montenegro.

As I have said throughout this visit, I come here as a friend to a friendly country. That is exactly how we welcome our friends from Kazakhstan.

- This is your first official visit to Kazakhstan and to Astana. What impressions will you take back home?

I must say that even before coming to Kazakhstan, I already had a positive impression of the country. During my studies abroad, some of my closest friends were students from Kazakhstan. Because of those friendships, I was already familiar with many of the qualities that define this country and its people.

What I have experienced during this visit has only reinforced those impressions. I have encountered great hospitality, impressive people and a country that has achieved remarkable progress over the past three decades.

Astana itself is a striking example of that progress. It is a young city, yet its development has been truly impressive. The transformation that Kazakhstan has undergone in a relatively short period of time is something to be proud of.

Kazakhstan has also built a strong international reputation and profile. This is another achievement that deserves recognition.

But ultimately, the most important

aspect of any relationship is the connection between people. I represent the people of Montenegro, and I can confidently say that there is genuine friendship and goodwill between the people of Montenegro and the people of Kazakhstan.

When such a foundation exists, it makes the work of politicians much easier.

- Finally, has this visit met your expectations?

Absolutely, we had a very intensive and productive program yesterday. I met with President Tokayev, the Speaker of Parliament, the Prime Minister and members of the Government.

Today, I will speak at one of your universities, meet President Tokayev once again, visit the Astana International Financial Centre and learn more about Kazakhstan's efforts in artificial intelligence and digital development.

These are areas where Kazakhstan has made significant progress and where Montenegro can learn from your experience. Although our countries differ in size and geography, we share similar ambitions in terms of development, modernization and innovation.

I believe there is much that Montenegro can learn from Kazakhstan's experience, just as there are many areas where our countries can work together more closely in the future.

For all these reasons, I can say that this visit has fully met my expectations and has laid a strong foundation for further strengthening relations between Montenegro and Kazakhstan.

Qazinform.com

МӘДЕНИ ДИПЛОМАТИЯНЫҢ КӨРІНІСІ: ПОДГОРИЦАДАҒЫ АБАЙ ОРТАЛЫҒЫ

Қазақстан мен Черногория арасындағы қарым-қатынастардың жаңа кезеңі жоғары деңгейдегі саяси диалогпен ғана емес, сонымен қатар мәдени-гуманитарлық ықпалдастықтың жүйелі дамуымен де ерекшеленеді. Осы тұрғыдан алғанда, 2025 жылғы 24 шілдеде Подгорица қаласында ұлы ойшыл Абай Құнанбайұлының 180 жылдығына орай ашылған Абай орталығы ерекше маңызға ие.

Аталған орталық Черногория астанасының ірі мәдени-ағартушылық мекемелерінің бірі – Радосав Люмович атындағы Ұлттық кітапханада орналасқан. Бұл – тек кітап қоры сақталатын орын ғана емес, сонымен қатар қоғамдық пікір қалыптасатын, мәдени диалог жүзеге асатын маңызды кеңістік. Осындай беделді мәдени ортада ашылған Абай орталығы қазақ руханиятын халықаралық деңгейде танытудың тиімді алаңына айналды.

Подгорицадағы Абай орталығының ашылуы – Қазақстанның мәдени дипломатия саласындағы жүйелі жұмысының нақты нәтижесі. Бұл бастама екі ел арасындағы мәдени байланыстарды жаңа деңгейге көтеріп қана қоймай, болашақта ғылыми, білім беру және шығармашылық ынтымақтастықтың кеңеюіне жол ашады.

Жобаны жүзеге асыруға ЮНЕСКО қамқорлығындағы Мәдениеттерді жақындастыру орталығы, Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасы, «Мәдениеттердің өзара

әрекеттесу орталығы» қоғамдық бірлестігі, сондай-ақ Мәдениет және ақпарат министрлігі мен Сыртқы істер министрлігі ұйытқы болды. Шара Қазақстан Республикасының Черногориядағы Бас консулдығының қолдауымен ұйымдастырылды.

Орталықтың басты миссиясы – Абай мұрасын насихаттау арқылы адамзатқа ортақ құндылықтарды дәріптеу. Мұнда ұлы ақынның әртүрлі тілдерге аударылған шығармалары, абайтану саласындағы ғылыми еңбектер, сондай-

ақ қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің туындылары топтастырылған. Бұл қор шетелдік оқырман үшін Қазақстанның әдеби және рухани әлеміне жол ашатын маңызды ресурс болып табылады.

Абай Құнанбайұлының шығармашылығы – ұлттық шеңберден әлдеқайда асып түсетін, бүкіл адамзатқа ортақ рухани мұра. Оның «Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп» деген қағидасы қазіргі жаһандану жағдайында мәдениеттер арасындағы өзара түсіністік пен құрметті нығайтудың іргелі негізіне айналып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, шетелде ашылған Абай орталықтары – тек мәдени жоба ғана емес, ол – өркениеттерді жақындастыратын маңызды рухани көпір.

Бүгінде Абай орталығы Қазақстан мен Черногория халықтарының өзара түсіністігін тереңдететін, мәдени үндестікті нығайтатын және рухани құндылықтарды дәріптейтін маңызды платформа ретінде қалыптасып отыр. Ол – өткен мен бүгінді, ұлттық мұра мен жаһандық кеңістікті жалғаған өміршең мәдени көпір.

Дана Айдыңқызы

ҚАРИН ЕРЛАН ТЫНЫМБАЙҰЛЫ

Қазақстан Республикасының
Мемлекеттік кеңесшісі

11 МАМЫР

**МЕМЛЕКЕТТІК КЕҢЕСШІ ЕРЛАН ҚАРИН
ҚЫТАЙ МЕДИАКОРПОРАЦИЯСЫНЫҢ
БАСШЫСЫ ШЭНЬ ХАЙСЮНМЕН
КЕЗДЕСТІ**

Мемлекеттік кеңесші Ерлан Қарин Қытай Халық Республикасына жұмыс сапары аясында China Media Group бас директоры, Қытай Коммунистік партиясы Орталық комитетінің Насихат бөлімі меңгерушісінің орынбасары Шэнь Хайсюнмен кездесті.

Сондай-ақ басқосуға Қазақстан Республикасының Қытай Халық Республикасындағы Төтенше және өкілетті елшісі Шахрат Нұрышев, Қазақстан Республикасы Президенті телерадиокешесінің директоры Раушан Қажыбаева және «Jibek joly» телеарнасының директоры Еркежан Күнтуған қатысты.

Ерлан Қарин Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың басшылығымен елімізде жүзеге асып жатқан мәдени-гуманитарлық реформалардың мән-мазмұны, сондай-ақ цифрландыруды кеңінен дамыту және

жасанды интеллектіні жаппай енгізу бағытындағы жұмыстар туралы айтты.

Тараптар былтыр Қазақстанда өткен Silk Way Star халықаралық байқауының жоғары деңгейде ұйымдастырылғанын атап өтіп, биыл Қытайда жалғасын табатын конкурсқа дайындық мәселесін пысықтады.

Жобаның бірінші маусымының трансляциясы тек Қытайдың өзінде 1 миллиардтан астам қаралым жинады. Биыл байқауда Қазақстан атынан қытайлық көрерменге жақсы таныс әнші Рухия Байдүкенова өнер көрсетеді.

Жобаның екінші маусымының түсірілімі 2026 жылдың шілде айында Қытайдың Иу қаласында өтеді деп күтіліп отыр. Жоспарланған 10 шығарылымның көрсетілімі шілде айының соңынан қыркүйек айының соңына дейін көпшілікке ұсынылмақ. Айрықша атап өтерлік

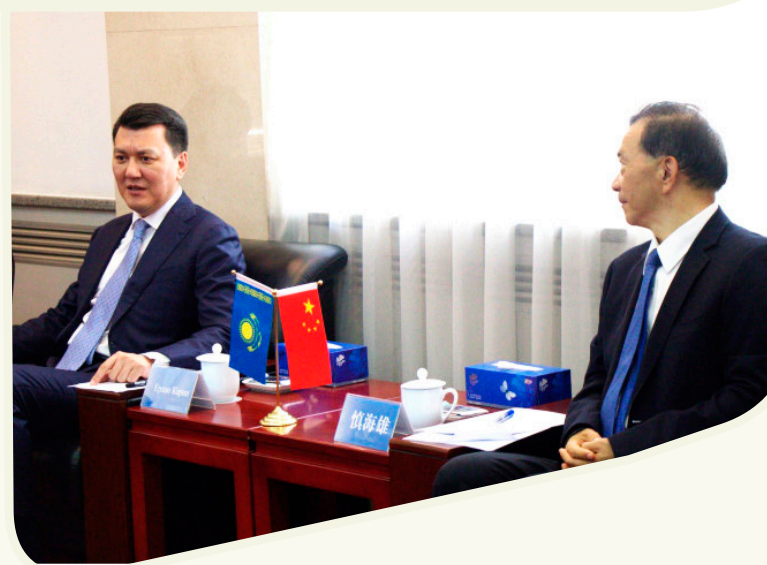

жайт, Silk Way Star – мұндай форматта ұйымдастырылған Азиядағы алғашқы халықаралық вокалдық байқау. Әрі қазақстандық медиа жоба тұңғыш рет Қытайдың орталық телеарнасында жүзеге асырылмақ.

Шэнь Хайсун мұндай жобалар China Media Group пен Қазақстан Республикасы Президентінің телерадиокешені арасындағы жемісті ынтымақтастықтың нәтижесі саналатынын атап өтті.

Кейінгі екі жылда Президент телерадиокешені мен China Media Group бірқатар бірлескен жобаны жүзеге асырды. Олардың қатарында «Астана-Бейжің» телекөпірі, Шанхай ынтымақтастық ұйымының саммиті аясындағы телеконференция, сондай-ақ арнайы шығарылымдар мен деректі фильмдер бар.

Сонымен қатар Мемлекеттік кеңесші 2026 жылғы 1-3 қазанда Астанада жасанды интеллект технологияларын қолдану арқылы түсірілген фильмдердің алғашқы халықаралық фестивалі – «Astana AI Film

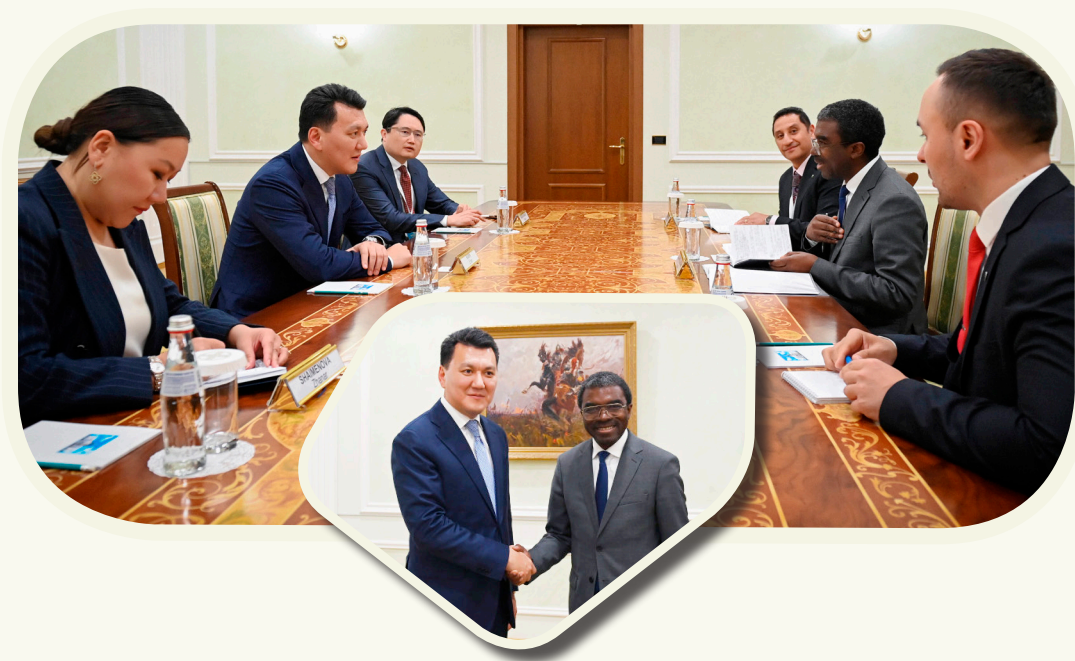

Festival» (AAIFF 2026) өтетінін жеткізді. Жасанды интеллект көмегімен түсірілген қысқаметражды фильмдердің халықаралық байқауы аталған фестивальдің басты уақиғасы болмақ.

Кездесу барысында тараптар мәдени-гуманитарлық саладағы өзекті мәселелерді кеңінен талқылап, өзара түсіністік пен ынтымақтастық рухындағы диалогты одан әрі жалғастыруға уағдаласты.

19 МАМЫР

МЕМЛЕКЕТТІК КЕҢЕСШІ ЮНЕСКО-НЫҢ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК МҰРА ОРТАЛЫҒЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫМЕН КЕЗДЕСТІ

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік кеңесшісі – Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі ұлттық комиссиясының төрағасы Ерлан Қарин ЮНЕСКО Бас директорының мәдениет жөніндегі орынбасарының міндетін атқарушы – Дүниежүзілік мұра орталығының директоры Лазар Элунду Ассомомен кездесті.

Ерлан Қарин ЮНЕСКО-ның қолдауымен Астанада ұйымдастырылған «Алтын Орда дала өркениетінің моделі ретінде: тарих, археология, мәдениет, бірегейлік» халықаралық симпозиумына қатысқаны үшін Дүниежүзілік мұра орталығының басшысына ризашылығын білдірді.

Сондай-ақ басқосуда Қазақстан тарихы мен мәдениеті үшін айрықша маңызға ие мұра нысандарды ЮНЕСКО-ның халықаралық тізімдеріне енгізу мәселелері талқыланды.

Атап айтқанда, осы жылдың 19-29 шілде күндері Оңтүстік Кореяның Пусан қаласында өтетін жиында Қазақстанның қатысуымен екі номинация қарастырылатын болады.

Біріншісі – «Маңғыстаудың жерасты мешіттері». Аталған ұлттық өтінім аясында Бекет ата, Қараман ата, Шопан ата, Шақпақ ата және Сұлтан епе көрнекті ескерткіштері ұсынылған.

Екіншісі – «Жібек жолы: Ферғана – Сырдария дәлізі». Бұл – Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан мемлекеттері бірлесіп ұсынған транс-ұлттық номинация. Оның аясында еліміз тарапынан ЮНЕСКО тізіміне әлемге әйгілі Отырар, Сауран, Түркістан, Сығанақ, Жетіасар, Жанкент қалашықтары ұсынылды.

Мемлекеттік кеңесші Қазақстан ЮНЕСКО-мен ынтымақтастыққа ерекше мән беретінін және өзара тиімді әріптестікті нығайтуға мүдделі екенін атап өтті.

6 МАУСЫМ

МЕМЛЕКЕТТІК КЕҢЕСШІ ЕРЛАН ҚАРИН ЮНЕСКО ЖӘНЕ ИСЕСКО ІСТЕРІ ЖӨНІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ КОМИССИЯНЫҢ ОТЫРЫСЫН ӨТКІЗДІ

Мемлекеттік кеңесші Ерлан Қариннің төрағалығымен Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі ұлттық комиссиясының жыл сайынғы отырысы өтті.

Іс-шараға салалық мемлекеттік органдардың өкілдері, сондай-ақ Қазақстандағы ЮНЕСКО комитеттерінің жетекшілері мен басқа да сарапшылық қауымдастықтарының мүшелері қатысты.

Отырыста ЮНЕСКО және ИСЕСКО ұйымдарымен өзара іс-қимылды дамытудың басым бағыттары мен алдағы жоспарлары талқыланды. Ерлан Қарин Президенттің ЮНЕСКО-мен ынтымақтастықты нығайтуға айырықша көңіл бөліп отырғанын атап өтіп, Мемлекет басшысының осы бағытта берген тапсырмаларын орындаудың маңызына тоқталды.

Жиында жасанды интеллект саласындағы халықаралық озық тәжірибені зерделеу және су мәселесіне қатысты

жаһандық күн тәртібін ілгерілету жөнінде нақты міндеттер қойылды.

Сонымен қатар ЮНЕСКО және ИСЕСКО ұйымдарының Астанада өткен Өңірлік экологиялық саммит және ЮНЕСКО аясында ұйымдастырылған Алтын Ордаға арналған халықаралық симпозиум секілді маңызды іс-шараларды ұйымдастыруға қосқан қомақты үлесі жоғары бағаланды.

Отырысқа қатысушылар алдағы іс-шараларға дайындық мәселелерін де пысықтады. Атап айтқанда, ЮНЕСКО штаб-пәтерінде опера әншісі Ермек Серкебаев пен режиссер Абдолла Қарсақбаевтың 100 жылдық мерейтойларын атап өту, сондай-ақ Пусан қаласында ұйымдастырылатын ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар комитетінің 48-сессиясына қазақстандық делегацияның қатысуы секілді мәселелер талқыланды. Аталған сессияда Қазақстан ұсынған «Маңғыстаудың жерасты мешіттері» номинациясы қаралады.

Akorda.kz

ОЛЖАС БЕКТЕНОВ

Қазақстан Республикасының
Премьер-Министрі

22 МАМЫР

ОЛЖАС БЕКТЕНОВ АШХАБАДТАҒЫ ТМД ҮКІМЕТТЕРІ БАСШЫЛАРЫ КЕҢЕСІНІҢ ОТЫРЫСЫНА ҚАТЫСТЫ

Қазақстан Республикасының Премьер-министрі Олжас Бектенов Ашхабад қаласында (Түрікменстан) Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы үкіметтері басшылары кеңесінің отырысына қатысты.

Биыл Достастыққа Түрікменстан төрағалық етуде. ТМД ҰБК отырысы басталар алдында Түрікменстан Президенті Сердар Бердімұхамедов үкіметтік делегациялар басшыларын қабылдады.

Екіжақты кездесу барысында Олжас Бектенов Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың атынан түрікмен халқының ұлттық көшбасшысы, Түрікменстан Халк Маслахатының төрағасы Гурбангулы Бердімұхамедов пен Түрікменстан Президенті Сердар Бердімұхамедовке жылы лебізін жеткізді.

Кездесуде сауда-экономикалық және көлік-транзиттік ынтымақтастық, сондай-ақ энергетика, ауыл шаруашылығы

салаларындағы өзара іс-қимыл мәселелеріне назар аударылды. 2026 жылғы қаңтар-наурыз айларында Қазақстан мен Түрікменстан арасындағы өзара сауда көлемі \$125,3 млн-ды құрады. Бұл ретте экспорт қазақстандық ауыл шаруашылығы өнімдерін жеткізуді ұлғайту есебінен 15%-ға өсті. Қазақстан Үкіметі мен Түрікменстан Министрлер кабинеті екі мемлекет басшылары жүктеген тауар айналымын арттыру жөніндегі міндеттер жоспарлы түрде жүзеге асырылып келе жатқаны атап өтілді.

ТМД ҰБК отырысына Әзербайжан, Беларусь, Қырғызстан, Ресей, Тәжікстан, Өзбекстан үкіметтерінің басшылары, Түрікменстан мен Арменияның өкілдері, сондай-ақ ТМД-ның Бас хатшысы қатысты.

Дәстүр бойынша отырыс шағын және кеңейтілген құрамда өтті.

Шағын форматтағы отырыста ТМД-ға мүше елдердің экономикалық өзара іс-қимылына қатысты өзекті мәселелер талқыланды, онда геодезия, картография, кеңістіктегі деректер саласындағы ынтымақтастық бойынша мемлекетаралық бағдарламаны жүзеге асыру барысы туралы есеп қабылданды. Кеңейтілген құрамдағы отырыс шеңберінде үкіметтік делегация басшылары ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің тау-кен металлургия кешені салаларын цифрлық трансформациялау тұжырымдамасының жобасын және оны жүзеге асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарын, ТМД-ның 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған конгресстік-көрме қызметінің стратегиясын қарады.

Шағын құрамдағы отырыста сөз сөйлеген Олжас Бектенов Қазақстан жаңа Конституцияның қабылдау арқылы өз дамуындағы жаңа тарихи кезеңге кіргенін және экономиканы орнықты дамытуға бағыт түзгенін атап өтті. Осыған байланысты мәдени-гуманитарлық ынтымақтастық саласындағы өзара іс-қимылға қатысты мәселелер қозғалды. Оның ішінде экономика, цифрлық трансформация және жасанды интеллект, агроөнеркәсіп кешені, транзиттік және логистикалық инфрақұрылым, су қауіпсіздігі, сондай-ақ еріктілер қозғалысын дамыту бар. 2025 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанның ТМД елдерімен тауар айналымы \$38,4 млрд құрады. 2026

жылғы қаңтар-наурызда өзара сауда көлемі 17,1%-ға өсті.

ҚР Премьер-министрі ТМД тау-кен металлургия кешені салаларын цифрлық трансформациялау тұжырымдамасын қабылдау және жүзеге асыру өнеркәсіпті жаңғыртуға әрі технологиялық ынтымақтастықты кеңейтуге қосымша серпін беретінін атап өтті. Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен ТМД-ның негізгі көлік артерияларын ұштастыру тұжырымдамасы жүктерді жедел тасымалдау үшін инфрақұрылымды жаңғыртуды қамтамасыз етеді. Бұл көлік шығындарын қысқартады және көлік маршруттарының бәсекеге қабілеттілігін, олардың халықаралық жүк жөнелтушілер мен инвесторлар үшін тартымдылығын арттырады, сондай-ақ ТМД-ға мүше елдердің әлеуметтік-экономикалық дамуы мүддесінде көлік дәліздерін тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Отырыс қорытындысы бойынша ТМД елдерінің тау-кен металлургия кешені, көлік, радионавигация салаларын цифрлық трансформациялау, уран өндіру өндірістерінің әсеріне ұшыраған аумақтарды рекультивациялау, конгресс-көрме қызметі және тағы да басқа салалардағы ынтымақтастығына қатысты бірқатар құжатқа қол қойылды.

Бұдан бөлек, 2027 жылы Минск қаласын (Беларусь Республикасы), 2028 жылы – Қарағанды қаласын (Қазақстан Республикасы) ТМД жастарының астанасы деп жариялау туралы шешім қабылданды. Халықаралық жоба азаматтардың жас буынын мемлекетаралық қатынастардың барлық салаларында орнықты даму бағдарламаларын жүзеге асыруға тартуға бағытталған.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы үкіметтері басшылары кеңесінің келесі отырысы осы жылдың желтоқсан айында Мәскеу қаласында өтеді.

26 МАМЫР

ПРЕЗИДЕНТ ЖАРЛЫҒЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ АЯСЫНДА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ЖИ ЕНГІЗУ: ПРЕМЬЕР-МИНИСТР ОҚУ-АҒARTУ МИНИСТРЛІГІ ЖҰМЫСЫНА НАЗАР АУДАРДЫ

Премьер-министр Олжас Бектеновтің төрағалығымен өткен Үкімет отырысында Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 12 мамыр күні қол қойылған Жарлығы шеңберінде орта білім беру жүйесіне жасанды интеллект енгізу мәселесі қаралды.

«Бұл – өте маңызды құжат. Президенттің барлық тапсырмасын уақтылы әрі сапалы орындау қажет», – деп атап өтті Олжас Бектенов.

Жұлдыз Сүлейменова Мемлекет басшысының білім беру процесіне жасанды интеллект технологияларын енгізу жөніндегі тапсырмасын орындау мақсатында Министрлік тиісті жұмыстар бастағанын баяндады.

Бірінші. 2026–2029 жылдарға арналған орта білім беру жүйесіне жасанды интеллект технологияларын енгізу жөніндегі кешенді жоспардың жобасы әзірленді. Құжат белгіленген тәртіппен Үкіметке енгізіледі.

Кешенді жоспарда мектептердің цифрлық және инфрақұрылымдық дайындығын дамыту; педагог кадрларды даярлау; білім беру процесінде AI-шешімдерді қолдану көзделген.

Жергілікті атқарушы органдармен бірлесіп пилоттық жобаға қатысуға дайын 500 мектептің тізімі қалыптастырылды, оның ішінде 250 шағын жинақты мектеп; 150 жалпы білім беретін мектеп; 100 «Келешек мектептері».

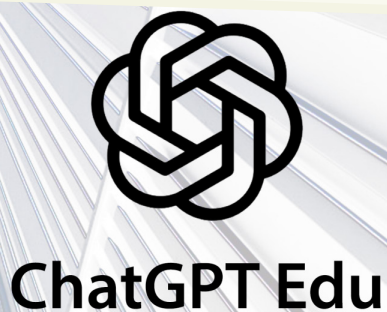
Қазіргі таңда мектептердің цифрлық инфрақұрылымына, жоғары жылдамдықты

интернет сапасына, компьютерлік техникамен қамтамасыз етілуіне, кадрлық әлеуетке және білім беру ұйымдарының AI-шешімдерді енгізуге дайындығына талдау жүргізілді.

Екінші. Педагогтерді даярлау. Бүгінде 350 мыңнан астам педагог оқу процесінде жасанды интеллектіні тиімді қолдану бойынша арнайы оқытудан өтті. Сонымен қатар OpenAI компаниясының GPT-edu платформасын пайдалану үшін 100 мың педагогқа лицензия берілді. Қазіргі таңда мұғалімдер жасанды интеллектіні оқу процесінде белсенді қолданып, оқу контентін бейімдеп тиімді пайдалануда.

Қосымша ретінде, жазғы кезеңде пилоттық мектептердің педагогтерін цифрлық педагогика, заманауи оқыту әдістемелері және білім беру процесінде AI-құралдарын практикалық тұрғыда қолдану бағыттары бойынша кезең-кезеңімен

оқыту жоспарлануда. Бұл бастамалар педагогтердің цифрлық құзыреттерін арттыруға, оқыту сапасын жетілдіруге және білім беру жүйесіне инновациялық технологияларды тиімді енгізуге мүмкіндік береді.

Үшінші. Жасанды интеллектіні дамыту жөніндегі кеңес мүшесі Кай-Фуд Лидың ұсынымдарын ескере отырып, білім беру процесіне AI-шешімдерді енгізу бойынша жеке жобаны іске асыру жоспарлануда.

I кезең (2026 жылғы 1 қыркүйек – 26 қазан):

- қазақ және орыс тілдерінде оқытатын 10 шағын жинақты пилоттық мектепте жобаны іске қосу;
- пилоттық өңірлер ретінде Қызылорда және Павлодар облыстары айқындалды;
- апробация 4-сыныптарда «Ана тілі», «Математика», «Цифрлық сауаттылық» және «Жасанды интеллект» пәндері бойынша жүргізіледі.

II кезең (2026 жылғы 3 қараша – 23 желтоқсан): пилотты 50 мектепке дейін кеңейту.

III кезең (2027 жылғы 8 қаңтар – 24 мамыр): қосымша тағы 300 мектепті қамту.

Төртінші. Сонымен бірге, дербес-тендірілген оқытуды, бейімделген тапсырмаларды әзірлеуді, білім нәтижелерін нақты уақыт режимінде талдауды және білім алушылардың оқу олқылықтарын уақтылы анықтауды қамтамасыз ететін ұлттық AI-білім беру платформасы енгізілетін болады.

Бесінші. Кешенді жоспардың жеке бөлімі цифрлық қауіпсіздік пен жасанды интеллектіні қауіпсіз қолдану мәселелеріне арналған.

Білім беруде жасанды интеллектіні қолдану стандарттарын, академиялық адалдық тетіктерін, балалардың дербес деректерін қорғауды, сондай-ақ цифрлық білім беру контентіне міндетті сараптама жүргізу жүйесін енгізу көзделуде.

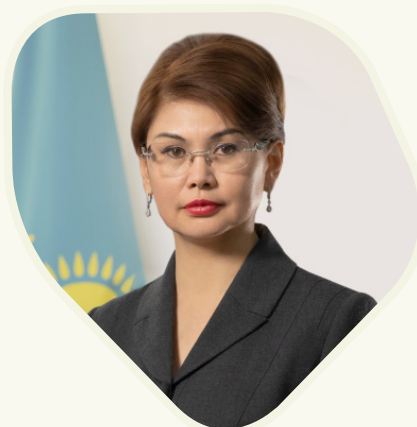
Отырыс барысында балалардың цифрлық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесіне ерекше назар аударылды. Премьер-министр Оқу-ағарту, Ішкі істер және Ақпарат министрліктері балаларды интернет-алаяқтықтан, буллингтен, құқыққа қайшы контенттен және өзге де деструктивті әсерден қорғау бойынша профилактикалық жұмысты күшейтуі қажеттігін атап өтті.

Сондай-ақ Олжас Бектенов жазғы маусымда жаңа Конституцияны және ЖИ негіздерін практикалық тұрғыда зерделеуге арналған оқу бағдарламаларын әзірлеу жұмыстарын аяқтауды тапсырды.

«Балалармен және жасөспірімдермен тәрбие жұмысының маңызына ерекше көңіл бөлу керек. Жаз маусымында жаңа Конституция мен жасанды интеллект негіздерін білім беру жүйесінде оқытуға арналған барлық оқу бағдарламалары мен әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу жұмыстарын аяқтау қажет», – деп атап өтті Премьер-министр.

Жалпы үйлестіру Премьер-министрдің орынбасары – мәдениет және ақпарат министрі Аида Балаеваға бекітілді.

Primeminister.kz

АИДА БАЛАЕВА
ҚР Премьер-министрінің
орынбасары – мәдениет
және ақпарат министрі

22 СӘУІР

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ МЕН ДДСҰ АРАЛ ӨҢІРІНІҢ ДЕНСАУЛЫҒЫ МЕН ЭКОЛОГИЯСЫНА ҚАТЫСТЫ БІРЛЕСКЕН ҚҰЖАТҚА ҚОЛ ҚОЙДЫ

Астанада өткен Өңірлік экологиялық форум-2026 аясында «Болашақ ұрпақты қорғау: экологиялық күн тәртібінің өзегіндегі денсаулық – Арал өңірінің сабақтары мен шешімдері» тақырыбында панельдік сессия өтті.

Іс-шараға ҚР Премьер-министрінің орынбасары – мәдениет және ақпарат министрі Аида Балаева, Орталық Азия елдері мен Әзербайжанның денсаулық сақтау министрлері, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының Бас директоры Тедрос Адханом Гебрейесус және ДДСҰ Еуропалық өңірлік бюросының директоры Ханс Ключе қатысты.

Жиында Аида Балаева Қазақстан Президентінің экологиялық мәдениетті қалыптастырудағы және халықаралық экологиялық күн тәртібін ілгерілетудегі айрықша рөлін атап өтті.

«Өңірлік экологиялық саммиттің пленарлық отырысында Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев экологияның тар аяда қаралатын салалық мәселе емес, даму

идеологиясы мен өмір салты екенін нақты айтты. Оның негізінде болашақ ұрпақ алдындағы жауапкершілік, әділетті экологиялық модельге көшу қағидаты және халықаралық ынтымақтастықтың ұйыстырушы рөлі жатыр. Осы тұрғыда бастау алған “Таза Қазақстан” қозғалысы жаңа экологиялық мәдениетті – жеке жауапкершілік, табиғатқа жанашырлық және азаматтық белсенділік мәдениетін қалыптастырып келеді», – деп атап өтті Аида Балаева.

Сондай-ақ Премьер-министрдің орынбасары Арал дағдарысының эпицентрінде орналасқан Қызылорда облысын сауықтыру бағытында қабылданып жатқан шараларға арнайы тоқталды. Оның айтуынша, жұмыс төрт негізгі бағыт бойынша жүргізіліп жатыр.

Ең алдымен, экологиялық факторлардан туындайтын аурулармен күрес күшейтіліп, әсіресе халықтың ең осал топтарын қорғауға басымдық берілуде. Сонымен қатар ауылдық елді мекендерде

медициналық инфрақұрылым дамытылып, жоғары технологиялы медициналық көмектің қолжетімділігі артып келеді. Кадр тапшылығы мәселесі де мамандарды даярлау және қолдау шаралары арқылы кезең-кезеңімен шешілуде. Бұдан бөлек, өңірде халықты қауіпсіз ауыз сумен қамтамасыз ету, санитарлық жағдайды жақсарту және қоршаған орта сапасына мониторинг жүргізу бағытында жүйелі жұмыстар іске асырылып жатыр.

ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметінше, Арал маңы өңірінде 3 миллионнан астам адам тұрады, ал аурулардың 40%-ға дейіні экологиялық факторлармен байланысты.

Экологиялық дағдарыстың салдары ретінде тыныс алу және жүрек-қан тамыры ауруларының көбеюі, сондай-ақ әйелдер мен балалар арасында қаназдықтың кең таралуы байқалып отыр.

Сессия барысында қатысушылар болашақ ұрпақтың денсаулығын қорғауға бағытталған басым шараларды талқылап, экологиялық қатерлерді азайтуға және денсаулық сақтау жүйелерін нығайтуға арналған «Арал теңізі өңірінің салауатты болашағы» жол картасының жобасын таныстырды.

Панельдік сессия қорытындысы бойынша Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан, Өзбекстан, Әзербайжан және ДДСҰ-ның Еуропалық өңірлік бюросы арасында өңір халқының денсаулығын жақсартуға бағытталған келісілген шараларды бекітетін бірлескен құжатқа, сондай-ақ бірқатар меморандумға да қол қойылды.

23 СӘУІР

АИДА БАЛАЕВА «СИРИУС» ФЕДЕРАЛДЫҚ АУМАҒЫ КЕҢЕСІНІҢ ТӨРАҒАСЫМЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚТЫ ДАМУ МӘСЕЛЕСІН ТАЛҚЫЛАДЫ

ҚР Премьер-министрінің орынбасары – мәдениет және ақпарат министрі Аида Балаева «Сириус» федералдық аумағы кеңесінің төрағасы Елена Шмелевамен кездесу өткізді.

Тараптар білім беру саласындағы ұнтымақтастық мәселелерін талқылады. Аида Балаева мәдениет саласына болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың негізі қаланатын шығармашылық мектептермен өзара іс-қимылды жеке пысықтаудың маңызын атап өтті.

Сондай-ақ, Премьер-министрдің орынбасары бейнелеу өнері мектебін қалыптастырудың өзектілігіне тоқталып, дарынды оқушыларды анықтау, оларды қолдау және кәсіби өсуіне қолайлы жағдай жасау мәселелеріне назар аударды. Осыған байланысты аталған бағыт бойынша жазғы мектеп ұйымдастыру қажеттігі айтылды.

Бұдан бөлек, Аида Балаева ғылыми-техникалық журнал ашу мүмкіндігін қарастыруды ұсынды.

Өз кезегінде Елена Шмелева ұнтымақтастықты дамытудың бірқатар бастамасын ортаға салды. Атап айтқанда, балалар арасынан байқау негізінде іріктелетін бірлескен қазақстандық-ресейлік оркестр құру жөніндегі ұсынысын жеткізді. Бұл ұжымның білікті дирижерлердің қатысуымен гастрольдік қызмет жүргізіп, сапалы музыкалық аспаптармен қамтамасыз етілуі көзделіп отыр.

Кездесу қорытындысында тараптар білім беру және шығармашылық

салалардағы ұнтымақтастықты одан әрі дамытуға өзара мүдделі екенін растады. Сондай-ақ, дарынды жастарды қолдау мен дамытуға бағытталған бірлескен бастамалар мен жобаларды жүзеге асыруға дайын екендерін білдірді.

8 МАУСЫМ

ҮКІМЕТ КІТАП ОҚУ МӘДЕНИЕТІН ДАМУ ЖӘНЕ ЗЕРДЕЛІ ҰЛТ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӨНІНДЕГІ КЕШЕНДІ ЖОСПАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУҒА КІРІСТІ

ҚР Премьер-министрінің орынбасары – мәдениет және ақпарат министрі Аида Балаеваның төрағалығымен Қазақстан Республикасы Президентінің «Кітап оқу мәдениетін дамыту және зерделі ұлт қалыптастыру жөніндегі шаралар туралы» Жарлығын кешенді жүзеге асыру мәселесіне арналған кеңес өтті. Жиынға оқу-ағарту министрі Жұлдыз Сүлейменова, Мәдениет және ақпарат, Ұлттық экономика, Жасанды интеллект және цифрлық даму, Ғылым және жоғары білім, Қорғаныс, Ішкі істер министрліктерінің өкілдері қатысты.

Кеңес барысында Премьер-министрдің орынбасары қатысушылардың

баяндамаларын тыңдады. Мәдениет және ақпарат вице-министрі Рустам Әли кешенді жоспардың негізгі бағыттарын таныстырды. Оның ішінде кітапхана және кітап ісін дамыту, оқуды насихаттау, сондай-ақ заманауи цифрлық инфрақұрылым қалыптастыру жөніндегі шаралар қамтылған.

Құжат 9 негізгі бағыт бойынша 50-ге тарта іс-шараны көздейді. Солардың қатарында кітап саласын құқықтық тұрғыдан жүйелеу мәселесі де бар. Сонымен қатар Мәдениет және ақпарат министрлігі кітапхана саласын жаңғыртуға ерекше көңіл бөліп отыр. Бүгінде республикада 3 887 көпшілік кітапхана жұмыс істейді. Олардың жиынтық қоры 72,5 млн-нан астам сақтау бірлігін құрайды. 2025 жылы кітапханаларға келушілер саны рекордтық көрсеткішке жетіп, 57 млн-нан асты. Биыл 4 кітапхана жаңғыртылып, 6 жаңа кітапхана ашылды. Жыл соңына дейін еліміздің бес өңірінде тағы 24 кітапхананы жаңғырту жоспарланып отыр.

Аида Балаева кітапханалардың қызметіне жан-жақты талдау жүргізуді тапсырды. Бұл жұмыс кітапхана инфрақұрылымы мен ғимараттарының жай-күйін, кітап қорымен қамтамасыз етілу деңгейін, сондай-ақ ондағы әдебиеттерге сұранысты қамтуы тиіс. Талдау қорытындысы бойынша, әсіресе балалар мен жастарға арналған әдебиет бағытындағы тапшылықтарды айқындап, кітапхана қорын одан әрі дамыту және жаңарту жөнінде нақты ұсыныстар әзірлеу қажет. Балалар мен жастар арасында оқу мәдениетін дамытуға бағытталған шаралар

туралы оқу-ағарту министрі Жұлдыз Сүлейменова баяндады. Министрлік оқушылардың әдебиетке және заманауи оқырман сервистеріне қолжетімділігін кеңейтетін «Балалар кітапханасы» және «Оқырман» платформаларын іске қосты. Бұл бағыттағы маңызды жұмыстың бірі – білім беру ұйымдарында оқырман клубтарының қызметін дамыту. Соның негізінде тұрақты оқу мәдениетін қалыптастыруға бағытталған «Кітап оқитын мектеп» бірыңғай моделі енгізіледі. Аталған модель аясында балалардың кітап оқуға қызығушылығын ата-аналар мен педагогтердің жеке өнегесі арқылы арттыруды көздейтін «Бірге оқиық» жобасы жүзеге асырылады.

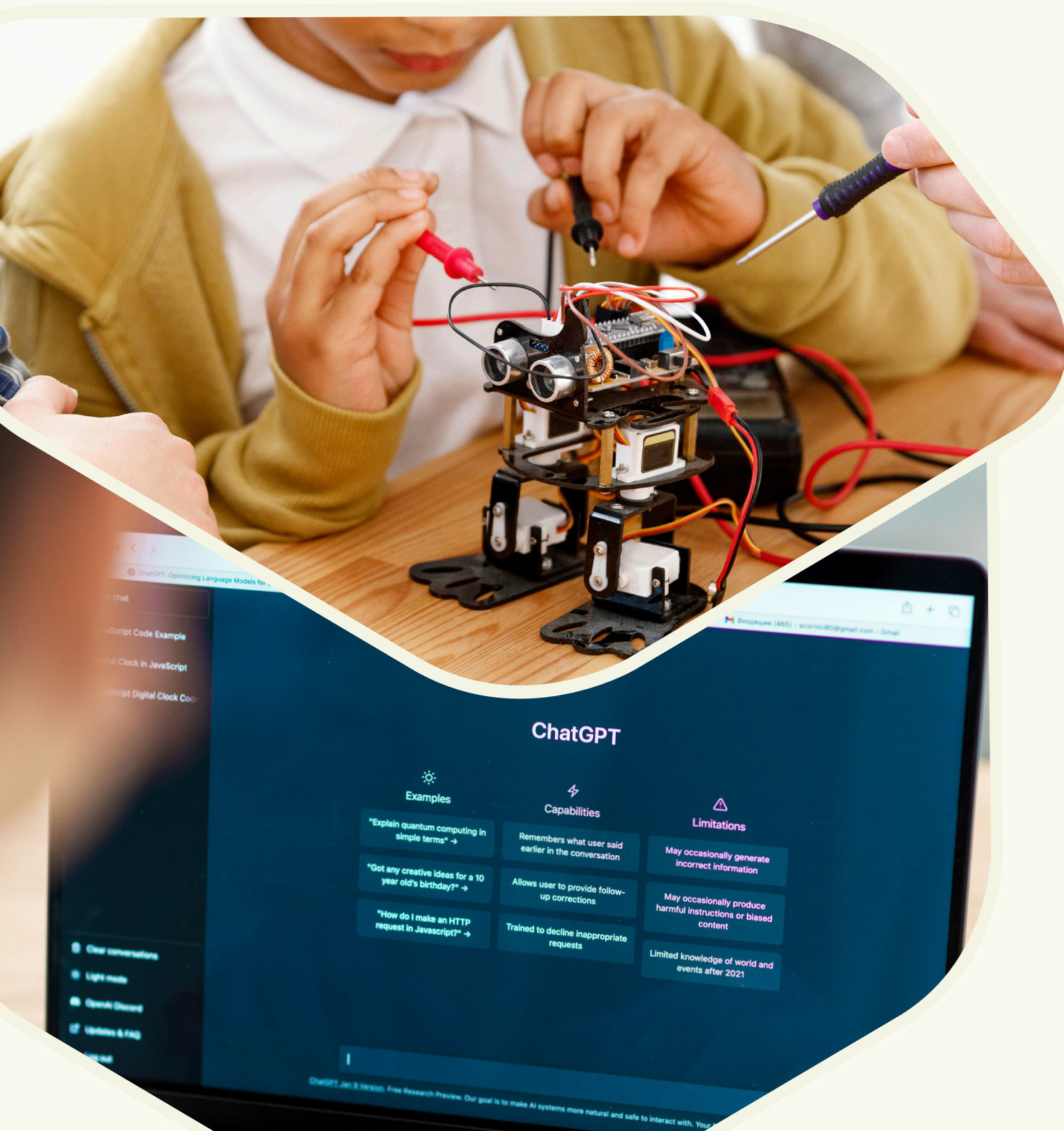
Өз кезегінде ғылым және жоғары білім вице-министрі Гүлзат Көбенова студент жастар арасында кітап оқу мәдениетін ілгерілету тәсілдері туралы айтты. Бұл бағытта жоғары оқу орындары кітапханаларын дамыту және студенттік

оқырман клубтарының жұмысын жандандыру мәселелері қамтылған. Кеңес қорытындысы бойынша Ғылым және жоғары білім министрлігіне салалық әдебиеттермен қамтамасыз ету деңгейіне талдау жүргізу, сондай-ақ педагог кадрларды даярлауда қолданылатын оқу әдебиеттерінің мазмұнын зерделеу тапсырылды.

Қорғаныс және Ішкі істер министрліктеріне қарасты ұйымдардың кітапхана қорларын зерттеу және талдау мәселесіне де ерекше назар аудару қажет. Әскери бөлімдер мен ведомстволық мекемелерді заманауи, мазмұнды әрі кәсіби әдебиеттермен қамтамасыз ету маңызды. Талдау нәтижесінде нақты қажеттіліктер айқындалып, кітапхана қорларын толықтыру және жаңарту жөнінде ұсыныстар әзірленуі тиіс.

Primeminister.kz

ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ

21 МАМЫР

АЛТЫН ОРДА ДӘУІРІНІҢ СИРЕК АРТЕФАКТІ ҰЛТТЫҚ МУЗЕЙГЕ ТАБЫСТАЛДЫ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті ҚР Ұлттық музейіне бірегей тарихи құндылық – Алтын Орда дәуіріне жататын салтанатты әйел халатын ресми түрде тапсырды.

Бұл сирек кездесетін артефакт Болған ана кесенесін қазу жұмыстары барысында табылған. Аталған кесене нысанын қазақстандық археолог Айбар Қасенали зерттеген. Табылған құнды жәдігер 2019 жылы университет қорына қабылданған болатын.

Бірнеше жыл бойы Археологиялық зерттеулер институтының «УМАІ» мәдени мұраны консервациялау және реставрациялау халықаралық зертханасының мамандары бірегей тоқыма бұйымды жан-жақты зерттеу, консервациялау және ұзақ мерзімді сақтау бағытында кешенді ғылыми жұмыстар жүргізді. Бұл жәдігер Жошы Ұлысы элитасына тиесілі мәдени қабатпен байланысты аса құнды тарихи дерек ретінде қарастырылады.

Зерттеу жұмыстары археолог-реставратор Тетяна Крупаның жетекшілігімен жүзеге асырылды. Ғалымдар халаттың технологиялық ерекшеліктерін терең талдап, оның дайындалу әдістері мен қолданылған материалдарын ғылыми тұрғыда зерделеді. Нәтижесінде артефактінің дәлме-дәл ғылыми реконструкция-көшірмесі жасалып, түпнұсқаны сақтау мақсатында толық консервациялық шаралар кешені орындалды. Бүгінде бұл реконструкция

Ұлытау музейінің экспозициясында маңызды орын алып отыр.

Болған ана кесенесінен табылған текті әйелге тиесілі халаттың ғылыми реконструкциясы Астанада 19-20 мамыр күндері Қазақстан Республикасы Президентінің қатысуымен өткен «Алтын Орда – дала өркениетінің моделі: тарих, археология, мәдениет, бірегейлік» атты халықаралық симпозиум аясында негізгі экспонаттардың бірі ретінде ұсынылды.

Халықаралық форумға қатысқан отандық және шетелдік ғалымдар мен сарапшылар павлодарлық зерттеушілердің атқарған жұмысын жоғары бағалап, оның ғылыми және мәдени маңыздылығын ерекше атап өтті.

21 МАМЫР

ҚАЗАҚСТАН МЕН АРМЕНИЯ ЖОҒАРЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫ НЫҒАЙТУҒА НИЕТТІ

ҚР Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбек Армения Республикасының Төтенше және Өкілетті Елшісімен кездесу өткізді.

Кездесу барысында тараптар жоғары білім мен ғылым салаларындағы екіжақты ынтымақтастықтың өзекті мәселелері мен оны одан әрі дамыту перспективаларын талқылады. Әсіресе ғылыми-білім беру байланыстарын кеңейту, бірлескен жобаларды іске асыру және тәжірибе алмасуды жандандыру мәселелеріне ерекше назар аударылды.

Министр өз сөзінде Қазақстанның жоғары білім және ғылым жүйесін дамытуға бағытталған мемлекеттік саясат пен жүргізіліп жатқан реформалар туралы айтып өтті. Сондай-ақ ол Орталық Азияда өңірлік білім беру орталығын қалыптастыруға бағытталған бастамаларға тоқталды.

Өз кезегінде Армения Республикасының Елшісі жылы қабылдау үшін алғыс білдіріп, Армения тарапының Қазақстанмен білім және ғылым салаларындағы ынтымақтастықты тереңдетуге мүдделі екенін атап өтті.

Тараптар екі елдің ғылыми-білім беру әлеуетін арттыруға бағытталған бірлескен бастамаларды жүзеге асырудың және өзара тиімді серіктестікті дамытудағы тәжірибе алмасудың маңыздылығын ерекше атап өтті.

22 МАМЫР

БІШКЕКТЕ ШЫҰ-ҒА МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ТЕХНИКА МИНИСТРЛІКТЕРІ МЕН ВЕДОМСТВОЛАРЫ БАСШЫЛАРЫНЫҢ Х ОТЫРЫСЫ ӨТТІ

Қырғызстан астанасында Шанхай ынтымақтастық ұйымына (ШЫҰ) мүше мемлекеттердің ғылым және техника министрліктері мен ведомстволары басшыларының оныншы отырысы өтті.

Отырыста ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің делегациялары қатысты, атап айтқанда: Беларусь Республикасы, Үндістан Республикасы, Иран Ислам Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қытай Халық Республикасы, Қырғыз Республикасы, Пәкістан Ислам Республикасы, Ресей

Федерациясы, Тәжікстан Республикасы және Өзбекстан Республикасы.

Қазақстан Республикасынан аталған іс-шараға Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім вице-министрі Көбенова Гүлзат Ізбасарқызы қатысты. Бұл Қазақстанның ШЫҰ шеңберіндегі көпжақты ғылыми-техникалық ынтымақтастықты дамытуға белсенді қатысуын айқындады.

Отырыс барысында қатысушы мемлекеттер ғылыми-техникалық саясаттың негізгі бағыттарын, бірлескен зерттеу жобаларын іске асыру перспективаларын, сондай-ақ ғылым, технология және инновациялар саласындағы өзара іс-қимылды кеңейту шараларын талқылады. Халықаралық ғылыми кооперацияны нығайтуға, бірлескен бағдарламаларды дамытуға және қаржыландырылатын ғылыми-технологиялық бастамаларды енгізуге ерекше назар аударылды.

Отырыс нәтижесінде ШЫҰ-ның «Жасыл технологиялық дәлізін» қалыптастыру бағдарламасының жобасы келісілді. Бұл бастама экологиялық бағыттағы технологияларды дамытуға және мүше мемлекеттер арасындағы орнықты ғылыми-техникалық ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған.

Сондай-ақ қатысушылар ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің бірлескен ғылыми-зерттеу жобалары бойынша бірінші конкурстың нәтижелерін құптап, мұндай бастамаларды жалғастыруға дайын екендігін білдірді.

Отырыс қорытындысы бойынша ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің ғылым және техника министрліктері мен ведомстволары басшыларының он бірінші отырысын Пәкістан Ислам Республикасында өткізу туралы шешім қабылданды.

28 МАМЫР

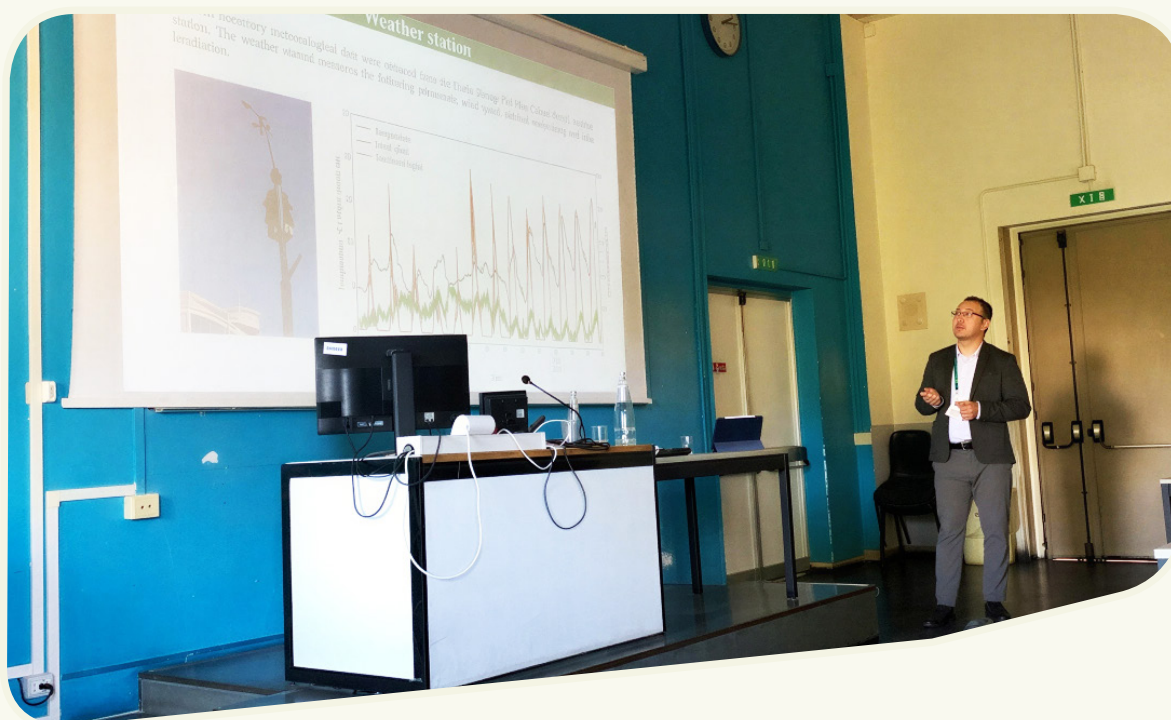
ҒЫЛЫМ – ҚОҒАМ ИГІЛІГІНЕ: ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҒАЛЫМ КҮН ЭНЕРГИЯСЫМЕН ТЕҢІЗ СУЫН ТҰЩЫЛАНДЫРУ ЖҮЙЕСІН ӘЗІРЛЕП ЖАТЫР

ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі «Ғылым – қоғам игілігіне» атты айдары аясында қазақстандық ғалымдардың ғылыми жобалары туралы бейнематериалдар топтамасын жалғастырады. Қазақстан Республикасының ғылымды дамыту, энергетикалық қауіпсіздікті нығайту және төмен көміртекті экономикаға көшу жөніндегі стратегиялық міндеттерін іске асыру шеңберінде Yessenov University-де сутегі технологиялары, жаңартылатын энергия көздері және орнықты энергетика бағыттары бойынша ғылыми зерттеулер белсенді жүргізіледі.

Аталған бағыттағы маңызды ғылыми жұмыстарды университеттің жас ғалымы, PhD докторы, «Энергетика» кафедрасының меңгерушісі Дінмұхамбет Баимбетов жүзеге асырып жатыр.

Ғалымның зерттеу қызметі орнықты энергетика, сутегі технологиялары және су тазарту салаларын қамтиды. Атап айтқанда, зерттеулер ҚР ҒЖБМ 2024-2026 жылдарға арналған ғылыми және ғылыми-техникалық бағдарламалар бойынша бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру аясында жүзеге асырылатын BR24992964 «Каспий теңізінің қазақстандық секторында экологиялық тұрақтылықты және теңіз операцияларының тиімділігін арттыру үшін интеграцияланған энергия үнемдейтін технологияларды дамыту» бағдарламасы шеңберінде жүргізіледі. Зерттеу жұмыстары жаңартылатын энергия көздерін пайдалану,

теңіз суын тұщыландыру технологияларын жетілдіру, сондай-ақ энергетика секторын декарбонизациялау мәселелерін қамтиды.

Жас зерттеуші сутегі энергетикасы және энергетикалық трансформация технологиялары тақырыбы қызықтыратынын атап өтті. Ғылыми жұмыстар аясында сутегіні өндіру, сақтау және пайдалану жүйелері, сондай-ақ табиғи газ-сутегі қоспаларын энергетика және көлік секторларында қолдану мүмкіндіктері зерттеліп жатыр. Сонымен қатар газ-сутекті отындардың термодинамикалық сипаттамалары талданып, жану процестері модельденіп, олардың қоршаған ортаға әсері бағалануда.

Ғылыми құзыреттілікті арттыру және халықаралық тәжірибені меңгеру мақсатында Дінмұхамбет Баимбетов 2023 жылғы 1 қыркүйек – 2024 жылғы 29 ақпан аралығында Германиядағы Technical University of Berlin базасында «Болашақ» бағдарламасы аясында ғылыми тағылымдамадан өтті.

Халықаралық тағылымдама сутегі энергетикасы, жаңартылатын энергия көздері және тұрақты даму бағыттарында ғылыми-кадрлық әлеуетті нығайтуға мүмкіндік берді. Тағылымдама барысында алынған тәжірибе ғылыми зерттеулерді жетілдіруде, жаңа буын инженерлік кадрларды даярлауда, энергия үнемдейтін және төмен көміртекті технологияларды енгізуде, сондай-ақ экономиканы декарбонизациялау міндеттерін іске асыруда қолданылады.

Сонымен қатар халықаралық тәжірибе университеттің білім беру процесіне енгізіліп, бакалавриат және магистратура бағдарламаларын жаңғыртуға, зерттеу құзыреттерін дамытуға және зертханалық инфрақұрылымды жетілдіруге ықпал етуде.

Ғалымның тағы бір ғылыми бағыты – күн энергиясына негізделген, жылу сорғыларымен интеграцияланған теңіз суын тұщыландыру жүйелерін әзірлеу және модельдеу. Аталған зерттеу ғалымның жетекшілігімен «Жас ғалым» бағдарламасы

шеңберінде гранттық қаржыландыру ғылыми жобасы аясында жүзеге асырылған АР19175769 «Қазақстанның оңтүстік-батыс өңірі жағдайында теңіз суын тұщыландыруға арналған күн энергиясымен жұмыс істейтін жылу сорғысы жүйесін модельдеу және әзірлеу» тақырыбы бойынша жүргізіледі. Зерттеу барысында күн дистилляторларындағы жылу және масса алмасу процестеріне термодинамикалық талдау жасалып, сандық модельдеу мен эксперименттік зерттеулер жүзеге асырылады.

Бұл ғылыми жұмыстар тұщыландыру жүйелерінің тиімділігін арттыруға, энергия тұтынуын төмендетуге және технологияларды Маңғыстау өңірінің климаттық жағдайларына бейімдеуге бағытталған.

Yessenov University базасында жүзеге асырылып жатқан ғылыми зерттеулер еліміздің энергетикалық қауіпсіздігін нығайтуға, ғылыми-инновациялық әлеуетін арттыруға, жасыл технологияларды

дамытуға және өңірдің экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етуге маңызды үлес қосады.

*ҚР Ғылым және жоғары білім
министрлігінің баспасөз қызметі*

МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ

22 СӘУІР

ЕЛОРДАДА

«ASTANA EURASIAN BOOK FAIR – 2026»

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КІТАП

КӨРМЕ-ЖӘРМЕҢКЕСІ ӨТТІ

Астанада IX «Astana Eurasian Book Fair – 2026» халықаралық кітап көрме-жәрмеңкесінің ашылу рәсімі өтті. Бұл – Орталық Азиядағы ең ауқымды мәдени-ағартушылық іс-шаралардың бірі. Көрме-жәрмеңкенің негізгі мақсаты – кітап оқу мәдениетін насихаттау, кітап нарығындағы жаңа өнімдерді көпшілікке таныстыру, әлемдік кітап шығару және баспа индустриясының тәжірибесімен алмасу. Кітап көрмесіне Қазақстан, Ресей, Түркия, Қырғызстан, Өзбекстан, Әзербайжан, Моңғолия, Испания, Қытай, Иран, Беларусь, Португалия, Венесуэла және Ұлыбритания-дан келген баспа, кітап саудасы, ғылыми-білім беру және полиграфия саласында жұмыс істейтін 80-нен астам компания қатысуда. Қатысушылардың тең жартысы – қазақстандық ұйымдар. Көрме аясында жаңа кітаптардың таныстырылымдары, авторлармен кездесулер, автограф-сессиялар және балаларға арналған шеберлік сабақтары өткізіледі. «Astana Eurasian Book Fair – 2026» кітап көрме-жәрмеңкесін Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі, Астана қалалық әкімдігі және Креативті индустрияларды дамыту қорының қолдауымен «Фолиант» баспасы ұйымдастырып отыр.

20 МАМЫР

ҚАЗАҚСТАН МЕН АҚШ МӘДЕНИЕТ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫ КЕҢЕЙТЕДІ

Астанада ҚР Премьер-министрінің орынбасары – Мәдениет және ақпарат министрі Аида Балаеваның АҚШ-тың Қазақстан Республикасындағы Төтенше және Өкілетті Елшісі Джули Стаффтпен және Смитсон институты Азия өнері ұлттық музейінің директоры Чейз Робинсонмен кездесуі өтті.

Кездесу барысында тараптар мәдениет, музей ісі, әдебиет, кинематография, креативті индустриялар салаларындағы ынтымақтастықты дамыту перспективаларын, сондай-ақ бірлескен білім беру және ғылыми-зерттеу жобаларын іске асыру мәселелерін талқылады.

Кездесудің маңызды бағыттарының бірі әлемдегі ең ірі мәдени, білім беру және ғылыми-зерттеу кешендерінің бірі саналатын Смитсон институтымен өзара іс-қимылды дамыту болды. Осы орайда Қазақстан мен АҚШ-тың бейінді мекемелері

арасында тәжірибе алмасу және бірлескен бастамаларды жүзеге асыру бағытындағы байланысты нығайту жөнінде уағдаластыққа қол жеткізілді.

Тараптар Қазақстанның мәдени мұрасын зерттеуге, сақтауға және ілгерілетуге бағытталған бірлескен ғылыми-зерттеу жобасын іске қосу мүмкіндігін қарастырады. Жоба аясында өнер тарихы, археологиялық зерттеулер, музей коллекциялары, реставрация мәселелері, сондай-ақ музей қызметінде заманауи ғылыми және цифрлық тәсілдерді қолдану бағыттарына ерекше назар аударылады.

Музей мамандарының біліктілігін арттыру мәселесіне де айрықша мән берілді. Бұл бағытта Смитсон институты мен қазақстандық музейлердің мамандары арасында кәсіби тәжірибе алмасу, оқыту бағдарламаларын, сараптамалық консультациялар, семинарлар мен тағылымдамалар ұйымдастыру көзделді.

Сонымен қатар кадр даярлау мәселесін пысықтау жөнінде уағдаластыққа қол жеткізілді. Бұл бағыт музей менеджменті, қорларды сақтау және зерттеу, реставрация, сондай-ақ экспозициялық жұмыс салаларындағы мамандардың кәсіби құзыретін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Кездесуде климаттың өзгеруі жағдайында мәдени мұра нысандарын сақтау мәселесінің өзектілігі артып келе жатқаны да атап өтілді. Ауа райы жағдайының өзгеруі, әсіресе музейлер мен ашық аспан астындағы тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғау үшін заманауи шешімдер іздеуді талап етеді.

Сондай-ақ АҚШ тәуелсіздігінің 250 жылдығы аясында Қазақстан шетелде табысты өнер көрсетіп, еліміздің бай музыкалық мұрасын танытып жүрген HasSak этно-фольклорлық тобының концертін ұйымдастыруды жоспарлап отырғаны айтылды.

22 МАМЫР

«АСТАНА ОПЕРА» САХНАСЫНДА «ҚЫПШАҚ ҚЫЗЫ АППАҚ» ОПЕРАСЫНЫҢ ПРЕМЬЕРАСЫ ӨТТІ

«Астана Опера» театрында «Қыпшақ қызы аппақ» операсының премьерасы сахналанды. Премьера Мәдениет және өнер қызметкерлері күніне орай ұсынылып, Қазақстан Тәуелсіздігінің 35 жылдығына арналды. Қойылым Ғабит Мүсіреповтің драмасының желісі негізінде жазылып, қыпшақ аруы Аппақтың тағдырын арқау етеді. Шығарма арқылы махаббат, сағыныш, соғыс пен бейбітшілік, мейірім мен адам тағдыры секілді терең тақырыптар көрініс тапқан. Қойылым қазақтың тарихи-мәдени мұрасын түркі және шығыс әлемінің көркем кеңістігімен сабақтастырады. Оқиға көрерменді қыпшақ даласы мен көшпелі өмір салтынан бастап, хан сарайы мен теңіз жағалауындағы көріністерге дейін жетелейді. Қойылымдағы тор – бодандықтың, қыран – еркін рух пен азаттықтың белгісі. Ал финалдағы гүл көмкерген кең дала өмірдің жалғасы, үміт пен қайта жаңғырудың нышанын бейнелейді. Спектакльдің музыкалық өрнегі әлемдік классика жауһарларын қазақы дала сазымен және шығыс әуендерінің иірімімен тоғыстырады. Ұлттық аспаптардың үні, хор партиялары, пластикалық шешімдер мен ауқымды сценография қойылымның көркемдік ерекшелігін айшықтай түсті.

5 МАУСЫМ

57 МИЛЛИОН ОҚЫРМАН: ЕЛ КІТАПХАНАЛАРЫ СҰРАНЫСҚА САЙ ЖАҢАРЫП КЕЛЕДІ

Бүгінде Қазақстандағы кітапханалар жаңа даму кезеңіне аяқ басты. Келушілер санының артуы, оқырмандар қатарының көбеюі және кітапқа деген сұраныстың жоғары болуы қоғамда оқу мәдениетіне деген ықыластың күшейгенін көрсетеді.

Мемлекет басшысы кітап оқу мәдениетін дамытуға айрықша мән беріп отыр. Президент кітаптың зияткер, ойлы әрі прогрессивті ұлт қалыптастырудағы рөлі ерекше екенін бірнеше рет атап өткен болатын.

Қазіргі уақытта кітапханалар еліміздегі ең көп баратын мәдениет мекемелерінің қатарында. Соңғы деректер бойынша кітапханаларға келушілер саны 57 миллионға жетті. Пайдаланушылар қатары 5,3 миллионнан 5,5 миллион адамға дейін көбейді. Ал оқырмандарға берілген кітап көлемі 85,7 миллионнан 88,9 миллион данаға ұлғайды. Бұл көрсеткіштер қоғамда кітапқа деген қызығушылықтың сақталып қана қоймай, тұрақты түрде артып отырғанын айғақтайды.

Кітапханаларды әсіресе 17 мен 25 жас аралығындағы жастар белсенді пайдаланады. Көркем әдебиетке, қазақ классикасына, тарих, этнография, психология, жаңа технологиялар және ғылыми-көпшілік бағыттағы басылымдарға сұраныс жоғары. Соңғы бір жылдың өзінде балалар әдебиетіне қызығушылық 75 пайызға өсті. Ал қазақ классикасы мен қазақ тіліне аударылған шетел әдебиетіне деген сұраныс 50 пайызға артты.

Дәстүрлі қызмет түрлерімен қатар цифрлық кітапхана сервистері де қарқынды дамуда. Кітапханалар автоматтандырылған жүйелерге көшіп, электронды каталогтарын кеңейтуде. Жасанды интеллектке негізделген шешімдер енгізіліп, кітап қорына қашықтан қол жеткізу мүмкіндігі арта түсті. Электронды кітапхана ресурстарын пайдаланушылар саны 30 пайызға өсіп, 718 мың адамға жетті. Жалпы кейінгі 5 жылда онлайн оқырмандар саны 4 миллионнан асты, ал электронды форматтағы кітаптарды қарау көрсеткіші 9 миллионнан жоғары болды.

Бүгінде кітапханалар әр буын өкілін тоғыстыратын рухани және танымдық ортаға айналды. Мұнда мәдени-ағартушылық іс-шаралар, авторлармен кездесулер, кітап көрмелері, білім беру жобалары мен зияткерлік клубтар тұрақты түрде ұйымдастырылады. 2025 жылы еліміздің кітапханаларында 250 мыңнан астам іс-шара өтті.

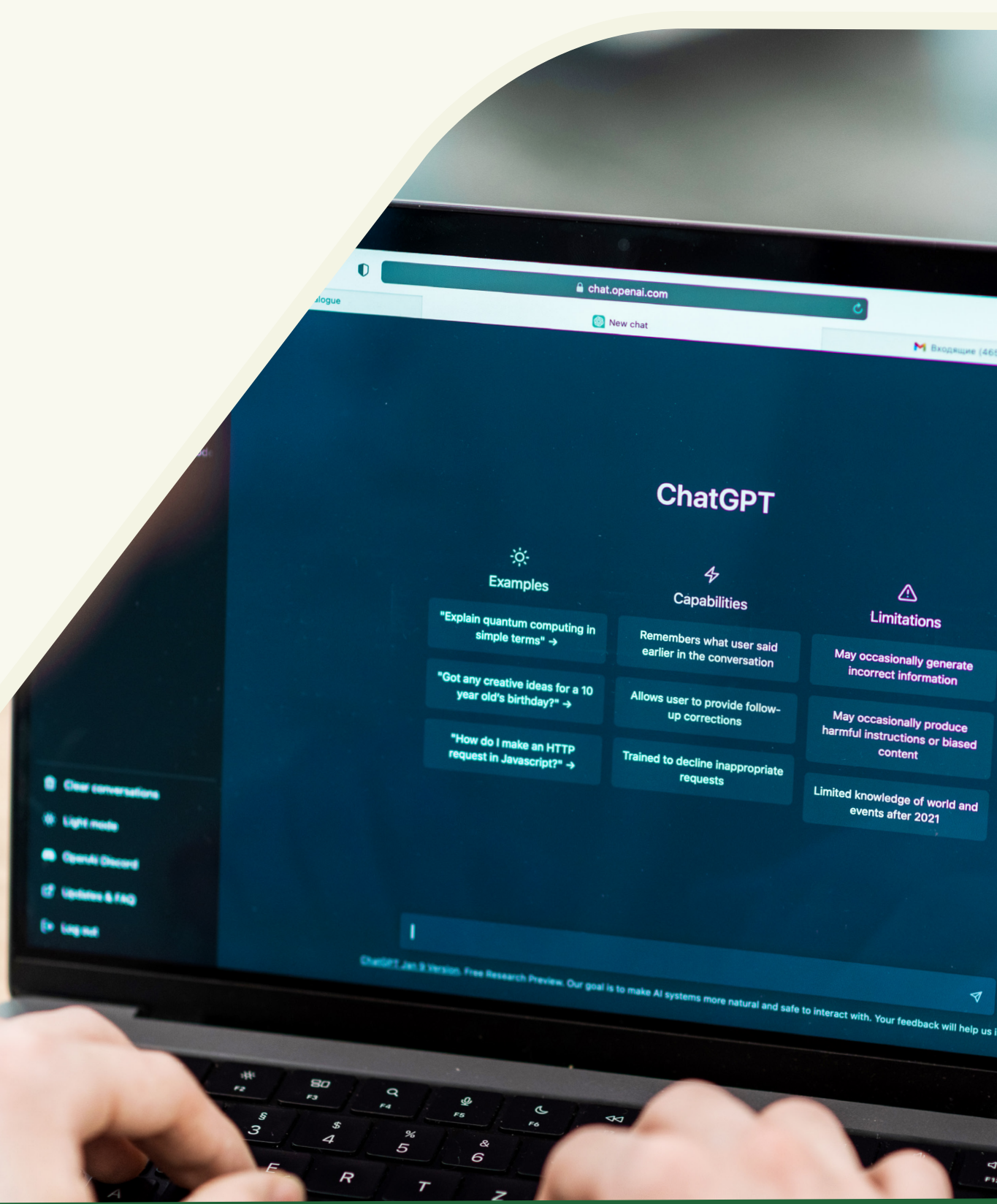
Сонымен қатар елімізде кітапханалар салу және оларды жаңғырту жұмыстары жалғасып жатыр. Астана, Алматы және Қызылорда қалаларында жаңа Президент кітапханаларын салу жоспарланған. Бүгінге дейін қалалық және ауылдық 36 кітапхана жаңғыртылды. 2026 жылы тағы 30 кітапхананы жаңарту көзделіп отыр.

*ҚР Мәдениет және ақпарат
министрлігінің баспасөз қызметі*

CULTURE
SCIENCE
SOCIETY

БІЛІМ

13 МАМЫР

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОҚУШЫЛАР ГРЕКИЯДА ӨТКЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РОБОТОТЕХНИКА ЧЕМПИОНАТЫНДА ЖҮЛДЕГЕР АТАНДЫ

Түркістан облысы Қазығұрт ауылының Qazygurt командасы Грекияда өткен Open International Championship 2026 халықаралық робототехника чемпионатында жүлделі орынға ие болды.

Жарысқа 56 елдің жас инженерлері қатысты. Қазақстандық оқушылар АҚШ, Жапония, Бразилия, Германия, Қытай, Испания және Түркия қатысушыларымен бәсекеге түсті. Чемпионат қорытындысы бойынша олар Champions Award номинациясында екінші орын иеленді.

Құрамада Бауыржанқызы Арайлым, Абдрай Ернұр, Жаркинбек Інжу, Амангельдиев Абзал, Жетпіс Ерасыл, Өтепберген Нұрбек, Айбек Еркебұлан және Кенесов Диас өнер көрсетті. Олар Қ.Тұрсынқұлов атындағы мектеп-гимназияда, Қ.Сәтбаев атындағы мектеп-лицейде және А.С. Макаренко атындағы жалпы білім беретін мектепте оқиды.

Команданың жетекшілері: Оразхан Бексұлтан, Тастан Ербол, Үстенов Нұрсұлтан, Нышан Қайыркен және Алимкулов Қуаныш.

Qazygurt командасы халықаралық чемпионатқа жолдаманы Alem Tech Fest жарысында жеңіп алған болатын. Аталған жарыс ҚР Оқу-ағарту министрлігінің қолдауымен USTEM Foundation және «Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталығының ұйымдастыруымен өткен болатын.

Команда халықаралық додаға шамамен бір жыл дайындалып, жоғары нәтиже көрсетті.

23 МАМЫР

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОҚУШЫЛАР ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ САЛАСЫНДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МОЙЫНДАУҒА ИЕ БОЛДЫ

Осыдан бес күн бұрын АҚШ-та өткен Regeneron ISEF 2026 әлемдегі ең ірі ғылыми жобалар байқауында жасанды интеллект көмегімен қатерлі ісікті анықтау жүйесін әзірлеген қазақстандық оқушы марапатқа ие болған еді. Қазақстандық оқушылардың тағы екі жобасы жасанды интеллект саласындағы жетекші халықаралық ұйымдардың бірі Association for the Advancement of Artificial Intelligence, қысқаша AAAI, арнайы марапаттарына ие болды.

KazLib жобасы академиялық жоспарлау және оқу үлгерімін модельдеуге арналған цифрлық платформа ретінде AAAI Student Membership марапатын алды. Жобаның авторлары Талдықорған қаласындағы «Білім-Инновация» мамандандырылған лицей-интернатының оқушылары Аслан Башаров пен Болысбай Нұркелді.

Екінші жоба Neuralese нейрондық желілерді әзірлеуге арналған визуалды-интерактивті платформа ретінде бірден екі арнайы марапатқа ие болды. Олар AAAI Membership және School Library Membership марапаттары. Жобаны Алматы қаласындағы Панфилов атындағы №54 Қазақстан-Ресей мектеп-лицейінің оқушылары Михаил Исаков пен Рахим Нұрмұханбетов ұсынды.

Жаңа марапаттар қазақстандық оқушылардың жоғары дайындық деңгейін және еліміздің жасанды интеллект пен цифрлық инновациялар саласындағы әлеуеті артып келе жатқанын тағы бір мәрте дәлелдеді. Бүгінде қазақстандық оқушылар әлемдегі ең ірі ғылыми жарыстарға қатысып қана қоймай, олардың жобалары халықаралық сарапшылар қауымдастығы тарапынан жоғары бағаланып, отандық білімнің жаһандық деңгейдегі бәсекеге қабілеттілігін көрсетіп отыр.

Айта кетейік, Regeneron ISEF әлемдегі ең ірі оқушыларға арналған ғылыми және инженерлік жобалар байқауы болып саналады. Ол жыл сайын ондаған елден үздік жас зерттеушілерді біріктіреді. Биыл байқау АҚШ-тың Финикс қаласында өтті. Биыл Қазақстан атынан бес ғылыми жоба ұсынылып, олардың үшеуі халықаралық конкурстың арнайы марапаттарына ие болды.

23 МАМЫР

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОҚУШЫЛАР OIBO-2026 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БИОЛОГИЯ ОЛИМПИАДАСЫНДА АЛТЫ МЕДАЛЬ ЖЕҢІП АЛДЫ

2026 жылғы 15-22 мамыр аралығында Ресей Федерациясының «Сириус» федералды аумағында Open International Biology Olympiad (OIBO-2026) халықаралық ашық биология олимпиадасы өтті.

Беделді білім додасына әлемнің 17 елінен 100-ден астам жас биолог қатысты.

Қазақстан құрамасы олимпиадаға 6 оқушымен қатысып, нәтижесінде 2 алтын, 3 күміс және 1 қола медаль жеңіп алып, 100 пайыздық нәтиже көрсетті.

Алтын медаль иегерлері:

Қайркен Ерсұлтан – Павлодар облысындағы «Білім-Инновация» мамандандырылған лицей-интернатының 11-сынып оқушысы;

Желтова Софья – Алматы қаласы Медеу ауданындағы NIS-тің 11-сынып оқушысы.

Күміс медаль иегерлері:

Билялов Нурали – Павлодар облысындағы «Білім-Инновация» мамандандырылған лицей-интернатының 10-сынып оқушысы;

Мұқашев Дарын – Шығыс Қазақстан облысындағы «Білім-Инновация» мамандандырылған лицей-интернатының 11-сынып оқушысы;

Әділғали Нұрасыл – Маңғыстау облысындағы «Білім-Инновация» лицей-интернатының 9-сынып оқушысы.

Қола медаль иегері:

Меженина Евгения – Қарағанды қаласындағы NIS-тің 10-сынып оқушысы.

Команда жетекшісі – Дінмұхаммед Уразбаев, республикалық және халықаралық олимпиадалардың жүлдегері, қазіргі уақытта «Astana Medical University» КеАҚ-ның 4-курс студенті.

OIBO олимпиадасы теориялық, практикалық және командалық жобалық турлардан тұрды. Қатысушылар молекулалық биология, генетика, биохимия және физиология бағыттары бойынша күрделі тапсырмалар орындап, ботаника, зоология және биоинформатика салаларында зертханалық жұмыстар жүргізді.

Олимпиада оқушылардың теориялық білімін ғана емес, зерттеу жүргізу, ақпаратты талдау және пәнаралық байланыстарды қолдану дағдыларын да бағалауға бағытталды.

25 МАМЫР

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОҚУШЫЛАР ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ОЛИМПИАДАЛАР МЕН ҒЫЛЫМИ КОНКУРСТАРДА 1000-НАН АСТАМ МЕДАЛЬ ЖЕҢІП АЛДЫ

2025-2026 оқу жылында Қазақстан дарынды оқушыларды қолдау жұмысын күшейтті. 80-нен астам республикалық зияткерлік жарысқа 1,6 млн-ға жуық оқушы қатысты. Халықаралық деңгейде ел намысын 5 052 оқушы қорғады. Олар 37 олимпиада мен ғылыми конкурсқа қатысып, 1 026 медаль жеңіп алды. Оның ішінде 190 алтын, 332 күміс және 504 қола медаль бар. Тағы 56 қатысушы арнайы марапаттарға ие болды.

Математика бағытындағы жетістіктерді бөлек атап өткен жөн. Қазақстан құрамасы Вильнюсте өткен European Mathematical Olympiad жарысында абсолютті көшбасшы атанды. Салоники қаласында өткен Balkan Mathematical Olympiad жарысында команда мықты математикалық мектептері бар елдер арасында жалпыкомандалық есепте 6-орын алды.

Қазақстандық оқушылар Финиксте өткен әлемдегі ең ірі ғылыми-инженерлік көрме Regeneron ISEF-ке де қатысты. Қатысушылардың бірі жасанды интеллектіні қолдану арқылы онкологиялық ауруларды ерте анықтау жобасы үшін арнайы марапат пен шетелдік университеттің білім грантын алды.

Хьюстонда өткен робототехника бойынша халықаралық жарыстарда қазақстандық оқушылар 50 мыңнан астам қатысушы арасында 12 наградаға ие болды. Күздің соңына дейін ел оқушылары тағы 10-нан астам халықаралық жарысқа қатысуды жоспарлап отыр.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы бойынша халықаралық олимпиадалар мен ғылыми конкурстардың жеңімпаздары мен жүлдегерлері біржолғы төлем алады. Алтын медаль үшін 1500 айлық есептік көрсеткіш,

күміс медаль үшін 1000, қола медаль үшін 500 айлық есептік көрсеткіш қарастырылған. Педагог-жаттықтырушылар 8,5-тен 26,5-ке дейінгі базалық лауазымдық айлықақы көлемінде ынталандыру төлемдерін алады.

*ҚР Оқу-ағарту министрлігінің
баспасөз қызметі*

4 СӘУІР

ҮКІМЕТ ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ МҰРАСЫН ІЛГЕРІЛЕТУ ЖӘНЕ НАСИХАТТАУ ЖӨНІНДЕГІ 2026-2028 ЖЫЛДАРҒА АРНАЛҒАН ІС-ШАРАЛАР ЖОСПАРЫН БЕКІТТІ

Қазақстан Республикасының Үкіметі Қожа Ахмет Ясауи мұрасын ілгерілету және насихаттау жөніндегі 2026-2028 жылдарға арналған іс-қимыл жоспарын бекітті. Тиісті қаулыға Премьер-министр Олжас Бектенов қол қойды.

Құжатта ұлы ойшылдың мұрасын зерделеу, сақтау және насихаттау, сондай-ақ Түркістанды рухани туризмнің негізгі орталықтарының бірі ретінде дамытуға бағытталған 37 іс-шара қарастырылған. Жоспарда институционалдық және құқықтық базаны жетілдіру, ғылыми-зерттеу және білім беру ісі, мәдени-ағартушылық және шығармашылық жобалар, ақпараттық-

имидждік және халықаралық іс-шаралар, сондай-ақ қалпына келтіру сияқты бес бағыт қамтылған.

Жастармен және мектеп оқушыларымен жұмыс істеуге ерекше көңіл бөлінуде. Іс-шаралардың басым бөлігі Түркістан қаласында өтеді. Атап айтқанда, қалада оқушылар арасында дәстүрлі «Ясауитану» байқауының республикалық кезеңін өткізу, ал музей жанынан «Ясауитану» клубын ашу жоспарланып отыр.

Жұмыстың басым бөлігі Қожа Ахмет Ясауи шығармалары мен ғылыми еңбектерін басып шығару, ұлы ойшылдың мұрасын отандық және шетелдік ғылыми орталықтар мен мұрағаттарда анықтау, мұрағат материалдары мен құжаттары каталогін әзірлеуге қатысты.

Ясауи мұрасын әрі қарай насихаттау үшін туристерге арналған ақпаратты, соның ішінде гайдбуктарды, бейнероликтер мен аудио гидтерді жаңарту, шетелдік туристерге бейімделген жаңа туристік маршруттар әзірлеу, кесенеде ғылыми-реставрациялау және басқа да жұмыстар жүргізу жоспарланып отыр.

Жоспарда ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» бағдарламасы аясында Ясауидің табылған және зерттелген жазба мұрасын насихаттау, ЮНЕСКО мен ИСЕСКО шеңберінде Ясауи жылын немесе арнайы мәдени күндерді жариялау мәселесін пысықтау көзделген.

Жоспардың жүзеге асуы Қожа Ахмет Ясауи мұрасын сақтау және зерделеу жұмыстарын кеңейтуге, оның ел ішінде және шетелде насихатталуын күшейтуге, сондай-ақ Түркістанның маңызды рухани, мәдени және туристік орталық ретіндегі әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Gov.kz

14 МАМЫР

ТҮРКІСТАН ИСЛАМ ӘЛЕМІНІҢ МӘДЕНИ АСТАНАСЫ МӘРТЕБЕСІНЕ ҰСЫНЫЛДЫ

2026 жылғы 13-14 мамыр күндері Қазан қаласында Ислам әлемінің білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі ұйымы – ИСЕСКО Бас конференциясының 15-ші сессиясы өтті.

Іс-шара барысында қатысушылар ұйымның 2020-2025 жылдар аралығындағы атқарған жұмысына шолу жасап, ИСЕСКО-ның 2026-2029 жылдарға арналған стратегиялық жоспарын талқылады. Құжатта ұйымның алдағы кезеңдегі негізгі даму басымдықтары айқындалған.

Жиын аясында Түркістан қаласының 2027 жылғы Ислам әлемінің мәдени астанасы мәртебесіне ұсынылуы Қазақстан үшін маңызды мәдени бастамалардың бірі болды.

Конференцияда ҚР Мәдениет және ақпарат вице-министрі Рустам Әли кейінгі жылдары Ислам әлемі мұралары тізіміне Қазақстаннан «Тоғызқұмалақ» дәстүрлі ойыны, «Ою-өрнек» сәндік-қолданбалы өнердің үлгісі және «Қармақшы жыраулары» ауызша поэзия дәстүрі сақталған өнер мектебі енгізілгенін атап өтті.

Сонымен қатар қазақстандық тарап 2026 жылы Алматы қаласында әл-Фарабидің адамзат тарихына қосқан үлесіне арналған II халықаралық конференция өтетінін жариялады. Іс-шара ИСЕСКО ұйымымен бірлесіп ұйымдастырылады.

ИСЕСКО Бас конференциясы төрт жылда бір рет өткізіледі. Биылғы форум гибриді форматта өтіп, оған ұйымға мүше 53 мемлекеттің өкілдері қатысуда.

Gov.kz

19 МАМЫР

АЛТЫН ОРДА МҰРАСЫ ӘЛЕМДІК ҒЫЛЫМ НАЗАРЫНДА: АСТАНАДА ДАЛА ӨРКЕНИЕТІН ЗЕРТТЕУДІҢ ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ ТАЛҚЫЛАНДЫ

Астанада ЮНЕСКО қамқорлығымен өтіп жатқан «Алтын Орда – дала өркениетінің моделі: тарих, археология, мәдениет, бірегейлік» атты халықаралық симпозиум аясында тарих, археология, этнология, шығыстану және гуманитарлық ғылымдар саласындағы жетекші зерттеушілердің басын қосқан мамандандырылған ғылыми секциялар өтті. Ірі халықаралық форумға әлемнің 20-дан астам елінен келген 120 шетелдік зерттеушіні қоса алғанда 300-ден астам ғалым қатысты.

Симпозиумның ашылу рәсімі Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың қатысуымен өтті. Пленарлық отырыс барысында Алтын Орда мұрасын зерттеудің Еуразия кеңістігіндегі тарихи үдерістерді түсіну, ұлттық бірегейлікті қалыптастыру және қазіргі тарихи ғылымды дамыту үшін ерекше маңызға ие екені атап өтілді. Сондай-ақ Алтын Орданың Шығыс пен Батыс өркениеттерінің өзара ықпалдастығының бірегей үлгісіне айналып, саяси институттардың, халықаралық сауданың, мәдени алмасу мен өркениетаралық диалогтың дамуына елеулі ықпал еткені айтылды.

Симпозиумның алғашқы күнінде Алтын Орда мұрасын зерттеудің негізгі бағыттарына арналған тақырыптық секциялар ұйымдастырылды. Ғылыми пікірталастар этносаяси үдерістер мен мемлекеттік құрылымнан бастап, мәдени мұра, жазба деректер және тарихи жадты сақтаудың заманауи тәсілдеріне дейінгі ауқымды мәселелерді қамтыды.

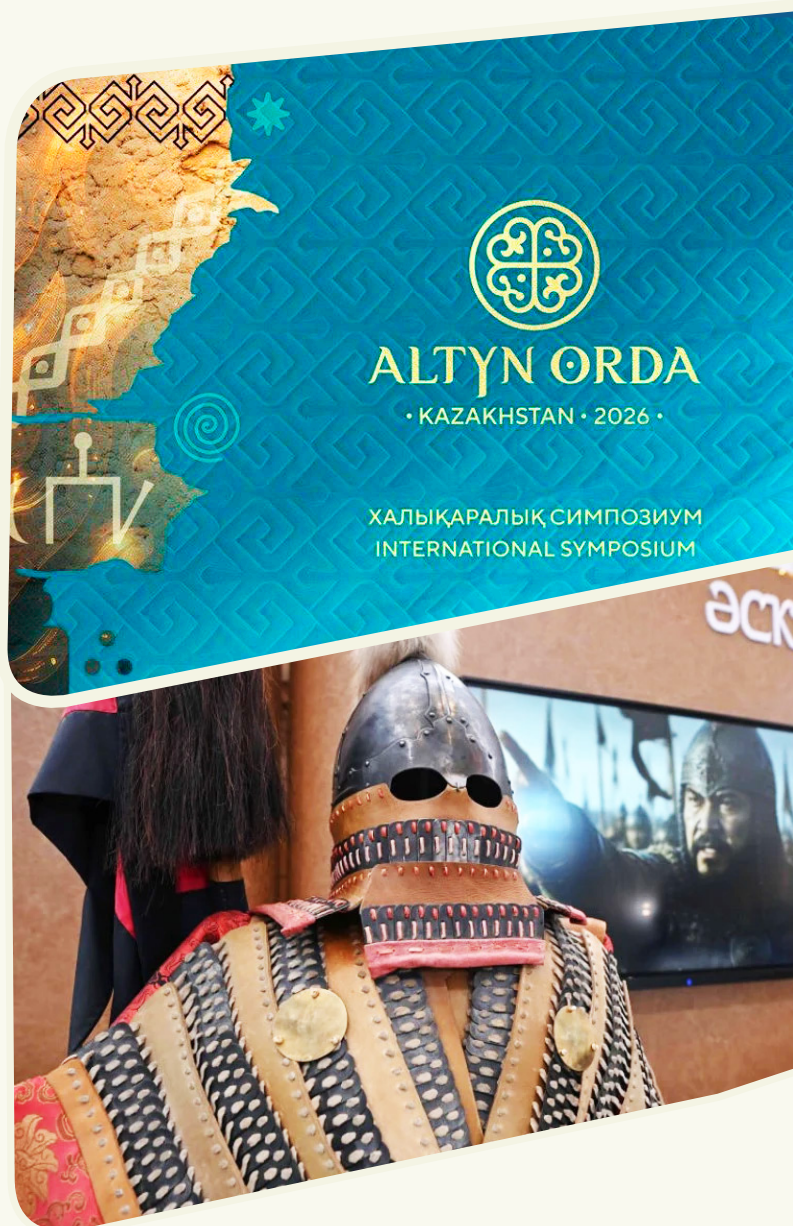
«Алтын Орданың этносаяси тарихы» секциясының жұмысы Алтын Орда мемлекетінің қалыптасуы мен даму үдерістерін кешенді талдауға арналды. Қатысушылар саяси жүйенің ерекшеліктерін,

басқару тетіктерін, мемлекеттік тұтастықты нығайтудағы әулеттік саясатты талқылады. Сонымен қатар көшпелі және отырықшы қоғамдардың өзара ықпалдастығына, этникалық және конфессиялық трансформацияларға, сондай-ақ Алтын Орданың саяси дәстүрлерінің Еуразия мемлекеттерінің кейінгі дамуына ықпалына ерекше назар аударылды. Талқылаулар барысында ғалымдар Алтын Орданың саяси мәдениеті мен дипломатиялық тәжірибесінің көптеген элементтері кейінгі ғасырлардағы өңірдің тарихи дамуына әсер еткенін атап өтті. «Алтын Орда мұрасының қазіргі маңызы және зерттеу перспективалары» секциясы аясында ғалымдар тарихи мұраны сақтау мен оны қазіргі заман тұрғысынан қайта зерделеудің өзекті мәселелерін талқылады. Негізгі назар тарихи жадты қалыптастыру, ұлттық бірегейлікті нығайту және Еуразия елдерінің мәдени саясатын дамыту мәселелеріне аударылды. Зерттеушілер тарих, археология, антропология, цифрлық технологиялар мен музей ісін тоғыстыратын пәнаралық тәсілдердің маңызы артып келе жатқанын атап өтті. Сонымен қатар қатысушылар ғылыми зерттеу нәтижелерін білім беру бағдарламаларына, музей экспозицияларына және халықаралық гуманитарлық жобаларға енгізу мүмкіндіктерін қарастырды.

Мазмұнды ғылыми пікірталас «Алтын Орданың материалдық және рухани мәдени мұрасы: артефактілер, жазба және ауызша деректер, Ұлы Жібек жолы бойындағы өзара ықпалдастық» секциясында да өрбіді. Зерттеушілер археологиялық қазба жұмыстарының жаңа деректерін, жазба ескерткіштер мен ауызша тарихи дәстүрлерді зерттеу нәтижелерін ұсынды. Ұлы Жібек жолы бойындағы мәдени алмасу, көркемдік дәстүрлердің, діни тәжірибелер мен зияткерлік идеялардың Еуразия халықтары арасында таралу мәселелері ерекше қызығушылық тудырды. Қатысушылар Алтын Орданың тек ірі саяси орталық қана емес, сонымен қатар Шығыс пен Батыстың түрлі мәдени кеңістіктерін байланыстырып отырған маңызды өркениеттік дәнекер болғанын атап өтті.

Секциялар жұмысының қорытындысы бойынша қатысушылар халықаралық

симпозиум Жошы ұлысын зерттеу бағытындағы халықаралық ынтымақтастықты дамытуға, түрлі елдердің ғылыми-зерттеу орталықтары арасындағы байланыстарды нығайтуға және Еуразия халықтарының ортақ тарихи-мәдени мұрасын одан әрі зерделеуге маңызды алаң болатынына сенім білдірді. Сондай-ақ мұндай ғылыми бастамалардың тарихи ғылымды дамытуға ғана емес, халықаралық деңгейдегі мәдениетаралық диалог пен өзара түсіністікті нығайтуға да ықпал ететіні ерекше атап өтілді.

9 МАУСЫМ

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІР АРХИВТЕРГЕ АДАМЗАТТЫҢ ОРТАҚ ЖАДЫН САҚТАУ МІНДЕТІН ЖҮКТЕП ОТЫР – ЮНЕСКО ӨКІЛІ

Астанада Халықаралық архивтер күніне орай «Digital Archive EXPO» III Халықаралық архившілер конгресі өтті.

Форумда сөз алған ЮНЕСКО-ның Құжаттық мұра бөлімінің басшысы Факсон Банда цифрлық архивтердің маңызын және жасанды интеллект пен дезинформация дәуіріндегі жаңа сын-қатерлерге тоқталды. Ол Қазақстанның әлемдік құжаттық мұраны сақтаудағы рөлін ерекше атап өтті.

«Қазақстанның құжаттық мұрасы өте бай екенін ерекше айтқым келеді, оның бір бөлігі «Әлемдік жады» бағдарламасының халықаралық тізіміне жаһандық маңызы бар мұра ретінде енгізілген», – деді ЮНЕСКО өкілі.

Оның айтуынша, қазіргі таңда бүкіл әлемдегі архив мекемелері түрлі қауіп-қатерлермен бетпе-бет келіп отыр.

«Мәселен, архивтер табиғи және техногендік апаттар салдарынан құнды деректерден айырылып қалу қаупі сияқты түрлі сын-қатерлерге тап болып жатыр. Сондықтан оларды сақтаудың сенімді жолдарының бірі – құжаттарды цифрлық форматқа көшіру», – деді бөлім басшысы.

Дегенмен, жасанды интеллект архивтерді цифрлық түрде сақтау үшін үлкен мүмкіндіктер ұсынғанымен, ол саясаткерлер, архив мекемелері және азаматтық қоғам үшін де күрделі сын-қатерлер туындатуы мүмкін екенін де жасырған жоқ.

«Жалған ақпарат пен дезинформация әлемінде архивтік құжат ақиқаттың көзі болып қала ала ма? Жасанды интеллект дәуірінде ақиқат деген не? Міне, әлемдік қауымдастық осындай сауалдар төңірегінде ойлануы тиіс», – деп атап өтті Факсон Банда.

Сол себепті, оның айтуынша, архив саласындағы өзекті мәселелерді шешудің басты жолы – халықаралық ынтымақтастық пен тәжірибе алмасу.

Астанада өтіп жатқан III Халықаралық архившілер конгресіне әлемнің 30 елінен 500-ден астам маман қатысуда.

Kaz.inform.kz

5 JUNE

UNESCO DESIGNATES 14 NEW BIOSPHERE RESERVES ON WORLD ENVIRONMENT DAY

On World Environment Day, UNESCO designates 14 new biosphere reserves across 14 countries, bringing the World Network of Biosphere Reserves to 797 sites in 145 countries. Three countries welcome their first biosphere reserves: Montenegro, Timor-Leste, and Aruba which sees its entire territory designated as such. Marking the Day, UNESCO is also launching today a practical guide for journalists to report on the environment, drawing on case studies, and offering safeguards journalists can use in their daily work.

New biosphere reserves have been designated in Albania, Algeria, Aruba, Azerbaijan, Cameroon, Canada, Islamic Republic of Iran, Mongolia, Montenegro, Paraguay, Philippines, Portugal, Timor-Leste, and Viet Nam. Territorial extensions were also approved for five existing biosphere reserves in China, Italy, and Spain.

This year, for the first time, a whole city has been designated as a biosphere reserve, Québec City. Three countries welcome their first biosphere reserves: Montenegro, Timor-Leste, and Aruba becomes the second country to have its entire territory designated as such.

"Biosphere reserves prove every day that protecting nature and improving human lives are not competing goals. This year's designations span every continent showing the full range of what it means to live in harmony with nature. UNESCO will continue to work with governments, communities and scientists to ensure these living laboratories remain at the forefront of the world's response to the climate and biodiversity crises."

Khaled El-Enany UNESCO Director-General

Environmental action depends on reliable information

Also on World Environment Day, UNESCO and the OSCE are launching Reporting the Environment: A Practical Manual for

Viet Nam – Phong Nha – Ke Bang

Montenegro – Skadar Lake Watershed

Aruba – Aruba Island

Albania – Shkodër Lake

Journalists. At a time when misinformation and disinformation increasingly affect many of today's most urgent global challenges, reliable reporting on nature, climate and environmental issues has never been more important. Written by journalists for journalists and enriched by contributions from leading journalism organizations – including Covering Climate Now, EIF, Fondation Hironnelle, NICHE, Pulitzer Center and the Reuters Institute – the manual offers practical tools for covering environmental stories accurately and safely, from navigating climate misinformation and AI-generated content to investigating environmental harm and accountability.

About the biosphere reserves:

UNESCO biosphere reserves are territories of outstanding ecological value where people and nature grow harmoniously alongside each other, conserving biological and cultural diversity, advancing sustainable development, and connecting communities across a global network.

Since 1971, biosphere reserves have played a central role in UNESCO's environmental mission. Alongside natural World Heritage sites and Global Geoparks, they contribute to protecting more than 13 million km² of terrestrial and marine ecosystems under UNESCO's umbrella, advancing the global Kunming-Montreal target of conserving 30% of land and sea by 2030.

The newly designated biosphere reserves are:

- Albania – Shkodër Lake
- Algeria – Theniet El Had
- Aruba – Aruba Island
- Azerbaijan – Great Caucasus
- Cameroon – Takamanda – Cross River

Gorilla

- Canada – Québec City
- Islamic Republic of Iran – Dalankuh – Qamishlou

Qamishlou

- Mongolia – Tost Toson Bumbiin Nuruu
- Montenegro – Skadar Lake Watershed
- Paraguay – Surdel Alto Paraná
- Philippines – Matibay na Bayanng Sablayan

Sablayan

- Portugal – Serrada Estrela
- Timor-Leste – Nino Konis Santana
- Viet Nam – Phong Nha – Ke Bang

Unesco.org

9 JUNE

THE WORLD HERITAGE COMMITTEE WILL EXAMINE NEW NOMINATIONS AND THE STATE OF CONSERVATION OF INSCRIBED SITES

The UNESCO World Heritage Committee will hold its 48th session in Busan (Republic of Korea) from July 20 to 29, 2026, preceded by an opening ceremony on July 19. It will examine, among other things, nominations for the inscription of 30 new sites on the World Heritage List, as well as proposals concerning three sites already on the List. It will also examine the state of conservation of 147 sites already inscribed on the List.

To date, the World Heritage Committee has inscribed 1,248 sites in 170 countries on the World Heritage List. UNESCO World Heritage status recognizes and protects sites of Outstanding Universal Value – whether natural, cultural, or mixed – for present and future generations. It urges Member States to preserve these iconic sites while promoting their sustainable management, restoration and intact transmission over time. This designation plays a major role in the development of responsible tourism by stimulating local economies and in raising public awareness of the importance of cultural diversity. The listed sites have also proven their effectiveness in protecting natural heritage and biodiversity over the long term.

The World Heritage Committee

It is one of the two governing bodies of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. It is composed of representatives from 21 States elected from among the 196 States Parties to the Convention.

The Committee is responsible for implementing the Convention, including examining new nominations for inclusion on the World Heritage List and assessing the state of conservation of already inscribed sites, based on analyses provided by the Advisory Bodies and the UNESCO Secretariat. It meets once a year in ordinary sessions.

The World Heritage Committee will be preceded by the Youth Forum (July 13–21, 2026) to strengthen the engagement and skills of young professionals working to protect and manage World Heritage through exchanges with national and international experts, as well as through a combination of presentations, collaborative workshops and learning activities. This year's theme is: "World Heritage, Communities, and Education:

Empowering Young People to Act as Agents of Change.”

Tentative schedule (dates are subject to change)

On July 20, following the Committee’s morning deliberations, UNESCO and the authorities of the Republic of Korea will hold a press conference that will be streamed online.

From July 21 to 23, the Committee will review the state of conservation of sites already inscribed on the World Heritage List and consider priority measures to ensure their preservation.

From July 24 to 26, the Committee will examine the dossiers of new sites proposed for inscription, extension, or re-inscription on the World Heritage List.

From July 27 to 29, the Committee will examine institutional, financial and procedural matters, including international assistance and the agenda for the next session.

List of nominations that will be examined:

Natural sites

- Denmark: The Bony Fish Fossils of the Western Limfjord – Evolution and Climate Adaptation in the Earliest Eocene
- Jordan: Aqaba Marine Reserve
- Russian Federation: The Bashkir Shikhans of Toratau, Kushtau and Yuraktau
- Saudi Arabia: Coral Reefs in the Gulf of Aqaba, Red Sea in the Kingdom of Saudi Arabia: Gulf of Aqaba
- South Sudan: Boma-Badingilo Migratory Landscape (nomination to be processed on an emergency basis)
- United Arab Emirates: Wadi Wurayah
- United States of America: Okefenokee National Wildlife Refuge

Cultural sites

- Brazil: Amazonia Theaters
- China: Jingdezhen Handicraft Porcelain Industry Sites
- Comoros: The Medinas of the Historic Sultanates of the Comoros
- Finland: AaltoWorks
- France: The System of Fortresses of the Seneschalty of Carcassonne (13th-14th centuries)
- France: Beaches of the D-Day Landings, Normandy, 1944

- India: Ancient Buddhist Site, Sarnath, Varanasi

- Iran (Islamic Republic of): Alamūt Castle and Related Fortifications (ACRF)

- Italy: The system of Italian-style condominio theatres of the 18th and 19th centuries in Central Italy

- Japan: Ancient Capitals of Asuka and Fujiwara

- Kazakhstan: Rock Mosques and Associated Sacred Sites of Mangystau

- Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan: Silk Roads: Fergana-Syrdarya corridor

- Mongolia: The Cemetery Complexes of the Xiongnu Nobility

- Poland: Gdynia Modernist City Centre

- Portugal: Bulwarked Fortresses of the Raia

- Sao Tome and Principe: The Roças of Sao Tome and Principe: Colonial Agricultural System and Forced Migration

- Spain: Ribeira Sacra Waterscape

- State of Palestine: Sebastia (nomination to be processed on an emergency basis)

- Thailand: Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat

- Tunisia: Village of Sidi Bou Saïd: Hub of Cultural and Spiritual Inspiration in the Mediterranean

- Türkiye: Zerzevan Castle and Mithraeum

- Uzbekistan: Tashkent Modernist Architecture. Modernity and Tradition in Central Asia

Mixed sites (cultural and natural)

- Greece: The wider area of Mount Olympus

Extension of site already inscribed

- Germany: Berlin Modernism Housing Estates: Extension to include Waldsiedlung Zehlendorf

- Republic of Korea: Getbol, Korean Tidal Flats (Phase II)

Renomination of a property already inscribed on the World Heritage List

- Democratic Republic of the Congo: Garamba National Park

Unesco.org

CENTRAL ASIA STRENGTHENS COOPERATION IN HIGHER EDUCATION: UNESCO AND KAZAKHSTAN TO HOLD A REGIONAL POLICY DIALOGUE IN ASTANA

Representatives from the Ministries of Education and Science of Central Asian countries, universities, international organizations and experts in the field of recognition of qualifications gathered in Astana to take part in the policy dialogue "Use of UNESCO Conventions on the Recognition of Qualifications for the Purpose of Regional Integration". The event is being organised by UNESCO as part of efforts to strengthen regional cooperation and develop the Central Asian higher education area. Kazakhstan has become the first host country for this dialogue.

In recent years, countries of Central Asia have been actively developing international cooperation in the field of higher education: branches of foreign universities are opening in the region, joint educational programmes are expanding, and the number of international students is growing. Against this backdrop, the UNESCO Global Convention on the Recognition of Qualifications in Higher Education and the Asia-Pacific Regional Convention on the Recognition of Qualifications in Higher Education (Tokyo Convention) take on particular strategic importance, as they help to make education systems more transparent and compatible.

Kazakhstan ratified the Tokyo Convention in February 2026, becoming the first country in Central Asia to accede to this instrument, and in December 2025, Uzbekistan took a similar step with regard to the Global Convention.

"We are not in competition. We are building something that none of us can build alone. The Central Asian Higher Educational Area is only as strong as its weakest recognition mechanism."

Kazakhstan is committed to being a constructive partner in building the real version – the version where movement across our borders is supported by systems that work, not blocked by systems that don't."

Sayasat Nurbek, Minister of Science

and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

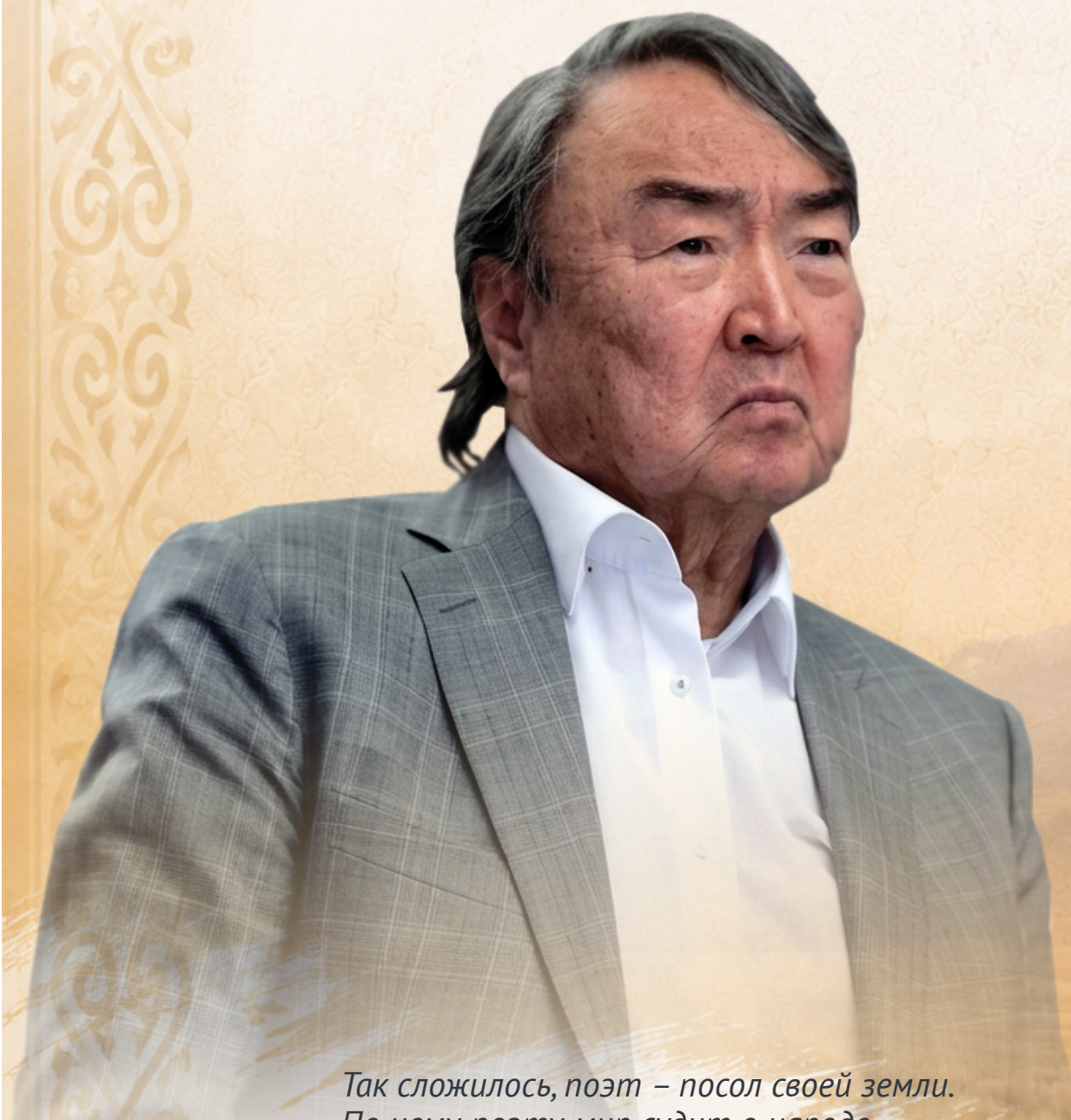
Over the course of two days, participants will examine key issues relating to the implementation of the conventions at national and institutional levels: models for national information centres (NICs) for the recognition of qualifications, the creation of a culture of quality within the Central Asian Higher Education Area (CAHEA), strategies for the recognition of transnational and non-traditional qualifications, including digital micro-qualifications, as well as practical tools for expanding the academic mobility of students and staff.

"UNESCO continues to support the countries of Central Asia in implementing recognition conventions through policy dialogue, capacity-building for recognition specialists, and the development of the Asia-Pacific Network of National Information Centres (APNNIC). The upcoming dialogue in Astana will be an important step towards the creation of a more integrated and open educational space in Central Asia, and will also contribute to the achievement of Sustainable Development Goal 4 – ensuring inclusive and quality education and lifelong learning opportunities for all."

Amir Piric, Director of the UNESCO Regional Office in Almaty

[Unesco.org](https://unesco.org)

ТАУЛАРДЫ АЛАСАРТПАЙ, ДАЛАНЫ АСҚАҚТАТУ

*Так сложилось, поэт – посол своей земли.
По нему, поэту, мир судит о народе.
Но для своего народа поэт представляет
человечество, культуру всей земли.
И если он заслужит любовь своих читателей, мир,
отраженный в его творениях, станет их миром.*

ОЛЖАС
СҮЛЕЙМЕНОВТІҢ

90

ЖАСҚА
ТОЛУ

МЕРЕЙТОЙЫ

ПОЭТ, ВОСПЕВШИЙ СТЕПЬ, НЕ УНИЖАЯ ГОРЫ: КАК В АЛМАТЫ ОТМЕТИЛИ 90-ЛЕТИЕ ОЛЖАСА СУЛЕЙМЕНОВА

Есть личности, чей масштаб измеряется не десятилетиями, а эпохами. Прошедший в Алматы VII Международный форум сближения культур Евразии доказал: слово юбиляра и сегодня способно стирать границы.

26 мая

Планетарный масштаб: вклад Олжаса Сулейменова в мировую культуру и науку

Олжас Сулейменов – это не просто имя в учебнике казахской литературы, это глобальный бренд Казахстана, человек-эпоха и живой классик. Его поэзия, научные труды и гражданская позиция сформировали мировоззрение нескольких поколений.

Историческая поэма **«Земля, поклонись человеку!»**, написанная в день полета Гагарина в космос, и культовая книга **«Аз и Я»** навсегда изменили восприятие евразийской истории и тюркологии, доказав глубокую взаимосвязь и равенство культур.

«Мы с вами трепетно относимся к описанию своего прошлого, считая главным критерием объективность, которая и присуща вашим исследованиям. Я благодарен судьбе за то, что мне посчастливилось в течение многих лет общаться с вами. Горжусь тем, что нас связывают многолетние дружеские, братские отношения, как и между нашими народами. Впрочем, наша дружба и взаимопонимание вполне логичны, так как мы с вами всю жизнь идем одной дорогой: отстаиваем права и идеалы своих народов, возрождаем их духовность, нравственные ценности, историко-культурное наследие, сохраняя их самобытность», – направил свое поздравление Государственный советник Республики Татарстан Минтимер Шаймиев.

Помимо неоценимого вклада в литературу и историю, Сулейменов вошел в

мировую историю как **лидер антиядерного движения «Невада–Семей»**. Благодаря его мужеству и авторитету был закрыт один из крупнейших ядерных полигонов планеты, что закрепило за Казахстаном статус лидера глобального антиядерного движения.

Сегодня, будучи руководителем **Международного центра сближения культур под эгидой ЮНЕСКО**, он продолжает продвигать идеи межкультурного диалога на самом высоком уровне, оставаясь верным общей идее развивать конструктивный диалог между народами и сохранять культурное многообразие мира.

Точка притяжения – гостиница «Казахстан»

Масштабный VII Международный форум сближения культур Евразии «Посол своей Земли» развернулся в зале Grand Ballroom гостиницы «Казахстан». Площадка едва вмещала несколько сотен гостей – деятелей культуры, науки, литературы, а также представителей международных организаций. Поздравить юбиляра приехали делегации и спикеры из Франции, США, России, Китая, Турции, Азербайджана, Татарстана и стран Центральной Азии.

Официальную часть открыло выступление заместителя Премьер-министра – Министра культуры и информации РК Аиды Балаевой, которая зачитала поздравление от имени Главы государства Касым-Жомарта Токаева. Вице-премьер подчеркнула, что название форума максимально точно отражает всю жизнь именинника.

«Жизненный путь Олжаса Сулейменова – это яркий пример верности Родине, высокой гражданственности, твердой приверженности общечеловеческим ценностям. Отмечу, в истории нашей страны не так много личностей, сумевших соединить в себе поэтический талант, научный поиск, гражданское мужество и преданное служение народу. Олжас Сулейменов – один из таких редких деятелей. Его творчество стало ярким явлением не только казахской литературы, но и мировой духовной культуры. Он сформировал мировоззрение нескольких поколений, привил чувство национального достоинства и

любви к родной земле», – отметила Аида Балаева.

Вторя тезисам о глобальной миссии мира и гуманизма, Директор Регионального Бюро ЮНЕСКО в Алматы Амир Пирич в своем выступлении подчеркнул, что ЮНЕСКО продолжает поддерживать диалог как важнейшее условие для мира – мира, которому необходимо учиться, который нужно практиковать и защищать. Спикер акцентировал внимание на том, что сегодня этот диалог важно отстаивать везде – от мест исторической памяти до цифрового пространства, борясь с дезинформацией и языком ненависти.

«В этом контексте давайте продолжать развивать этот дух диалога и сотрудничества, признавая, что многообразие, когда оно принимается открыто и с уважением, является источником силы и обогащения, а также устойчивости для всего общества», – призвал Амир Пирич.

Презентация пяти знаковых изданий

Одной из самых обсуждаемых зон форума стала специальная экспозиция, подготовленная Фондом Булата Утемуратова. В рамках юбилея фонд презентовал сразу 5 книг Олжаса Сулейменова. Издания вышли внушительными тиражами – от 10 до 15 тысяч экземпляров, что по меркам современного казахстанского книгоиздания считается колоссальным событием. Все эти книги будут безвозмездно переданы в библиотеки и учебные заведения страны.

Презентацию открыла Айнур Карбозова, генеральный директор Фонда Булата Утемуратова, подробно рассказав о важности сохранения литературного наследия Сулейменова для будущих поколений. Спикер отметила, что фонд системно поддерживает культурные и образовательные проекты, а издание этого пятитомника – дань уважения великому мыслителю, который, к слову, является членом Попечительского совета фонда.

Новые тиражи позволят тысячам молодых казахстанцев, студентов и исследователей прикоснуться к уникальным лингвистическим и историческим трудам

автора. Гости форума единогласно подчеркивали, что такое меценатство задает новый и очень важный стандарт поддержки национальной культуры и сохранения интеллектуального фонда страны.

Мужество и преданность: почему Азербайджан никогда не забудет Олжаса Сулейменова

Одним из самых эмоциональных и сильных на форуме стало выступление председателя Союза писателей Республики Азербайджан Анара Рзаева.

Он назвал Сулейменова поэтом, «который воспел степь, не унижая горы», и напомнил залу о моментах, когда гражданское мужество Олжаса Омаровича буквально спасало человеческие жизни и отстаивало историческую справедливость в самые тяжелые для Азербайджана годы. Речь зашла о принципиальной позиции Сулейменова в карабахском конфликте, а также о трагедии «Черного января» 1990 года, когда советские войска вошли в Баку.

«В ту ночь мы всю ночь заседали, был комендантский час, мы заседали в Верховном Совете Азербайджана. И наш выдающийся поэт, народный поэт Бахтияр Вагабзаде позвонил Олжасу. Мы никому не звонили, именно он, Бахтияр Вагабзаде, предложил позвонить первым Олжасу. И Олжас – тогда у него было воспаление – он воспаленный через день приехал в Баку. И этого мы никогда не забудем. Он болел, и я посетил его в гостинице «Азербайджан», которая обстреливалась с моря. И люди, которые снимали, операторы, которые смело снимали всё это, приносили гильзы и дарили их Олжасу как память. Поэтому я сам тоже в возрасте, но я считал своим долгом обязательно приехать на этот юбилей», – поделился Анар Рзаев.

Азербайджанский гость также вспомнил еще один трагический эпизод – авиакатастрофу самолета, летевшего из Азербайджана на помощь пострадавшим от землетрясения в армянском Спитাকে. Тогда погибли спасатели разных национальностей: азербайджанцы, евреи, русские, казахи. Именно Сулейменов, узнав об этом от Анара Рзаева, полетел в Москву и с трибуны Съезда народных депутатов СССР

с глубоким сочувствием и прямоотой заявил об этой трагедии на всю страну – запись этого исторического выступления включили прямо в зале форума.

Взгляд современника: Лайла Ахметова о студенческих годах юбиляра и международном признании

Своими личными, теплыми воспоминаниями о юбиляре поделилась доктор исторических наук, профессор КазНУ имени аль-Фараби Лайла Ахметова.

Она отметила, что масштаб личности Сулейменова настолько огромен, что его чествование фактически длится весь год, а сам он неразрывно связан с главным университетом страны и международной деятельностью.

«Я с ним знакома давно, в давние студенческие годы. Во-первых, он закончил наш КазГУ, географический факультет, и он является у нас членом руководства Ассоциации выпускников университета. Вот я по этой линии с ним была знакома, и работала очень много, потому что я создавала Ассоциацию выпускников в 1993 году. Во-вторых, Олжас Омарович является учредителем Ассамблеи народов мира. Девять лет тому назад Ассамблея была создана как Ассамблея народов Евразии, потом к ней присоединилась Африка, а с прошлого года, с сентября, мы – Ассамблея народов мира. И он – единственный наш казахстанец, казах, который учреждал эту Ассамблею», – рассказала Лайла Ахметова.

Профессор добавила, что в Алматы поздравить юбиляра приехала председатель Ассамблеи народов мира Светлана Смирнова. Кроме того, Лайла Ахметова подчеркнула тесную связь академического сообщества с Международным центром сближения культур:

«Я раньше возглавляла кафедру ЮНЕСКО по журналистике и коммуникации, сейчас я профессор там. Мы, «юнесковцы» из Казахстана, всегда дружны и всегда вместе ходим на самые разные мероприятия. Я Олжаса Омаровича поздравляю с юбилеем! Я счастлива и горда тем, что я его современник».

Прошедший в Алматы форум наглядно доказал: Олжас Сулейменов остается мощным интеллектуальным, духовным

и нравственным ориентиром не только для Казахстана, но и для всего мирового сообщества.

В свои 90 лет великий поэт, ученый и дипломат по-прежнему объединяет страны, прекращает разногласия и напоминает о том, что истинное мужество и культура не имеют границ. Издание колоссальных тиражей его книг и искренние слезы благодарности от международных гостей – гарантия того, что идеи «Посла своей земли» будут жить, учить миру и вдохновлять еще не одно поколение.

ТҮРКІ ӘЛЕМІН ТАБЫСТЫРҒАН ТҰЛҒА: АНКАРАДА ОЛЖАС СҮЛЕЙМЕНОВТІҢ 90 ЖАСҚА ТОЛУ МЕРЕЙТОЙЫ ЖОҒАРЫ ДЕҢГЕЙДЕ АТАЛЫП ӨТТІ

2026 жылғы 11–12 мамыр күндері Түркия Республикасының астанасы Анкара қаласында қазақтың көрнекті ақыны, ойшылы, қоғам қайраткері, түрколог әрі дипломат Олжас Омарұлы Сүлейменовтің 90 жасқа толу мерейтойына арналған халықаралық мәдени-рухани іс-шаралар жоғары деңгейде ұйымдастырылып өтті. Бұл мерейтой тек қазақ әдебиеті үшін ғана емес, тұтас түркі дүниесі үшін маңызды рухани оқиғаға айналды.

Ауқымды іс-шаралар Халықаралық ТҮРКСОЙ ұйымының бастамасымен, ТҮРКСОЙ ұйымындағы Қазақстан Республикасының өкілі Нышангүл Қаратаеваның қолдауымен және Анкара әлеуметтік ғылымдар университетінің ректоры, профессор Мұса Казым Арыжанның, Түркия Жазушылар одағының төрағасы Мұхаммед Енес Каланың келісімімен ұйымдастырылды. Мәдени бағдарлама ТҮРКСОЙ халықаралық ұйымы, Түркия Жазушылар одағы және Анкара әлеуметтік ғылымдар университеті алаңдарында өтті.

Мерейтойлық шаралардың басты мақсаты – Олжас Сүлейменовтің шығармашылық және қоғамдық мұрасын халықаралық деңгейде насихаттау, түркі халықтарының ортақ мәдени құндылықтарын дәріптеу, Қазақстан мен Түркия арасындағы мәдени-гуманитарлық байланысты тереңдету және рухани тұтастықты нығайту болды.

ҰЛЫ ТҰЛҒАҒА АРНАЛҒАН ҰЛЫ ҚҰРМЕТ
11 мамыр күні Анкарадағы ТҮРКСОЙ

халықаралық ұйымының штаб-пәтерінде «Олжас Сүлейменов. Тауларды аласартпай, даланы асқақтату» атты көрменің салтанатты ашылуы өтті. Көрме ақынның өмірі мен шығармашылық әлемін жан-жақты танытқан тағылымды мәдени кеңістікке айналды.

Көрмеге Олжас Сүлейменовтің кітаптары, жеке заттары, тарихи маңызы бар фотосуреттері мен көркем портреттері ұсынылып, қаламгердің шығармашылық әлеміне, азаматтық тұлғасына және қайраткерлік болмысына жан-жақты шолу жасалды. Сондай-ақ фотосуреттер көрмесінде Олжас Сүлейменовтің өзге де мәдени және әдеби тұлғалармен бірге түскен сирек кадрлары қойылды. Атап айтқанда, қырғыздың ұлы жазушысы Шыңғыс Айтматовпен түскен тарихи фотосуреті, сондай-ақ замандас ақын-жазушылармен, қоғам және мәдениет қайраткерлерімен бір сәтте бейнеленген құнды суреттері көрермен назарына ұсынылып, олардың шығармашылық байланысы мен рухани үндестігін айқындай түсті. Әрбір экспонат тұтас бір дәуірдің үні мен ұлттық рухтың көрінісі іспеттес әсер қалдырды.

Көрменің ашылуында ТҮРКСОЙ Бас хатшысы Сұлтан Раев, Қазақстан Республикасының Анкарадағы Елшілігінің кеңесшісі Динара Изанова, Әзербайжан Республикасының Түркиядағы Елшілігінің кеңесшісі Физули Меджидли, Түркия Жазушылар одағының төрағасы Мұхаммед Енес Кала және профессор Мұса Казым Арыжан құттықтау сөз сөйлеп, Олжас Сүлейменовтің түркі өркениетіндегі орнына ерекше тоқталды.

ТҮРКСОЙ Бас хатшысы Сұлтан Раев өз сөзінде:

«Олжас Сүлейменовтің есімі Қазақстан шекарасынан асып, бүкіл Түркі дүниесінің ортақ рухани мұрасына айналды. Оның “Аз и Я” еңбегі тарихи жадымызды оятты. Сүлейменов ұстанған “Тауларды аласартпай, даланы асқақтату” қағидасы бүгін де маңызын жоғалтқан жоқ.

Ол 1989 жылы бастамашы болған “Невада–Семей” антиядролық қозғалысы арқылы тек қазақ халқының ғана емес, күллі адамзаттың ар-ожданына айналды. Олжас Сүлейменов – бейбітшіліктің жаршысы әрі

адамзаттық құндылықтарды қорғаған ұлы тұлға», – деп атап өтті.

Ал Әзербайжан өкілі Физули Меджидли: «Олжас Сүлейменов – Әзербайжан халқы үшін ерекше орны бар тұлға. Ол 1990 жылғы Қанды қаңтар оқиғалары кезінде де, 2020 жылғы Қарабақ соғысы кезінде де Әзербайжанға ашық қолдау білдірді. Ол тарихи шындықты қорғаудан ешқашан тайынған жоқ.

Әзербайжан мемлекеті оған «Достық», «Даңқ» және «Құрмет» ордендерін табыстады. Бұл – Әзербайжанның ең жоғары марапаттарының үшеуін бірдей алған жалғыз шетелдік тұлға екенінің дәлелі», – деп, ақынның азаматтық ұстанымына жоғары баға берді.

Іс-шара барысында Олжас Сүлейменов туралы деректі фильм көрсетіліп, мерейтой иесінің арнайы бейнеқұттықтауы ұсынылды. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының депутаты Нұртөре Жүсіптің құттықтау хаты оқылып, ақын Ұлықбек Есдәулеттің бейнежолдауы көрермен назарына ұсынылды.

ҒЫЛЫМИ-ТАНЫМДЫҚ ДӨҢГЕЛЕК ҮСТЕЛ: ТҮРКІ ӨРКЕНИЕТІ ЖӘНЕ ОЛЖАС ФЕНОМЕНІ

Мерейтой аясында өткен халықаралық дөңгелек үстел барысында Қазақстан мен Түркияның ғалымдары, әдебиеттанушылары мен қоғам қайраткерлері Олжас Сүлейменов шығармашылығының тарихи, әдеби және өркениеттік маңызына терең талдау жасады.

Тарих ғылымдарының докторы, профессор Аманжол Қалыш:

«Олжас Сүлейменовтің ғылыми және әдеби мұрасы түркі халықтарының тарихи санасын жаңғыртуда ерекше орын алады. Оның еңбектері мәдени синкретизм идеясын негіздеп, славян және түркі өркениеттерінің өзара ықпалдастығын жаңа қырынан көрсетті. Сонымен қатар, ол түркі әлемін тарихтың белсенді субъектісі ретінде танытып, жалпытүркілік өркениеттік бірегейліктің қалыптасуына маңызды үлес қосты», – деп, оның түркілік өркениеттік бірегейлікті қалыптастырудағы рөлін атап өтті.

Ақын Қалмағанбетов Бижан:

«Бүгін біз ТҮРКСОЙ ұйымдастырған

маңызды жиында түркі дүниесінің ортақ перзенті Олжас Сүлейменовтің 90 жас мерейтойын атап өтіп отырмыз. Оның шығармашылығы қазақ әдебиетінің шеңберінен асып, әлемдік рухани кеңістікте өзіндік орны бар құбылысқа айналды. Ақын поэзиясы тарихпен тамырлас, уақытпен үндескен және болашаққа бағытталған терең ойдың көрінісі болып табылады. Әсіресе «Аз и Я» еңбегі түркі және славян мәдениеттерінің өзара байланысын жаңаша пайымдауға жол ашқан іргелі ғылыми еңбек ретінде бағаланады», – десе, ақын Мерей Қарт Олжас Сүлейменовтің «Невада – Семей» қозғалысындағы тарихи еңбегіне арнайы тоқталды.

Дөңгелек үстел барысында ақынның «Аз и Я» еңбегінің түркі және славян өркениеттерін жаңаша пайымдауға жол ашқан іргелі зерттеу екені бірнеше рет айтылды. Қатысушылар Сүлейменов мұрасы ұлттық әдебиеттің шеңберінен шығып, жалпыадамзаттық құндылықтарға қызмет еткенін ерекше атап өтті.

11 мамыр күні ТҮРКСОЙ халықаралық ұйымының штаб-пәтерінде өткен салтанатты іс-шара барысында Олжас Сүлейменовтің 90 жасқа толу мерейтойына арналған мәдени бастамаларға үлес қосқан бірқатар қатысушыларға, Қазақстандық делегация өкілдеріне арнайы құрмет белгісі табысталды. Бұл марапат түркі дүниесінің мәдениеті мен руханиятын дамытуға, сондай-ақ Олжас Сүлейменовтің мұрасын халықаралық деңгейде насихаттауға қосқан ерекше еңбегі үшін берілген жоғары бағалау белгісі болып табылады.

ТҮРКИЯ ЖАЗУШЫЛАР ОДАҒЫНДА «ОЛЖАС СҮЛЕЙМЕНОВ» ОҚУ ЗАЛЫ АШЫЛДЫ

12 мамыр күні Түркия Жазушылар одағы базасында «Олжас Сүлейменов» атындағы арнайы оқу залының салтанатты ашылуы өтті. Бұл – қазақ әдебиеті мен түркі руханияты үшін тарихи оқиғалардың бірі болды.

Түркия Жазушылар одағының төрағасы Мұхаммед Енес Кала:

«Сіздер отырған оқу залы Олжас Сүлейменовтің құрметіне ашылды. Түркия Жазушылар одағы 1978 жылы құрылған.

Міне, елу жылдық мерейтойына да жақындап қалды. Осы мерейтой қарсаңында өте мағыналы, мәні зор оқиға болып отыр.

Қырғыз жазушысы Шыңғыс Айтматовқа берілгендей, Түркия Жазушылар одағының «Құрметті мүшесі» атағы енді Олжас Сүлейменов атамызға да табысталды. Бүгінгі ашылып отырған оқу залы да сол кісінің құрметіне арналды», – деп мәлімдеді.

Салтанатты рәсімде Олжас Сүлейменовке Түркия Жазушылар одағының «Құрметті мүшесі» атағы беріліп, арнайы куәлік тапсырылды. Арнайы оқу залының ашылуы түркі халықтарының рухани байланысын нығайтқан маңызды мәдени қадам ретінде бағаланды.

АК Parti партиясының Түркі мемлекеттерімен байланыс жөніндегі төраға орынбасары Решиде Юксел өз сөзінде: «Бұл – тек бір адамның мерейтойы емес, бүкіл түркі дүниесінің рухани мерекесі», – деп атап өтті.

Шара барысында Қазақстаннан арнайы әкелінген рухани тартулар көпшілік назарына ұсынылды. Мұңалбаева Үмітхан бауырлас түрік халқына Олжас Сүлейменовтің түрік тіліне аударылған өлеңдер жинағын сыйға тартты. Жинақ арқылы түрік оқырмандарына ақынның мол әдеби мұрасын таныстырып, оның шығармашылық әлемі мен терең философиялық ой-толғамдарын жақынырақ сезінуге мүмкіндік берілетіні айтылды.

Сонымен қатар қонақтарға жуырда ғана жарық көрген, әлі Қазақстанда ресми тұсаукесері өтпеген жаңа кітаптар да тарту етілді. Бұл еңбектердің арнайы Олжас Сүлейменовтің атынан жіберілгені атап өтілді. Аталған кітаптардың ресми таныстырылымы ақынның туған күні – 18 мамырда Қазақстанда өтетіні хабарланды.

РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚ ПЕН ТАРИХИ ЖАД САБАҚТАСТЫҒЫ

Мерейтойлық шараларда ерекше әсер қалдырған тұлғалардың бірі – педагогика ғылымдарының докторы, профессор Үмітхан Мұңалбаева болды. Ол өз сөзінде:

«Түркия елі тарапынан бұл шараға кеше де, бүгін де көрсетіліп отырған қолдау ерекше құрметке лайық. Біз баршамыз басымызды иіп, шынайы ризашылығымызды жеткіземіз.

Бүгінгі басқосу барысында біз түркі халықтарының тарихы бір, тамыры ортақ екенін тағы бір мәрте терең сезіндік. Бұл – біздің рухани бірлігіміздің айқын көрінісі.

Осындай халықаралық деңгейдегі маңызды шаралар біздің рухани бірлігімізді күшейтіп, ортақ құндылықтарымызды нығайта түсетіні сөзсіз», – деп, рухани бірліктің маңызын атап өтті.

Сондай-ақ ол Олжас Сүлейменовтің:

«Батыс та жоқ, Шығыс та жоқ, ұғым бар ұлы – ол ЖЕР», деген философиялық ойына тоқталып, оның адамзаттық бірлік идеясының тереңдігін айқындады.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ ҮН

Анкарада өткен мерейтойлық іс-шаралар халықаралық ақпараттық кеңістікте кеңінен насихатталды. Қазақстандық және түркиялық жетекші бұқаралық ақпарат құралдары бұл мәдени оқиғаға арнайы материалдар арнап, түркі әлемінің рухани байланысына жоғары баға берді.

Анкара қаласында өткен Олжас Сүлейменовтің 90 жасқа толу мерейтойына арналған халықаралық мәдени-рухани іс-шаралар түркі дүниесінің ортақ рухани кеңістігін нығайтқан тарихи оқиға ретінде есте қалды.

Бұл мерейтой – бір ақынның ғана емес, тұтас түркі өркениетінің рухани мерекесіне айналды. Көрмелер, ғылыми конференциялар, әдеби кездесулер мен оқу залының ашылуы қазақ әдебиетінің халықаралық беделін арттырып қана қоймай, Қазақстан мен Түркия арасындағы мәдени-гуманитарлық байланысты жаңа деңгейге көтерді.

Олжас Сүлейменовтің 90 жасқа толу мерейтойы арқылы түркі халықтарының ортақ тарихи жады, рухани сабақтастығы және мәдени тұтастығы тағы бір мәрте айқын көрініс тапты. Бұл – ұлттар арасындағы достық пен рухани үндестіктің жарқын үлгісі болды.

Дайындаған: Тұрсынбек Диана

«ЮНЕСКО қамқорлығындағы Мәдениеттерді жақындастыру орталығы» мемлекеттік музейі «Қазақстан мәдениетінің ғылыми-зерттеу институты» филиалының ғылыми қызметкері

12 MAYIS

TÜRKSOY, KAZAK ŞAIR SÜLEYMENOV'UN DOĞUMUNUN 90. YILI DOLAYISIYLA ETKİNLİK DÜZENLEDİ

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Kazakistanlı şair, yazar ve Türkolog Olcas Süleymenov'un doğumunun 90. yılı dolayısıyla etkinlik düzenledi.

TÜRKSOY tarafından Süleymenov'un doğumunun 90. yılı vesilesiyle Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ) Sezai Karakoç Salonu'nda panel ve sergiden oluşan programa, TÜRKSOY Genel Sekreteri Sultan Raev, ASBÜ Rektörü Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan, Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) Genel Başkanı Prof. Dr. Muhammet Enes Kala, Kazakistan Milletvekili ve Kazakistan Yazarlar Birliği

Aktöbe Şubesi Başkanı Bijan Qalmaganbetov, Kazakistan'ın Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı Dinara İzanova, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesinden Prof. Dr. Amancol Kalış, Kazakistan Yazarlar Birliğinden Merey Qart, Hacı Bayram Veli Üniversitesinden Prof. Dr. Cemile Kınacı Baran, Kastamonu Üniversitesinden araştırma görevlisi Ecem Gül İlek, akademisyenler ile çok sayıda davetli katıldı.

Saygı duruşunda bulunulması ve Türkiye ile Kazakistan milli marşlarının okunmasıyla başlayan program, Kazak şair, yazar ve Türkolog Süleymenov'u anlatan sunumla devam etti.

TÜRKSOY Genel Sekreteri Raev, açılıştaki konuşmada, "Bütün Türk dünyasının tanınmış büyük şahsiyeti" diye nitelediği Süleymenov'un şiirinin, bütün insanlığa ait barış, onur, tarihi hafıza, insanlık, sorumluluk gibi değerlere hitap ettiğini söyledi.

Süleymenov'un, dili "yalnızca bir iletişim aracı değil, milletin hafızası, tarihin anahtarı ve medeniyetin manevi kodu" olarak değerlendirdiğini belirten Raev, "O (Süleymenov) dağları alçaltmadan bozkırı yüceltmıştır. Bu nedenle onun adı yalnızca Kazak edebiyatında değil, bütün Türk dünyasının ortak manevi hafızasında ebediyen yaşayacaktır." dedi.

ASBÜ Rektörü Prof. Dr. Arıcan da Süleymenov'a ithafen "Bozkır'ın İç Sesi" adlı şiiri okudu.

TYB Genel Başkanı Prof. Dr. Kala da Süleymenov'un fikir dünyasında "hafıza, adalet ve insanlık" olmak üzere üç temanın öne çıktığını dile getirerek, "Onun şiiri tarih araştırmalarına tutundurduğuna şahidiz. Tarih araştırmalarını, kültürel direnişe ve dirilişe vesile kıldığını, kültürel dirilişi ise vicdanla konuşturduğuna şahidiz." diye konuştu.

Kazakistan'ın Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı İzanova da Süleymenov'u, "Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerini, insanlık mirası ortak paydasında buluşturan bir deha" diye tanımlayarak, "Doksan yaşına giren bu büyük çınar, bugün Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında pekişen birliğimizin de fikir mimarlarından biridir." ifadesini kullandı.

Program kapsamında, açılış konuşmaları ve hediye takdimlerinin ardından ASBÜ Öğretim Üyesi Doç. Dr. Uluhan Özalan

moderatörlüğünde "Dağları Gölgelemeden, Bozkırı Yüceltmek" başlıklı panel düzenlendi.

Prof. Dr. Baran, paneldeki konuşmasında, Süleymenov'un 20. yüzyılın başında yetiştiği ortamın kişiliğine etkilerini anlatarak, "O, kimlik konusuna bakmış, tarihe bakmış, dile bakmış, hafızanın nasıl canlı tutulacağına bakmış ve geçmişini unutmak üzere olan Kazak halkının hafızasını yeniden diriltmiş bir şahsiyet." diye konuştu.

İlek de Süleymenov'un Kazak edebiyatının 20. yüzyıldaki en güçlü temsilcilerinden biri olduğunu belirterek, edebi üretimin yanı sıra kültür, tarih, dil, siyaset ve diplomasi alanlarındaki çalışmalarına değindi.

<https://www.haberler.com>

Түркиялық баспасөз беттерінде жарияланған бұл мақалада Анкара қаласында өткен Олжас Сүлейменовтің 90 жасқа толу мерейтойына арналған мәдени шаралар туралы ақпарат беріледі

OLJAS
SÜLEYMENOV

ВОЗВЫСИТЬ СТЕПЬ,
НЕ УНИЖАЯ ГОРЫ

Халықаралық Мәдениеттерді жақындастыру орталығының филиалы Олжас Сүлейменовтің 90 жасқа толу мерейтойына орай халықаралық баспа жобаларының бірі – «OLJAS SÜLEYMENOV. SEÇMELER» атты таңдамалы өлеңдер жинағын жүзеге асырды. Бұл басылым ақын шығармашылығын түркітілдес кеңістікте кеңінен таныту мақсатында қазақ және түрік тілдерінде жарық көрді. Жинаққа автордың философиялық ойлары мен гуманистік көзқарасын айқындайтын таңдаулы өлеңдері енгізілген. Журнал оқырмандарына осы жинақтан ақынның поэтикалық әлемін әр қырынан танытатын «Аргатак» және «Айналайын» өлеңдерін түрік тілінде ұсынамыз.

AYNALAYIN

*Sevdiğine söylenen bir söz: aynalayın.
Sözlükteki anlamı: "Etrafında dönerim."
Ama yürekteki anlamı:
"Dertlerini üstüme alırım, canım benim."
Siyah beyaz bir dünyada göçüp duruyorum.
Öğütlüyorlar bana
İki katlı bir ev yapmamı
ama ben her fırsatta
Afrikalara, Fransa'ya, Asya'ya savrulurum.
New York'ta destanlar okurum,
Halep'te Arapların gözlerini açarım.
Sonra dönerim –
ve cebimde yine
yoktur tek kuruş.
Biraz para bulduğum anda
yeniden ata atlarım!
Son bozkırlı
son denize doğru sürer atını!
Haritada önümde
boğazlar, savanlar, dağlar...
Ama bizi gömdüler – ayaklarımız dönük Batı'ya.*

*Milyarlarca insan yatıyor – ayakları dönük
Batı'ya,
Moğol bozkırının sarı örtüsü altında.
Nogayların, Bulgarların, Kazakların
tümenleri...
Bilmeden ki
Asya, Batı'dan daha batıda,
Batı ise
Çin Denizi'nden daha doğuda.
Ve bizi gömdüler – ayaklarımız dönük
Batı'ya!
Arkamda
son deniz uğulduyor.
Dön ey aynalayın, benim dünyam!
Bugün seni
herkesten iyi anlıyorum.
Bütün dertlerini
üstüme alıyorum.
Ve senin yollarında
göçüp dönüp duruyorum...*

ARGAMAK

*Ey Kıpçak eli,
sürüsüyle ünlü yurt!
Bak –
kuru otların üzerinde
kara kargalar dolaşüyor.*

*Bana genç bir at ver.
Damarlarımda kan coşuyor.
Sürerim sınıra kadar.
Şehri de, bozkırı da
aşıp geçerim ben.*

*Rüzgâr alevlendirir
Arğımağın sıcak kanındaki
ateşi.
Otlar alevi yutar.
Ayaklarımızın altında
toz
ve nal sesleri.*

*Senin arğımağın öğrenecek
saldırının nasıl olduğunu.
Yeller gibi süreriz.
Arğımağın nallarından
kopan sesi,
ürkek patikaların
yüzüne çarparız!..*

ИССЫКСКАЯ НАДПИСЬ

187±26 года до н. э.

АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ ГАРКАВЕЦ

Главный научный сотрудник
Научно-исследовательского института
культуры Казахстана
«Центр сближения культур»

Чтение рунической надписи на серебряной чаше из Иссыкского кургана основано на тщательном анализе письменных, графических и случайных штрихов. Порядок письма – справа налево. Сначала написана строка у края чаши, затем – посередине, обе – в направлении к месту крепления отвалившейся ручки. Текст занимает место, не поврежденное коррозией. Окисление

надписи выглядит как одинаково древнее с окружающими царапинами и коррозией. После нанесения надписи чашей не пользовались: текст не залощен. Письмо в основном тождественно древнетюркскому.

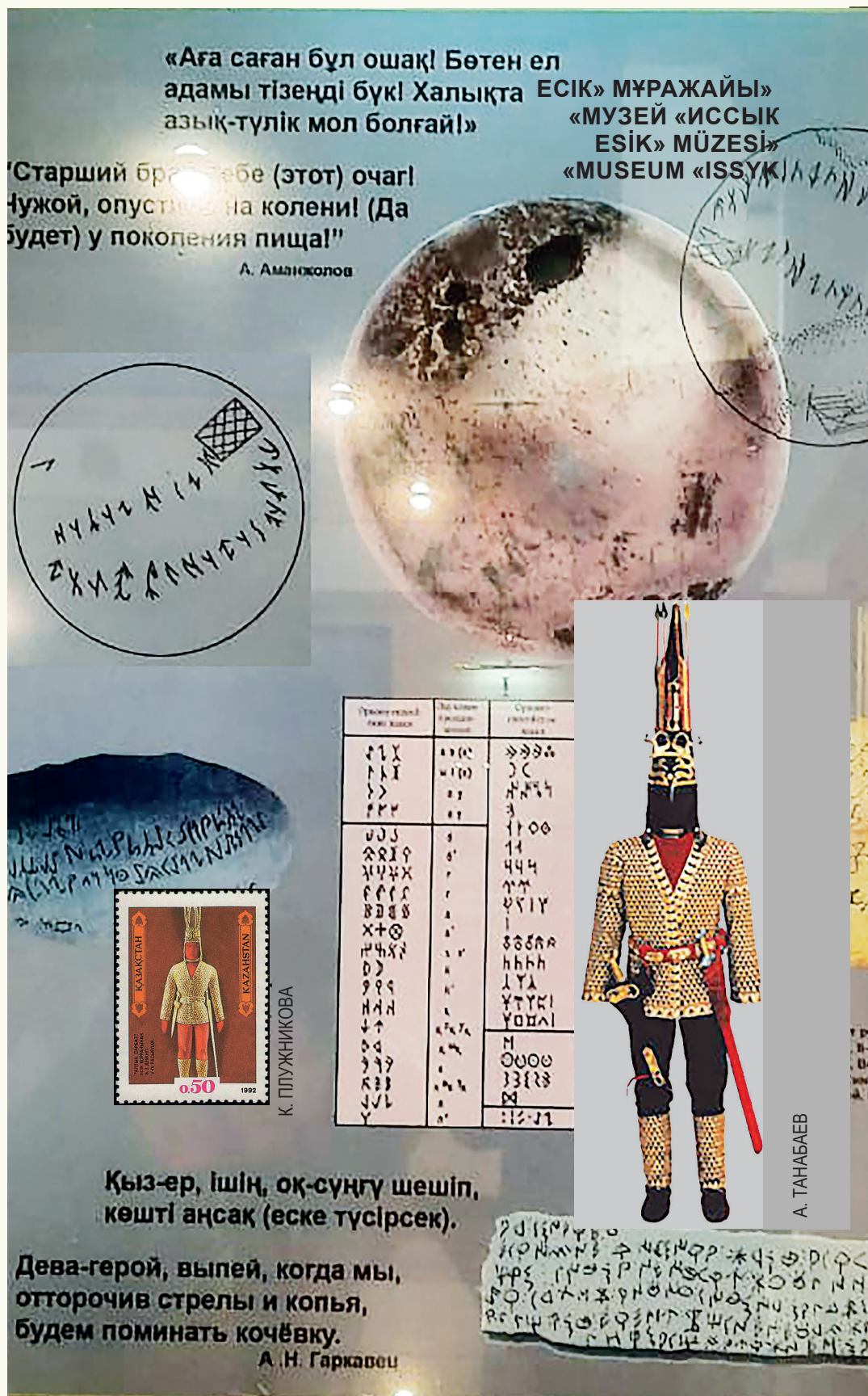
Транскрипция: **Qiz-er, için, oqu-sünügü čezib, / köčü aṇsağ** “Дева-герой, выпей, когда мы, отторочив (отвязав) стрелы и копья, / будем поминать кочёвку”.

Вариант с учетом штрихов в нижнем индексе: **Qiz, egir için, oqu-sünügü čezib, köčü aṇsağ** “Дочка, выпей аир, когда мы, отторочив (отвязав) стрелы и копья, будем поминать кочёвку”.

К. АҚЫШЕВ, В. САДОМСКОВ

А. ТАНАБАЕВ

К. АЛТЫНБЕКОВ

ЕСІК ЖАЗБАСЫ ✿ ИССЫКСКАЯ НАДПИСЬ

ISSYK INSCRIPTION ✿ ESİK YAZITI

Т. ТӨРЕКУЛОВ, Н. ТӨРЕКУЛОВА

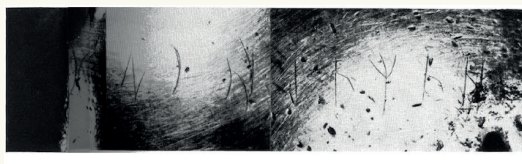
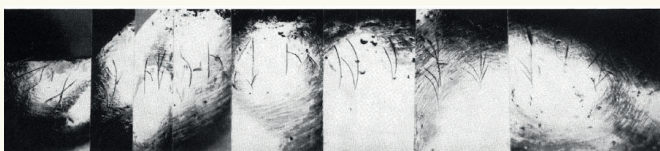
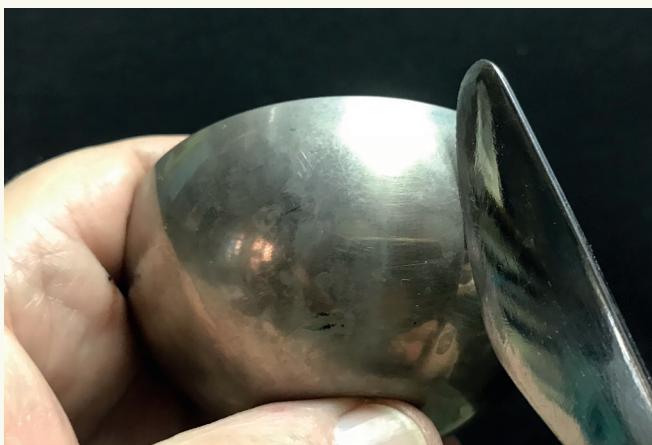
Сакские курганы по пути в Иссык из Алматы. Был здесь и дважды разграбленный курган Иссык-6. В его боковом захоронении в апреле 1970 года обнаружили нетронутый клад. После раскопок курган снесли и на его месте построили автобазу. Теперь на охраняемой территории – Государственный историко-культурный заповедник-музей «Иссык».

Зарисовки Тамары Викторовны Воробьевой-Трифоновой. Красным помечена серебряная чаша, 75-77x22 мм. Фото Олега Викторовича Медведева.

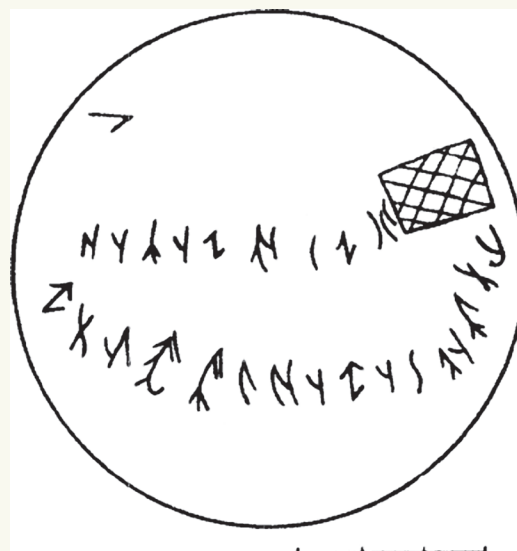
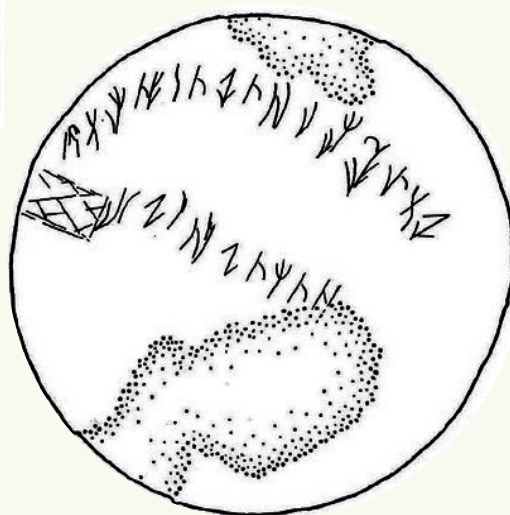
На групповом фото – археолог Кемаль Акишев (в центре) со своей командой.

Способ нанесения надписи
и адекватный ракурс чтения.
Фоторяд О. Медведева,
прорисовка Т. Воробьевой,
публикация К. Акишева 1978 года.

Ракурс чтения надписи О. Сулейменовым, А. Аманжоловым и др.

Олжас Омарович Сулейменов предложил читать по-тюркски, как обычно, справа налево, начав с центральной строки:

Han uya üç otuzu (da) yok boltı, utıgı tozıltı “Сын хана в двадцать три (года) умер, имя и слава (народа) обратились в прах / иссякли“, – надпись на похоронной чаше превратилась в эпитафию на надгробном камне.

Алтай Сарсенович Аманжолов, читая тоже вверх ногами и задом наперед, изменил чтение 15 букв. Но получил еще более неуклюжий текст, не подходящий даже для надгробия:

aya saña oçuq bāz čök boqun içr(?)

ā uzuq ...i = Aya, saña oçuqBez, cök!

Boqun içrā [r?] azuq! ...i “Старший брат, тебе (этот) очаг / (это) очаг для вас! Чужой, опустишься на колени! (Да будет) у поколения пища // Незнакомец, преклонись! Потомство [пусть имеет] еду!”

От ракурса О.Сулейменова и А. Аманжолова не отклонился и **Ахмет Биджан Эрджиласун**. Некоторые идентичные символы он истолковал как разные по значению, а разные – как идентичные: **Aga, esen, eñ iç arak abız içiñ. Eke anruk eñ iniçre azuk** “Возносясь, выпей на здоровье при пылающих из самых недр свечах. Старшая сестра велела приготовить съестные припасы самому младшему братику [сестрѐнке]”.

Изначальная прорисовка К. Акишева с самого начала не всех устроила. Элементы, выглядящие усложненными, исследователи стали делить на отдельные символы, нередко со словесным значением, и за счет этого число букв резко увеличилось, текст удлинился и чтение усложнилось. На сегодня мне известно свыше 30 чтений на 6 языках. Все они надуманы, ибо их авторы читали либо не на том языке, на котором текст написан,

либо, к тому же, произвольно меняли порядок и направление чтения. Вот самые яркие.

Янош Гарматта – на иранском хотано-сакском диалекте:

**za/m/-ri ko-la/m/ mi/m/-vam-vam-va
pa-zam pa-na de-ka mi/m/-ri-to. Na-ka
mi pa-zam vam-va va-za/m/-na vam**

“Чаша должна содержать виноградное вино, добавлена приготовленная пища, [пусть да] приумножится для смертного. Затем туда добавлено приготовленное свежее масло”.

Сергей Рябчиков – на “славянском”:

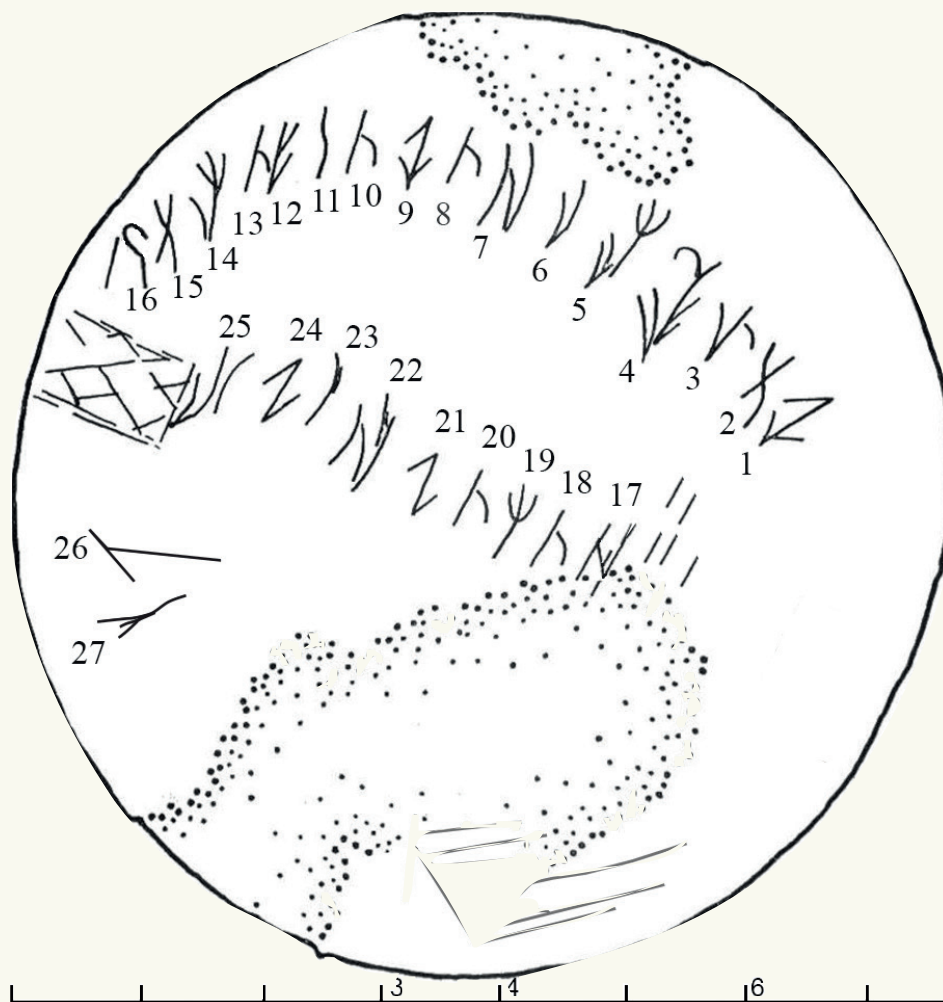
**p(i)-u-r-u v(e) n-r v(e) l-e-sh. s-e
v(e)-e-r A-n-i p(e)-u-t n-b-e-u**

“Сказочная лошадь, в, в ярости, стремление.

Огонь, небесная тропа; поворачиваться, это пожар / верх; небо”.

Прорисовка К. Акишева мною уточнена в отношении не показанных ранее штрихов слева посередине и внизу и первой буквы нижней строки.

Царапины слева посередине и рисунок внизу – разной глубины. Они заметно залощены. Перед началом второй строки имеется несколько пробных вертикальных штрихов. Начертание первой буквы нижней строки содержит доработку и двойную правку. Какие-то из элементов внизу посередине А. Аманжолов прочёл как зеркальное по горизонтали **i** (i), а на два элемента слева, напоминающие **Cr** (iĉ) “пей”, внимания не обратил.

Транслитерируем нашу надпись согласно таблице рунических символов орхоно-енисейской и иных тюркских письменностей Древнетюркского словаря 1969 года и сводным таблицам тюркских рун Игоря Леонидовича Кызласова, где показаны их всевозможные вариации, в том числе зеркальные по горизон-

тали или вертикали либо повернутые на 180°.

Оставляем вне нашего внимания повторные и неудачные штрихи и излишние, на первый взгляд, чёрточки внизу некоторых букв.

Текст огласован в соответствии с традицией необозначения кратких (недолгих) гласных.

СИМВОЛЫ ИССЫКСКОГО ПИСЬМА

(шрифтами MSMiklos = Öztürk, Segoe)

Буква	Звук	Буква	Звук
1	a	1'	ğ
2	e	2 = 2'	k
3	i	N = 2' 2' 2'	n = ŋ
h = h	o u ö ü	4 = 4	q
5 2 = 5	b	γ = γ	r
Y	č	l	s
6 7 = 6	g	h	z

ПОБУКВЕННЫЙ НАБОР И ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ

ƒ	ከ	ሃ	ኮ	ቺ	፲	ኮ	፯	ኮ	N	J	ሃ	ሃ	፯	ከ	፯			
b	i	z	e	č	ü	g	s	u	q	o	ŋ	i	č	r	e	z	i	q
üŋü																		
																		
፲'	፯	፲	N	፯	ኮ	ሃ	ኮ	ሃ	=	ኮ								
ğ	a	s	ŋ	a	ü	č	ö	k										

Qiz-er, içiŋ, oqu-süŋügü čezib,
köčü aŋsağ

Дева-герой, выпей, когда мы, отторочив (отвязав) стрелы и копья,
будем поминать кочёвку.

По своему строю это ритуальное обращение представляет собой лаконичное стихотворение из трёх ритмических групп в 2, 3 и 2 двухсложных стопы. Первый слог каждой стопы – короткий, второй – долгий, что-то вроде ямба античной силлабической метрики.

В угоду ритму в слове **süŋük** 'копье, пика', выступающем в винительном падеже, редуцирована группа **ŋü**: **süŋügü**.

Впечатляет изящество грамматики.

В этой эмоционально прочувствованной и абсолютно выверенной по содержанию фразе, символизирующей высокую премудрость единства мира живых с миром усопших, каждая частица несёт максимальную смысловую нагрузку.

Обращение кратко, без междометий и притяжательных формантов.

Призыв к общению через совмест-

ное испытание освященного напитка передан не грубо-императивно вроде **ič** ‘пей’, а более интимно, как накоротке обращаются к кому-то одному в кругу присутствующих, выделяя его из многих: **ičiŋ** ‘выпей вот ты’.

То же самое казахской кириллицей и в адаптации на современный казахский:

**Қыз-ер, ішің, оқу-сүңгү чезіб,
көчү аңсағ**

**Қыз-ер, ішің, оқ-сүңгү шешіп,
көшті аңсақ.**

Пауза. Далее – мир живых. Они отягощены бременем оружия, постоянных войн и мирской суеты.

Здесь винительный падеж снова оформлен аффиксом, что придает оттенок определенности: **oqu-süŋgü** ‘вот эти стрелы и копья, о которых ты знаешь’. Не абстрактное **oq-süŋük** ‘всякие стрелы и копья’, а конкретные тяготы собравшегося народа, который, освободившись от повседневных уз тривиальной жизни,

может посвятить какое-то короткое время общению с дорогим человеком, без временно покинувшим этот мир.

И далее – ключевое слово **köč** ‘кочёвка’, переход в другую область, а может – и в другой мир. Тоже в оформленном аффиксом винительном падеже. То есть не кочёвка вообще, а та конкретная перекочёвка, когда любимый человек покинул мир живых и перекочевал со своим скарбом в инобытие.

Завершается поминальный стих утраченным многими современными тюркскими языками глаголом **aŋ-** ‘вспоминать, напоминать, поминать’ в условной форме первого лица множественного числа, объединяющей мир живых в едином порыве вселенской скорби по усопшим.

Поначалу на языке вертелся османский вариант с арабским союзом, но не из тенгрианской, а из совсем иной – исламской эпохи:

قز ار اچياڭ اوق و سونگو چزب کوچو آڭساغ

В турецкой транскрипции:

Qız-er, içiñ, oq u süngü çezib, köçü ańsağ.

На современном турецком:

Kız-er, için, ok ve süngü çözüb, göçü ansak.

С этой надписью перекликается поминальное выражение, услышанное мною от тюркоязычных греков-урумов Север-

ного Приазовья на кыпчакском и на огузском наречиях:

İçkenim sінсін – бойуна тійсін / İçtiğim sінсін – жанына дэгсін

İçkenim sinsin – boyuna tiysin / İçtiğim sinsin – canına değsin

“Пусть впитается моё питьё – пусть (моё слово) достигнет его души”.

Это древнее тюркское речение, пережившее тысячелетия, отражает изменение взгляда на загробный мир.

Покойному уже не ставят в могилу продукты, посуду и вещи, которыми он пользовался. Плоть обратилась в прах. Поминающие обращаются к его бессмертной душе, отделившейся от тела. В более древнем кыпчакском варианте ещё неразделимо – бой (boy) ‘тело;

рост; сущность, душа’, в огузском – жан (can) ‘дух, душа’, по-персидски.

Я доволен, что надпись наконец прочлась, так легко и естественно. И лишь одна мысль не даёт мне покоя. Какая вдохновенная сила направляла руку автора надписи, чтобы он на оставленной для усопшего чаше выбрал именно эту часть, которая более чем за две тысячи лет не подверглась коррозии? Ведь

вся остальная поверхность чаши вокруг надписи изъедена до дыр, а изумительный по духовности и поэтической красоте стих не затронут вовсе и выглядит столь первозданно, словно написан совсем недавно.

И вспоминаю, что и знаменитый кыпчакский письменный памятник «Кодекс Куманикус», невзрачный, написанный на бумаге, чуть ли не один-единственный уцелел – посреди кучи отсыревших, истлевших и превратившихся в кирпичи пергаментных фолиантов Петрарки в заброшенной на столетия кладовке.

Поразительно и другое.

Выходит, и до нашей эры в Великой Степи, в том числе среди ираноязычных саков, тюркский был языком межнационального общения, а для большинства ее обитателей – и родным, как и во времена «Слова о полку Игореве», Плано Карпини, Виллема Рубрука и Марко Поло!

Последняя новость. Согласно сертификату, выданному 26 апреля 2022 на запрос Нурбола Баймуханова и Иссыкского музея компанией Vilnius Radiocarbon, радиоуглеродный анализ костей указал на 187 ± 26 год до нашей эры как год смерти погребенного в боковом подзахоронении. А это – эпоха гуннского хана Модэ-Маодуня (234-174 гг. до н. э., правил с 209-го). Н. Я. Бичурин-Иакинф видел в нём Огуз-хана, родоначальника огузских и других тюркских родов.

Еще один вопрос. Его ставили многие с самого начала. Центральное, собственно царское, дважды ограбленное захоронение археологами не было инвентаризовано и не описано. А при усопшем, похороненном в боковом склепе, не было лука со стрелами, типичного для мужчины-воина, но была туалетная сумочка с зеркальцем и кусочком красной краски. Да еще бусы: 10 бусин из сердолика (одна крупная круглая) и 16 цилин-

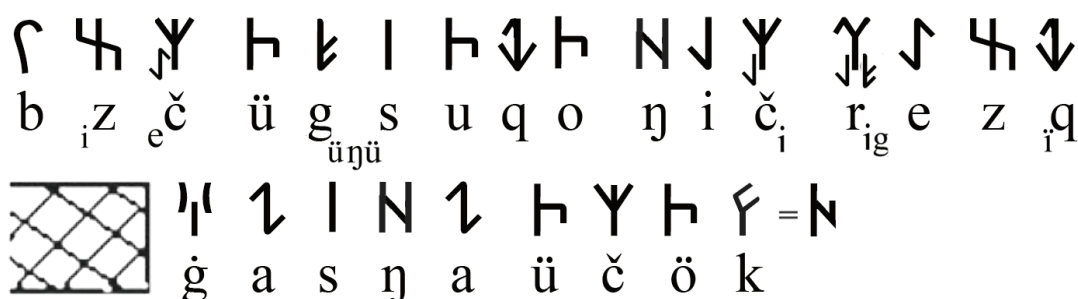
дрических из пасты, все очень мелкие, около 3 мм в диаметре.

Эта тоненькая, коротенькая, простенькая ниточка бус, по-моему, носимых с детства, может рассказать о личности не меньше, чем статусная золотая гривна с царственными львиными головами на концах, трема с половиной витками обнимающая шею, и не цельно золотые, а лишь обернутые золотой фольгой бесчисленные бляшки парадного кафтана. Потому предполагалось, что это член семьи царя и не “алтын адам”, а “алтын мадам” или скорее – “алтын мадмуазель”. Надпись подтверждает последнее.

Кстати, кое-что подобное обнаружено в могильнике Акбейит неподалеку от Каркаралинска, где погребена 10-11-летняя сакская принцесса: при ней были золотые серьги с бирюзой и литая золотая гривна, а в её косметичке, обтянутой кожей, лежало похожее бронзовое зеркало. Вспоминается и головной убор 40-45-летней сакской жрицы из Урджарского района Восточно-Казахстанской области – он тоже представляет собой саукеле. Но оружия при них не было.

Остаются неразрешенными и другие сомнения. Одно касается группы штрихов 26+27. Не попытка ли это написать для пробы на еще одном свободном от коррозии месте слово **Ү1** (iĉ “пей, выпей”), причём не с принятой в этой надписи повернутой на 180° буквой (**Ј** < **i**), а с зеркальной (**1** < **i**)? Еще мне порою кажется, что слишком уж легко вкупе с повторными штрихами я отбросил и черточки внизу букв 4, 5 и 14. А вдруг это не помарки, а полнозначные символы в нижнем индексе? Ведь они и вправду напоминают буквы, уже употребленные здесь.

Допустим, что не принятые нами во внимание “завитушки” внизу трех букв все же не случайны, а и вправду пред-

ставляют собой более мелкие буквы, помещенные – вопреки древнетюркской рунической традиции – в нижнем индексе.

В целом текст не меняется и даже становится более ясно прописанным.

Исключение касается четвертого символа, который при таком взгляде имеет совершенно иное чтение и указывает на другое слово.

В этой версии чтение иное. Но обращение к девушке остается:

Qız, egir içiñ, oqu-süñügü čezib, köčü añağ

Дочка, выпей аир, когда мы, отторочив стрелы и копья,
будем поминать кочёвку

Вместо эпитета **er** “герой” имеем напиток из **egir** “аира болотного”, называемого ещё татарским зельем. Шаманы использовали его для достижения транса. По оценкам наркологов, доза корня аира в 5 см вызывает эйфорию и по действию равна амфетамину, а в 25 см – это уже психоделик, сопоставимый с

наркотиком экстази. В результате – видоизменение сознания, в данном случае – иллюзия сверхъестественного контакта между мирами.

Подробнее об этом и о тюркских рунических надписях на золотых сосудах “клада Аттилы” см. нашу монографию 2022 года.

АЛЕКСАНДР ГАРКАВЕЦ * ЖАЗБАЛАР КҮПИЯЛАРЫ * ТАЙНЫ НАДПИСЕЙ

АЛЕКСАНДР ГАРКАВЕЦ * ALEKSANDR GARKAVETS
ЖАЗБАЛАР КҮПИЯЛАРЫ * ТАЙНЫ НАДПИСЕЙ
MYSTERIES OF INSCRIPTIONS * YAZITLAR GİZEMLERİ

8 МАУСЫМ

ТҮРКІСТАНДА ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫНА МҮШЕ ЕЛДЕРДІҢ БІЛІМ МИНИСТРЛЕРІНІҢ ІХ ОТЫРЫСЫ ӨТТІ

Түркістан қаласында Түркі мемлекеттері ұйымына (ТМҰ) мүше мемлекеттердің Білім министрлерінің ІХ отырысы өтті. Басқосуға салалық ведомстволардың басшылары, ТМҰ Хатшылығының өкілдері, сондай-ақ ұйымға мүше және бақылаушы мемлекеттердің делегациялары қатысты.

Отырысты ашқан ҚР Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбек Түркістанның түркі әлемінің рухани әрі мәдени орталығы ретіндегі айрықша маңызын атап өтіп, оның бауырлас мемлекеттер арасындағы ықпалдастық үдерістерін нығайтудағы ерекше рөліне тоқталды.

Өз сөзінде министр биыл мамыр айында Түркістан қаласында «Жасанды интеллект және цифрлық даму» тақырыбымен Түркі мемлекеттері ұйымына мүше мемлекеттер басшыларының бейресми саммиті өткенін еске салды. Саммит қорытындысы бойынша жасанды интеллект, цифрлық трансформация және адами капиталды дамыту түркі елдерінің ұзақ мерзімді ынтымақтастығының негізгі басымдықтары ретінде айқындалған болатын.

«Бүгінгі отырыстың стратегиялық маңызы ерекше. Өйткені білім беру – ортақ мақсат-мұраттарымыздың негізі әрі ортақ құндылықтарымызды сақтай отырып, түркі әлемін білім, инновация және жасанды интеллект дәуіріне бастайтын жаңа буынды қалыптастырудың маңызды құралы. Білім мен ғылым салаларындағы ынтымақтастықты одан әрі нығайту, академиялық ұтқырлықты дамыту, цифрлық оқытуды жетілдіру және бірлескен ғылыми бастамаларды іске асыру арқылы мемлекеттеріміздің тұрақты дамуы мен жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін бірыңғай білім беру кеңістігін қалыптастыра аламыз деп сенемін», – деді Саясат Нұрбек.

Отырысқа қатысушылар ортақ тарихи-мәдени құндылықтарға, жоғары академиялық стандарттарға және орнықты даму қағидаттарына негізделген біртұтас білім беру кеңістігін қалыптастыру мақсатында білім және ғылым салаларындағы ынтымақтастықты одан әрі дамытуға бейілді екендерін растады.

Жиын барысында академиялық ынтымақтастықты кеңейту, цифрлық оқытуды дамыту, біліктіліктерді өзара тану тетіктерін жетілдіру, жоғары оқу орындары арасындағы байланысты нығайту, сондай-ақ ТМҰ елдеріндегі білім беру мен ғылыми зерттеулердің сапасын арттыру мәселелері қаралды.

Сонымен қатар цифрлық интеграцияны, білім беру технологияларын, деректер алмасуды және жасанды интеллект саласындағы бірлескен бастамаларды дамытуды көздейтін «Цифрлық түркі әлемі» тұжырымдамасын іске асырудың маңыздылығы ерекше атап өтілді. Қатысушылар цифрлық трансформацияның ұлттық стратегияларын дамыту және жаңа экономика үшін білікті кадрлар даярлау бағытындағы күш-жігерді үйлестіру қажеттігін айтты.

Отырыста ҚР Оқу-ағарту вице-министрі Шынар Ақпарова, Түркі мемлекеттері ұйымының Бас хатшысы Кубанычбек Омуралиев, Әзербайжан Республикасының Ғылым және білім министрі Эмин Әмруллаев, Қырғыз Республикасының Білім министрі Догдуркул Кендирбаева, Қырғыз Республикасының Ғылым, жоғары білім және инновациялар министрінің орынбасары Дурус Козуев, Түркия Республикасының Ұлттық білім министрі Юсуф Текин, Түркия Республикасы Жоғары білім кеңесінің төрағасы Эрол Озвар, Өзбекстан Республикасы Жоғары білім, ғылым және инновациялар министрінің бірінші орынбасары Сардор Раджабов, сондай-ақ бақылаушы мемлекеттердің өкілдері баяндама жасады.

Кездесу қорытындысы бойынша қатысушылар Түркі мемлекеттері ұйымына мүше елдердің Білім министрлерінің IX отырысының коммюникесіне қол қойды.

Құжатта қол жеткізілген уағдаластықтар бекітіліп, білім беру, ғылым, академиялық ұтқырлық, цифрландыру және кадрлар даярлау салаларындағы ынтымақтастықты дамытудың алдағы қадамдары айқындалды.

Отырысты қорытындылаған министр барлық делегацияларға сындарлы диалог, белсенді қатысу және түркі әлеміндегі білім және ғылым саласындағы ынтымақтастықты дамытуға қосқан үлесі үшін алғыс білдірді. Ол қабылданған шешімдер ТМҰ-ға мүше мемлекеттердің білім беру жүйелерін одан әрі ықпалдастыруға және Ұйымның 2040 жылға дейінгі стратегиялық мақсаттарын іске асыруға ықпал ететініне сенім білдірді.

*ҚР Ғылым және жоғары білім
министрлігінің баспасөз қызметі*

Әйел – тіршіліктің тірегі, берекенің бастауы. Бұл – ақиқат. «Бесікті де, әлемді де тербеткен» әйелдің жүрегі – ізгіліктің мекені. Сондықтан әйелдің қадірі – елдің қадірі деп айтсақ артық болмайды. Халқымыз қай заманда да анасын ардақтаған, қарындасына қорған болған, қыздарын сыйлап, төрінен орын берген. Жұртымыз ең киелі құндылықтарға «Ана» сөзін қосып, «Отан Ана», «Жер Ана», «Ана тілі» деп көне заманнан бері айтып келеді. Бабаларымыз «Атадан – өсиет, анадан – қасиет» деген. Осы мағынасы терең дәстүр қазіргі құбылмалы, күрделі заманда міндетті түрде өз жалғасын табуы керек. Бұл мақсатты орындау – ұрпақтар алдындағы парызымыз. Өйткені ұлтымыздың болмысы, тілі мен ділі, салт-дәстүрі ұрпаққа ананың аялы алақанымен, тағылымды тәрбиесімен дариды.

Мемлекет басшысы
Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев

«ҰЛЫ АНА» – ҰЛТТЫҢ РУХАНИ ТІРЕГІН ҰЛЫҚТАҒАН ЖОБА

Анаға тағзым – ұлтқа тағзым

Қазақ халқы үшін «ана» ұғымы қашанда қасиетті. Ана – отбасының ғана емес, ұлттың рухани өзегі, тәрбиенің алтын діңгегі, адамгершілік пен мейірімнің мәңгілік символы. Ұрпақтың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіріп, елдің ертеңін тәрбиелейтін де – ана. Сондықтан ананы ардақтау – мемлекеттің рухани деңгейін айқындайтын ең маңызды құндылықтардың бірі.

Осы терең таным мен ұлттық дүниетаным негізінде 2026 жылы Қазақстанда алғаш рет «Ұлы ана» қоғамдық медалі тағайындалып, ел көлемінде үлкен қоғамдық-мәдени жоба жүзеге асырылды. Бұл бастама Қазақстан қоғамындағы әйел-ананың рөлін жаңа деңгейде танытып қана қоймай, аналық миссияның шексіз қадір-қасиетін қоғам санасына қайта жаңғыртқан маңызды рухани оқиғаға айналды.

Аталған бастама «Анаға құрмет» музейі, «Мәдениеттердің өзара әрекеттесу орталығы» қоғамдық бірлестігі және ЮНЕСКО қамқорлығындағы Мәдениеттерді жақындастыру халықаралық орталығы филиалының бірлескен ұйымдастыруымен жүзеге асырылды.

2026 жылғы 7 сәуір мен 9 мамыр аралығында өткен жоба ананың қоғамдағы рөлін тек отбасы шеңберінде ғана емес, жалпыұлттық рухани-мәдени құндылық ретінде танытуға бағытталды.

«Ұлы ана» медалі: құрмет пен тағзымның белгісі

Бұл бастаманың негізінде биыл 90 жасқа

толу мерейтойы кең көлемде аталып өтіп жатқан көрнекті ақын, жазушы, мемлекет және қоғам қайраткері, антиядролық қозғалыстың көшбасшысы, дипломат әрі ғалым Олжас Сүлейменовті дүниеге әкеліп, тәрбиелеген анасы – Фатима Насыржановна Бедельбаеваның өнегелі тұлғасы жатыр. Өз ұлының бойына білімге құштарлықты, адамгершілік пен отансүйгіштік қасиеттерді сіңіре білген Фатима ананың өмір жолы ананың ұлттағдырындағы орны қаншалықты маңызды екенін айқын көрсетеді.

Осы тағылымды тұлғаның өміріне зер сала отырып, біз еліміздің әр өңірінде саналы ұрпақ тәрбиелеп қана қоймай, қоғамдық өмірде белсенді еңбек етіп жүрген, өз саласында табысқа жеткен, елдің дамуына үлес қосқан аналардың еңбегін де ерекше атап өтуді жөн көрдік. Сондықтан «Ұлы ана» қоғамдық медалі қоғам игілігі жолында аянбай еңбек етіп, кәсіби және қоғамдық қызметте биік белестерді бағындырған аналарды да ұлықтауды көздейді.

Осы игі ойдың нәтижесінде «Ұлы ана» қоғамдық медалі конкурсы дүниеге келді. Бұл марапат – ана еңбегіне деген құрметтің, ел дамуына үлес қосқан әйелдерге деген шынайы ризашылықтың белгісі.

Қоғамдық марапаттың жаңа форматы

«Ұлы ана» медалі – мемлекеттік емес, бірақ қоғамдық маңызы өте жоғары марапат. Оның ерекшелігі – аналық мейірім мен жанқиярлықты тек биологиялық ана ұғымымен шектемей, адамгершілік пен қамқорлықтың кең мағынасында бағалауында.

Медальдің негізгі мақсаты – ел дамуына, ұлттық құндылықтарды сақтауға, жас ұрпақ тәрбиесіне және қоғамдық келісімді нығайтуға үлес қосқан аналарды қоғам алдында мойындау.

Жобаның міндеттері қоғамдағы отбасы институтын нығайтуға және ананың рухани-әлеуметтік рөлін кеңінен насихаттауға бағытталды. Атап айтқанда, бастама дәстүрлі отбасы құндылықтарын сақтауды, ұрпақтар сабақтастығын нығайтуды, жастардың

рухани-адамгершілік тәрбиесін қолдауды және ананың қоғамдағы мәртебесі мен рөлін дәріптеуді көздеді. Сонымен қатар әйелдердің мәдениет, білім, спорт және азаматтық қоғам салаларына қосқан үлесін кеңінен дәріптеу де жобаның маңызды бағыттарының бірі болды. «Ұлы ана» медалін табыстау рәсімі де ерекше форматта ұйымдастырылып, жеңімпаздарға «Ұлы ана» медалі, қоғамдық мойындау дипломы және ақшалай сыйақы табысталды.

Ұлттық құндылықтарды жаңғыртқан ақпараттық жоба

Жоба аясында кең көлемді ақпараттық жұмыс жүргізілді. Әлеуметтік желілерде арнайы парақшалар ашылып, «Ұлы ана» медалінің мәнін түсіндіретін мазмұнды материалдар жарияланды.

Онда қазақ тарихындағы ұлтқа өнеге болған аналардың өмір жолдары насихатталды. Ұмай ана, Домалақ ана, Тұмар патшайым, Зере әже, Айғаным ханым, Нағиман Батанқызы, Айша Есейқызы секілді тарихи тұлғалардың тағылымды өмірі көпшілікке үш тілде ұсынылды.

Сонымен қатар қазақ мәдениеті мен әдебиетінде өшпес із қалдырған Жамал Омарова, Әмина Өмірзақова, Роза Бағланова, Бибігүл Төлегенова, Фариза Оңғарсынова, Ақұштап Бақтыгереева секілді асыл аналардың өмірі кеңінен дәріптелді.

Бұл жоба тек конкурс емес, ұлттық тәрбие мектебіне айналды деуге толық негіз бар.

38 тағдыр – 38 өмірлік ерлік

Конкурсқа Қазақстанның түкпір-түкпірінен 38 үміткер қатысты. Олардың қатарында педагогтар, дәрігерлер, мәдениет қайраткерлері, кәсіпкерлер, қоғамдық ұйым жетекшілері, ерекше бала тәрбиелеп отырған аналар мен ұлттық құндылықтарды дәріптеп жүрген қоғам белсенділері болды.

Қатысушылардың өмір жолдары бір-біріне ұқсамайды. Алайда бәрін біріктіретін ортақ қасиет – төзім, мейірім, жанқиярлық және қоғам алдындағы жауапкершілік.

Комиссия мүшелері конкурс

материалдарын саралау барысында көптеген тағдырлардың терең әсер қалдырғанын атап өтті.

Ақын, жазушы Сәуле Досжан конкурс туралы пікірінде:

«Қандай адамдардың қатысқанына қарасақ, біздің өткізіп жатқан бәйгеміздің қаншалықты салмақты екенін білдіреді», – деп атап өтті.

Ал қоғам қайраткері Ерболат Әлиадин:

«Бұл конкурс – ұрпаққа жасалып жатқан еңбек. Біз анаға деген сый-құрметімізді көрсетеміз және дәлелдейміз», – деді.

Комиссия: елдің зиялы қауымы бас қосқан алқалы орта

2026 жылғы 7 мамырда Алматы қаласындағы Alatau Creative Hub алаңында өткен комиссия отырысына қоғам қайраткерлері, сенаторлар, жазушылар, мәдениеттанушылар, суретшілер, ғалымдар мен қоғам белсенділерінен құралған 24 сарапшы қатысты.

Олардың қатарында Сенат депутаттары Нұртөре Жүсіп пен Бибігүл Жексенбай, мемлекет және қоғам қайраткерлері Сәт Тоқпақбаев, Алик Шпекбаев, ақын-жазушылар Сәуле Досжан, Камал Әлпейісова, қоғам белсенділері Айгүл Соловьева, Зәуреш Батталова және басқа да белгілі тұлғалар болды.

Комиссия жұмысының ерекшелігі – үміткерлердің тек ресми жетістіктеріне емес, олардың адамдық болмысына, өмірлік күресіне және рухани өнегесіне ерекше мән берілуінде.

Қаржыландыру

Бастапқыда «Ұлы ана» медалінің бас жүлдесі ретінде 5 миллион теңге көлеміндегі сыйақыны тек бір жеңімпазға табыстау жоспарланған болатын. Алайда конкурсқа қатысқан үміткерлердің өмір жолы, қоғамға сіңірген еңбегі, аналық жанқиярлығы мен тағдырлы оқиғаларымен танысқан комиссия мүшелері бір ғана жеңімпазбен шектелу әділетсіз болады деген ортақ пікірге келді. Осыған байланысты комиссия отырысында қосымша II және III жүлделі орындарды тағайындау туралы ұсыныс көтеріліп,

нәтижесінде конкурс қорытындысы бойынша барлығы үш жүлделі орын белгіленді. Комиссия мүшелері бұл шешімнің аналардың еңбегіне көрсетілген қоғамдық құрметтің көрінісі екенін ерекше атап өтті.

Осылайша, I орын иегеріне 5 миллион теңге көлеміндегі бас жүлде сақталды. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Парламентінің II шақырылым депутаты, қоғам қайраткері Айгүл Соловьева II орын иегеріне өз атынан 1 миллион теңге көлемінде демеушілік көрсететінін мәлімдеді. Ал III орынға тағайындалған 500 мың теңге көлеміндегі сыйақы қоғам қайраткері, Халық Қаһарманы Сәт Тоқпақбаевтың отбасы атынан қаржыландырылды. Бұл шешім комиссия мүшелерінің аналардың тағдырына деген ерекше жанашырлығы мен қоғамдық жауапкершілігін айқын көрсетті.

Бас жүлде – аналықтың ең биік үлгісіне берілген құрмет

Комиссия шешімімен I орын және 5 миллион теңге сыйақысы Арғынбаева Сәуле Телтайқызына табысталды.

Бұл шешім комиссия мүшелерінің бірауыздан қолдауына ие болды.

Сәуле Телтайқызы – Семей ядролық полигонының зардабын тартқан отбасында дүниеге келген жан. Ол өмір бойы ерекше күтімді қажет ететін інісі, әлемге танымал суретші әрі халықаралық антиядролық қозғалыс белсендісі Кәріпбек Күйіковке ана орнына ана болды.

Кәріпбек Күйіков екі қолсыз дүниеге келсе де, бүгінде халықаралық деңгейде мойындалған суретші. Оның туындылары АҚШ, Жапония, Германия елдерінің коллекцияларында сақтаулы. Ол БҰҰ мінберінде сөз сөйлеп, ядролық қарусыздану мәселесін көтерген тұлға.

Бірақ осы жетістіктің артында үнсіз еңбек еткен адам – Сәуле апай.

Комиссия мүшесі Камал Әлпейісова өз сөзінде:

«Бұл кіп-кішкентай қыздың үлкен жүрегі бар. Сол қамқорлықтың арқасында Кәріпбек қандай тамаша тұлғаға айналды», – деді.

Ал Сенат депутаты Бибігүл Жексенбай:

«Ол інісінің қолы болды, жүрегі болды, тірегі болды», – деп Сәуле Телтайқызының аналық миссиясын ерекше бағалады.

Қоғам қайраткері Айгүл Соловьева да:

«Физиологиялық тұрғыдан ана болу міндетті емес. Ана болу – махаббат пен қамқорлықтың өлшемі», – деп пікір білдірді.

Бұл шешім қоғам тарапынан да үлкен қолдау тапты.

Жеңімпаздар – өнегенің символы

II орын және 1 миллион теңге сыйақысы Дәулет Ләйле Ноғайқызына берілді.

Ол ұлттық қолөнерді халықаралық деңгейде насихаттап, қазақтың дәстүрлі мәдениетін дамытуға үлкен үлес қосып келеді. Сонымен бірге жеті бала тәрбиелеген өнегелі ана.

III орын және 500 мың теңге сыйақысы Кенбаева Түркен Ибраһымқызына табысталды.

Жалғызбасты ана ретінде ерекше қажеттілігі бар қызын тәрбиелеп отырған Түркен ханымның өмір жолы комиссия мүшелерін ерекше әсерге бөледі. Оның қызы бүгінде паралимпиадалық спортпен айналысып, жетістіктерге жетіп келеді.

Жобаның рухани маңызы

«Ұлы ана» медалі – жай ғана марапат емес. Бұл – қоғамның аналар алдындағы алғысы, рухани тағзымы.

Жоба қоғамда бірнеше маңызды құндылықтарды қайта жаңғыртуға ықпал етті. Ең алдымен, ананың қоғамдық мәртебесін көтеріп, отбасы институтының қоғам тұрақтылығындағы айрықша маңызын айқындай түсті. Сонымен қатар ұлттық тәрбиенің рөлін күшейтіп, рухани-адамгершілік құндылықтарды кеңінен дәріптеуге жол ашты. Жоба аналық мейірімнің тек биологиялық шеңбермен шектелмейтінін, оның жанқиярлық, қамқорлық пен шексіз махаббаттың биік көрінісі екенін қоғамға тереңінен ұғындырды.

Комиссия мүшесі Зәуреш Батталова:

«Байқаудың басты миссиясы – қоғамға аналықтың шынайы мәнін көрсету», – деп атап өтті.

Ал жазушы Асылы Осман:

«Тапқаннан гөрі баққанды жоғары бағалаймын», – деген сөзімен жобаның рухани өзегін дәл сипаттап берді.

Қорытынды

«Ұлы ана» медалі – Қазақстандағы қоғамдық санаға тың серпін берген ірі рухани-мәдени жоба.

Бұл бастама ананың қоғамдағы орнын жаңа деңгейде танытып қана қоймай, қазақ қоғамына мейірімнің, қамқорлықтың, сабыр мен жанқиярлықтың мәңгілік құндылық екенін тағы бір мәрте еске салды.

Ананы ұлықтау – ұлттың өзін ұлықтауы.

Ал «Ұлы ана» медалі – сол ұлт рухының символына айналған тағылымды жоба.

Дайындаған: Тұрсынбек Диана

*«ЮНЕСКО қамқорлығындағы
Мәдениеттерді жақындастыру орталығы»
мемлекеттік музейі «Қазақстан
мәдениетінің ғылыми-зерттеу
институты» филиалының ғылыми
қызметкері*

ТҰРСЫНБЕК ДИАНА ТӨЛЕБИҚЫЗЫ

«ЮНЕСКО қамқорлығындағы Мәдениеттерді жақындастыру орталығы» мемлекеттік музейі
«Қазақстан мәдениетінің ғылыми-зерттеу институты» филиалының ғылыми қызметкері

«Ұлы ана» жобасы

*Елімізде бұрын-соңды болмаған,
Жоба өтті – ана еңбегін қолдаған.
Мейірім мен ізгілікті жаңғыртқан,
Тарих бетін толықтырар тың қадам.*

*Қолға алып «Ұлы ана» жобасын,
Ардақ тұтып қайсар қазақ анасын.
Игі жандар мақсат етті елдегі,
Көтеруді аналардың бағасын.*

*Бұл жобамыз дана анадан нұр алған,
Ардақты ана үлгісіне құралған.
Олжастай ұл дүниеге әкелген,
Анамыздың рухы жебеп жүр алдан.*

*Ұрпақтарға мұра болар деседі,
Фатима ана өнегесі кешегі.
Дәл өзіңдей адал, аппақ анадан,
Олжастайын өр рухты ұл өседі.*

*Ар-намысты ұрпағына дарытқан,
Алғысты да алып жүрген халықтан.
Елім деген, жерін сүйген ұрпақтар,
Туылады – Ана деген алыптан.*

*Құндылықты ұрпақтарға жалғаған,
Бар ғұмырын тәрбиеге арнаған.
Үлгілі ісің, артыңда ізің қалмаса,
Сүріп жатқан өміріңде бар ма мән?*

*Бұл байқаудың аясы да ауқымды,
Кең даланың төрт тарабы қамтылды.*

*Әр аймақтан келіп түсті сан дерек,
Аналардың тағдыры да әртүрлі.*

*Ақпаратқа қарағанда қолдағы,
Жеңімпазды таңдау оңай болмады.
Небір қайсар үміткерлер жиналды,
Бір-біріне ұқсамайтын жолдары.*

*Отыз сегіз тағдыр – отыз сегіз шын,
Мейлі көзге оңай болып көрінсін.
Бұл тағдырдың бұралаңы, соқпағы,
Талап етер кейде анадан төзім шын.*

*Бірі сазбен тербеп байтақ даланы,
Бірі – ұстаз қолдан түспес қаламы.
Үнсіз ғана қарсы тұрып сынаққа,
Өсіреді бірі «ерекше» баланы.*

*Бірі өрнекпен өрген қиын тағдырын,
Көрсетсе де қатал өмір тарлығын.
Бірі – сақтап жанұясын, отбасын,
Бірі – жалғыз көтеріп жүр бар жүгін.*

*Қазыларға оңай болған жоқ бұл сын,
Әр ананың көрдік қайсар бір күшін.
Бірін оздыр, бірін кейін қоя алмай,
Сараладық сан тағдырдың үлгісін.*

*Ана жолы – адамдықтың айғағы,
Берекенің таусылмайтын қайнары.
Сол еңбекті дәріптейтін, қолдайтын,
Қазағымның биік болғай байрағы.*

АНАЛАР КЕҢЕСІ: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҰЛЫҚТАҒАН ҚОҒАМДЫҚ ИНСТИТУТ

ШАНАИ НАЗИПА ЫДЫРЫСҚЫЗЫ

Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы
Республикалық Аналар кеңесінің төрайымы

Қазақстанда отбасы құндылықтарын сақтау, ананың қоғамдағы мәртебесін арттыру және жас ұрпақ тәрбиесіне ерекше көңіл бөлу бағытында Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы Аналар кеңесі жүйелі жұмыстар жүргізіп келеді. Бүгінде бұл құрылым қоғамдық келісімді нығайтуға, ұлттық тәрбие мен отбасылық құндылықтарды дәріптеуге бағытталған маңызды азаматтық институттардың біріне айналды.

Аналар кеңесі ел көлемінде әлеуметтік, тәрбиелік және мәдени жобаларды жүзеге асырып, қоғамдағы өзекті мәселелерді шешуге атсалысып келеді. Кеңестің қызметі отбасы институтын нығайтуға, аналардың қоғамдық белсенділігін арттыруға және жастар арасында ұлттық құндылықтарды насихаттауға бағытталған.

Республикалық Аналар кеңесінің төрайымы Шанаи Назипа Ыдырысқызының жетекшілігімен соңғы жылдары кеңес жұмысы жаңа деңгейге көтеріліп, өңірлердегі аналар ұйымдарының өзара байланысы күшейді. Нәтижесінде еліміздің барлық аймақтарында аналар бастамаларын қолдауға арналған бірқатар жобалар жүзеге асырылуда.

Негізгі қызмет бағыттары

Қазіргі таңда Аналар кеңесінің жұмысы бірнеше маңызды бағытты қамтиды:

- * отбасы құндылықтарын сақтау және насихаттау;
- * ана мен бала құқықтарын қорғау;
- * жастар тәрбиесі мен ұлттық сананы қалыптастыру;
- * тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу;
- * қоғамдық келісім мен этносаралық татулықты нығайту;

* әлеуметтік осал отбасыларды қолдау.

Осы мақсатта кеңес өңірлерде кездесулер, форумдар, қоғамдық қабылдаулар мен тәрбиелік жобаларды тұрақты түрде ұйымдастырып келеді.

«Мәдениетті ана – мәдениетті ұлт» бастамасы

Аналар кеңесінің маңызды жобаларының бірі – «Мәдениетті ана – мәдениетті ұлт» бастамасы. Жоба аналардың тәрбиелік әлеуетін арттыруға, отбасы мәдениетін нығайтуға және ұлттық құндылықтарды ұрпақ санасына сіңіруге бағытталған. Жоба аясында өңірлерде аналар мектептері, тәлімгерлік кездесулер және қоғамдық

диалог алаңдары ұйымдастырылып, отбасы тәрбиесінің өзекті мәселелері талқыланды.

Қоғамдық маңызы

Бүгінде Аналар кеңесі жүзеге асырып отырған жобалар тек отбасы мәселелерімен шектелмейді. Кеңес қоғамдағы рухани құндылықтарды нығайтуға, ұрпақтар сабақтастығын сақтауға және азаматтық жауапкершілікті арттыруға үлес қосып келеді.

Осы тұрғыдан алғанда, Аналар кеңесі Қазақстандағы қоғамдық келісім мен әлеуметтік тұрақтылықты нығайтуға қызмет ететін маңызды қоғамдық институт ретінде қалыптасып отыр.

«Ұлы ана» қоғамдық марапаты

«Ұлы ана» медалін белгілеуге арналған республикалық конкурста Қазақстанның түрлі өңірлерінен барлығы 38 үміткер қатысып, олардың арасынан үздік деп танылған 3 қатысушы арнайы салтанатты марапаттарға ие болды. Ал қалған 35 үміткерге мадақтама қағаздары мен «Ұлы ана» атындағы төсбелгілер табысталды. Аталған марапаттарды өңірлерге жеткізу және табыстау үдерісін Республикалық Аналар кеңесінің төрайымы Назипа Шанаи жеке бақылауына алып, бұл жұмыс аймақтық Аналар кеңестерімен бірлескен үйлестіру арқылы жүйелі түрде жүзеге асырылды.

Өңірлік марапаттау рәсімдері

«Ұлы ана» жобасы аясында еліміздің бірқатар өңірлерінде аналарды марапаттау рәсімдері ұйымдастырылды. Іс-шаралар Аналар кеңесі мен «Қоғамдық келісім» орталықтарының үйлестіруімен өткізілді. Бұл бастама республикалық деңгейде бірыңғай форматта жүзеге асырылып, барлық өңірлерде жүйелі түрде жалғасын табуда. Осылайша, «Ұлы ана» жобасы еліміздің әр өңірін қамтыған маңызды әлеуметтік бастамаға айналып, ұлттық тәрбие мен отбасы мәдениетін дамытуға серпін беріп отыр.

Ақпарат ғаламтордан жинақталды

«ЖИЗНЬ БЕЗ РУК»: КӘРІПБЕК КҮЙІКОВТІҢ ӨМІР ЖОЛЫ ТУРАЛЫ СЫР ШЕРТЕТІН КІТАП

Қазақстанға ғана емес, әлемге танылған суретші әрі антиядролық қозғалыстың белсендісі Кәріпбек Күйіковтің көптен күткен автобиографиялық кітабы – «Жизнь без рук» оқырман назарына ұсынылмақ. Автордың өзі әлеуметтік желідегі парақшасында бұл еңбекті ұзақ жылдар бойы жазғанын айтып, кітап арқылы оқырман оның өмірін «басқа қырынан» тани алатынын жеткізді.

Бұл кітап – қолсыз туған адамның тағдырын баяндайтын өмірбаян ғана емес. Бұл – адамның рухы кез келген физикалық шектеуден биік тұратынын дәлелдейтін

шығарма. Кәріпбек Күйіков Семей ядролық полигонының зардабынан екі қолсыз дүниеге келді. Алайда ол тағдырдың ауыр сынағына мойымай, аяғының саусақтары мен ернінің көмегімен сурет салып үйреніп, бүгінде әлемге танылған қазақстандық суретшіге айналды.

Оның туындылары АҚШ, Жапония, Германия және басқа да елдердің жеке және мемлекеттік коллекцияларында сақтаулы. Күйіков халықаралық антиядролық қозғалыстың белсендісі ретінде БҰҰ мінберінде сөз сөйлеп, ядролық қарудың адамзатқа төндіретін қаупі туралы әлемдік қауымдастыққа үн қатып келеді. Ол сондай-ақ АТОМ жобасының Құрметті елшісі ретінде де кеңінен танылған.

Алайда Кәріпбектің өмір жолын оның жанындағы адамдарсыз елестету мүмкін емес. Әсіресе, кітаптың астарынан ерекше көрінетін тұлға – әпкесі Сәуле Телтайқызы.

Сәуле Телтайқызы бауыры үшін жай ғана әпке болған жоқ. Ол оған ана орнына ана болды. Семей полигонының зардабын тартқан отбасында дүниеге келген Кәріпбек ерекше күтімді қажет ететін бала еді. Сол кезде жас Сәуле өзінің өмірін, уақытын, күш-жігерін бауырының тәрбиесіне арнады. Кейін өз отбасы мен балалары болғанына қарамастан, Кәріпбектің өміріне толық жауапкершілік алып, оның білім алуына, қоғамға бейімделуіне және шығармашылық жолын табуына барынша жағдай жасады.

Өмір Сәуле Телтайқызының өзіне де оңай болған жоқ. Ол өмірлік серігінен айырылды, ауыр онкологиялық дертпен күресті. Соған

қарамастан ешқашан мойымады. Қандай қиындық кездесе де, отбасының тірегі болып қала білді. Оның қайсарлығы мен жанқиярлығы халық арасында «өмір жолындағы ерекше ерлік пен жанкештіліктің үлгісі» ретінде бағаланды.

Бүгінде әлемге танылған суретші Кәріпбек Күйіковтің жетістіктері туралы сөз болғанда, сол табыстың артында Сәуле Телтайқызының ерен еңбегі мен аналық мейірімі тұрғанын айтпай кету мүмкін емес. Сондықтан «Жизнь без рук» кітабын бір адамның өмірбаяны деп қана қабылдау жеткіліксіз. Бұл – тағдырмен күрескен екі адамның ортақ тарихы. Бірі – қолсыз дүниеге келсе де рухының күшімен әлемді мойындатқан суретші. Екіншісі – өз тағдырындағы ауыртпалықтарға қарамастан, бауырына ана болып, оның қанаттануына жол ашқан қайсар қазақ әйелі. Сондай-ақ, «Жизнь без рук» кітабы жеке тағдыр туралы ғана емес, тұтас бір дәуірдің, Семей өңірі халқының тарихи жадын сақтауға қызмет ететін еңбек болмақ.

Кітаптың сапалы басылып шығуына «Soz Bureau» баспасы атсалысқан. Автор баспа ұжымының жұмысына жоғары баға беріп, кітаптың жарық көруіне үлес қосқан барлық азаматтарға ризашылығын білдірген.

Кәріпбек Күйіков әлеуметтік желідегі жазбасында: «Адам қолы немесе аяғы сияқты дене мүшелерінің жоқтығына төзе алады. Жаратқан берген рух әрқашан сенімен бірге болады», – деп жазды. Бұл сөздер кітаптың тек естелік емес, өмірден түңілмеуге шақыратын рухани шығарма екенін аңғартады. Онда автордың бастан кешкен қиындықтары ғана емес, сол қиындықтарды жеңуге көмектескен сенім, үміт және адамгершілік құндылықтар туралы да баяндалатыны сөзсіз. Өйткені «Жизнь без рук» – дене мүмкіндігі туралы емес, рухтың мүмкіндігі туралы кітап. Ол оқырманға адамның шынайы күші тәнінде емес, жүрегінде, сенімінде және оны қоршаған мейірімді адамдарда екенін еске салады.

Ақпарат ғаламтордан жинақталды

Шәкәрім Құдайбердіұлы

**Көңіліне бір қылығың
симаса, кейде жүз жылдық
досың бір күнде жауыңа
айналады.**

**Шын дос – жақсылықты
ұмытпаған дос.**

**Барлық ғылым қиялдан,
ойлаудан туған.**

**Мейірім, ынсап, әділет, адал еңбек, таза жүрек,
тату дос – өміріңде өкіндірмес қасиеттер осылар.**

Ақыл – өлшеусіз жарық нұр.

Екі жуан сыймайды жер жүзіне – тоғыз кедей сияды алашаға.

Анық бақ: кірсіз ақыл, мінсіз сөз, адал еңбек.

Ғылым – кенің, ауырсаң – емің.

Адам үшін еңбек ет.

Барша адамзат – бір бауыр.

Өнерлі елдерден өнеге алмақ керек.

Мін болмайды наданның қорлағаны.

**Тегіс тексер сөз көрсмең сыр мен сынын,
Түзетуге именбе – тапсаң мінін.**

Анық байлық – бойға біткен өнерің.

Менің елден басқа қайғым жоқ.

Билік айтсаң – түзу кес, адалын айт.

Күш, білім, шеберлік істеген істен танылады.

Ұждан – екі өмірдің азығы.

Жаратылыстың негізі – қозғалыс.

Ғибрат алар артыңа із қалдырсаң – шын бақыт осы.

Ел бастар жастар жай жатпауы керек.

Мақтан үшін айтылған, жазылған сөздің құны болмайды.

ЖАПОН ҚҰБЫЛЫСЫНЫҢ СЕГІЗ ҚАҒИДАСЫ

ӘДІЛ АХМЕТ

филология ғылымдарының
докторы, профессор
Қазақстанның еңбек сіңірген
қайраткері

Ли Куан Ю сынды абыз тұлға жер көлемі жағынан әлемде 171-орында тұрған Сингапур сынды әрі қала, әрі арал мемлекетті небәрі 30 жылдың ішінде жер бетіндегі ең дамыған дара мемлекеттердің қатарына қосқан. Оның: «Мемлекеттің ұлылығын тек жер көлемі айқындамайды. Ұлылықты жұдырықтай жұмылған халықтың жігері мен бірлігі, табандылығы мен тәртібі және сол мемлекетті құтты мекенге айналдыруға ұмтылған ұлтжанды көшбасшылардың сапасы сомдайды» деген дана пікірі бар. Бұл пікірдің өміршеңдігін, әсіресе Жапония сынды арал-мемлекеттің болмыс-бітімі дәлелдей түседі.

Жаһандық интернет желісіндегі ғылым сүзгісінен өткен шынайы энциклопедиялық ақпарат көздерінен көріп отырғанымыздай, экономикалық әлеуетінің қуаттылығы мен жалпыұлттық ішкі өнімінің ауқымдылығы жағынан бүгінде күллі әлемнің көшбасында АҚШ, Қытай, Германия, Жапония келе жатқаны көпке мәлім. Аумағының көлемі жағынан әлемде 61-орында тұрған Жапония сынды мемлекеттің АҚШ пен Қытай секілді алпауыттармен бәсекелесетіні кімді болса да таңдандыратыны белгілі. Екінші дүниежүзілік соғыста бұл мемлекеттің алапат жеңіліске ұшырағанына қарамастан, тез есін жиып, экономикасын қысқа мерзім

ішінде қайта қалпына келтіре білді. Ғылыми әлеуетін де шарықтата дамытып, заманауи технологияларды да тез игеріп алғаны – ешкімді бейжай қалдырмайтын құпияның бірі.

Аталған жетістігінің арқасында салық атаулыны әлемдегі ең төменгі деңгейге түсірген Күншығыс елінің Франция, Италия, Канада, Ұлыбритания, Германия сияқты оза дамыған қуатты елдермен қатар кеңес одағы секілді алып империяны да басып озып, келесі 40 жыл бойы АҚШ-тан кейінгі әлемнің екінші экономикасы атанғаны да таңқаларлық құбылыс.

Алайда 2010 жылы Қытайды алға оздырып, үшінші орынға тұрақтағанымен, 1955-1973 жылдар аралығында экономикалық қуатын әр жыл сайын 10 пайыздық өсіммен еселеген Жапония күллі әлемді аузына қайта қаратып, «жапондық экономикалық ғажайыпқа» айналып шыға келген-ді. 70-жылдары бұл ел өз экономикасының күллі құрылымын қайта реформалауға кірісіп, оған халықаралық сипат беруге күш салған еді. Осы саясатының арқасында Жапонияның сыртқы сауда байланысы күрт күшейіп, капитал өндіруге, экспорт-импортқа да үлкен мүмкіндігі ашылып, ендігі жерде трансұлттық корпорациялары әлем экономикаларына

белсене ене бастаған-ды. Нәтижесінде, жапондық кәсіпкерлер бизнес ошақтарын шетелдерге жылжытып, ондағы өндірістік базаларын да қоса қалыптастырып алғанды.

90-жылдарға қарай Жапония халықаралық нарықта қалыптасқан нормалар мен қағидаларға сәйкес келмейтін трансшекаралық сауда, капитал қозғалысы және технологиялар алмасу секілді салалардағы шектеулерін түгел алып тастады. Нәтижесінде, корпорацияларының өндіріс желілері жаһандық деңгейге көтеріліп, күллі әлемге таныла бастады. Міне, сондықтан да болар, Жапония сомдаған экономикалық ғажайыптың сырын ұғуға талпынған мемлекеттер саны күрт көбейіп, бұл үрдіс, тіпті күні бүгінге дейін еш толастаған емес.

Жапония экономикасының тартымдылығын бұрынғыдан бетер арттыра түскен төмендегі инновациялық сипаттарын да атап кеткен артық болмас. Олардың қатарында мыналар тұр:

- Ел ішіндегі тауар өндіруші компаниялардың, сол сияқты оларды шикізат ресурсымен қамтамасыз етуші құрылымдардың, сондай-ақ дайын өнімдерді сатушы компаниялар мен банктерді бір нүктеге тоғыстырып, оларды бір-бірімен тығыз байланыстыратын кэйрецу деп аталатын дәнекер бірлестіктердің белсенді қызметі;

- Кәсіпкерлер корпусының Үкіметпен өзара тиімді қарым-қатынас орнатуға бағытталған ұйымшылдығы;

- Жұмысшыларға ірі корпорацияларда өмір бойы қызмет істеуге кепілдік беретін жапондық менеджерлік мәдениеттің үстемдігі;

- Жұмысшылардың құқын қорғайтын кәсіподақ ұйымдарының биік абыройы.

Күншығыс елі сонымен қатар әлемдік капитал нарығында да өте маңызды рөлге ие. Мәселен, 2021 жылы 411 триллион иенге тең таза инвестициялық ұстанымы бар әлемдегі ең ірі несие беруші мемлекет Жапония болған екен. Сосын, бұл ел аса ауқымды алтын-валюта резервтерінің де иегері. Бұл тұрғыдан келгенде, Жапонияның

2021 жылы әлемде Қытайдан кейінгі 2-орынға көтерілгені осының нақты дәлелі.

Ал енді Жапония сомдаған жоғарыдағы экономикалық ғажайыптың тарихи бастау көздері мен тамырлары қайда жатыр дейтін болсақ, оны төмендегіше тарқатуға болады:

Біріншіден, жапон халқының төл тарихымен біте қайнасқан бірегей мәдениеті мен салт-дәстүр сабақтастығы;

Екіншіден, ел-жұртының отбасылық тәлім-тәрбиесінің ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан өнегесі;

Үшіншіден, білім-ғылым ордаларының биік сапасы;

Төртіншіден, есте жоқ ескі замандардан бастап, күні бүгінге дейін үзіліссіз жалғасқан жапон елінің императорлар династиясының эгоизм, непотизм және жемқорлық секілді жегіқұрттардан мүлде ада әрі кіршіксіз тазалығы;

Бесіншіден, мемлекеттік қызметтің өзге буындарындағы күллі лауазым иелерінің меритократиялық ұстанымдарының беріктігі және тарихи сабақтастығы;

Алтыншыдан, мемлекеттің қара қылды қақ жаратын құқық жүйесі мен инклюзивті институттарының әділеттілігі мен қуаттылығы;

Жетіншіден, саяси билік пен халықтың арасындағы сенімнің селкеу түспес бұлжымастығы;

Сегізіншіден, мемлекет болашағы мен қауіпсіздігіне қатер төндіруі мүмкін кез келген ащы шындықты халықтың назарынан құпия ұстауға немесе жасырып қалуға императорлардың ешқашан жол бермегендігі.

Сосын, бұл аса маңызды әрі елімізге де өте тағылымды ақпараттың бұлтартпас дәлелдері тек жаһандық әмбебап энциклопедияларда ғана емес, сонымен қатар Жапония тарихы мен мәдени құндылықтарына терең бойлап, оларды ұзақ жыл бойы үзіліссіз зерттеп-зерделеген әлем ғалымдарының ғылыми жұмыстарында да тұнып тұр. Мәселен, сондай ғылыми туындылардың бірегейі – орыс тілінде 2010 жылы жарық көрген ресейлік дипломат-ғалым Александр Мещеряковтың «Япония в объятиях пространства и времени» атты

энциклопедияға бергісіз монографиясы. Айтса айтқандай-ақ, тарих ғылымдарының докторы, профессор, әдебиеттанушы, ақын әрі кәсіби аудармашы Александр Мещеряков Жапония туралы терең ғылыми зерттеулеріне ғұмырының 40 жылын арнапты. Бұл күнде жасы жетпіс үштегі зерделі ғалым Жапония мемлекетінің тарихы мен мәдениетін ғана емес, Күншығыс елінің мемлекеттік құрылымын да, ішкі-сыртқы саясатын да, сол сияқты айналасын түгелдей теңіз қоршаған мыңдаған үлкенді-кішілі аралдан құралған архипелагтың сан қилы табиғи құбылыстармен терең үйлесім тапқанын тереңнен қозғайды. Әрі ұзақтығы 1 280 000 (бір миллион екі жүз сексен мың) километрге жуық жол салған еңбекқор жапондықтардың бірегей тұрмыс-тіршілігін де, олардың азық-түлік пен күнкөріс көздерін де, наным-сенімдерін де тілге тиек етеді. Сонымен қатар автор: «Жапония императорларының династиясы неліктен әлемдегі ең ұзақ династия?»; «Жапондықтар неден көбірек қорқады, жер сілкінісінен бе, жоқ әлде құрғақшылықтан ба?»; «Олар неге ет жемеген?»; «Сакура неліктен Жапонияның бойтұмары?» сияқты оқырманға қызық алуан түрлі сауалға да өте тұшымды жауап береді. Сосын Александр Мещеряковтың жапон тілінен орыс тіліне тікелей өзі аударған «Байырғы Жапония: буддизм және синтоизм»; «Байырғы Жапония: мәдениет және мәтін»; «Император Мейдзи және оның Жапониясы»; «Жапония императоры және орыс патшасы», т.с.с. жиырмадан астам іргелі туындысымен қатар жапон өркениетіне қатысты ұзын саны 300-ге тарта сараптамалық эссе мен мақала топтамасының авторы екені де ерекше әсер қалдырады. Сондай-ақ 40 жыл ішінде өз зерттеу нысанының теңдесі жоқ білгіріне айналған ғұлама ғалым «кез келген халықтың мәдениетінен күллі мәдениет атаулыда болуы мүмкін барлық құндылықты табуға болады» деген терең ғылыми байламға табан тірейді. Тәжірибелі автордың бұл байламы – ешбір дәлелді керек етпейтін аксиома. Өйткені айтулы ғалымның терең білімі мен бай тәжірибесіне сүйене отырып, бір сәт қана ойлансақ, жапон халқының

тарихи-мәдени құндылықтары ғана емес, әлемдегі өзге халықтардың да, олардың ішінде, өз халқымыздың төл мәдениетінің өзегіне ғасырлар бойы өрілген кісілік пен кішілік, әділет пен шындық, мейірім мен шапқат, арылу мен тазару, қанағат пен ынсап, ізет пен әдеп, тектілік пен әдептілік, тазалық пен пәктік, ұят пен ар, қажыр мен қайрат, парасат пен пайым, қанағат пен қайырым, сабыр мен төзім, арман мен мұрат, намыс пен жігер секілді қасиетті ұғымдардың күллі адамзат өркениетіне тән екеніне де ешбір күмәнсіз көз жеткізе аламыз. Бұл біріншіден.

Екіншіден, тағы бір сәт ойлансақ, есте жоқ ескі заманнан бері қарай, адамзат өркениетімен жағаласып, оның жалына жармасып, аяғынан шалып, құйысқанына қыстырылып келе жатқан алаяқтық, көзбояушылық, сатқындық, ұрлық-қарлық, дүниеқоңыздық, жемқорлық және паракорлық секілді жегіқұрттармен күрестің үнемі жалғасып келе жатқанына қарамастан, әлгі жиренішті құбылыстардың, әсіресе ақпарат технологиялары дамыған бүгінгі таңда үдеп бара жатқанының да куәсі болып отырмыз.

Үшіншіден, тағы бір сәт ойлансақ, «ханда қырық кісінің ақылы бар, биде қырық адамның ары мен білімі бар» демекші, әділет пен адалдықты, ар мен ұятты бәрінен биік қойып, бір ауыз уәлі сөзімен ғана қара қылды қақ жара дау шешкен билердің өз халқымыздың әдеп қағидаларымен астасып жатқан шешендік сөздері мен тәлім-тәрбиенің мәйегіне айналған мақал-мәтелдерімізден жиі көрініс табатынын да жас ұрпаққа үлгі етуден жалықпағанымыз жөн. Мәселен, төбе би атанған Төле бидің:

*«Халқыңа әділ бол,
Жауыңа қатал бол,
Досыңа адал бол»*

деген аталы сөздері мен қаз дауысты Қазыбек бидің:

*«Алтын ұяң – Отан қымбат,
Туып-өскен елің қымбат.
Ұят пенен ар қымбат»*

деген тағылымды жыр жолдары, сол сияқты Тәуке ханның тұсында өмір сүріп, қазақ жұртының іргелі ел болуына ісімен де, сөзімен де зор үлес қосқан Әйтеке бидің ел

мүддесін қорғаштай отырып, Орманбет биге айтқан:

*«Бай болсаң, халқыңа пайдаң тисін,
Батыр болсаң, жауға найзаң тисін.
Бай болып елге пайдаң тимесе,
Батыр болып жауға найзаң тимесе,
Елден бөтен үйің күйсін»,*

сынды тас жаратын үндеуі немесе «малым – жанымның садақасы, жаным – арымның садақасы», «ашкөздік елді аздырады, тойымсыздық төрені тоздырады», «тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» секілді айтылмаса атасы өлетін мақал-мәтелдеріміздің жас ұрпақтың тәлім-тәрбиесіне әрдайым бағдаршам болары сөзсіз. Ендеше, осындай қасиетті құндылықтарымызды көзіміздің қарашығындай сақтай біліп, оларды өмір сүру салтымызға айналдырумен қатар жастарымыздың санасына сіңіре білсек, еліміз де әлемнің оза дамыған елдері секілді дамудың сара жолына түсіп кетер еді деген үміт оты лаулайды. Ол үшін, ең алдымен, күллі қоғамымыздың ағзасына әсіресе кейінгі отыз жылда терең бойлап, уын шашып үлгерген жегіқұрттардан арылу тек бүгінгі күннің ғана емес, болашақтың да басты нысанасы болып қалары күмәнсіз. Батпандап кірген аурудың мысқалдап шығатынын ескерсек, тек жемқорлық қана емес, эгоизм, непотизм секілді емі жоқ обырлардың улы қалдықтарынан арылу да өте маңызды. Өйткені мемлекет пен халықтың байлығын ондаған жыл бойы жапыра жалмап келсе де жұмырына жұқ болмаған тойымсыз топтың әлі де саяси билік тізгінінен дәмелі екені белгілі. Олай болса, «жер астынан жік шықты, екі құлағы тік шықты» демекші, жымысқы пиғылдылармен ымырасыз күрестің әлі де жалғасатыны күмән тудырмайды. Сондықтан да, мұндай қатаң шаралар дәл сондай қатал, бірақ ел болашағы мен мемлекет қауіпсіздігіне кепіл болатын ұлттық идеологияның өзегіне өріліп, қараға да, ханға да бірдей әділ заңдармен әдіптеліп, күллі қоғамның бас қаруына айналуы шарт. Бұл идеологиялық қарудың ұстараның жүзіндей өткір болуына тек мемлекеттік органдар ғана емес, күллі қоғамның да белсенді атсалысуға тиіс.

Дәл осы тұрғыдан келгенде, кезінде Израиль мемлекетінің негізін қалаған тұлғалардың бірі емес, бірегейі әрі сол мемлекеттің төртінші премьер-министрі болған Голда Меир ханымның өз халқына жолдаған мына бір өткір үндеуінің ел-жұртымыз үшін де теңдесі жоқ үлгі боларына сенім мол. Себебі көреген саясаткердің «Егер сіз болашақ үшін еш қорқыныш сезімі жоқ ел құрғыңыз келсе, онда тек екі қадам жасаңыз: жемқорлықты Отанға жасалған сатқындыққа, ал жемқорларды жетінші ұрпағына дейін сол сатқындықты жасаған сатқындарға теңестіріңіз. Үш мамандық иелерін ең жоғары жалақы алатын әрі ең құрметті мамандық иелері етіңіз. Олар – әскерилер, мұғалімдер және дәрігерлер. Ең бастысы, үнемі еңбек етіңіз, еңбек етіңіз және еңбек етіңіз. Өйткені өзіңізден басқа ешкім де сізді қорғамайды. Сізді өзіңізден басқа ешкім де асырамайды. Сіздің еліңіз тек сізден басқа ешкімге де қажет емес. Сосын, бұл тек құрғақ сөз немесе ұран болып қалып қоймай, сіздің өмір салтыңызға айналса, онда сіздің де көздеген мақсатыңызға жеткеніңіз», деген құйқаны шымырлататын отты сөздеріне құлақ түрмеу мүмкін емес.

Ендеше, «жұт жеті ағайынды демекші», дәл бүгінгі аумалы-төкпелі геосаяси кезеңде күллі әлемді қара бұлттай шарпыған антропогендік қауіп-қатермен қатар, бұрын-соңды болмаған экологиялық апаттардың себеп-салдарымен тиімді күресу үшін де, ең бастысы, ел бірлігін сақтай отырып, мемлекеттік билік пен халқымыздың арасындағы сенімге сызат түсіріп алмау үшін де, жоғарыда сөз болған жапондық мәдени, саяси және экономикалық құндылықтармен қатар сингапурлық абыз Ли Куан Ю мен израильдік әйгілі саясаткер Голда Меирдің ортаға тастаған заманауи қағидаларынан, сол сияқты, «ел болам десең, бесігіңді түзе» демекші, өз мәдениетіміз бен салт-дәстүрлеріміздің озығын қастерлей отырып, жемқорлық атаулыдан іргесін аулақ салған, сондай-ақ, теңсіздіктің түптамасын қиып, ұлттық қорын еселей молайтып, қуатты экономикасынан түсетін пайданы халқымен тең бөлісіп келе жатқан Скандинавия елдерінен тарыдай ғана сабақ ала алсақ, ұтылмасымыз анық.

ҚАЙРАТКЕР. ҒАЛЫМ. ДИПЛОМАТ

ШЕРУБАЙ ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ

ҚР ҰҒА академигі,
филология ғылымының докторы,
профессор

Тәңіртау түлегі

Хантәңірі етегіндегі аумағы аядай ғана Нарынқол ауданы қазақтың көптеген көрнекті ғалымдары мен қаламгерлері өмірге келген топырағы құнарлы өңір. Бердібек Соқпақбаев, Мұқағали Мақатаев, Сағат Әшімбаев, Телғожа Жанұзақ, Баққожа Мұқай, Тұрсынжан Шапай сияқты есімдері елге кеңінентаныс көрнекті ақын-жазушылар мен ғалымдар осы өңірден түлеп ұшқан. «Мендей ұлдың осы жер мыңын туып, Әлі күнге мыңына жерік болған» деп Мұқағали жырлағандай, ел мен жер аман болса, бұл көрікті мекеннен қалың жұртының қалаулы ұлына, танымал тұлғасына айналатын әлі талай ардақты азамат өсіп шығар. Шығып та жатыр. Солардың бірі – белгілі дипломат, мемлекет қайраткері, филолог ғалым Әділ Құрманжанұлы Ахметов. Қазақтың ғылым-білімінің ордасы, мәдениетінің ошағы болған Алматыда шыңдалып, одан мұхит асып, кейініректе кәрі құрлықта елші болып қызмет еткен, биікке ұмтылып, алысқа қанат қаққан қайраткердің алғашқы қадамдары да осы аспантаулар аясындағы шағын ауылдан басталған. Ол 1941 жылы 23 мамырда Нарынқолда туып, балалық шағын туған жер төсінде өткізді, орта мектепті сонда бітірді.

Сол заманда мектеп бітірушілерді комсомолдық жолдамамен мал және егін шаруашылығы жұмыстарына жіберетін дәстүр бар еді. Мектепті жақсы бітірген жас түлек сол дәстүр бойынша оқуға баруды кейінге қалдыра тұрып, еңбекпен шыңдалу үшін шөп шабысқа аттанды. Болмысынан жинақы, өз ісіне ұқыпты болып өскен бозбала жұмысын жақсы атқарып, іске белсене кірісіп кетеді. Алайда бірде Бердібек Соқпақбаевтың әйгілі «Балалық шаққа саяхат» повесіндегі «Жылқыбайдың сұмдығы» дейтін бөлігіндегі жағдайға ұқсас бір оқиға болады. Повесте Жылқыбай ерекше баптап, өзі ғана мініп жүрген кер биесін Сармановтың бұйрығымен жегілген тұлықтастан құтқару үшін, айырмен оның шабына қасақана түртіп жібереді. Қамыт киіп үйренбеген асау жануар тулап ала жөнелгенде үстіндегі қаршадай бала тұлықтас астына түспей, аңызға құлайды. Періштесі қағып, бір ажалдан қалады. Содан бие шошынып, биеден құлаған Беркен тұлықтастың атына мінуден бас тартып, ауылға қашатыны бәріңіздің есіңізде болар. Дәл сол сияқты шабылған шөпті жинайтын трактор соңына тіркелген сырғытпада тұрып жұмыс істеп жүрген жас өрен Әділ де, оқыстан сырғытпа аударылып кетіп жерге

құлағанда, зілдей темірдің астына түспей, аман қалады. Мұндай жағдайды Жылқыбай сияқты ешкім қолдан әдейі істемесе де, бұл оқиға сезімтал ұланға: «Сенің жолың бұл емес» деп, көктен айтылған ескертудей көрінеді. Кешке қарай бригададағы аттың бірін мініп, ауылға тартады. Үйге келіп, болған жайды анасына айтады. Ана жүрегі нәзік қой, баласының басынан өткен жайды естігенде есі қалмайды. «Жұмысы да, шөбі де бар болсын!» деп, ұлын оқуға жіберуді жөн көреді. Білімге құштар жасқа керегі де осы еді. Сөйтіп шырайлы өлкеде туып, шұрайлы топырақтан нәр алған жас талапкер анасының батасын алып, білім іздеп Алматыға аттанады.

Жоғары мектеп жолбасшысы

Асқақ арман жетегіне еріп, талаптың тұлпарын мініп, білім іздеп келген талай жастың бағын ашқан әсем шаһарда Тәңіртау түлегінің де айы оңынан туды.

Әділ Ахметов мектеп бітірген 1959 жылы Алматы шет тілдері институтына оқуға түсті. Осы институтты 1963 жылы ағылшын және қазақ тілдері мамандықтары бойынша үздік бітірді. Ізденімпаз, еңбекқор студент ұстаздарының назарына ілікті. Оқуын үздік аяқтаған талапты түлек өзі бітірген жоғары оқу орнында ұстаздық қызметке қалдырылды. Ұстаздары білімге құштар шәкірттерінің болмысын тап басып танып, болашағын болжай білген екен. Ол білім беру ісіне, ұстаздық қызметке адал болды. Еңбек жолын бастаған сол оқу орнында 1963-1997 жылдар аралығында табан аудармай отыз бес жыл еңбек етті. Институт оқытушы болудан бастап, аға оқытушы, доцент, профессор, декан орынбасары, декан, оқу ісі жөніндегі проректор қызметтерін абыроймен атқарып, институт ректорына дейін өсті. Ол Жоғары оқу орнындағы лауазымдардың бірде-бір сатысын аттап өтпей, ақырын жүріп, анық баса отырып, ректорлық қызметке 1992 жылы отыз жылдық тәжірибемен, үлкен дайындықпен келді. Сондықтан да ол оқу үдерісін де, институттың материалдық-техникалық базасын да, ұстаздар қауымының әлеуеті мен мұң-мұқтажын да жақсы білді. Мәселенің

мән-жайын жақсы білетін тәжірибелі басшы, оларды рет-ретімен, жүйелі түрде шеше де біледі. Жастайынан жоғары мектептің, білім беру жүйесінің өз қазанында қайнап өскен, білім саласының менеджері ретінде әбден піскен Әділ Құрманжанұлы ұжымының қолдауы мен құрметіне ие бола отырып, тізгінін ұстаған білім ордасын жаңа деңгейге көтерді. Ол 1941-шы өзі дүниеге келген жылы негізі қаланған шет тілі институтының университет мәртебесін иеленуіне қол жеткізді. Оқу орны ректор бастамашылығымен Қазақ мемлекеттік әлем тілдері, кейінірек Абылай хан атындағы Қазақ мемлекеттік халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті атанды. Сөйтіп кешегі институт басшысы жаңа мәртебеге ие болған университеттің бірінші ректоры ретінде жоғары оқу орнының дамуына қызмет ете берді. Университетте жаңа факультеттер ашылуына, мамандықтар санының артып, халықаралық байланыстарының нығаюына көп еңбек сіңірді. Сол жылдары университет басшысы кандидаттық, докторлық диссертациялар қорғайтын кеңестердің жұмысын бастап, оқу орнының материалдық-техникалық базасының күшеюіне де ерекше көңіл бөліп, көп күш-жігерін жұмсады.

Жоғары мектеп жайын жақсы білетін білікті басшы, іскер ұйымдастырушы министрлікке қызметке шақырылды. 1997-1998 жылдары ҚР Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі Білім комитетінің төрағасы қызметін атқарды. Білім беру саласының білгірі Әділ Ахметов еліміздегі ең бір беделді оқу орны – Қазақ-Британ техникалық университеттің іргесін қалауға тікелей атсалысып, барлық дайындық, ұйымдастыру ісінің басы-қасында болды. 2001 жылдың соңында ашылған осы университеттің алғашқы ректоры болып, жаңа оқу орны жұмысының жолға қойылуына, қалыптасуына зор үлес қосты. Иә, ол еңбек жолын қатардағы оқытушылықтан бастап, жоғары білім беру саласының білікті маманы, ірі менеджері – ректор деңгейіне дейін көтерілді. Жоғары білім беру саласын басқару мен ұйымдастырудағы, педагогтік,

ұстаздық жолындағы қажырлы еңбегі бағаланып, Жоғары мектеп академиясының академигі болып сайланды. Әділ Құрманжанұлы Ахметовтің бұл саладағы еңбегі ерен, отандық білім беру жүйесінің дамуына қосқан үлесі зор. Жоғары мектеп жолбасшысының бұл саладағы салған ізі сайрап жатыр.

Жуырда Алматыдағы өзі басқарған Абылай хан атындағы Қазақ мемлекеттік халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті мен Қазақ-Британ техникалық университеті ұстаз-ғалымның 85 жасқа толған мерейтойына орай ғылыми конференциялар өткізді. Қазақ-Британ техникалық университетінде жоғары оқу орнының бірінші ректоры Әділ Ахметов атындағы аудитория ашылды. Қос университеттің мерейтой иесіне көрсеткен бұл құрметі оның осы оқу орындарының дамып, қалыптасуына, жалпы жоғары білім беру саласын дамытуға қосқан үлесі мен көп жылғы қажырлы еңбегі еленгенінің айқын көрінісі.

Қайраткер ғалым

1963 жылы оқуларын жақсы бітірген жас түлектер Әділ мен жары Дарифаны институтқа оқытушылық қызметке қалдырады. Жоғары оқу орнында бірер жыл қызмет еткеннен кейін талапты жас маман ғылыммен айналысуды ойлайды. Шет тілдері институтында оқып жүргенде тіл білімінен сабақ берген ұстазы Әмеди Хасеновтің табу мен эвфемизмдер туралы оқыған дәрісі айрықша әсер етіп, есінде қалған еді. Ұстазына барып, сол табу мен эвфемизмді зерттегісі келетін ниеті бар екенін айтады. Ұстазы бірден қолдау көрсетіп, дәрісін аяқтай салысымен бұл тақырыпты зерттеп жүрген ізденушілердің бар-жоғын анықтау үшін шәкірті екеуі Тіл білімі институты директордың ғылым жөніндегі орынбасары, белгілі ғалым Шора Сарыбаевқа барады. Шөкең картотекасын қарап, мұндай тақырыптың тіркелмегенін айтады. Сөйтіп «Қазақ тіліндегі табу мен эвфемизмдер» деген зерттеу тақырыбын тізімге енгізіп, тіркеткеннен кейін іркілмей ізденісін бастап кетеді. Ізденісі нәтижелі болып, 1973

жылы кандидаттық диссертациясын сәтті қорғайды. Одан кейін жас ғалым ғылыми ізденісінің бағытын Америкалық үндістердің алтайлық тегін анықтауға қарай бұрып, осы тақырыпқа көбірек ден қоя бастайды. Докторлық диссертациясын осы мәселеге арнағысы келеді. Алайда ғылыми кеңесшісі академик Әбдуәли Қайдар кандидаттық тақырыбының аясын кеңейтіп, түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдерді зерттеуді ұсынады. Кеңесші кеңесін қабыл алады. Бұл тақырыпты жан-жақты зерттеп, туысқан түрік тілдерінен жиналған деректерді салыстыра талдай отырып, 1995 жылы «Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер» деген тақырыпта докторлық диссертация қорғады.

Жетекші жоғары оқу орындарын басқарып, ректор, комитет төрағасы, вице-министр, сенатор, елші сияқты лауазымды әкімшілік, мемлекеттік, дипломаттық қызметтерді атқара жүріп, ғылыммен айналысу екінің бірінің қолынан келетін оңай шаруа емес. Әділ Құрманжанұлы ұзақ жылдар бойы осындай жауапты лауазымды қызметтерді абыроймен атқара жүріп, қолынан қаламын тастамай, қызметті ғылыммен ұштастыра білген қайраткер-ғалым.

«Егер ісім өңсін десең, ретін тап» – дейді Абай. Өзіне жүктелген жауапты қызметтерде қыруар басқару-ұйымдастыру жұмыстарын атқарумен қатар ғылымға уақыт бөліп, кандидаттық, докторлық диссертацияларын қорғау, ондаған мақала, бірнеше ғылыми монография жазу істің ретін тапқандықтың айқын көрінісі болса керек.

Филология ғылымдарының докторы, профессор Әділ Ахметов ғылыми шығармашылығының әр кезеңінде түркітану, этнолингвистика, салыстырмалы-салғастырмалы тіл білімі салаларына қатысты «Қазақ тіліндегі табу мен эвфемизмдер»; «Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер» (1995, 2016); «Азия – Берингия – Америка немесе америкалық үндістердің азиялық тегі» (қазақ, орыс тілдерінде (203, 2006); «Түбі түркі өркениет» (2011), «Байырғы америкалықтардың алтайлық тегі»; «Түбі түркі өркениет»;

Түркі әлемінің ырым-тыйымдары», «Колумб дәуірінен бұрынғы америкалық «үндістердің» алтайлық тегі» (2026) сияқты ғылыми-зерттеу еңбектерін жариялады.

«Ата, ата! Сылдыраманың ары жағында, сарқыраманың бері жағында маңыраманы ұлыма жеп жатыр. Жаныманы білемеге білеп алып келе қойыңыз», – дейтін ақылды келіннің атасына айтқан астарлы әңгімесі бұл күнде табу мен эвфемизмге қойылған ғажайып ескерткіштей, әлемдегі ең салиқалы басылымдардың бірі – Британия энциклопедиясының төрін алып, дүйім дүниеге танымал болды десек асыра айтқандық болмайды» (Түркі тіліндегі табу мен эвфемизмдер. – Алматы, 1995. 37-б.) – деп жазады ғалым. Табумен эвфемизмнің классикалық үлгісі болып саналатын бұл мысал жұртқа жақсы таныс. Алайда оның Британия энциклопедиясына енгендігін көпшілік біле бермейді. Қалың жұртшылықты айтпағанда филолог ғалымдардың бәрі бірдей ағылшын тіліндегі алуан түрлі әдебиеттерді түпнұсқадан оқып, керегін кедергісіз тауып алады дей алмаймыз. Ал ағылшын тіліндегі ғылыми әдебиеттерді жүйелі түрде оқитын ғалым Әділ Құрманжанұлы сондай еңбектердегі қазақ тілі мән мәдениетіне қатысты түрлі деректерді тауып, оларды зерттеулерінде үнемі атап көрсетіп отырады. Оның ғылыми мақалалары мен монографияларында түрік тілдері мен орыс тіліндегі мәліметтерден бөлек, ағылшын тіліндегі ғылыми әдебиеттерден келтірілген құнды деректер мен оларға жасалған сілтемелер жиі ұшырасады. Бұл да зерттеушінің ғылыми әдебиеттерді қамту мүмкіндігін көрсететін ерекшеліктерінің бірі. Мәселен, жапондардың кісі көп жиналған жерде «*kiru*» (кесу), үйлену тойында «*kaeru*» (қайту, оралу) сөздерін ауызға алмайтыны, ал Суматра аралы тұрғындарының жолбарыс пен қолтырауын аттарын тура атамай, оның орнына «ата» деген жанама эвфемизмді пайдаланатынын, Үндістандағы сантал тайпасының жолбарыс пен қабыланды «мысық» дейтінін ғалым еңбегінен білуге болады (43-44-б.).

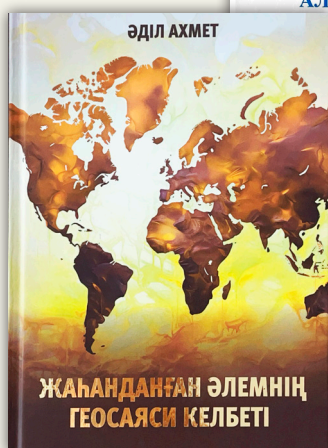
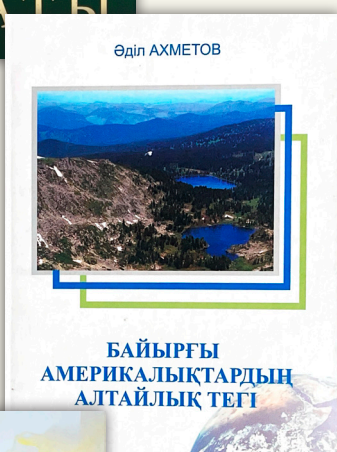
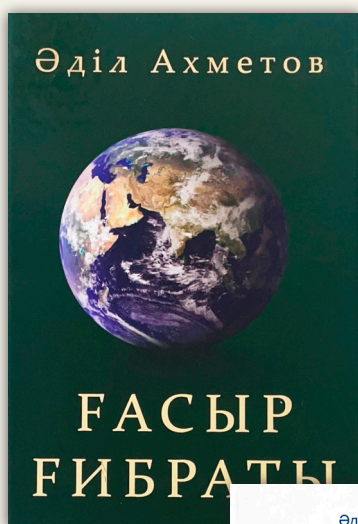
Ғалым «Түркі тіліндегі табу мен

эвфемизмдер» атты осы еңбегінде табу мен эвфемизм сөз магиясымен байланысы өте жақсы дәлелденеді. Сөз магиясына, яғни сөздің сиқырлы қуатына сенудің көне замандардан келе жатқанын қазақтың бәдік, бұлт шақыру, күн жайлату, арбау, байлау, шақыру өлеңдерінен мысалдар келтіре отырып, көптеген тілдік деректер негізінде түйін жасайды. Халық тілінде қасқырды – *қара құлақ, ұлыма, серек құлақ, теріс азу, ит-құс, марата, жиен* ал еліміздің әр түкпірінде жыланды – *түйме, түйме бас, монтаны, қыбыр, қамшы, ұзын құрт* деп атайтын эвфемизмдердің (диалект) бәрі де сөз магиясына деген нанымнан туындаған деп көрсетеді. Сол сияқты дәстүрлі наным-сенімдерге, тотемдік нанымдар мен аңшылық кәсіпке, ауру атауларына, өлімге қатысты табу мен эвфемизмдер де тіл деректері негізінде талданады.

Кандидаттық, докторлық диссертацияларына арқау болған табу мен эвфемизмдерден бөлек ғалым Америка үндістерінің тегіне қатысты да ғылыми, ғылыми-танымдық бірнеше көлемді еңбек жариялады. Ғалымның бұл тақырыпқа келуі де қызық.

Әділ Ахметов 1990-1992 жылдары Американың Аризона штатындағы Алматымен бауырлас Тусон қаласында үш жылдай уәкілдік қызметте болды. Тусондағы қызметін атқарып жүргенде түрік тілін жетік білетін америкалық оны қала маңындағы тауды көріп қайтуға шақырады. Екеуі көлікпен келе жатқанда қазақ зерттеушісінің көзіне жол бойындағы «Бақа тау» деген ағылшыша жазу оттай басылып, көлікті тоқтатып, әлгі атауды суретке түсіріп алады. Ертесіне кітапханаға барып топоним этимологиясын анықтайды. Мағынасы түрік тілдерімен толық сәйкес келіп тұрған тау атауы түрік текті ғалымның үндістер тілі мен тегін салыстыра зерттеуге деген ерекше қызығушылығын оятады. Сөйтіп лингвистің бір сөзге назар аударудан басталған ізденісі ғылыми зерттеуінің негізгі бағытына айналып, бірнеше еңбекке ұласады.

Сол еңбектерінде Американы мекендейтін байырғы тайпалар тілінің түрік тілдерімен байланысын көрсететін

көптеген деректер анықталады. Мәселен, ғалым «Америкалық үндістердің азиялық тегі» (Алматы, 2008) деп аталатын еңбегінде Д.Х. Вебстер мен В.Зибелл және С.А.Якобсон құрастырған эскимос тілінің сөздіктерінен алынған *ata* – *ama*, *aana* – *ана*, *kayak* – *қайық*, *annin* – *аң*, *manna* – *мына*, *erte* – *ерте*, *emuk* – *ему* (60-61-б.) сияқты сөздердің көптеген түркі тілдеріне, соның ішінде қазақ тіліне де тән екендігі көрсетіледі.

Ацтектердің тіліндегі *мақтамөбе* (*ichkaterek*), *шөптімөбе* (*xiutepek*), *пиязмөбе* (*xonakatepek*), *қоңызтөбе* (*xumiltepek*), *шыбынтөбе* (*mooyotepek*), *бүркімтөбе* (*kuautepek*), *масмөбе* (*tetzotepek*), *гүлтөбе* (*xochitepek*), *бұғымөбе* (*mazatepek*), *құмтөбе* (*okoxatepek*) сияқты жүзден аса топоним құрамында түркі тілдеріне де ортақ *тере* (*төбе*) сөзінің кездесетіндігін және ацтек тіліндегі «ак» деген сөз – «ақ», ал «цилан» сөзі – «жылан» деген ұғымдарды білдіретінін негізге ала отырып, ацтек тіліне туыс майя, кечуа тілдеріндегі ұқсастықтарды көрсетуде Бернардо Феррарио, Ж.Дюмезил сияқты ғалымдар зерттеулерін негізге алады. Кечуа тілі мен көне түркі, чуваш тілдеріндегі бірден алтыға дейінгі сандардың сәйкестігін көрсетеді. Осындай деректер мен шетелдік ғалымдар зерттеулеріне жасалған сілтемелер ғалым еңбектерінде молынан ұшырасып отырады. Сонымен қатар зерттеуші тек тіл деректерін ғана емес, тарихшы, археолог, антрополог, этнолог, генетик, мәдениеттанушы ғалымдардың да еңбектерін назарынан тыс қалдырмай, олардың да дерек-дәйектеріне сүйенеді. Яғни зерттеуші Ә.Ахметов америкалық үндістердің тегін іздегенде лингвистика шеңберінен шығып, іргелес ғылымдар нәтижелерін де елеусіз қалдырмайды. Американың байырғы халқының арғы тегі Алтайдан шыққандығын дәлелдеуге бағытталған ғылыми жұмыстары ғалымның отандық тіл біліміндегі өзгеше өрнегі, соны соқпағы болды десек, артық айтқандық болмайды.

Мемлекетшіл тұлға, дипломат

Әділ Құрманжанұлы Ахметов ұстаз, лингвист, түркітанушы ғалым болумен бірге

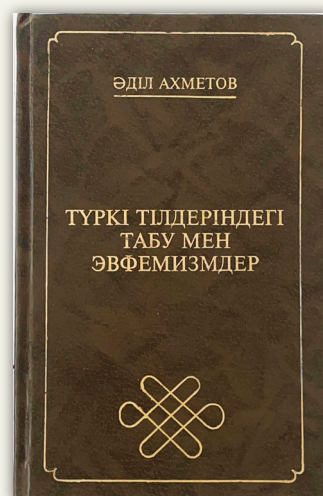

тәжірибелі дипломат, лауазымды қызметтер атқарған белгілі мемлекет қайраткері.

Ол 1997-1998 жылдары ҚР Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі Білім комитетінің төрағасы, 1999-2000 жылдары Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрінің бірінші орынбасары, 2000-2001 жылдары ол Қазақстан Республикасының Ұлыбритания және Солтүстік Ирландия Құрама Корольдігіндегі, Ирландия Республикасындағы, Норвегия және Швеция Корольдіктеріндегі Төтенше және Өкілетті Елшісі сияқты қызметтерді абыроймен атқарып, 2007-2013 жылдары Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының депутаты, Сенаттың Халықаралық қатынастар, қорғаныс және қауіпсіздік комитетінің хатшысы болды.

Осы қызметтердің қай-қайсысын да кәсіби біліктілікпен, соңына сөз ертпей таза атқарды. Ақырын жүріп, анық басатын сабырлы мінезі, қазақ, ағылшын, орыс тілдеріне жетіктігі, ісіне жауапкершілігі мен айналасына адалдығы қызмет сатыларымен өрлеу кезінде оны жолынан жаңылдырмады.

Елдің ішкі-сыртқы саясатын, халықаралық қатынастар жайын жақсы білетін білікті маман, тәжірибелі дипломат, сенатор Әділ Ахметов бұл салаларда да көрген-білгенін, көңілге түйгенін жадына тоқып, қалыптасқан әдетіне сай хатқа түсіріп отырды. Белгілі республикалық басылымдарда әлемдік үрдістер, еліміздің халықаралық аренадағы рөлі, көпвекторлы сыртқы саясаты туралы көлемді мақалалар жазды. Өзекті тақырыптарды қозғаған публицистикалық материалдары, кәсіби талдаулары беделді газет-журналдарда жиі жарияланып тұрды. Соларды жинақтап «Бесінші өркениет қарсаңында» (қазақ, орыс, поляк тілдерінде); «Жаһанды жалғаған терең тамырлар»; «Ғалым, саясаткер және дипломат жазбалары»; «Ғасыр ғибраты» (2 басылымы шыққан еңбек); «Уроки столетия»; «Жаһанданған әлемнің геосаяси келбеті» (екі басылымы жарық көрді) сияқты кітаптар шығарды. Қайда жүрсе де, қандай қызмет атқарса да қаламын серік еткен Әдекең жазу машығы мен қалам қуатын

мұнда да ұтымды пайдаланды. Онымен қоса республикалық радио, телеарналарда ел өмірінің өзекті мәселелерін сөз етіп, сұхбаттар берді. Көргені көп ел ағасы еліне қызмет ете жүріп, жиған-терген қыруар білімі мен мол тәжірибесін айту мен жазудан жалықпай өнегелі өмір кешіп келеді. «Аспай, саспай, жаман жерді баспай жүр» деген ұстанымынан жаңылмаған қайраткер-ғалым сексеннің бесеуіне абыройына кір шалдырмаған қадірлі қалпында көтеріліп отыр. Өмірлік жары Дариға Князьбекқызы екеуі ұл-қыздарының, немерелерінің ортасындағы жапырағы жайқалған мәуелі бәйтеректей.

Санасы сергек, тұғыры биік тұлғаның өмірлік сапары ұзақ болсын дейміз!

АҚАҢНЫҢ ЖОҒАЛҒАН ЕҢБЕКТЕРІНІҢ САНЫ – 17

БИЖОМАРТ ҚАПАЛБЕК

филология ғылымдарының кандидаты,
Мемлекеттік тілді дамыту институтының
атқарушы директоры

Ақымет Байтұрсынұлы өз дәуірінде ұлтты қараңғылық түнегінен жарыққа жетелеген жетекші шамшырақ болды. Ол сауаттылықты тек әріп танытып, жазу үйретумен шектемеді. Ғалым үшін білім – халықтың рухани жаңғыруының, ұлттық сананың оянуының, азат ойдың қалыптасуының басты шарты еді. Сондықтан ол оқу-ағарту ісін жеке адамның ғана емес, тұтас ұлттың өркендеуіне қызмет ететін стратегиялық күш ретінде қарастырды. Оның барлық ғылыми, педагогикалық және қоғамдық қызметінің өзегінде халықты білім арқылы ілгерілету идеясы жатты.

Ақымет Байтұрсынұлының тіл білімі саласында 1929 жылға дейін жазып шыққан ғылыми еңбектері мыналар: 1) Тіл құралы, I бөлім, Фонетика; 2) Тіл құралы, II бөлім. Морфология; 3) Тіл құралы, III бөлім. Синтаксис; 4) Баяншы, методикалық жазбалар; 5) Тіл жұмсар, I бөлім. Практикалық грамматика; 6) Тіл жұмсар, II бөлім. Практикалық грамматика; 7) Оқу құралы (балалар әліппесі); 8) Әліппе;

9) Сауат ашқыш (ересектер әліппесі); 10) Әліппе-астар (Әліппеге әдістемелік нұсқау). Ғалымның еңбектері, әсіресе, сөз болатын әліппесі 1912 жылдан бастап 1925 жылға дейін 7 рет басылып шыққан. Әр жыл сайын өңделіп, кей тұстары алынып, қосылып отырған [1, 103 б.]. Бұл еңбектері бастауыш және орта мектепке қатысты болса, Қызылорда, Ташкент және Алматы Жоғары мектептерінде сабақ берген кезде Қазақ тіл білімінің теориялық мәселелерімен де айналысқанын байқаймыз: «Менің жұмысым – шығармашылық жұмыс, яғни қазақ ұлтының әліпбиін дайындап жатырмын, бұл жұмыспен бұрын-соңды ешкім айналысқан емес. Қазақ тілінің жазба әдісін, қазақ тілінің әліпбиін, орфографиясын, грамматикасын, қазақ ұлтының сауатын ашу әдістемесін дайындау жұмыстарымен 30 жылдан аса уақыт бойы айналысып келемін. Бұл жұмыспен оқу орнының қабырғасында ғана айналыспаймын, бар өмірімді осы жұмыстарға арнағанмын. Шығармашылық жұмыстарыма көп уақытымды жұмсаймын.

Бұл жұмыс, біріншіден, ғылыми-зерттеу, екіншіден, шығармашылық, үшіншіден, тәжірибелік жұмыстар. Келешектегі жұмысым осы уақытқа дейінгі жүргізген жұмысымды терең зерттеуге бағытталған, зерттеу нәтижелерін тәжірибеде қолдануды жақсарту жұмысымен тығыз байланысты. Зерттеу жұмысым қазақ тіліне қатысты мәліметтерді жинақтау және оларды зерттеу; ал шығармашылық тұрғыдан: теориялық зерттеу жұмыстарымды іс жүзінде қолдану; зерттеу нәтижелерін іс жүзінде оқу орындарында сабақтарда пайдалану жұмыстарын қамтиды» [1, 384 б.].

Алайда қазақ руханияты үшін өлшеусіз еңбек еткен тұлғаның ғылыми мұрасының едәуір бөлігі бізге толық жетпей қалды, ал 1929 жылдан кейінгі өмірінің соңғы кезеңінде жазылған еңбектері әлі күнге дейін табылмай келеді. Ғалым мұрасындағы осы «ақтаңдақ кезең» қазақ ғылымының орны толмас жоғалтуларының бірі саналады. Зерттеушілердің пікірінше, оның кемінде үш іргелі еңбегі жоғалған болса, кейбір ахметтанушылар жоғалған еңбектер саны он жетіге дейін жетуі мүмкін екенін айтады [2]. Егер бұл еңбектер бүгінгі күнге жеткенде, қазақ тіл білімі, әдебиеттану, педагогика және қоғамдық ғылымдардың тарихы әлдеқайда бай әрі толық болар еді.

Осылайша Ақаң тек қазақ әліпбиін жасаған ағартушы немесе тіл ғылымының реформаторы ғана емес, халықтың мәдениеті, білімі, шаруашылығы, табиғаты мен болашағы туралы терең ойлаған энциклопедиялық деңгейдегі ғалым болды. Оның бізге жеткен мұраларының өзі қазақ ғылымының алтын қорын құраса, әлі күнге дейін жоғалған еңбектері ұлт руханиятының толық ашылмаған қазынасы болып қалып отыр.

Ақаң – мәдениеттанушы ғалым. Мәдениеттану бойынша курс оқыған. «Мәдениет тарихы» деген кітап жазған. 1923 жылы Байтұрсынұлының елу жылдығы аталып өтеді. Осыған орай өткен жиында Сәкен Сейфуллин, Мұхтар Әуезов және т.б. тұлғалар баяндама жасаған. Сонда Әуезов:

«Аха, биыл «Мәдениет тарихы» деген кітабыңыз шықты. Қолымызға алдық. Үлкен қаракөк кітап екен. Мұқабасының ортасында «Мәдениет тарихы» деп төте жазумен беріліпті. Құтты болсын! Онда бүкіл көшпелі мұсылман жұртының, оның ішінде қазақтың Алтын Ордадан басталған тарихы мен мәдениеті тұр», – деп құттықтапты [3]. Сол кітап жоқ, табылмай жатыр. Ақымет Байтұрсынұлының музей үйінің аға ғылыми қызметкері Әділет Ахмет соның кейбір сілемдерін тапқанын айтады: «Көпшілік ұлт көшбасшысы Ахмет Байтұрсынұлының өткен ғасыр басындағы саяси қысымдардың толқынында тәркіленген "Мәдениет тарихы" атты ірі еңбегі болғанын біледі. Бүгінге дейін ұшты-күйді табылмай келе жатқан сол еңбек пен біз бүгін тілге тиек етіп отырған "Шаруалық өзгерісінің" қандай байланысы барлығына үңіліп көрелік. "Шаруалық өзгерісі" – Ахмет Байтұрсынұлының 1915 жылдан бастап шаруашылық, экономика, мәдениет тақырыптарын зерттеп жазған көлемді еңбегі. Көлемді мақаланың төте жазумен жазылған 107 беттен тұратын қолжазба нұсқасы ҚР Ұлттық кітапханасының Сирек кітаптар мен қолжазбалар қорында (480-бума) сақталған. Ғалымның бұл зерттеу жұмысы алғаш «Қазақ» газетінің 1915 жылғы (№145, 146, 147, 148, 158, 161, 163) және 1916 жылғы (№167) сандарында жарық көрген [4]. Қолжазбаның түпнұсқасы мен басылым нұсқасы араб қарпінен кирилл әрпіне өзгеріссіз түсіріліп, алғаш рет 2023 жылы Ахмет Байтұрсынұлының академиялық толық жинағына [5] және Ахмет Байтұрсынұлының он екі томдық толық жинағына [6] енгізілген болатын».

Әділет Ахмет аталған еңбекті ғылыми тұрғыдан зерделей отырып, «Шаруалық өзгерісін» бүгінгі таңда алаштанушы, ахметтанушы ғалымдар мен қазақ оқырмандары жоқтап жүрген Ақымет Байтұрсынұлының «Мәдениет тарихы» атты кітабының бір бөлімі емес пе екен деген ойға келеді. Себебі ғалым «Шаруалық өзгерісінде» негізінен мәдениеттің шығу тарихы мен адамзат өркениетінің өсіп-

өркендеу барысы туралы жиі тоқталады. 8 бөлімнен тұратын көлемді мақалада «мәдениет» сөзі 143 рет қолданылған. Автор бұл еңбегінде «Мәдениет қырқалары», «Мәдениет төбелері», «Мәдениет жұғысы», «Мәдениет тараған жолы» және «Мәдениет бесігі» қатарлы толып жатқан терминдерді жиі пайдаланып отырған. Алайда Ақаң аталған еңбегінің соңғы тарауларына келгенде, XX ғасыр басындағы қазақ ұлтына отырықшылықты дәріптей бастаған билік өкілдерінің сөзінен кейін, алаш баласын ояту туралы аса үлкен ой келген соң, осы желілес мақаланы жазғанын емексітіп білдіреді. Қолымызға іліккен нұсқалардың соңғы тарауларында, адамзаттың өркендеу барысын ұзыннан-ұзақ баяндай келіп: «Қазақ халқы отырықшылыққа дайын ба, дайын емес пе? Бірден отырықшы өркениетке өтуге Қазақтың даласы, тауы, суы, өзені, көлі, шөбі, ауа-райы, климаты т.б. шарттар қолайлы ма, жоқ па?» деген өзекті мәселелерді көбірек талдайды. Өкінерлігі, ғалым енді ғана қаузап отырған тақырыбын ел мен жердің сол кезеңдегі және болашақтағы жағдайына байланысты талдап, анық көрсете бастағанда аталған еңбектің бізге белгілі бөлігі аяқталады», – дейді ғалым [4].

Ал Айгүл Ісмақова Ақымет Байтұрсынұлының еңбектерін плагиатқа айналдырған ғалымдарды да ғылыми орта жақсы біледі деп отыр. *«Аға буын ғалымдардың ішінде Ахмет Байтұрсынұлының еңбегін ұрлап пайдаланған жайттар болған. Оны біз білеміз. Нақты деректері бар, бірақ оны айтып жатуды қажет деп таппаймыз, орынсыз болар. Тіпті бізге жеткен «Әдебиет танытқыштың» соңғы тарауы жоқ. Ол да ұрланған. Қазіргі нұсқасында сөйлемі аяқталмай қалған. Қазір сол күйінде шығарып жүрміз ғой. Мұхтар Әуезов 1923 жылы Ахаңның "Мәдениет тарихы" деген кітабы шыққанын жазады. Міне, сол кітап та әлі күнге дейін жоқ, табылған емес. Ал Әлімхан Ермековтің Жайық Бектұровқа айтуы бойынша, "Мәдениет тарихы" баспадан 1923 жылдың маусымында шыққан», –* дейді ғылым докторы. Дегенмен,

ғалым ол кітап Ресейден табылып қалуы мүмкін деген үмітке көбірек сенеді. *«Осы кітаптың – "Мәдениет тарихының" – бір экземплярын мен арқылы Мәскеудегі Әлиханға жіберді. Екінші экземплярын менің көзімше Бадрисафаның қызыл көрпесінің астына жасырды», – деп жазады Әлімхан Ермеков. Бәрін тәркілеп, өртегеннің өзінде осы екі дана сақталуы керек еді. Әлихан Бөкейхановтың жеке кітапханасы Сергей Ольденбург деген масондық ложа мүшесіне берілген. Ол кісі мен Әлихан Ресей географиялық қоғамының мүшесі болған. Қазір оның ұрпағы Америкада тұрады. Егер солар Ресейге келсе, Ольденбургтың мұрағатын бірге барып ақтаруға болады. Өздері келмесе, бізді ол мұрағатқа ешкім де жолатпауы мүмкін», –* дейді Айгүл Ісмақова [7].

Ақаңның ғылыми мұрасының ішінде бүгінге дейін табылмай келе жатқан ең құнды еңбектердің бірі – «Қазақ тілінің теориясы» атты зерттеу. Бұл еңбек мазмұны мен ауқымы жағынан ғалымның «Әдебиет танытқыш» кітабымен деңгейлес, қазақ тіл білімінің теориялық негіздерін жүйелеген іргелі ғылыми туынды болғаны айтылады. Ақымет Байтұрсынұлы бұл еңбекті Архангельскіде алты жылдық айдауда жүрген кезінде жазған. Зерттеушілердің пікірінше, кітапта қазақ тілінің құрылымы, заңдылықтары мен теориялық мәселелері жан-жақты қарастырылған[2].

1929 жылы елге оралғаннан кейін ғалым қолжазбаны аса мұқият сақтауға тырысқан. Алайда уақыт өте келе қолжазбаның ізі жоғалып, ғылыми еңбек бізге жетпей қалған. Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі Ғабит Мүсірепов бұл қолжазбаны өз көзімен көріп, оқығанын еске алады. Оның айтуынша, еңбек көлемі төрт жүз беттен асқан және Ақымет Байтұрсынұлының соңғы жазған ірі ғылыми кітабы болған. Ғабит Мүсірепов оны қазақ ғылымы үшін аса маңызды зерттеу ретінде бағалаған.

Ғалымдар мен зерттеушілердің пікірінше, бұл еңбектің табылуы қазақ тіл білімінің тарихына үлкен жаңалық әкелер еді. Егер қолжазба сақталып, ғылыми

айналымға енсе, ол ұлттық тілтану ғылымының дамуына тың серпін беріп, қазақ халқының рухани мұрасын толықтыра түсер еді. Сондықтан «Қазақ тілінің теориясы» еңбегі бүгінде қазақ ғылымындағы ең үлкен жоғалған қазыналардың бірі ретінде қарастырылады.

Ақымет Байтұрсынұлы қазақ әдебиеттану ғылымының да негізін қалаушылардың бірі саналады. Оның 1926 жылы жарық көрген «Әдебиет танытқыш» атты еңбегі ұлттық әдебиет теориясын жүйелеген алғашқы ғылыми зерттеу болды. Бұл кітаппен бірге тағы «Нұсқаулық» атты әдістемелік еңбегі болғаны жөнінде деректер сақталған. Себебі, ол осы еңбекте «Нұсқаушыны қара» деп үнемі бір кітапқа сілтеме жасайды. Аталған кітапша оқу-ағарту саласына арналған практикалық құрал ретінде жазылғанымен, өкінішке қарай, ол да бізге жетпеген. Қазіргі таңда бұл еңбектің қолжазбасы табылмаған. Осылайша ғалымның бірнеше құнды ғылыми мұрасы кеңестік кезеңдегі саяси жағдайлардың салдарынан жоғалып кеткенімен, олардың қазақ ғылымы мен мәдениеті үшін маңызы әлі де зор болып қала береді.

Ақаң шығармашыл тұлға болған. Мысалы, М. Дулатов пен Т. Шонанов өздерінің мақалаларында бұл жөнінде былай деп жазады: «*"Қырық мысал" мен "Маса" жинақтарынан бөлек, оның жарық көрмеген лирикалық сипаттағы бірнеше өлеңі бар. Ол лирикалық шығармаларды аса шебер жаза алады, бұған оның әлі басылып шықпаған "Дүниеге" атты элегиясы дәлел болады*». Ақаңның сондай-ақ Шонанов мақаласында аталған «Шекіспей бекіспейді» мақаласы мен «Туған тілім» шығармасы да әлі қолда жоқ [8].

Енді «Мәдениет тарихына» қайта оралайық. Ақымет Байтұрсынов «Қазақ» газетін жарыққа шығарып, өзі редакторлық қызмет атқарып жүргенде газеттің алғашқы санында «Өзіміздің елімізді сақтау үшін бізге мәдениетке, оқуға ұмтылу керек», – деп оқырманды ғылым-білімге шақырған, қазақ балаларының сауат ашуына барынша жағдай жасаған. Ақаң «Көшпелі һәм отырықшы

норма», «Уақ қарыз», «Бұ заманның соғысы», «Жәрдем комитеті», «Закон жобасының баяндамасы», «Қазақ халқын билеу туралы 1868 жылы шыққан уақытша положение», «Губернатор өзгертілуі», «Соғысушы патшалар», «Қазақ жерін алу турасындағы низам», «Қазаққа ашық хат», «Бастауыш мектеп» және тағыда басқа көптеген сыни мақалалар жазған.

Мысалы, ол қазақ үшін көшпелі өмір салтынұстанудың тиімді екенін айтқан және қазақ шаруашылығының табиғи ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан талдауға ұмтылған: *«Мал баққан жұрттар жер тарылған кезде, жер жарасы егін кәсібіне түседі. Әуелі көшпелі күйіндегі егін егеді. Сонан соң жер бірте-бірте тарылып, көшуге тығыз болған соң отырықшы болады. Сөйтіп ел өсіп, адам көбейіп, жер тарылуы адам баласының шаруалық тұрмысын өзгертуіне себепкер болады»* [9]. Осыдан-ақ көшу мен отырықшылықтың кездейсоқ емес, жер жағдайына байланысты қалыптасқанын аңғаруға болады. Шын мәнінде, кезінде Еуропа халықтары да көшіп жүрген. Жер кең, мал жайылымы жеткілікті шаруашылықтың негізгі түрі – мал бағу. Мұндай жағдайда адамға ауыр еңбек қажет бола бермейді. Мысалы, мың жылқыны бір топ жігіт қана баға алады: мал өз аяғымен жайылады, тек қарап жүру керек, төзім керек. Қой да солай, жылқы жүріп өткен жерде тебіндеп жайылады, оған арнайы шөп шауып, жем жинаудың қажеті жоқ. Қазақтың қойының тұқымы табиғатқа бейімделген, шыдамды болған.

Мал, мысалы, жайылымдағы қой үш жүз алпыс түрлі шөп жейді екен. Дәрумен өсімдікте болса, қазақ дәрумен жемейтін, аз жейтін сияқты. Бірақ дәруменнің бәрі етте. Әрбір өсімдіктің өзіне тән өсіп жетілу кезеңі және жайылым ретінде пайдалануға қолайлы уақыты болады. Сол мезетті тиімді пайдалану қажет, әйтпесе оның құнары төмендейді. Ең дәмді, ең құнарлы ет қорада тұрған емес, жайылған малдың еті. Міне, малды жайылымда бағудың екінші пайдасы осында. Ұлт ұстазы төртінші сыныптың балаларына арналған оқу құралында былай

дейді: «Адамның қарны мен тісі кез келген шөпті бұралап соғып тамақ қыла алмайды. Табиғатта не бары 50 мың түрлі өсімдік бар. Соның ішінде адамға ас болатыны 300-ақ түрлісі. Бұлардың кейбіреулері шикі, бірқатары піскен күйінде тамақ болады. Басқа өсімдіктің ішінде де адамға тамақ болатын нәрселері бар, бірақ оларды адам қарны пісіре алмайды. Сонда да сол жеуге келмейтін шөптер адамға тамақ болады. Жеуге келмейтін шөп болғаны қалай, оның тамақ болғаны қалай? Бұл шөптер адам жеуіне келмегенмен мал жеуіне келеді. Малдың тісі ағаштың қабығын да, бұтағын да, жапырағын да, өсімдіктің қалған қатты сабағын да, жемісін де шайнауға келеді, қарны пісіруге келеді, жұтқан шөп мал ішіне барған соң қан, ет, май болады. Ет пен майды адамның қарны оп-оңай пісіреді.

Сонымен, мал адам жей алмайтын шөпті жейді. Мал етін адам жейді. Өте ерте заманнан бері қарай адам барлық шөпті малдан пайдалануға дағдыланған. Шөптің көбін адам өзі жейді. Өзі жей алмағанын мал арқылы жейді. Мал адам жей алмайтын өсімдігін ет пен май қылып беретін машина сықылды» [10].

Ақаңның бізге жеткен мұрасының өзі тұтас бір ғылыми мектептің жүгін көтеріп тұр. Ол тіл білімінің негізін қалады, әдебиеттанудың ғылыми жүйесін жасады, ұлттық әліпбиді түзді, оқулықтар мен әдістемелік еңбектер жазды, баспасөз арқылы халықтың саяси және мәдени санасын оятуға күш салды. Сонымен қатар жер, шаруашылық, білім, мәдениет, тарих сияқты қоғам өмірінің сан алуан мәселелеріне қатысты терең ойлар айтып, құнды зерттеулер қалдырды. Егер Ақаң өмірінің соңғы жылдарын еркіндікте өткізіп, ғылыми жұмыстарын жалғастыруға мүмкіндік алған болса, қазақ ғылымы мен мәдениетінің қорына қаншама жаңа еңбек қосылар еді. Оның жоғалған қолжазбалары – қазақ ғылымының жазылмай қалған беттері. Сол себепті Ақаңның мұрасын іздеу, зерттеу және халыққа қайта таныту ісі бүгінгі буынның тарихи жауапкершілігі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ақымет Байтұрсынұлының ұлттық жазуы мен бастауыш мектепке қатысты ұстанымдары. Монография – Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты, 2025. – 431 бет
2. Ахмет Байтұрсынұлының ғылымға қосқан 7 жаңалығы. // URL: <https://massaget.kz/persona/ahmet-baytursynulyinyin-gyilyimga-koskan-7-janalygyi-71483/>
3. Ахмет Байтұрсынұлының жоғалған кітаптары. // URL: https://el.kz/ahmet-baytursynulynyn-zhogalgan-kitaptary_400031339/
4. Ахмет Ә. Ахаңның «Мәдениет тарихының» кіріспесі – «Шаруалық өзгерісі» // «Жас Алаш» газеті. // URL: [https://zhasalash.kz/news/ahannyn-madeniet-tarihnyn-kirispesi-sharualyq-ozgerisi-25414/\(қаралды: 11.06.2026\)](https://zhasalash.kz/news/ahannyn-madeniet-tarihnyn-kirispesi-sharualyq-ozgerisi-25414/(қаралды: 11.06.2026))
5. Ахмет Байтұрсынұлы. Шығармаларының академиялық толық жинағы [Мәтін] Бестомдық. 1-том. Томды құрастырып, баспаға дайындағандар: Матыжанов К., Рақыш Ж., Сәрсек Н. – Астана, 2023. – 776 б.
6. Он екі томдық шығармалар жинағы [Мәтін] Байтұрсынұлы Ахмет ; жауап.ред. Р.С.Имаханбет; жауап.шығ. С.А.Жүсіп; құраст.: Д.Қамзабекұлы, С.Жұмағұл және т.б.- Астана : Алашорда , 2022.
7. Байтұрсынұлының табылмаған еңбектері Ольденбург мұрағатында болуы мүмкін// URL: https://kaz.inform.kz/news/baytursynulynyn-tabylmagan-enbekteri-ol-denbourg-muragatynda-boluy-mumkin-galym_a3974115
8. Ұлттық рухтың ұлы тіні. Ғылыми мақалалар жинағы (қазақ, орыс, ағылшын т.б тілдерде). – Алматы: Ғылым, 1999. – 568 б.
9. Байтұрсынұлы Ахмет. Шығармалары – Сочинения. Он екі том. Шаруалық өзгеріс. Қазақ және орыс тілдерінде /Ахмет Байтұрсынұлы. – Астана: «Алашорда» ҚҚ, 2022
10. Байтұрсынұлы Ахмет. Алты томдық шығармалар жинағы. Оқу құралы. – Алматы: «Ел-шежіре», – 2013

ШӨМІШБАЙ САРИЕВТІҢ 80 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН «АТАМЕКЕН-АЙ» ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ КЕШІ ӨТТІ

Роза Бағланова атындағы «Қазақконцерт» мемлекеттік академиялық концерттік ұйымының сахнасында қазақ поэзиясының көрнекті өкілі, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Шөмішбай Сариевтің 80 жылдық мерейтойына арналған «Атамекен-ай» атты шығармашылық кеші өтті.

Кеш барысында әртістерге көрсетілген ерекше құрмет белгісі ретінде ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың атынан ықылас гүлі табысталды. Іс-шара барысында ҚР Парламенті Сенатының төрағасы Мәулен Әшімбаев пен ҚР Премьер-Министрінің орынбасары – Мәдениет және ақпарат министрі Аида Балаеваның құттықтау хаттары оқылды. Арнайы мерейтойлық кешке ақынның жары Жұмагүл Сариева қатысты.

Кеш барысында ақынның ел жадында сақталған таңдаулы туындылары орындалды. Сахнадан «Айналдым сенен, атамекен-ай», «Қазақ елі», «Домбыра туралы баллада», «Өмір-өзен», «Сағындым, сағым жылдар», «Аяулым», «Сен мұңыңды бер маған», «Еркеледің сен», «Өкінбе сен» сынды халық арасында кең таралған әндер шырқалды.

Шығармашылық кешке елге белгілі өнер иелері, мәдениет қайраткерлері, түрлі байқаулардың жеңімпаздары қатысты. Сондай-ақ «Gulder» ансамблі, Қазақ мемлекеттік симфониялық оркестрі мен «Astana Musical» мемлекеттік театрының ұжымы өнер көрсетті. Бас дирижер – Дастан Ибрагимов.

Шөмішбай Сариев – қазақ әдебиеті мен ән өнерінің дамуына, аударма ісінің өрістеуіне сүбелі үлес қосқан қаламгер. Оның шығармалары бірқатар шет тілдерге аударылып, шетел оқырманына жол тартқан. 2000 жылы Шөмішбай Сариев Бухарестте «ЮНЕСКО» ұйымдастырған дүниежүзілік ақындар симпозиумына Қазақстан мен Орта Азия атынан барған санаулы тұлғалардың бірі болды. Сонымен қатар, қазақ ақындары арасында тұңғыш рет «Ғашықтар жыры» және «Бозжорға» атты авторлық бейнетаспалары жарық көрген.

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің баспасөз қызметі

Әлдилей бер, ән-өлең

Ән-өлең әлдиінде тербетілдім,
Арасында аспан көк, жер мен күннің.
Қасиетті киелі Қазағымды,
Еркелеп халқым-жұртым, Елден жүрмін.
Ән-өлең әлдилейді бесігімдей,
Туған жердің төрі мен есігімдей.
Тербетті Сырдария, Жайығымдай,
Толқытты толқып аққан Есілімдей.
Ән-өлең әлдилейді тіршілікті,
Әуеніне қуанып күрсініпті.
Бір қарасақ қыс келіп ақ қар жатыр,
Бір қарасақ көктем кеп бұр шығыпты.
Ән-өлең әлдилейді ән-ұраным,
Беретін қайрат-жігер, жаныма мұң.
Өзі шағын өзінен сезім үлкен,
Құп-құйттай әнге кейде табынамын.
Ән-өлең әлдиледі жүрегімді,
Әнмен айттым әлемге тілегімді.
Мен осы дүниеде сезінемін,
Ән тербетіп тұрғандай Ұлы Өмірді!
Ән-өлең әлдиледі баяғы да,
Өмірдің әуенде екен баяны да,
Келер-кетер адамдар мейманы ғой,
Өмірдің басы да әуен, аяғы да!
Толқынындай дария мен тасқын көлдің,
Әуен-сазды мәңгі үнсіз тастан көрдім.
Ән-өлең әлдилей бер шетсіз-шексіз,
Құпия екі арасын аспан-жердің!..

17-18 қаңтар 2011 жыл
Алматы шаһары

ТҰРСЫН ЖҰРТБАЙ: АБАЙДЫ ОҚЫП АУЫРЫП, АБАЙДЫҢ ӘНІМЕН ЖАЗЫЛАТЫНЫМЫН

Баяғыда Қазақстан Жазушылар одағында істеп жүргенімде Асқар Сүлейменов пен Тәкен Әлімқұлов секілді дегдарлармен етене арластым. Олар жыл сайын Абайды міндетті түрде бір рет оқитын. Оқып келеді де, Абайды басқа қырынан танығандарын айтып, таңдай қағысады. «Қайтсек, Абай армандаған елге айналамыз?» деп мұң кешеді. Олар Абайды оқысақ, ауырамыз дейтін. Бастабында байыбына толық бара алмадым. Мен үшін Абай өте «түсінікті» еді. Мен де жыл сайын Абайды тапжылмай, бастан-аяқ бір рет оқимын. Жылдар өте келе сол ағаларымыздың «дертін» жұқтырдым.

Абаймен «ауырған» адам адаспайды

– Абайтану мектебінің ұзақ жылдық тарихы бар ғой. Ахмет Байтұрсынұлы «Қазақтың бас ақыны» дегеннен бері

ғасырдан астам уақыт өтті. Әуезов, Мұхамедхановтар бастаған ізгі де күрделі жолды Сіздер жалғастырдыңыздар. Әр тақырыпта, әр аспектіде, мәтін талдаудың әртүрлі методикасымен жан-жақтылы қарастырылып келеді. Абай әлемін, Абай заманын, Абай тұлғасын, Абай шығармашылығын және хакім өмірін зерделеудің зор жұлгесі қалыптасты. Десе де, кейінгі жас ұрпақ абайтануды осы бағытта індетсе екен дейтіндей ой-пікіріңіз, берер бағытыңыз бар ма? Абайды әлі де тереңірек зерттеудің қандай жолын нұсқар едіңіз?

– Өте күрделі сұрақ қойып отырсың. Өйткені Абай – таусылмайтын тақырып. Оның құпиясы мол. Бірін індетсеңіз, екіншісі шығады. Оның өрімін тарқаттым-ау десеңіз, келесі бір жұмбақ әлемге аяқ басасыз. Мен бала жасымнан Абаймен ауырдым. Сол

кездің өзінде-ақ Абайды таныдым, түсіндім деп ойладым. Бірақ жыл өткен сайын Абай әлемінің құпиясы көбейе түсті. Терең мұхиттың бір тамшысын зерттеп, тұтас мұхиттың сырын ұқтым деуге келмейтінін барша ақылды адам біледі. «Қартайдық, қайғы ойладық, ұйқы сергек, Ақылың – ашыған у, ойың кермек» дейді. Абайды бала кезде, жастық шақта оқығанда бұл жолдар қарапайым ақсақалдың күнде айтатын ақыл-кеңесі есебінде еді. Қырықтан асқан соң барып, тереңіне сүңгі бастадым. «Ақылдың аштитынын, ойдың кермек татитынын» білген сайын кеудені шер бұлты торлады. «Кермекті» ақыл мен қайрат арқылы жеңуге ұғына түстім. Сондықтан Абайға барар жол – ешқашан тегіс, бұдырсыз емес, «соқтықпалы, соқпалы». Оны оқыған адам өзінің таным-түсінігі, өмірлік тәжірибесі, адами келбеті, мінез мұңдары, білім мен ілім деңгейіне қарай сіңіреді. Әркім өзінің керегін алады. Абайды шын түсінуге тырысқан, оның ой сорабын ұстануға ұмтылған адамның адасқаны, от басқаны кемде-кем.

Болашақта абайтанушылар хакімнің ой тереңін бізден де жете зерттейтініне сенемін. Мың жыл бұрын жасаған даналардың идеялары ескірді ме? Жоқ. Өйткені адам адам болып жаралғалы Адам болып өмір сүруді үйренумен келеді. Миллиардтаған адамды жөнге салып, «толық адамға» айналдыру мүмкіндігі өте аз. Зияткер қоғам, кісі ақысы мен оның жеке құқын қорғауға барлық заң-зәкөні бейімделген дамыған елдердің өзінде шешілмеген түйін көп. Сондықтан, адамның Адам боп өмір сүруі үшін ұлылардың ойлары мен қағидаттарын терең түсінгеніміз жөн.

Баяғыда Қазақстан Жазушылар одағында істеп жүргенімде Асқар Сүлейменов пен Тәкен Әлімқұлов секілді дегдарлармен етене араластым. Олар жыл сайын Абайды міндетті түрде бір рет оқитын. Оқып келеді де, Абайды басқа қырынан танығандарын айтып, таңдай қағысады. «Қайтсек, Абай армандаған елге айналамыз?» деп мұң кешеді. Олар Абайды оқысақ, ауырамыз дейтін. Бастабында байыбына толық бара алмадым. Мен

үшін Абай өте «түсінікті» еді. Мен де жыл сайын Абайды тапжылмай, бастан-аяқ бір рет оқимын. Жылдар өте келе сол ағаларымыздың «дертін» жұқтырдым. Абайды оқығанда апталап жатып қалатын болдым. Еңсемді көтере алмайтынмын. Ондай кезде досым Жәнібек Кәрменов келіп, Абайдың әндерін орындап, бойымды тіктеуге септесетін. Абаймен ауырып, Абай әндерімен сауығатын едім. Қазірге дейін сол күйді бастан кешіп келемін. Абайды оқысам, ауырамын. Бұл ауру – ұзақ жылдық дағдыға айналды. Абайды оқымасан, көңілің қоңылтақсып, әлдебір бағытсыз түзге бет алғандай боласың. Ал Абаймен сырлассаң, елдің, жердің, қоғамның ертеңін ойлап, дос пен қастың аражігін ажыратып, өзіңе «Мен кіммін?» деген сұрақты қоясың. Бұл сені дертті етеді.

Абай жүрек сөзін 167 рет қолданған

– Абайдың жүрек философиясын терең сезінгенін айтып жүрсіз. Осы тақырыпты қысқаша түсіндіре кетсеңіз.

– Абай өз шығармаларында тек қана «жүрек» деген сөзді 167 рет қолданады. Арабтарда «Кальф философиясы» (Жүрек философиясы) деген ұғым бар. Олар оны індете зерттеген. Абай қолданған 167 жүрек хәлін сол философия шарттары арқылы сараласаңыз, 167 түрлі мағына-мән шығады. «Қалыпты жүрек», «тыныш жүрек», «ессіз жүрек», «ауру жүрек», «жылы жүрек», «суынған жүрек», «асау жүрек», «ыстық жүрек» деп кете береді. «Ауру жүрек ақырын соғады жай» дейді. Ауру жүрек – мына өмірдің азап-ғазабын көрген, татарын татқан, пендешілікке ұрынған, тұншыққан жүрек. Неге тұншығады? Өйткені жол таба алмады. Жол табу үшін таным керек. Суынған жүрек – тәркі дүниенің бейнесі. Адамның пәни мен бақи арасындағы өмір өткелегін «жүрек» арқылы әртүрлі аспектіде талқылап, оқырманна ой салады.

«Тірі адамның жүректен аяулы жері бола ма? Біздің қазақтың жүректі кісі дегені – батыр кісі дегені. Онан басқа жүректің қасиеттерін анықтап біле

алмайды. Рақымдылық, мейірбандылық, әртүрлі істе адам баласын өз бауырым деп, езіле ойлағандай оларға да болса игі еді демек, бұлар – жүрек ісі. Асықтық та – жүректің ісі. Тіл жүректің айтқанына көнсе, жалған шықпайды. Амалдың тілін алса, жүрек ұмыт қалады» дейтіні де сондықтан. Осы бір тұжырымға тереңдеп бойласақ, Абайды шын тануға жақындай түсеміз. Абай жүрек философиясын Шығыс және Батыс философиясымен ұштастыра отырып, кең ауқымда зерттеген. Өз жүрегіне үңіліп, «жүректің көзін ашуға» барын салған. Мұндай ізденімпаздық тек дана адамдардың жолы. Қарапайым халық үшін жүрек «еттен» ғана тұрады. Біз Абайды оқығанда, көзбен емес, жүрекпен оқуымыз керек. Біз ет-жүректің қағуы, ет-жүректің бұлқынуы, ет-жүректің ауруын ұқтық, алайда «ашынған, күйген, сүйген жүректі» зерделей алмадық. Оның әрқайсы хақтық сипатқа ие.

«Гете – неміс ақыл-парасатының империясы» деген сөз бар. Гитлердің: «Бізге қазір қару империясы керек» деп уақытша Гетені тоқтатып, фашистік бағытқа тұтас елді бұру себебі – немістер Гетеден жырақтамаса, онда ессіз ұранға ермейтінін білді. Гете – немістің жан дүниесі. Пушкин – орыстың жан дүниесі. Абай – қазақтың жан дүниесі. Оларсыз халықтың өркендеуі мүмкін емес. Абай – қазақ ақыл-ойының империясы. Біз Абайды оқуды, оны түсінуді тоқтатсақ, оны өміріміздің айнасы ете алмасақ, оны қазақ қоғамында кері процесс басталатынын ұғуымыз керек. Гетені шетке ысырған неміс халқы қандай жапа шеккенін бүкіл әлем біледі. Абай да, Гете де, Пушкин мен Толстой да – ұлы гуманистер. Олар өз халқының ғана емес, тұтас адамзаттың өркендеу жолын нұсқаған жандар. «Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп» концепциясы – гуманистік идеяның алтын қазығы.

Махатма Гандидің: «Әлемдік ақыл-ой салтанатына үлес қоспаған ұлттың өмір сүруге қақысы жоқ» дейді. Біз Абай арқылы әлемдік мәдениет салтанатына үлес қостық. Егер Абай болмаса, онда қазақ ұлтының әлемге жарқыратып көрсетер ерен тұлғасы болар ма еді?!

Адамзаттың ақыл-ойын сараптап, кілең алғабасарларының ой-тұжырымын зерттейтін ЮНЕСКО-ның бұрынғы бас директоры Майор Федерико: «Абай – адам ақыл-ойының жылуы» деді. Мұнан артық қандай баға керек. Ол Абайдың төрт-бес тілге аударылған шығармаларын оқып барып, айтқан болатын.

Егерде ұлылардың ақыл-ой қатпарын, үгіт-насихаттарын, адам мен әлем, адам мен қоғам арасындағы диалогтарын, өмір сүру дағдыларын зерттеп, оларды белгілі дәрежеде түсінуге болады. Айталық, Әуезовтің «Абай жолындағы» Абайды оқысаңыз, ұлттық арман-мұраты, мақсат-межесі, елдің асыл қасиеттері сан алуан тақырып бойынша көркем бейнеленген. Онда Абайдың жан әлемінің жауһар сырлары қатталған. Бірақ бәрібір ол – Мұхтар Әуезовтің Абайы. Егер бір көркем шығарма арқылы оның барлық құпиясы ашылатын болса, онда ол ұлы тұлға емес, зияткерлердің бірі болмақ. Абай ол өлшемге сыймайды. Өйткені Абай – дана, Абай – кемеңгер. Әлемде зияткер, оқымыстылар көп. Бірақ «мыңмен жалғыз алысатын» даналар, заманына оза туған данышпандар өте сирек.

Абайдың сұрағы – әлемдік сұрақ

– Абай қазақ қоғамына экзистенциалистік сұрақты қойды. Одан бұрын дидактикалық сұрақтар көп еді. Абай қазақ қоғамына жалпыадамзаттық мәселелерді алып келді. Дәстүрлі қоғамда ғұмыр кешкен адамның мұндай тақырыптарға ден қоюына не түрткі болды деп ойлайсыз?

– Дұрыс айтасың. Көркем философиялық ойлау жүйесінде «катарсис», «каллизия» деген ұғым бар. Ғалам мен ғалам қағысқан-да, заман мен заман қағысқанда, бір ақыл-ой мен екінші ақыл-ой қағысқанда, сондай кезең болады. Мұндай шақты Еуропа ертерек бастан кешті. Ал көшпенділер ХІХ ғасырда бетпе-бет келді. Абай сол дәуірді жұлын-жүйесімен сезінген жан. Оған дейінгі көшпенділер қоғамында ондай катарсистік

тұңғыық бола қоймаған. Каллизия – бітіспейтін қарама-қайшы қайшылықтар. Енді қайтпек керек? Қазақ сахнасына «зар заман» қайдан шықты? Мұндай дәуірді олар да бастан кешкен. Бірақ Абай дәуірінің сұрқы бөтен еді. Кез келген тығырықтан шығу үшін адам ойлануы керек. Ойланған адам өзіне сұрақ қояды. Сұрақ қойған адам оның жауабын да табуға ынталы болады. Абайдың сұрағының жаңа болуы – оның қоғамы ескі мен жаңаның, бостандық пен бодандықтың өткелінде тұрған еді.

Абай – жаңашыл адам. Оның даналығы сонда, тұтас адамзаттық сұрақарды көңіл көзімен де, білім шуағымен де ерте сезіп, оны зерттей алуында. Абай «Шығысым Батыс, Батысым Шығыс болып кетті» деп текке айтқан жоқ. Яғни, көшпенділер қоғамындағы дағдарыстың түп себебін жан-жақтан іздеген. Ол қазақтың ойлау жүйесін, өмір философиясын жете түсінді. Оны мейлінше меңгерді. Бірақ заманның сұрқы бөтен. Сол үшін де ол жаңа сұрақ қойды.

– Абай философиясының негізгі каноны «Адам кім?» деген сұраққа жауап іздеу ғой. «Мен кімін?», «Адам кім?», өзіңіз айтып отырған «жүректің ісі не?» дегендей адамның жаратылысы, болмысы туралы ойларға барынша мән беруінің сырын қалай түсіндіруге болады?

– Абай «Адам кім?» деген сұрақты өзіне қойып, жеке өзі жауап табуға тырысты десек, қателесеміз. Абайдың «Қырық үшінші қарасөзінде» жан қуаты туралы кеңінен толғайды. Сонда «бұл қуаттың ішінде үш артық қуат бар» деп олардың орысша атауын береді. Яғни, «подвижной элемент», «сила притягательная однородного», «впечатлительность сердца» деп арнайы тоқталып, осы ұғымдарды тарқатады. Мен Абай мұны қайдан алды деп көп ойландым. Көп іздендім. Орыстардан бұл ұғымды таба алмадым. Сөйтсек, бұл ұғымдар неміс философтарынан келген екен. Ислам философы Ғазали де жанның төрт мағынасын зерттеген. XX ғасырда ғұмыр кешкен Мұхаммад Икбал да жан ұғымын зерделеген. Солардың бәрін оқыдым. Абай айтқан үш

ұғым жоқ. Елімізде абай философиясынан, абайтанудан 22 докторлық диссертация қорғалды. Кандидаттық диссертация 40-тан асады. 7-8 диссертация Абай философиясы бойынша қорғалған. Солардың бәрін оқып шықтым. Бірде-бірінде жоғарыдағы Абай айтқан үш ұғым жоқ. Орыста, исламда жоқ болса, Абайдың өзі ойлап тапты ма? Жоқ, өйткені орысша атауын беріп тұр. Мен бұған қайран қалдым. Ақыры, қазіргі заман ақпараттық ғылымының білгірі, үлкен абайтанушы Сұлтан Ыбырай деген ғалымға қолқа салдым. Соған: «Абай осы ұғымдарды қайдан алды? Соны іздейік» дедім. Жер-көкті шарлап жүріп ақырып таптық. Беккер деген неміс философы екен. Оның еңбектері орысшаға аударылыпты. Оның еңбектері Ресейдің гимназияларында оқытылыпты. Сол жан үшке бөлінеді депті. Оның ұғымдарымен салыстырсақ, Абайдікімен бірдей. Тек Абай оның ұғымдарын «асау жүрек» деген қазаққа жақын ойлармен жеткізген. Мұны айту себебім, Абай Батысты да, Шығысты да оқыған. Жай оқымаған, оны зерттеп, зерделеген. Өзінің ой-тұжырымына сәйкес келгенде барып, пәлсапалық көзқарастарына қосқан. Абай ешқандай тұжырымды жай долбармен жазбаған. Осыны тапқан соң мен Абайға таңғалмайтын болдым. Оған сендім.

«Абайды оқып, түсініп болдық па?» деген сұрақты жиі қоямыз. Біздің академиктер, докторлар таппаған жұмбақты қарапайым халық қайдан ұқсын. Әуелгі сұрағыңда болашақ абайтанушылар қай бағытта ізденгені жөн дедің ғой. Оларға Абай әлемінде зерделейтін дүние көп. Тек Абайға барар жолды дұрыс таңдауы керек. Абайға жүрекпен барған жөн. Абай техникалық таныммен ойлайтындарға өзінің сырын ашпайды.

– Әңгімеңізге рахмет.

Сұхбаттасқан
Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ

«Türkistan» халықаралық газеті

ҚАСІРЕТТІ КЕЗЕҢ ҮНІ

1989 жылы жарық көрген «Заманақыр» трагедиясы – жазушы Баққожа Мұқай мен ақын Олжас Сүлейменовтің шығармашылық тандемінің нәтижесінде пайда болған туынды. Ол қос авторды көпшілікке дарынды драматург ретінде жаңа бір қырынан танытты. Пьесаның қазақ қоғамы үшін құндылығы орасан зор, себебі бұл шығарма – ұзақ жылдар бойы көкірегі қарс айырылған Жер-Ана мен қасірет шеккен қазақ халқының зары мен мұңын жеткізуді мақсат тұтқан бірден-бір сахналық туынды. Өз заманының тамырын дөп басқан талантты тұлғалар саяси-сыни көзқарастарын ашық әрі батыл жеткізе алды деп айтсақ еш қателеспейміз.

Семей полигонының зардабын арқалаған ана бейнесін сомдаудың ауыр салмағы туралы Қазақстанның еңбек сіңірген әртісі Гүлжамал Қазақбаева өз естелігінде былай деп сыр шертеді: *«Кейіпкерімнің тағдырымен өмір кешіп кету дағдымда жоқ. Екі аралықты нақты бөліп қарай аламын. Әйтсе де өмірімде мынадай бір жағдай болған. Кезінде Семей полигоны туралы Олжас Сүлейменов пен Баққожа Мұқай бірігіп жазған «Заманақыр» деген спектакль болды. Райымбек Сейтметов ағамыз қойды. Сондағы менің кейіпкерім бір ұл, бір қызы бар Салиха деген әйел: «Көшіңдер» деген бұйрыққа құлақ аспай, «Соғыстан күйеуімді күтемін, келсе таппай қалады», деп ескі жұртта қалып қояды. Жарылыстың салдарынан баласының қос жанары бірдей көрмей қалады. Ал қызының тағдыры одан да ауыр. Алты бала туады, алтауын да жерге береді. Жетінші баласы томар болып туады. Күйіктен күйеу баласы асылып өледі. Соншама тауқыметтен кейін кемпірдің шашы аппақ қудай болып, тас мүсінге айналады. Сол рөлді шығарам деп жүріп репутация болған бір айдың ішінде менің де шашым ағарып кетті. Ол кезде мен 40-қа да келмеген едім. Сондықтан да актер үшін қай рөлің болсын жаныңның бір бөлшегін жұлып берумен бірдей жанкештілік қой. Әрбір рөлің туған перзентіңдей. Алла бізге сахнадан сөз айтатын құқық берді. Құдірет қой бұл. Өле-өлгенше сол құрметке лайық болсам, арыма дақ түсірмесем деймін».*

Egemen.kz

БАҚҚОЖА МҰҚАЙ (1948-2008)

31 қаңтарда Алматы облысы Райымбек ауданы Нарынқол ауылында туған. 1971 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің журналистика факультетін бітірген. 1965 жылы Кеген аудандық «Коммунизм нұры» газетінде еңбек жолын бастаған. 1970–88 жж. «Білім және еңбек», «Жұлдыз» журналдарында, Қазақстан Жазушылар одағында қызмет істеген. 1990–95 жж. Мәдениет министрлігінің репертуарлық-редакциялық алқасында бас редактор, бас басқарма бастығы болған. 1990 жылы облыстық «Қазақ тілі» қоғамын ұйымдастырып, басшылық жасады. Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссиясының мүшесі, «Парасат» журналының бас редакторы болды. «Жалғыз жаяу», «Өмірзая» атты романдары мен «Жаңбыр жауып тұр», «Өмір арнасы», «Аққу сазы», «Мазасыз маусым», «Дүние кезек», «Тоят түні», «Жеті желі», «Алғашқы махаббат», «Ертегідей ертеңім» атты кітаптардың авторы. Шығармалары тәжік, қырғыз, белорус, якут, татар, башқұрт, чех, орыс, өзбек, қарақалпақ, түрікмен, корей тілдеріне аударылған. Орыс тілінде 1984 жылы «Водоворот», 1988 жылы «Белая птица» атты кітаптары шыққан. Оннан астам драмалық шығармалары Қазақстандағы және шет елдердегі театрларда қойылған. Бірқатар жазушылардың шығармаларын қазақ тіліне аударған. «Қош бол, менің ертегім» пьесасы мен «Аққу сазы» хикаялар кітабы үшін Қазақстан Ленин

комсомолы сыйлығының лауреаты атағы (1982), Қырғызстан Республикасының Т.Әбдімомунов атындағы әдеби сыйлығы (1995), «Өмірзая» романы үшін Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сыйлығы берілген (2000). «Парасат» орденінің иегері (2006). Бірнеше медальдармен марапатталған.

Adebiportal.kz

БАҚҚОЖА МҰҚАЙ МЕН ОЛЖАС СҮЛЕЙМЕНОВТІҢ «ЗАМАНАҚЫР» ПЬЕСАСЫНАН ҮЗІНДІ

Мәлике. Шіркін-ай, біздің тойымыз болатын күні ғайыптан көкем келе қалса...

Дастан. Ол келсе екі көзіміз қатар тұрып, бізге батасын берер еді. Екі анамыз бақыттан көзіне жас алып, бірін-бірі құшақтар еді.

Мәлике. Кейінгі кездері апам біртүрлі болып жүр. Түн жарымда оянып кетсем, ол пештің түбінде күбірлеп сөйлеп отырады. *(Пауза.)* Құмалақ ашатынды шығарды.

Дастан. Бір күннен кейін барлығы қалпына келеді. Салиха апамның көңілі орнына түседі. Барлық пәле көңілде. Көңіл тоқ болса қайғы жоқ.

Мәлике. Білесің бе, Дастан, менің апам бұрын сондай сұлу болатын. Оған кө-өп жігіт сөз салыпты. Ал ол жалғыз шешесінен басқа ешкімі жоқ менің көкемді қалапты.

Дастан. Дәм тартты деген осы болады.

Мәлике. Көкем әскерге кеткенше біз бақытты едік. Көкем мен апам бірін-бірі сондай жақсы көретін.

Дастан. Біз де бақытты боламыз, Мәлике. Сені алақаныма салып, аялап өтемін. Маған сенесің бе, Мәлике?

Мәлике. (бас изеп). Сен сондай... Сен сондай жақсысың, Дастан. Апам сені жақсы көреді. «Сәрсен сияқты» деп отырады.

Дастан. Жақсы адамдар бір-біріне ұқсайды. Сен менің шешеме ұқсайсың. Құдай сені жаратқанда кімге келін боларыңды білген шығар.

Мәлике. Ол кісі баяғыда-ақ «Мәлике менің қызым, мына Салиха сұраған соң бергенмін» дейтін.

Дастан. Сенің біздің үйге келетіндігіңе сондай қуанып жүр.

(Ұзақ пауза.)

Мәлике. Дастан, мен ол кісілерді өз ата-анамдай сыйлаймын. Қабақтарына кірбің түсірмеймін.

Дастан. Оллаһи, билләһи де.

Мәлике. Оллаһи, билләһи! Барлығыңды да, інілеріңді де... Барлығыңды туғанымдай көремін.

Дастан. Жарайсың қатын... То есть, жан жарым. Махаббатым менің!...

Мәлике. Керегі жоқ, айтпа. Ондай сөздер сыртқа шықпай іште жатса жақсы.

Дастан. Олар ыстық, ішімді күйдіріп барады. Шыдатпайды тегі. *(Пауза.)* Біз қол ұстасып, бірге жүреміз. Сексен, тіпті тоқсан жыл өмір сүреміз. Көп-көп баламыз, немерелеріміз болады. Үш қыз, жеті ұл...

Мәлике. О-о-о! Жүрегімді ұшырдың ғой тегі...

Дастан. Жүрегің ұшпасын. Осы бастан іштей дайындала бер.

Мәлике. Кішене азайтшы.

Дастан. Жеті ұл, үш қыз. Айттым, бітті. Олардың әрқайсысының өз ризығы бар. Адам шыр етіп дүниеге келгенде Құдай оның маңдайына тағдырын жазып қояды.

Мәлике. Сен менің апамның сөзін айттың.

Дастан. Себебі – апам екеуміз Құдайға сендерге қарағанда бір табан жақынбыз. Құран оқимыз. Өзіне табынған пендесін Құдай желеп-жебеп жүреді.

Мәлике. (күліп). Апам да осылай дейді. Біздің Әли апам еліктеп, құран оқитынды шығарды. Құран ән сияқты естіледі құлаққа.

Дастан. Ой, азамат! Көрерсің ол бәрімізден озады. Ту-у алысқа барып оқиды. Бәлкім, Каирға, бәлкім, Теһеранға немесе Лондонға барып оқитын шығар.

Мәлике. Апам жалғыз қалады ғой.

Дастан. Біз тұрғанда апам жалғыздық көрмейді. Екі құдағи шер тарқатысып, әңгімені сапырады да отырады.

Мәлике. Біздің Әли ол жақтан үйленіп келсе қайтеміз?

Дастан. Үйленсін, әкри!... Біздің Әли кімнен кем? Ол Әмериканың президентінің қызын алып келсе де таң қалмаймын. Иран шахының қызы біздің Саржалда тұрса несі бар. Тұрсын, бір қазаққа қатын болсын. Әмериканың президентінің қызы апам шай қайнатып, сүт пісіріп жүгіріп жүрсе ғой шіркін.

Мәлике. Келінімен сөйлесе алмаса қалай болады.

Дастан. «Шын қиналса соқыр көзден жас шығады» дейді. Ол жағына басыңды ауыртпай-ақ қой. Қазақтың сөзі тілге жеңіл, жүрекке жылы...

Мәлике. Аман болсыншы әйтеуір. Ой, анау Әли ғой. Осылай қарай келе жатыр...

Дастан. Келсін, көрсін. Құдайдан жасырмағанды адамнан жасыра алмаймын. Мәлике менің Құдай қосқан қосағым.

Мәлике. Бізді көріп, бұрылып кетті.

Дастан. Айтқаным анық, ол данышпан!...

BİR YAŞAM BOYU SÜREN EĞİTİM YOLCULUĞU: MESLEĞİNİ GÖNÜLDEN YAŞAYAN BİR EĞİTİMCI

AŞIMOVA SALTANAT
PhD

Şükran Karaoğlu Kınacı: “Her çocuk bu dünyaya kendine özgü bir potansiyelle gelir. Bizim görevimiz ise o potansiyeli ortaya çıkarmasına rehberlik etmektir.”

Hayatta bazı meslekler akılla seçilir, bazıları ise yürekten gelir. Şükran Karaoğlu Kınacı için eğitimcilik yalnızca bir meslek değil, yaşamının anlamı ve en büyük tutkusudur. Yaklaşık yirmi altı yıldır çocukların gelişimine katkı sağlayan, onların geleceğine yön veren ve çağdaş eğitim anlayışını benimseyen bir eğitimci olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

6 Kasım 1977 tarihinde Mersin'in tarihi ilçesi Tarsus'ta dünyaya gelen Şükran Karaoğlu Kınacı, küçük yaşlardan itibaren eğitimin insan hayatındaki dönüştürücü gücüne inanmıştır. Meslek hayatına okul öncesi öğretmeni olarak başlamış ve ilk on beş yıl boyunca çocukların en önemli gelişim dönemlerine eşlik etmiştir. Her gün onların ilk keşiflerine, ilk başarılarına

ve ilk hayallerine tanıklık etmek, onun eğitim anlayışının temelini oluşturmuştur.

Bugün ise uzun yıllara dayanan mesleki deneyimini eğitim yöneticiliği alanında başarıyla sürdürmektedir. Farklı eğitim kurumlarında yönetici olarak görev yapan Kınacı, yalnızca eğitim süreçlerini yönetmekle kalmamış; aynı zamanda öğretmenlerin mesleki gelişimini destekleyen, çocukların ihtiyaçlarını merkeze alan ve çağdaş öğrenme ortamları oluşturan projelere öncülük etmiştir.

Eğitim, ilhamla başlar

Okul öncesi eğitim, çocuğun gelişiminin en hızlı gerçekleştiği, bireyin yaşamındaki en değerli ve en hassas dönemlerden biridir. Karakterin, özgüvenin, öğrenmeye olan ilginin ve sosyal becerilerin temelleri bu yıllarda atılır. Bu nedenle çocukların gelişim özelliklerine uygun, yaparak, yaşayarak, araştırarak ve keşfederek öğrendikleri eğitim ortamları

oluşturmayı önemsiyoruz.

Biz, çocukların yalnızca dinleyen değil; merakeden, sorgulayan, deneyimleyen ve üreten bireyler olarak yetişmelerini hedefliyoruz. Bu anlayış doğrultusunda oluşturduğumuz Eğitim Seramız, çocuklarımızın doğayla bağ kurduğu, öğrenmeyi yaşayarak deneyimlediği özel bir öğrenme alanıdır.

Seramızda çocuklarımız toprağa dokunur, tohum eker, bitkilerin büyümesini gözlemler ve emek vermenin değerini keşfeder. Bu süreçte yalnızca bitki yetiştirmeyi değil; sabretmeyi, sorumluluk almayı, doğaya saygı duymayı, üretmenin mutluluğunu yaşamayı ve çevre bilinci kazanmayı da öğrenirler. Her filizlenen tohum, çocuklarımızın merakını, özgüvenini ve öğrenme isteğini de yeşertir.

Doğayla iç içe geçirilen bu deneyimler sayesinde çocuklarımız problem çözme, iş birliği yapma, kendilerini ifade etme ve yaşam becerilerini geliştirme fırsatı bulurlar. Eğitim Seramız, minik ellerin büyük hayaller yetiştirdiği, sevgi dolu ve ilham veren bir öğrenme ortamıdır.

Bu gelişim yolculuğunda aileyi en önemli paydaşlarımızdan biri olarak görüyoruz. Çünkü aile, çocuğun ilk ve en güçlü öğrenme ortamıdır. Okul ve aile iş birliği içinde yürütülen eğitim, çocuklarımızın gelişimini daha anlamlı ve kalıcı hâle getirir.

Eğitim anlayışımızın temelinde sevgi ve güven vardır. Kendini değerli hisseden, güvenli bir ortamda büyüyen çocuk öğrenmeye daha açık olur. Bu nedenle her çocuğun bireysel farklılıklarıyla kabul gördüğü, mutlu, özgür ve destekleyici öğrenme ortamları sunmayı önemsiyoruz.

Biz inanıyoruz ki toprağa atılan her tohum yalnızca bir bitkiyi değil; merakı, sevgiyi, sabrı, sorumluluğu ve geleceği de yeşertir. Çünkü gerçek öğrenme, çocukların doğayla buluştuğu, keşfettiği ve yaşayarak deneyimlediği anlarda filizlenir.

Her çocuk özeldir

Şükran Karaoğlu Kınacı'nın en güçlü inançlarından biri, her çocuğun kendine özgü yeteneklerle dünyaya geldiğidir.

Hiçbir çocuk birbirinin aynısı değildir. Her

biri farklı ilgi alanlarına, öğrenme biçimlerine, hayal gücüne ve gelişim hızına sahiptir. Eğitimcinin görevi ise bu farklılıkları görmek, çocuğu olduğu gibi kabul etmek ve onun güçlü yönlerini ortaya çıkaracak fırsatlar sunmaktır.

Bu nedenle eğitim çalışmalarında çocukların bilişsel gelişiminin yanı sıra duygusal zekâlarını, iletişim becerilerini, yaratıcılıklarını ve özgüvenlerini geliştirmeye büyük önem verir.

Şükran Karaoğlu Kınacı, "Bir çocuğun gözlerinde öğrenmenin heyecanını görmek, bir eğitimci için en büyük mutluluktur." sözleriyle mesleğine duyduğu sevgiyi ifade etmektedir.

Öğrenmek yaşam boyu devam eder

Şükran Karaoğlu Kınacı'ya göre çağdaş eğitimci hiçbir zaman öğrenmeyi bırakmamalıdır. Eğitim dünyası sürekli gelişmekte; yeni bilimsel araştırmalar, pedagojik yaklaşımlar ve teknolojik yenilikler eğitim anlayışını her geçen gün zenginleştirmektedir.

Bu nedenle mesleki gelişimine büyük önem vermekte, ulusal ve uluslararası eğitim uygulamalarını yakından takip etmekte, seminerlere, eğitim programlarına ve akademik çalışmalara katılarak kendisini sürekli geliştirmektedir.

Başarılı bir eğitim yöneticisinin yalnızca kurumları yönetmekle değil, aynı zamanda öğretmenlere ilham veren, ekip ruhunu güçlendiren ve yenilikçi projeleri destekleyen bir lider olması gerektiğine inanmaktadır.

Aile: En güçlü ilham kaynağı

Şükran Karaoğlu Kınacı'nın yaşamında ailesinin çok özel bir yeri vardır. Ailesi, onun için yalnızca bir yaşam paylaşımı değil; aynı zamanda en güçlü ilham, destek ve mutluluk kaynağıdır.

Eşi İlyas Kınacı, kaptan pilottur. Mesleğinin gerektirdiği disiplin, sorumluluk ve profesyonellik anlayışı, aile yaşamlarında da önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Büyük kızları Duru Kınacı, Dil ve Konuşma Terapisi bölümünde öğrenim görmekte; insanlara yardım etmeyi ve çocukların gelişimine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Küçük kızları NilAlinda Kınacı ise lise eğitimine

başarıyla devam etmektedir. Meraklı kişiliği, öğrenmeye olan ilgisi ve üretken yapısıyla ailesinin en büyük gurur kaynaklarından biridir. Kınacı ailesi için birlikte öğrenmek, birlikte gelişmek ve birbirini koşulsuz desteklemek yaşamın vazgeçilmez değerleri arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra ailenin en büyük ortak tutkularından biri de seyahattir. Kızları küçük yaşlardan itibaren farklı ülkeleri, kültürleri ve yaşam biçimlerini tanıma fırsatı bulmuştur. Avrupa'nın birçok ülkesini birlikte gezen aile, her yolculuğu yeni bir öğrenme deneyimi olarak değerlendirmektedir.

Müzeler, tarihi yapılar, sanat galerileri ve kültürel etkinlikler onların seyahat anlayışının ayrılmaz parçalarıdır. Şükran Karaoğlu Kınacı'ya göre seyahat etmek yalnızca yeni yerler görmek değil; farklı kültürleri anlamak, hoşgörüyü geliştirmek, dünyaya daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmak ve çocuklara unutulmaz yaşam deneyimleri kazandırmaktır.

"Her yolculuk, insanın hem dünyayı hem de kendisini yeniden keşfetmesine fırsat verir." düşüncesi, Kınacı ailesinin yaşam felsefesini en güzel şekilde özetlemektedir.

Yaşama yön veren değerler

Şükran Karaoğlu Kınacı'nın yaşamını şekillendiren temel değerler; sevgi, eğitim, aile, saygı, sorumluluk ve yaşam boyu öğrenme anlayışıdır.

Ona göre mutlu çocuklar; sevgiyle büyüyen, kendilerine güvenen ve hayallerinin peşinden gitmeleri için desteklenen çocuklardır. Güçlü aile bağları ise sağlıklı bireylerin ve güçlü toplumların temelidir.

Bugün de hem eğitimci hem yönetici hem de anne kimliğiyle aynı heyecanı taşımaya devam eden Şükran Karaoğlu Kınacı, bilgiyle sevgiyi buluşturan eğitim anlayışıyla çocukların yaşamına dokunmayı, meslektaşlarına ilham vermeyi ve geleceğin daha bilinçli, daha mutlu nesillerinin yetişmesine katkı sunmayı sürdürmektedir.

"Gelecek çocuklarla şekillenir; çocukların geleceği ise sevgiyle, güvenle ve nitelikli eğitimle inşa edilir." Bu düşünce, Şükran Karaoğlu Kınacı'nın hem yaşamının hem de meslek hayatının en güçlü ilkesidir.

УНИВЕРСАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ БЕДНОСТИ И ЛИТЕРАТУРНЫЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ

ЖАКСЫЛЫК ХУСАИНОВ

Кандидат экономических наук, докторант по политологии Международного университета Кыргызстана. Сфера научных интересов: политическая наука, историческая память, математическое моделирование, цивилизационная взаимосвязанность, власть и социально-политическая устойчивость в Центральной Азии

Аннотация: В статье исследуется литературный и социальный феномен «безнадёжности» – универсального места, где жители разных континентов, культур и языков собираются для общения. На материале произведений Иво Андрича, Марио Варгаса Льюиса, Камилло Хосе Селы, а также через описание реальных улиц мировых столиц демонстрируется, что несчастье, рождённое бедностью и структурной несправедливостью, обладает универсальной грамматикой, не требующей перевода.

Ключевые слова: структурные проблемы, литература «снизу», социальная несправедливость, рабочий класс, экзистенциальная солидарность.

Введение: Переосмысление Толстого
«Все счастливые семьи похожи друг

на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему».

Лев Толстой сформулировал этот афоризм для мира усадеб и салонов, где несчастье действительно было психологически уникальным, сотканным из личных драм и нравственных метаний образованного класса. Но существует иной мир – мир тех, чьё несчастье рождается не из сложности выбора, а из его отсутствия. И в этом мире формула Толстого инвертируется: **счастье разнообразно, как ландшафт, а несчастье едино, как гравитация.**

Эта статья – попытка картографировать географию этой универсальной боли. Не через сухую статистику, а через атмосферу конкретных мест встреч людей в столицах мира, где после рабочего дня собираются те, кого история редко называет поимённо. Мы отправимся в путешествие, где каждая

остановка – это не туристический маршрут, а место, где время замедляется, а разговоры ведутся не о политике или искусстве, а о детях, о несправедливости, о завтрашнем дне, который не обещает ничего, кроме повторения вчерашнего.

Глава I. Балканы: Белград, Сербия

В одном из таких мест встреч в Белграде собираются грузчики из речного порта, строители, таксисты. Они не говорят о политике – о ней слишком много говорят те, кто живёт в виллах. Они говорят о том, что пенсия небольшая, что сын уехал в Германию и редко звонит, что спина болит после смены. Здесь серб, босниец, цыган, валах – все равны перед лицом усталости.

Иво Андрич знал эти места. В романе «Мосте на Дрине» он описал не просто сцены в корчмах – он показал, как **кафе становится единственным пространством свободы** для тех, у кого нет ничего.

Сараево, Босния

Недалеко от Старого моста, в тени минаретов, есть маленькие кафе, где много посетителей. Здесь время течёт иначе. Старые рабочие, пережившие войну, сидят часами за чаем. Они не вспоминают войну – они говорят о том, как трудно найти работу после пятидесяти, как дорого отопление, как внуки уезжают. Разговор прерывистый, на смеси боснийского, сербского, турецкого. Но интонация одна: тихая покорность, в которой нет надежды, но есть достоинство.

Глава II. Латинская Америка Лима, Перу

В центре Лимы, о которой пишет Марио Варгас Льюса, в старых кварталах, есть пункты общественного питания, куда стекаются рабочие из портовых складов, торговцы с рынков, водители старых такси. Разговоры похожи на те, что описал Льюса: об унижениях на работе, о полицейском произволе, о супругах, которые устали ждать, о детях, которые смотрят на отца с укором – почему мы так живём?

Атмосфера густая от дыма и безнадежности. Здесь не

жалуются, **аконстатируют**. Несправедливость не воспринимается как аномалия – она норма, фон существования. Индеец, метис, потомок испанцев, потерявший всё – все равны перед лицом бедности.

Буэнос-Айрес, Аргентина

Район Ла-Бока – это порт, где заканчиваются мечты иммигрантов. Здесь собираются докеры, рабочие мясоперерабатывающих заводов, таксисты. Разговоры заходят о том, как инфляция съедает зарплату, как дочь работает в двух местах, как правительство обещает и не делает.

Здесь чувствуется призрак Перона, но не как надежды, а как напоминания о том, что обещания легко давать и трудно исполнять. Аргентинское несчастье особенное: это несчастье страны, которая могла бы быть богатой, но стала бедной. И рабочие это чувствуют острее всех.

Мехико, Мексика

В центре Мехико, недалеко от площади Сокало, есть место, куда стекаются строительные рабочие, уборщики, продавцы уличной еды. Разговоры на смеси испанского и науатля, о том, как сложно перейти границу с соседней США, как американский доллар стал богом, которому все молятся, но который не отвечает.

Здесь несчастье имеет особое измерение: это несчастье быть на периферии империи, чувствовать, как твоя страна истощается ради богатства соседней страны. Рабочие говорят не о реформах – о выживании.

Глава III. Европа Мадрид, Испания

Камилло Хосе Села описал подобные места в рассказе «Улье». Мадрид 1940-х, после гражданской войны, но атмосфера не исчезла – она трансформировалась. В старых кафе района Ла-Латина или Малазана собираются безработные, пенсионеры, рабочие временных подрядов. Ведут разговоры о том, как молодые уезжают в Германию, как пенсия не хватает на лекарства, что политика это игра для богатых.

Испанское несчастье несёт отпечаток

франкизма: это несчастье людей, которые научились молчать, но чьи глаза говорят всё. Села показал это мастерски: в его рассказе «Улье» нет главных героев – есть хор голосов, сливающихся в один стон.

Париж, Франция

Париж – город света, но у него есть тень. В рабочих кварталах Бельвиль, Менильмонтан, в старых бистро, где стены помнят ещё времена коммунаров, собираются иммигранты из Северной Африки, рабочие с заводов, курьеры. Здесь идут разговоры на смеси французского, арабского, африканских диалектов. Говорят о дискриминации, о том, как трудно получить постоянный контракт, о детях, которые растут и не видят будущего.

Французское несчастье парадоксально: это несчастье в стране, которая провозглашает *liberté, égalité, fraternité*, но где эти слова всё чаще расходятся с реальностью.

Лондон, Великобритания

Ист-Энд – это район доков, фабрик, иммигрантов. В старых пабах, где тёмное дерево, низкие потолки собираются рабочие, безработные, пенсионеры. Они ведут разговоры о том, как закрыли завод, как Брексит ничего не изменил, как аренда съедает половину зарплаты.

Британское несчастье – это несчастье постимперского синдрома: страна, которая правила миром, а теперь не может достойно обеспечить своих рабочих.

Глава IV. Восток: Кафе как философия

В Египетских предприятиях общественного питания разговоры текут медленно, как Нил. Рабочие, таксисты, мелкие клерки собираются после работы. Говорят о том, как цены растут, как трудно найти квартиру, как реформы ничего не изменили.

Египетское несчастье – это несчастье древней цивилизации, которая чувствует себя униженной настоящим.

Калькутта, Индия

В легендарном кафе, где когда-то бывали Тагор, Неру, интеллектуалы, сейчас здесь собираются рабочие, безработные, старики. Разговоры идут на бенгали. Говорят о том, как закрылись джутовые фабрики, как молодёжь уезжает в Дели или за границу, как кастовая система всё ещё жива, хотя её отрицают.

Индийское несчастье – это несчастье контрастов: страна, которая запускает космические корабли, но не может накормить всех.

Глава V. Постсоветское пространство Тбилиси, Грузия

Грузия – страна гостеприимства. Но есть и другая сторона. Рабочие, таксисты, безработные говорят о том, как трудно найти работу, как молодёжь уезжает в Европу.

Алматы, Казахстан

В чайханах, где подают зелёный чай и баурсаки, собираются рабочие, таксисты, мелкие торговцы. Разговоры на казахском и русском о том, как цены растут, как сложно купить квартиру, как дети уезжают учиться за границу и не возвращаются.

Это проблема перехода: от кочевой культуры к городской, от советского прошлого к создаваемому будущему.

Глава VI. Африка

В Шибинах (кафе) разговоры на смеси африкаанс, зулу, коса. Говорят о безработице, о наследии апартеида, о том, как свобода пришла, но богатство – нет.

Южноафриканское несчастье – это несчастье страны, которая юридически свободна, но экономически разделена.

Лагос, Нигерия

Лагос – город контрастов. В бедных кварталах собираются рабочие, безработные, мелкие торговцы. Разговоры о коррупции, о том, как нефтяные доходы не доходят до народа, о том, как дети мечтают уехать в Европу любой ценой.

Нигерийское несчастье – это несчастье

страны, которая могла бы быть богатой, но стала ареной борьбы элит.

Философское обобщение: Почему несчастье едино

Что объединяет все эти места? Не архитектура, не напитки, не язык. Их объединяет **структурная позиция** тех, кто в них собирается.

1. Время

В этих местах время течёт иначе. Оно не линейно, не прогрессивно. Оно циклично: работа – усталость – отдых – разговор – сон – работа. Здесь не строят планов на пять лет вперёд – здесь выживают до следующей зарплаты.

2. Речь

Разговоры в этих местах – не диалоги в привычном смысле. Это **монологи, обращённые в пустоту**, или хор голосов, где каждый говорит своё, но все говорят об одном. Здесь не спорят о политике – её делают другие. Здесь констатируют: жизнь трудна, справедливости нет, дети заслуживают лучшего.

3. Пространство

Эти места всегда на периферии: не в центре власти, не в кварталах богатых. Они прижаты к земле, как те, кто в них собирается. Но именно здесь рождается **подлинная солидарность** – не идеологическая, не политическая, а экзистенциальная: мы страдаем вместе, значит, мы не одни.

Заключение: Несчастье как универсальный язык

Толстой был прав для своего мира. Но мир тех, кто работает руками, живёт в трущобах, считает копейки до зарплаты, – это иной мир. Здесь несчастье не индивидуально – оно **системно**. И потому оно одинаково.

Когда сербский рабочий в Белграде говорит о том, что сын уехал в Германию, он говорит то же самое, что перуанский рабочий в Лиме, когда говорит о том, что дочь уехала в Испанию. Когда турецкий таксист в Стамбуле жалуется на падение лиры, он говорит то

же самое, что аргентинский докер в Буэнос-Айресе, когда говорит о падении песо. Когда грузинский пенсионер в Тбилиси говорит о том, что внуки уехали в Европу, он говорит то же самое, что ирландский рабочий в Дублине.

Несчастье не требует перевода. Оно интернационально. И именно это роднит всех тех, кто сидит в этих кафе, тавернах: они не делят мир на нации или расы. Они делят его на тех, кто говорит на их языке боли, и тех, кто нет.

Литература – Андрич, Льюис, Села, и многие другие – зафиксировала это. Но реальность подтверждает: пока существует структурная несправедливость, эти места будут наполняться людьми, которые говорят об одном и том же. И их речь будет звучать одинаково, несмотря на разные языки.

В этом – и трагедия, и надежда. Трагедия в том, что несправедливость универсальна. Надежда в том, что осознание этого родства может стать основой для подлинной солидарности – не на словах, а на деле.

Но пока – они говорят. И ждут завтра, которое, возможно, будет таким же, как вчера.

Список литературы:

1. Андрич И. Мост на Дрине. – М.: Художественная литература, 1962.
2. Варгас Льюис М. Разговор в Соборе. – М.: АСТ, 2019.
3. Села К.Х. Улей. – М.: Прогресс, 1980.
4. Толстой Л.Н. Анна Каренина. – Полн. собр. соч. в 90 т. Т. 5. – М.: Наука, 1974.
5. Galtung J. Violence, Peace, and Peace Research // Journal of Peace Research. 1969. Vol. 6. No. 3.
6. Butler J. Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence. – London: Verso, 2004.

«ИНСТИТУТЫ ПАМЯТИ» КАК МЕХАНИЗМЫ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

ЖАКСЫЛЫК ХУСАИНОВ

Кандидат экономических наук, докторант по политологии Международного университета Кыргызстана. Сфера научных интересов: политическая наука, историческая память, математическое моделирование, цивилизационная взаимосвязанность, власть и социально-политическая устойчивость в Центральной Азии

Аннотация: В статье рассматривается феномен межкультурной повторяемости мотивов «возвращения к дому/детству» в литературных и устных традициях. На материале поэтических текстов и концептуализации «возвращения» доказываем, что данные нарративы представляют собой не формы сентиментальной ностальгии, а функциональные институты культурной памяти, выполняющие роль распределённых систем стабилизации в условиях культурной травмы и социальной дезинтеграции. Интегрируя теорию коллективной памяти, исследования ностальгии и концепцию Ибн Халдуна, в данной статье показано,

как институты памяти функционируют как модульные аттракторы устойчивости, предотвращающие каскадный распад социальной ткани в периоды экстремальных шоков.

Ключевые слова: культурная память, коллективная ностальгия, культурная травма, устойчивость государства, нарративы возвращения, институциональная память, сложные социальные системы.

1. Введение: проблема и исследовательский вопрос

В мировой литературе и устной традиции фиксируется устойчивый межкультурный паттерн: в периоды

социальных разломов, миграций, войн или экзистенциальных кризисов актуализируются нарративы «возвращения к дому», «детству» или «истокам». Например, ливанская поэзия просит «перечертить утраченную эру», суфийская традиция напоминает «ты не потерян», казахская поэзия зовёт «в аул». На первый взгляд эти тексты принадлежат разным историческим контекстам, конфессиональным системам и лингвистическим мирам. Однако их структурное и интонационное сходство ставит исследовательский вопрос: является ли данный паттерн лишь универсальной психологической реакцией на утрату, или он выполняет конкретную социокультурную функцию, обеспечивающую устойчивость сообществ и, опосредованно, государств?

В данной работе выдвигается тезис: нарративы возвращения представляют собой институционализированные формы культурной памяти, которые в условиях культурной травмы и структурной неопределённости действуют как распределённые механизмы стабилизации. Они не воспроизводят прошлое буквально, а реконструируют онтологическую опору, необходимую для восстановления социальной сплочённости предотвращения каскадного распада идентичности.

2. Теоретическая рамка: культурная память и ностальгия

2.1. Культурная память как социальный конструкт

Согласно М. Хальбваксу, память не является индивидуальным феноменом, а конструируется в рамках социальных рамок (*cadres sociaux*) [1]. Я. и А. Ассманн развивают это положение, разделяя коммуникативную память (3–4 поколения, устная, повседневная) и культурную память (институционализированная, фиксируемая в текстах, ритуалах, символах), которая обеспечивает долгосрочную идентичность группы [2]. Именно культурная память становится «архитектурой возвращения» в периоды кризисов.

2.2. Культурная травма и потребность в реконструкции

Дж. Александер определяет культурную травму как коллективное переживание события, которое оставляет неизгладимые следы в групповом сознании и требует пересмотра базовых нарративов идентичности [3]. В условиях травмы пространственно-временная непрерывность нарушается. Возникает потребность в «точках сборки» - символических якорях, позволяющих восстановить связность коллективного «Я». Поэзия, генеалогия, духовные практики выступают такими якорями.

2.3. Ностальгия как ресурс устойчивости

В современной психологии и социологии ностальгия перестала трактоваться как регрессивное бегство от реальности. Исследования К. Седикидеса, Т. Вильдшута и С. Бойм показывают, что рефлексивная ностальгия выполняет адаптивные функции: поддерживает непрерывность идентичности, повышает психологическую устойчивость, стимулирует просоциальное поведение и ориентацию на будущее [4][5]. Ностальгия становится не «возвращением назад», а ресурсом для движения вперёд.

3. Сравнительный анализ нарративов «возвращения»

3.1. Память как исцеление пространственно-временного разрыва

В ливанском поэтическом дискурсе дом детства выступает не географической точкой, а состоянием онтологической целостности. В условиях многолетних конфликтов, миграций и фрагментации городского пространства утрачиваются не только здания, но и маршруты, звуки, социальные ритмы. Просьба «перечертить эру» - это запрос на реконструкцию нарушенной непрерывности. Поэзия здесь выполняет функцию коммуникативной памяти, фиксирующей утрату и предлагающей символическое восстановление связности [6].

3.2. Казахская традиция: ауыл как

ячейка институциональной памяти

В стихах А. Кадырбаевой («Барып қайт ауылға, балам») ауыл функционирует не как музейный артефакт, а как живой узел родоплеменной памяти. В степной культуре ауыл - это пространство, где кодируются маршруты кочёвок, права на ресурсы, обязательства взаимопомощи, устная история рода. Возвращение в ауыл - это акт восстановления на микроуровне. Материнский призыв становится голосом институциональной памяти, напоминающей об исходной точке идентичности до всех социальных наслоений. Это не отказ от современности, а калибровка: возвращение к масштабу, в котором человек вновь обретает цельность [8].

3.3. Конвергенция нарративов

Несмотря на различия в культурных кодах, все три традиции демонстрируют единую структуру:

- **Диагноз:** утрата связности, чувство «потерянности», разрыв временной непрерывности
- **Инструмент:** поэзия/духовная практика/устный призыв как носитель культурной памяти
- **Механизм:** реконструкция онтологической опоры через возвращение к исходным координатам (детство, дом, род, духовный центр)
- **Функция:** восстановление идентичности, снижение тревоги, подготовка к дальнейшему действию

4. Институты памяти как инфраструктура устойчивости государства

4.1. От индивидуальной памяти к социальной стабилизации

Институционализированные формы памяти (шежере, устная поэзия, духовные практики, семейные архивы, локальные музеи) функционируют как распределённые системы устойчивости. В терминах теории сложных систем они обладают свойствами модульности и компартиментализации: при неустойчивости центральных институтов

(государство, экономика, инфраструктура) локальные ячейки сохраняют автономность, благодаря общим кодам памяти, а затем восстанавливают сетевые связи.

4.2. Связь с моделью Ибн Халдуна

Ибн Халдун выделял социальную сплочённость как ключевой фактор устойчивости политических образований [9]. Однако социальную сплочённость не возникает из указов или административных реформ. Она питается общими нарративами, ритуалами, памятью о совместном преодолении кризисов. Институты памяти выступают «арматурой» социальной сплочённости: они фиксируют опыт выживания, транслируют модели взаимопомощи, предотвращают эрозию доверия в периоды шоков. Таким образом, культурная память - не надстройка, а базовый механизм воспроизводства социальной ткани.

4.3. Нелинейная динамика и культурные аттракторы

С точки зрения нелинейной динамики (Пуанкаре, Богданов, Пригожин), общество в кризисе приближается к точке бифуркации, где возможны как распад, так как переход в новое устойчивое состояние. Институты памяти действуют как стабилизирующие аттракторы: они удерживают систему в допустимом коридоре колебаний, не давая ей скатиться в хаос. Ностальгические нарративы и призывы к «возвращению» снижают энтропию взаимодействий, синхронизируют поведенческие стратегии и создают условия для самоорганизации [10].

4.4. Практические импликации для современных государств

Признание культурной памяти как инфраструктуры устойчивости меняет подходы к политике:

- Сохранение устных традиций, генеалогических практик, локальных архивов — не «фольклорная работа», а стратегия resilience-building.
- Образовательные и медиа-программы, актуализирующие нарративы

возвращения и преемственности, снижают риски социальной фрагментации.

- В условиях цифровой трансформации важно обеспечивать не только технологическую, но и смысловую непрерывность: язык, память, этика взаимности как основа устойчивого государства.

5. Заключение

Сравнительный анализ разных нарративов возвращения демонстрирует, что тоска по дому и детству - не психологическая слабость, а функциональный механизм культурной памяти, активируемый в условиях неопределённости. Эти тексты фиксируют универсальную истину: дом — не координата на карте, а состояние онтологической целостности; возвращение - не бегство, а акт реконструкции связности.

В рамках модели устойчивости государства институты памяти (шежере, поэзия, духовные практики, локальные архивы) выступают распределёнными системами стабилизации, предотвращающими каскадный распад идентичности и поддерживающими социальную сплочённость в периоды экстремальных шоков. Интеграция теории культурной памяти, исследований ностальгии и нелинейной динамики позволяет переосмыслить «возвращение к корням» не как архаику, а как адаптивную технологию социального выживания.

Дальнейшие исследования могут быть направлены на количественное моделирование влияния институтов памяти на уровень социальной сплочённости, а также на сравнительный анализ механизмов культурной устойчивости в постконфликтных и постмиграционных обществах.

Список литературы

1. Halbwachs, M. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
2. Assmann, J. Cultural Memory and Early

Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

3. Alexander, J.C. Trauma: A Social Theory. Cambridge: Polity Press, 2012.

4. Sedikides, C., Wildschut, T. Nostalgia: A Psychological Resource for Identity Continuity. In: Handbook of Identity Theory and Research. Springer, 2011. P. 113–132.

5. Boym, S. The Future of Nostalgia. New York: Basic Books, 2001.

6. Khalaf, S. Cultural Origins of Recovery: Social Trauma and Postwar Lebanon. New York: Columbia University Press, 2002.

7. Chittick, W.C. The Sufi Path of Knowledge. Albany: SUNY Press, 1989.

8. Байпаков К.М., Кляшторный С.Г. Средневековая культура Казахстана. Алматы: Дайк-Пресс, 2018.

9. Ибн Халдун. Прологомены. Пер. с араб. М.: Восточная литература, 1983.

10. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. М.: Прогресс, 1986.

FROM CHILDHOOD TOWARD THE FUTURE

Белгілі жазушы, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының және ТҮРКСОЙ халықаралық сыйлығының лауреаты Сәуле Досжанның «Бала шақтан – болашаққа» атты еңбегі халықаралық оқырманға ұсыну мақсатында ағылшын тіліне тәржімалану үстінде. Оқырман назарына кітаптың алғысөзі және шығармадан үзінді ұсынылып отыр.

PREFACE

Dear Reader,

This book is dedicated to the childhood

and personal development of Kassym-Jomart Kemelevich Tokayev, an outstanding representative of his generation who devoted his life to serving his homeland and its people, and the aspirations and well-being of his country.

The book portrays the exemplary upbringing Kassym-Jomart Kemelevich received, the human values instilled in him from an early age, his diligence, and his boundless love for his people. I hope that the example of a citizen who devoted his life to safeguarding the present and future of his country will inspire reflection not only among young readers, but also among parents

engaged in raising children, as well as among all who read this book.

The life of Kassym-Jomart Kemelevich Tokayev, who forged his own path and emerged as a leader during the modern era of Independent Kazakhstan's development, serves as a worthy example for the younger generation. The primary purpose of this book is to introduce young readers to the personal qualities of the President – his dedication to learning, hard work, and commitment to the well-being of the people on Kazakhstan's path toward prosperity. It is my sincere hope that not only the children of Kazakhstan, but all readers of this work, will draw valuable lessons from its pages and be inspired to pursue great dreams.

With best wishes,
Saule Doszhan

Excerpt from the Work

THE DEAD CAME BACK TO LIFE, THE EXTINGUISHED FLAME BURNED ONCE MORE

...There are no accidental encounters. God does not bring people together without a reason. He brings into our lives those who help us, care for us, transform us, and fill our lives with love—in other words, exactly the people we are meant to have.

For Kemel, that person was Turar.

"People say there is a bird called Kudret that has only one wing," a journalist who shared an office with his colleagues once remarked. "All its life it searches for its other half. When it finally finds its destined mate, the two bodies unite, the two wings become one, and, filled with happiness, it soars into the sky."

"When will I find my other half?" Kemel-Kudret often wondered. And then fate brought them together. He found his companion and, finally whole, spread his wings and flew toward happiness.

Kemel brought the attractive twenty-year-old student into the small one-room communal apartment allotted to him through

his work. Turar had been born in the village of Koktal in the Almaty region. Her father had served as chairman of a local collective farm and later worked in the district executive committee before passing away prematurely at the age of fifty-five. Until the age of twelve, Turar was raised by her father's relatives before returning to her family home as a teenager. Her mother – a strong and educated woman – lived a long life alongside her children and passed away at the age of ninety-three.

After graduating from a Russian-language school in the district center, Turar moved to Almaty and enrolled in the Kazakh State Medical Institute. Fate decreed that while in her second year she would marry a journalist. Leaving her studies unfinished, she devoted herself to helping her husband become a writer and ensuring that their children received a proper upbringing. At twenty-two, she gave birth to their first child.

On the bright morning of May 17, 1953, immense joy came to the Tokayev family: a healthy baby boy was born. Overwhelmed with happiness at the arrival of the heir to his legacy, Kemel pressed the newborn to his chest and said:

"My dear Turar! Today what was dead within me has come back to life, and flame extinguished has been burned once more. I was the sole survivor of my family line and grew up a complete orphan. I endured many hardships and dark days. But Allah brought me to you, and now He has safely placed a son in my arms. We are now like the three legs of a hearth! Together we will keep the fire of life burning and bring light to our family line! This future citizen will serve not only the Tokayev family but also his entire nation!"

He breathed in the scent of the infant's swaddling clothes, handed the baby back to his wife, and gently kissed her forehead.

Looking at her husband with shining eyes, she asked: "What shall we name our son, Kemel?"

After a brief pause, Kemel replied:

"It is not customary among Kazakhs to choose a child's name in advance.

But deep in my heart I have always cherished one secret wish. I knew my firstborn

would be a son, and if a boy were born, I decided I would name him Kassym. The name carries a profound history. I will tell you about it later.”

Smiling, Turar said:

“If you don’t mind, I would like to add the name ‘Jomart’ (‘generous,’ ‘noble’). Let Kassym grow into a man of generosity and noble spirit.”

“Then our son shall be named Kassym-Jomart!” the proud father declared.

That day, Kemel revealed to Turar the history of his family and the tragic fate of his parents – a story he had never before told anyone...

About the Author

Saule Magazbekkyzy Doszhan is a Kazakh writer, and Honored Worker of Kazakhstan. She is a laureate of the international literary prize “Alash” and other national literary competitions, a member of the Union of Writers of Kazakhstan, the Union of Journalists of Kazakhstan, and the International Women’s Writing Guild (IWWG). She is the author of the short story *The Tragedy of a Bastard*, which was nominated for the 2019 Booker Prize. She has been awarded the Order of Parasat.

Saule Doszhan has made a significant contribution to the development of Kazakh prose. Her writing explores social, historical, and spiritual themes in depth. Her works have been published in Kazakh, Russian, English, Arabic, Spanish, French, German, Japanese, and Kyrgyz.

About the Translator

Milana Dmitriyevna Demidova is a research fellow at the State Museum “International Centre for the Rapprochement of Cultures under the auspices of UNESCO”, Research Institute of Culture of Kazakhstan. She is a professional translator working with English and Russian languages.

МҰРАТ ӘУЕЗОВТІҢ РУХАНИ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫНА АРНАЛҒАН ДӨҢГЕЛЕК ҮСТЕЛ ӨТТІ

2026 жылғы 15 маусым күні Алматы қаласындағы Мұхтар Әуезов атындағы кітапханада көрнекті қоғам қайраткері, мәдениеттанушы, дипломат, публицист Мұрат Мұхтарұлы Әуезовтің рухани және ғылыми мұрасына арналған дөңгелек үстел өткізілді.

Іс-шараның мақсаты – Мұрат Әуезовтің қоғамдық қызметін, ұлттық мәдениет пен руханиятты дамыту жолындағы еңбегін насихаттау және оның бай мұрасын кейінгі ұрпаққа жеткізу болды.

Кездесудің модераторлары ретінде Мұхтар Әуезовтің немересі, шығыстанушы-ғалым Зифа-Алуа Мұратқызы Әуезова мен «М.О. Әуезов үйі» ғылыми-мәдени орталығының директоры Диар Асқарұлы Қонаев сөз сөйлеп, тұлғаның қазақ руханиятындағы ерекше орнына тоқталды. Іс-шараны «Алматы қаласы Орталықтандырылған кітапхана жүйесі» КММ директоры Мейрам Еркенұлы Бектембаев ашып, Мұрат Мұхтарұлының мәдениет пен ғылым саласына қосқан елеулі үлесін атап өтті.

Дөңгелек үстелге Мұрат Әуезовтің қызы Зифа-Алуа Мұратқызы, қоғам қайраткері әрі тарихшы Марат Қатайұлы Сембі, жазушы және кинодраматург Смағұл Әбәтұлы Елубай, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, жазушы-публицист Нұрдәулет Ақыш, ақын, сценарист, кинорежиссер, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Бақытжан Мұсаханұлы Қанапиянов және басқа да ғалымдар мен мәдениет қайраткерлері қатысты.

Өз баяндамасында Зифа-Алуа Мұратқызы әкесінің Қырғызстанның көркем табиғатына деген ерекше сүйіспеншілігі туралы айтып, оның бұл өңірге жасаған сапарларынан қызықты естеліктермен бөлісті. Сонымен қатар қатысушылар Мұрат Әуезовтің қоғамдық қызметі, ұлттық мәдениетті дамытудағы рөлі және рухани мұрасы туралы мазмұнды пікірлер айтып, естеліктерімен бөлісті.

Ашық пікір алмасу форматында өткен жиында қатысушылар тұлғаның ғылыми және рухани мұрасын зерттеу мен насихаттаудың маңыздылығын ерекше атап өтті. Іс-шара соңында қонақтарға алғыс білдіріліп, естелік суретке түсу рәсімі ұйымдастырылды.

Ақпарат Мұхтар Әуезов атындағы кітапхананың Facebook әлеуметтік желісіндегі ресми парақшасынан алынды

40 ЖЫЛДЫҚ ТАРИХЫ БАР ЫСТЫҚКӨЛ ФОРУМЫ ШОЛПАН-АТАДА ЖАЛҒАСТЫ

Әлемге әйгілі қырғыз жазушысы Шыңғыс Айтматов негізін қалаған Ыстықкөл форумы Қырғызстанның Шолпан-Ата қаласындағы «Рух Ордо» мәдени орталығында басталды. Жаһандық мәселелер талқыға түскен бұл алқалы жиынға мемлекет басшылары, «Нобель» сыйлығының лауреаттары, ғалымдар, жазушылар мен дипломаттар қатысты.

«Әлем өркениетінің бетбұрыс кезеңінде: болашаққа бірге» ұранымен ұйымдастырылған форумның ашылу рәсіміне Қырғызстан Президенті Садыр Жапаров пен Албания Президенті Байрам Бегай жұбайларымен бірге қатысты. Форум алдында Садыр Жапаров пен Байрам Бегай қобыз (қомуз) пішінінде жасалған айлақта серуендеп, қырғыздың ұлттық күйлерін тыңдады. Кейін Албания Президенті Байрам Бегайға дәстүрлі қырғыз қомузы сыйға тартылды.

Президент Садыр Жапаров өз сөзінде Айтматов бастаған бұл зиялылар дәстүрінің 40 жылдығын атап өтіп жатқандарын, форумның Солтүстік пен Оңтүстік, Шығыс пен Батыс арасында жаңа өркениеттік диалог орнатуға зор мүмкіндік беретінін атап өтті.

Көшбасшылардың жолдауы және мәртебелі қатысушылар құрамы

Азия мен Еуропаның мәдениет және ғылым әлеміндегі танымал тұлғаларының басын қосқан форумға Албания Президенті Байрам Бегай, Халықаралық ТҮРКСОЙ түркі мәдениеті ұйымының Бас хатшысы Сұлтан Раев, «Нобель» сыйлығының лауреаты, жазушы Мо Янь, Қытай әдебиетінің классигі, жазушы Ван Мэн, әлемге әйгілі тарихшы әрі сарапшы Питер Франкопан, кинорежиссер Али Хамраев және белгілі қылқалам шебері әрі өнер менеджері Василий Церетели қатысуда.

Бұған қоса, Түркия Республикасының Президенті Режеп Тайып Ердоған, Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев және Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путин форум қатысушыларына өздерінің құттықтау хаттарын жолдады.

Сұлтан Раев: «Рухани жаңғыру толқындары Ыстықкөлден басталды»

Салтанатты шараға қатысқан ТҮРКСОЙ Бас хатшысы Сұлтан Раев форумның тарихи және жалпыадамзаттық құндылығына тоқталды.

Сұлтан Раев: «Бұл форумның басты мәні неде еді? Тұңғыш рет Шығыс пен Батыс зиялылары бір арнада бас қосып, жаһандық мәселелердің шешімін іздеп қана қойған жоқ; ең алдымен бұл форум әлемнің саяси айналымын өзгертуге, дүниедегі қалыптасып қалған стереотиптерді (теріс түсініктерді) жоюға, жаңа идеялар мен жаңа көзқарастардың пайда болуына, ең бастысы – Шығыс пен Батыс диалогын орнатуға және әлем картасының жаңа сәулетін жасауға жол ашты. Міне, осы идеялар мен рухани жаңғырудың толқыны Ыстықкөл форумынан басталғанын бүгін әлем жұртшылығы мойындауы тиіс», – деді.

Адамзат болашағына бағыт беретін ауқымды тақырыптар талқылануда

Түрлі елдер мен халықаралық ұйымдардан келген делегаттар қатысқан форумда адамзат алдында тұрған жаһандық түйткілдер сөз болды. Әлемдегі геосаяси шиеленістердің артуы, климаттың өзгеруі мен экологиялық дағдарыстар, жасанды

интеллектің бақылаусыз дамуы мен технологиялық ілгерілеудің этикалық қырлары, сондай-ақ мәдениет пен әдебиеттің әлемдік саясаттағы орны сияқты маңызды тақырыптар талқылануда.

Форум қатысушысы, Нобель сыйлығының лауреаты, қытайлық жазушы Мо Янь адам мен табиғат арасындағы үйлесімділік бүгінгі күннің ең өзекті мәселелерінің бірі екеніне назар аударды.

Үш күнге созылатын Ыстықкөл форумы аясында панельдік отырыстар, тақырыптық пікірталастар мен мәдени іс-шаралар ұйымдастырылады. Шаралардың қорытындысы бойынша өркениеттер трансформациясы дәуіріндегі бейбітшілік, гуманизм және жауапкершілік мәдениеті туралы негізгі құжат – «Ыстықкөл декларациясы» қабылданады деп жоспарлануда.

Мұрат Әуезов бюсті ашылды

Ыстықкөл форумы аясында Шолпан-Атадағы Мұхтар Әуезовтің музей-үйінің алдында ұлы жазушының ұлы, белгілі қоғам қайраткері Мұрат Әуезов бюстінің ашу салтанаты өтті. Бұл шара ТҮРКСОЙ Бас хатшысы Сұлтан Раевтың модераторлығымен ұйымдастырылды.

Қырғызстанның Мемлекеттік хатшысы Арслан Қойчиев, Қазақстан Парламенті Сенатының депутаты, академик Дархан Қыдырәлі, белгілі шығыстанушы Зифа-Алуа Әуезова, Қазақстан Жазушылар одағы Басқармасының төрағасы Мереке Құлкенов және Татарстан Жазушылар одағы Басқармасының төрағасы Ркаил Зайдуллин сияқты маңызды тұлғалар қатысқан жиында бюст авторы қырғыз мүсіншісі Тамила Маматова екені атап өтілді.

Сонымен қатар, Ыстықкөл форумымен қатар көл жағасында Шанхай Ынтымақтастық ұйымына (ШЫҰ) мүше мемлекеттердің Медиа форумы да өтіп жатыр. ШЫҰ елдерінің ресми делегациялары мен 60-тан астам медиа өкілдері қатысқан бұл шарада ақпараттық және коммуникациялық салалардағы серіктестікті дамыту көзделуде.

АЛТАЙ МЕН ҚОБДАНЫҢ АЛТЫН КӨПІРІ: ЖЫЛҚЫШЫ АҚТАЙҰЛЫ

ЕРБОЛ БЕЙІЛХАН

ақын, жазушы,
ҚР Жазушылар одағының мүшесі,
Мәдениет саласының үздігі

Жылқышы Ақтайұлы – ел бастаған көсем, сөз бастаған шешен, топ жарған палуан, қазақ руханиятына мол мұра қалдырған сыбызғышы және Алтай мен Қобда бетін жалғаған мемлекетшіл қайраткер, қазақ тарихындағы бірегей тұлға. Биыл өз заманының заңғар тұлғасы болған бабамыздың туғанына 200 жыл толуы – тек Керей шеруші руының емес, тұтас ұлттық тарихымызды түгендеу тұрғысынан маңызды оқиға болып отыр.

XIX ғасыр – қазақ даласы үшін өзгерістер мен сындарлы кезең болды. Осы күрделі заманда, шамамен 1820-1826 жылдар аралығында, Алтай тауының сүйегінде, Шыңжан өлкесінің Буыршын аймағында дүниеге келген Жылқышы Ақтайұлы өз тұсындағы ең көрнекті тұлғалардың біріне

айналды. Оның есіміндегі «Жылқышы» атауы – түпнұсқа мағынада «жылқы бағушы» дегенді білдірсе де, тағдыр оны көшпелі өмірдің қарапайым қызметкері емес, тарихында ірі із қалдырған ел басқарушысы, өнер иесі, батыры етіп қалыптастырды. Оның 200 жыл бұрын туғанына орай, бүгінде біз бұл тұлғаны ұлттық мақтаныш тұғырына көтеріп отырмыз.

Біздің жазып отырған мақаламыз Жылқышы бидің тарихи рөлі мен көпқырлы болмысын ашатын, ғылыми дәйектер мен публицистикалық толғауға құралады.

XIX ғасырдың орта шеніндегі қазақ даласының шығыс беткейі – геосаяси жағдайдың аса күрделі кезеңді бастан кешкен еді. Осы тұста тарих сахнасына шыққан Жылқышы Ақтайұлы (1826–

1889) – стратегиялық ойлау қабілеті мен дипломатиялық шеберлігінің арқасында халықтың тағдырын шешкен тұлға бола білді десек әсте артық айтпаймыз. Осы тұстағы бабамыздың тарихи миссия: жаңа жерұйыққа өз қазағын қоныстандыру және Елдік еркіндіктен тұрады. Сол себепті де біз қалам ұшына іліктіріп сөз етіп отырған Жылқышы Ақтайұлының ең басты тарихи еңбегі – Алтай қазақтарының бір бөлігін Қобда бетіне (қазіргі Моңғолия аумағы) алғашқы болып бір топ тұлғалармен бірге қоныстандыруы болып табылады. Исі Алаш үшін бұл жай ғана көші-қон емес, еркін жайылым іздеген халықтың этно-территориялық тұтастығын сақтау жолындағы батыл қадам болатын.

Ғылыми тұрғыдан алғанда, Жылқышы Ақтайұлы – Орталық Азиядағы қазақ диаспорасының қалыптасу тарихындағы негізгі субъектілердің бірі ретінде тұлғаның тарихи бағасы беріліп жатыр. Оның өмір жолы – көшпелілер өркениетінің соңғы кезеңіндегі мемлекетшілдік инстинктінің көрінісі деген тұжырым да қалыптасып үлгерді. Жылқышы би тек өз руының мүддесін ғана емес, бүкіл Керей, Найман, Уақтың тіпті Алтай өңіріндегі түркі тектес халықтардың тыныштығын ойлаған жан екендігі ұлтына және тыс жергелерге жетілікті деңгейде белгілі болды. Ол орнатқан «Төре мен Би» басқару жүйесі аймақта ұзақ уақыт тұрақтылықты қамтамасыз етті.

Сондықтан, Жылқышы Ақтайұлының 200 жылдық мерейтойы – өткенді ұлықтау ғана емес, ұлттық бірегейлікті нығайтудың мүмкіндігі болып табылады. Оның тұлғасы арқылы біз қазақ халқының сыртқы қысымдарға қарамастан, өзінің өмір сүру кеңістігін қалай кеңейткенін және мәдени кодын қалай сақтағанын көре аламыз. Ол – Алтайдың ақиығы, Қобданың қорғаны болған ұлы есім ретінде ұлтының жадында мәңгіге қала білді, қала береді.

Жылқышы Ақтайұлының тұлғасы қазақ гуманитарлық ғылымында түрлі зерттеулерге нақты ғылыми негіз болып, үш түрлі қырынан (тарихи, өнер және ел басқару) ашылды. Әлі

де ашыла түсетін болады. Енді қолымызда бар іргелі еңбектерден нақты үзінділер мен деректік желілерді келтіре кететін болсақ. Бабамыздың тарихи-дипломатиялық қыры ашатын деректі Зардыхан Қинаятұлының «Моңғолиядағы қазақтар», «Жылаған жылдар шежіресі» атты еңбектерінен ұшыратамыз. Аталған ғалым: «Жылқышы Ақтайұлы тек ру басы ғана емес, ол – XIX ғасырдың екінші жартысындағы Алтай мен Қобда бетіндегі қазақтардың саяси статусын анықтаған тұлға. Оның Цинь империясының өкілдерімен жүргізген келіссөздерінің нәтижесінде, қазақтар бұл өңірде ресми түрде «түтін салығын» төлейтін, жер иелену құқығы бар субъектіге айналды. Жылқышының Үкірдай шені – бұл қазақ мемлекеттілігінің дәстүрлі институты мен империялық әкімшілік жүйенің сәтті симбиозы еді», - деп жазады. Бұл үзінді Жылқышы бидің мемлекетшілдік деңгейдегі саясаткер болғанын дәлелдейді.

Сонымен бірге Талап Сарбасұлы, «Алтай сыбызғы мектебі» атты ғылыми мақаласында Жылқышы Ақтайұлының музыкалық-философиялық қырын барынша ашып көрсетеді: «Жылқышы бидің "Жылқышының толғауы" күйі – сыбызғы өнеріндегі ең күрделі шығармалардың бірі. Бұл күй – елдің тағдыры, атамекеннің тұтастығы мен өткен дәуірдің сағынышы туралы дыбыстық монолог. Мұндағы "қос дыбыс" (көмей мен сыбызғы дыбысының үндесуі) – Жылқышының ішкі тебіренісі мен ел алдындағы жауапкершілігінің символы іспеттес. Күйдің құрылымындағы сабырлылық пен асқақтық Жылқышының билік парасатын көрсетеді». Бабамыздың өнер арқылы шығармашылық тұлғасы мен психологиялық және рухани болмысын ашып көрсете алуымен бұл зерделеу өте маңызды.

Билік сабақтастығы мен ұрпақтар рөлі туралы дереккөзді Ислам Қабышұлы, «Моңғолиядағы қазақ халқының тарихы» кітабынан кездестіреміз. «Жылқышыдан кейін тізгінді ұстаған, баласы Сүкірбайдың кезеңі – Қобда қазақтарының толық қоныстану дәуірі. Жылқышы негізін

салған саяси мектеп, Батыс Моңғолиядағы қазақтардың этностық тұтастығын сақтап қана қоймай, олардың мәдени және білім беру орталықтарының қалыптасуына мұрындық болды». Бұл үзінді Жылқышы би бастаған істің ұрпақтар арқылы қалай жалғасқанын және оның бүгінгі Баян-Өлгий аймағына қалай әсер еткенін кеңінен ашады.

Бұл жолдарды оқып отырған жұртшылыққа Жылқышы Ақтайұлы туралы әңгімелеу – рухани мұрамыздың бір түпқазығына үңілумен пара-пар.

Ол тек би ғана емес, нағыз «Қазақ өнерінің энциклопедиясы» еді. Қазақ даласының төрт түпкіріне өз атын мәңгі жазған бұл азаматтың тұлғасын тану арқылы біз ұлтымыздың өшпес ерлігі мен сырлы өнерінің сабақтастығын айқын аңғарамыз.

Жылқышы Ақтайұлының шығу тегі сөз ете кеткеніміз осы орайда орынды:

Жылқышы Ақтайұлы – Орта жүз құрамындағы Абақ Керейдің Шеруші тайпасының (ру басшысы, ақсақалы) болған жан. «Үкірдай» атағы рудың басын қосып, елдік мүддені қорғайтын, билік жүргізетін ең жоғарғы билік иесіне берілген. Бұл тектіліктің тамыры тереңде жатыр. Ұлы атасы Киікбай батыр (1693-1741 жж.) Сыр бойында жолбарысты найзалап өлтірген ерлігімен аты шыққан батыр тұлға. Қазір Ақмола облысының Атбасар жерінде «Киікбай Байғараұлының үлкен кесенесі, тарихи мұра, музейі» орналасқан. Атасы Көбеген де батыр, би болған. Сарыарқадан Буыршынға көшіп келгенде монғол төресінен жер сұрап, көк шұбар тасты көтеріп, ерлігімен елге қоныс әпергені ел аузында қалған. Біздің ертеректе жазылған «Көбеген көтерген көк тас» атты дастанымыз, қалың оқырманға таныс деп ойлаймыз. Әкесі Ақтай би – аюмен алысып жеңген палуан, «Төрт би, төре заңын» әзірлеуші, ал оның інісі Бозтай мен Ырысбай ағасымен бірге аюды алқымдап өлтірген атышулы батырлар еді. «Ақтай батыр» атты да тарихи дастанымыз ел есінде болар. Осындай батырлардың тізбегінен тараған Жылқышы бойына ата тегінің мызғымас күш-қуаты мен рухани

асыл мұрасын дарытты десек ақиқаттан алшақ кетпейміз.

Әкесі Ақтай өмірден өткенде, оның артында қалған 14 ұлының арасынан Жылқышы би болып сайланады. Осыдан кейін ол өзін мұқым қазаққа танытқан күресті мүлдем қойып, біржола ел билеу ісімен айналысып, Жылқышы би ретінде ел басқарудың парасатты жолын ұстанып өтті.

Жер ауыстыру және Қобда өңірінің негізін қалау

Жылқышы бидің ең басты тарихи миссиясы – халықты Алтайдан Қобда өңіріне көшіру болды. Қолымызда бар шежіре дерегі бойынша әкесі Ақтай би: «Алтай бетте жерден тапшылық көресіңдер, Қобда бетке барып қоныстаныңдар», – деп өсиеттейді. Сонымен, Жылқышы, бастаған тұлғалар бұл өсиетті орындап, XIX ғасырдың 50-60 жылдары Қобдаға ойысады. Осылайша бабамыз әке өсиетін мүлтіксіз орындау арқылы қазіргі Монғолия қазақтары диаспорасының негізін қалаушылардың бірі саналады.

Жылқышы би Асылбек Көбешұлымен бірге Қобда қазақтарына тағылған заңсыз салықтарға қарсы шығып, елінің мүддесін қорғады. Осы көші-қон барысында жасаған ерліктерінің бірі – жолда қаза тапқан серігі Дайрабайға арнаған «Арманда кеткен Дайрабай» күйі. (Баян-Өлгейдің Үш-Ойғыр өлкесінде Дайрабайдың атымен аталған көл бар.) Бүгінде Монғолияның Баян-Өлгей аймағы мен Қытайдың Алтай аймағында «Жылқышы асуы», «Жылқышы хүрэн» (Жылқышы қонысы) секілді жер атаулары сақталған. Бұл – оның тұлғасының осы өңірлерде қаншалықты терең тамыр тартқанының айғағы болып саналады.

Даналық тізгіні: Заманның төрешісі

Би Жылқышының есімі әсіресе шешімдерінің әділдігімен кең тарады. Ел арасындағы даулардың басым көпшілігін шешуде ол дипломатиялық шеберлігімен де ерекшеленді.

Қобадаға керейлер ошарыла қоныстанған соң XIX ғасырдың соңында «ру аралық қақтығыс, соғыстар» орын

алды. Осылай ірі мемлекеттер мен саясаткерлер аз елдің тыныштығын, бірлігін бұзуға барын салды... Бұл қақтығыстың біршамасы Жылқышы бидің даналығы мен ұйымдастырушылық қабілетін танытты. Ру аралық қақтығыстарды ушықтырмай, дипломатиялық жолмен шешіп отырды. Осындай бітімгершілік қасиеті арқасында ол Қытай өкіметінің «Гауһар тас» белгісімен марапатталды.

«Үкірдайдың билігі» және әділдік

Үкірдай мәртебесі: Ол Қытай мен Моңғолия шекарасындағы қазақтарды басқаратын жоғары лауазым – Үкірдай (күн-уаң) шеніне ие болды. Бұл оның тек ру басы ғана емес, ресми билік мойындаған ірі саяси фигура болғанын айғақтайды.

Дипломатия саласындағы шебер мәмілегерлігі Цинь империясы мен жергілікті моңғол билеушілері арасында тепе-теңдікті сақтай отырып, қазақтардың атақоныс құқығын заңдастыруы оның билік парасатын көрсетеді.

Аңыздардың бір парасы оның Үкірдай шенін қалай алғанына арналады. Ол Қытай амбандарына (шенеуніктеріне) барғанда, еш жалтақтамай, халықтың мұңын тік тұрып жеткізетін болған. Оның сөз шешендігі мен алғырлығына тәнті болған билік иелері оған «Күн-уаң» (кінәз) дәрежесіне тең Үкірдай шенін өз еріктерімен ұсынған деседі.

XIX ғасырдағы қазақтардың Алтайдан Қобда бетіне (Батыс Моңғолия) қоныс аударуы – Орталық Азия тарихындағы ірі этно-демографиялық процестердің бірі болғаны белгілі. Жылқышы Ақтайұлы бұл тарихи кезеңде халықты ұйымдастырушы әрі мемлекеттік деңгейдегі келіссөздер жүргізуші ретінде танылды.

Ғылыми деректер мен тарихи шежірелерге сүйене отырып, бұл процесті бірнеше кезеңге, атап айтсақ, үш кезеңге бөліп қарастыруға болады. Қоныстанудың тарихи кезеңдеріне ой ойыстырар болсақ, қазақтардың Қобда бетіне өтуі бір сәтте болған оқиға емес, бірнеше онжылдыққа созылған күрделі процесс болғандығына көз жеткіземіз.

Кезең, сипаттамасы, себептері

I кезең (1840–1860 жж.)

Алғашқы барлаушы топтардың өтуі. Шеруші, Жантекей, Қарақас руларының шағын топтары Алтайдың шығыс беткейлеріне ене бастады.

Жайылымдық жерлердің тарылуы және Ресей мен Қытай империяларының шекаралық қысымы.

II кезең (1864–1870 жж.)

Шәуешек хаттамасынан кейінгі жаппай көшу. Шекара нақтыланған соң, көптеген қазақ рулары Қытай бағынысында қалуды таңдап, шығысқа қарай жылжыды.

1864 жылғы Ресей мен Қытай арасындағы шекаралық келісімшарт.

III кезең (1870–1890 жж.)

Жылқышы бидің басшылығымен Қобда өңіріне (Тұлба, Делүн, Дайын, Сеңгіл, Сағсай, Қызылқайың) тұрақты қоныстану.

Дипломатиялық келісімдердің нәтижесінде жердің ресми бөлінуі.

Міне осындай үш кезеңде Жылқышы бидің осы процесс кезінде атқарған рөлі ашыла түсетіні анық. Жылқышы Ақтайұлының бұл процестегі қызметі тек көш бастаумен шектелмейді. Ол саяси-құқықтық және әлеуметтік реформатор ретінде таныла білді.

Жылқышы бидің дипломатиялық миссиясы

Жылқышы би Цинь империясының өкілдерімен (амбандармен) тікелей байланыс орнатты. Ол қазақтардың Қобда бетіндегі жайылымдарын заңдастыру үшін Сағсай, Сеңгіл, Тұлба көлі маңындағы жерлерге моңғол билеушілерімен (торғауыт, дәрбет князьдерімен) келіссөз жүргізді. Оның дипломатиялық шеберлігі арқасында қазақтар бұл өңірде «кірме» емес, ресми салық төлеуші, жер иеленуші мәртебесіне ие болды.

Жылқышы бидің басқару жүйесін құруы (Үкірдайлық қызметі)

Жылқышы бидің тұсында Қобда бетіндегі қазақтардың әкімшілік басқару

жүйесі нығайды. Ол Үкірдай (күн-уаң) ретінде:

- Ел ішіндегі дау-шарды билер соты арқылы әділ шешуді жолға қойды.
- Қытай билігі мен қазақ жұрты арасындағы «алтын көпір» болды.
- Әскери-қорғаныс қабілетін арттырып, жергілікті жердегі қақтығыстардың алдын алды.

Жылқышы бидің экономикалық стратегиясы

Жылқышы Ақтайұлы тек мал шаруашылығымен шектелмей, Алтай мен Қобда арасындағы сауда жолдарын бақылауда ұстады. Оның кезінде Қобда қаласымен арадағы керуен саудасы жанданып, халықтың әлеуметтік жағдайы түзеле бастады. Осы қызметтерінің барлығы тарихи дереккөздердегі мәліметтерде көрініс тапты.

Енді бабамыздың тарихи дереккөздердегі айшықталуына тоқталатын болсақ, ғалымдар мен шежірешілер Г.Е.Грумм-Гржимайло, А.Отарбаев, т.б. Жылқышы биді «Шерушінің тірегі» деп атайды. Орыс саяхатшылары мен зерттеушілерінің жазбаларында Жылқышы бидің саяси салмағы мен оның қарамағындағы елдің өсіп-өркендеуі туралы құнды мәліметтер кездеседі.

Жылқышы Ақтайұлы – қазақ халқының этностық шекарасын кеңейтуде мемлекетшілдік деңгейде ойлай білген тұлға ретінде аталған дереккөздерде көрініс тапты. Қолымызда бар дереккөздерді негізге ала отырып, оның бастамасымен басталған көш кейіннен Моңғолиядағы қазақ диаспорасының (қазіргі Баян-Өлгий аймағы) іргетасы болып қаланды деп нық сеніммен айта аламыз.

Жылқышы Ақтайұлының ісін жалғастырып, ел тізгінін ұстаған ұрпақтары – Баян-Өлгий аймағы мен жалпы Моңғолия қазақтарының тарихында өшпес із қалдырған тұлғалар. Олар тек бір рудың ғана емес, тұтас аймақтың саяси, әлеуметтік және мәдени дамуына ықпал етті.

Ерлік пен өнердің өлмес мұрасы ұлтына аманаттаған Жылқышы Ақтайұлы

1889 жылы (кейбір мәліметтер бойынша 1890 жылы) Моңғолияның Баян-Өлгей аймағы Цэнгэл сумынында өмірден өтіп, Құйтас бейітіне жерленген. Одан тараған ұрпақ – Сүкірбай, одан Дөрбетхан, Дәлелхандар ата жолымен Шеруші руын үкірдай, тэйжі шенімен билегені тарихтан белгілі. Енді сөзімізді ұрпақ жалғастығына қарай ойыстырсақ.

Жылқышы бидің тікелей мұрагерлері мен олардың тарихи рөліне тоқталайық:

Ең әуелі оның төл перзенті ұлы Сүкірбай Жылқышыұлы әкесінен кейін ел тізгінін ұстады. Сүкірбай атамыз әкесінің жолын қуып, Үкірдай лауазымын иеленді. Біз бұны дипломатиялық жалғастық деп атар едік. Ол әкесі секілді Цинь империясының билігі мен жергілікті моңғол князьдерімен тең дәрежеде сөйлесе білген ірі тарихи тұлға еді. Оның тұсында қазақтардың Қобда бетіндегі қоныстары нақтыланып, жер дауы мәселелері бейбіт жолмен шешіліп отырды.

Дәл қазіргі Баян-Өлгий аймағының құрылуында Жылқышы ұрпақтары аса зор рөл атқарады десек еш артық айтпаймыз. Олардың ең үлкен тарихи еңбегі – 1940 жылы Моңғолия құрамында тек қазақтар мекендейтін Баян-Өлгий аймағының құрылуына негіз қалауына түрткі болғаны еді. Алғашқы аудан (сұмын) «Шеруші хошун» деп аталғаны да тарихи дерек. Жылқышы әулетінен шыққан білімді азаматтар аймақ, аудан, бірлестіктер де алғашқы мектеп ашуға, мәдени ошақтарын құруға белсене атсалысты.

Жылқышы ұрпақтарының бүгінгі мұрасы

Бүгінде Киікбай-Көбеген-Ақтай-Жылқышы бабамыздың ұрпақтары Моңғолияда ғана емес, Қазақстан мен әлемнің түкпір-түкпірінде еңбек етуде. Олардың арасында мемлекеттік қызметкерлер, ғалымдар, өнер адамдары, қоғам қайраткерлері мен ірі кәсіпкерлер бар, әлеуеті аса зор – әулеті.

Жылқышы Ақтайұлы мен оның әулеті

туралы зерттеулер – Орталық Азиядағы қазақ диаспорасының тарихын, билер институтын және XIX-XX ғасырлардағы геосаяси жағдайды түсіну үшін маңызды дереккөзі болып табылады. Бұл зерттеулерді бірнеше бағытқа бөліп қарастыруға болады.

Ресейлік және шетелдік саяхатшылардың жазбалары

Жылқышы бидің көзі тірісінде-ақ ол туралы мәліметтер орыс зерттеушілерінің еңбектеріне ене бастады. Енді соларды тізбектеп кететін болсақ, Орталық Азияны зерттеуші атақты ғалым Г.Е. Грумм-Гржимайло өзінің еңбектерінде Алтай қазақтарының көші-қоны мен олардың басшылары туралы жазды. Оның жазбаларында Жылқышы бидің Үкірдай ретіндегі беделі мен ел басқару жүйесі туралы құнды деректер бар.

Тағы бір орыс ғалым-саяхатшысы В.В. Сапожников Алтай тауларын зерттеу барысында қазақ руларының орналасу тәртібі мен олардың саяси құрылымын сипаттап, Жылқышы әулетінің Қобда бетіндегі ықпалын атап өтеді.

Енді бабамыз бен оның ұрпақтары туралы Моңғолия және Қазақстан ғалымдарының зерттеулеріне біршама тоқталатын болсақ. Қазіргі таңда бұл тақырыппен кәсіби тарихшылар мен этнографтар айналысуда. Моңғолия қазақтарының тарихын жүйелеген алғашқы ғалымдардың бірі Ислам Қабышұлы өзінің «Моңғолиядағы қазақ халқының тарихы» атты еңбегінде Жылқышы би мен Сүкірбай үкірдайлардың саяси қызметіне ғылыми баға берді. Тарих ғылымдарының докторы, белгілі тұлға, моңғолтанушы Зардыхан Қинаятұлы Жылқышы Ақтайұлының Цинь империясымен арадағы дипломатиялық қарым-қатынастарын және Батыс Моңғолиядағы қазақтардың заңдық мәртебесіне үңіледі. Өлкетанушы және тарихшы Ахмет Отарбаев Жылқышы бидің өмір жолы мен оның ұрпақтары туралы архивтік деректерді жинақтап қалың көпшілікке танытты.

Көпқырлы тұлға: Батырлық пен Өнер

Жылқышы Ақтайұлы – «сегіз қырлы, бір сырлы» қазақы аристократияның жарқын үлгісі болып саналады. Оның бойындағы қасиеттерді бірнеше бағытқа жіктеуге болады: Палуандық пен Батырлық, Сыбызғышылық өнер һәм Шаңғышылық шеберлігі. Енді осыларды жеке-жеке қалам ұшына іліктірмекпіз.

Ерлік жолы: Палуан, Батыр және Би

Жылқышы жастайынан ерен қара күшімен ерекшеленіп, 17 жасында найман елінде болған үлкен аста арысқа түсіп бас бәйгені алады. Осыдан кейін оның палуан атағы Алтайдың төрт тарабына жайылады. Отыздан асқан жасына дейін ас пен тойда күрескен Жылқышы, әкесі Ақтай би қайтыс болғаннан кейін, 14 ұлдың ішінен би болып сайланаған соң күресті мүлде қойып, ел билеу ісімен айналысып, Жылқышы би ретінде ел басқарудың парасатты жолын ұстанды. Ел аузында аңыз болып қалған тағы бір ерлігі – атақты моңғол балуаны Бөкбурылды жығуы, бұл оның тек қана би емес, нағыз батыр болғанын көрсетеді. Осылайша, оның бойынан бидің даналығы, батырдың қайсарлығы, балуанның алып күші қатар көрінді.

Палуандық пен Батырлық бір бойынан қатар табылған бабамыз жауырыны жерге тимеген палуан, жауға шапқан батыр ретінде ел есінде қалып, оның ерен күш-қуаты ел арасындағы аңыз-әпсаналарға арқау болды. Жылқышы Ақтайұлының бейнесі халық жадында «кереметті иеленген» киелі адам және теңдессіз күш-қайрат иесі ретінде сақталды.

Ел аузында Жылқышының палуандығы туралы мынадай әңгіме бар: Бірде үлкен аста моңғол мен қазақ палуандары күреседі. Қарсылас жақтың палуаны өте ірі, алып адам болыпты. Жылқышы бидің жасы келіп қалса да, намысқа тырысып ортаға шығады. Күрес кезінде ол қарсыласын көтеріп алғанда, аяғы жерге бір қарыс батып кеткен деседі. Бұл аңыз оның тек ерен күшін ғана емес, халық алдындағы асқақ беделін де сипаттайды.

Саздың сыршыл шебері: Сыбызғышы әрі күйші

Жылқышы Ақтайұлының тұлғасының ең көркем әрі тартымды қыры – оның сыбызғышылық өнері. Сыбызғы – қазақтың ең көне әрі күрделі үрлемелі аспаптарының бірі болып саналады. Мұны меңгеру шеберліктің биігін талап етеді, сондықтан сыбызғышылар саусақпен санарлықтай сирек болғанын өнер тарихынан өте жақсы білеміз. Бабамыздың сыбызғышылық өнері онықазақ музыка өнерінің көрнекті өкілі ретінде өз есімін мәдениет тарихында айшықтай қалдырды. Сәлмен, Абақтан бастау алатын Алтай сыбызғы мектебінің дәстүрін жалғап, күй шығарды. Оның орындаушылық өнері халықтың рухани болмысын байытты.

Алтай сыбызғы мектебінде Жылқышы бидің қолтаңбасы ерекше. Оның күйлері көбіне тарихи оқиғаларға, елдің тағдырына және табиғатпен үндестікке құрылады. Жылқышы сыбызғыны кәдімгідей шебер меңгеріп, өзіндік мектеп қалыптастырды. Оның бірнеше күйі халық жадында сақталған еді әңгімемізді солардың төңірегіне ойыстырайық.

«Әттең, Сары бел» күйінің тарихын сөз етер болсақ. Өзі баққан жылқыны ұрламақ болған ұрыларға арналған күй. Ел аузындағы аңыз бойынша, сыбызғының сиқырлы әуені жан-жануарларды да бағындырып, ұрылардың қолынан жылқыны арашалап қалған екен.

«Қайран, Бәтекен» атты күйі 1866 жылы қаза тапқан Бәтекен батырды күй тілімен жоқтауы болып саналады. «Арманда кеткен Дайрабай» күйінен Қобда бетке жер шалу кезінде оққа ұшқан серігі Дайрабайға деген сағынышының сазы сезіледі.

Жылқышы Ақтайұлы – тек ел билеген Үкірдай ғана емес, сонымен бірге Алтайдың сыбызғылық мектебінің ірі өкілі, дәулескер күйші ретінде тарихқа енген тұлға. Оның өнері мен өмірі ажырамас тұтастықта қабылданады, себебі ол өзінің саяси шешімдерін де, жеке батырлығын да күй тілімен өрнектей білген.

Жылқышы Ақтайұлының бұдан сыбызғы күйлерін одан әрі сөз етер болсақ. «Жылқышының толғауы» күйінен – автордың ішкі толғанысы, ел басқарудағы жауапкершілігі мен өткен күнге деген рефлексиясы танылады. Күйде сабырлылық пен терең философия басым болып келеді. Ал, «Қобда бетіне көшу» күйінде қазақтардың Алтайдан Қобдаға алғаш қоныс аудару сәтіндегі қиындықты, жаңа қонысқа деген үміт пен туған жерді қимастық сезімін жеткізетін тарих толқыны атойлайды.

«Ақтайдың ақ иығы» күйі болса, әкесі Ақтай мен оның айналасындағы батырлық рухты дәріптейтін, динамикалы, ширақ орындалатын шығарма болып табылады. Өз кезегінде «Алтай толқыны» күйінің бойынан табиғат суреті арқылы халықтың еркін өмірін сипаттайтын классикалық сыбызғы сарыны жібек желдей еседі.

Жылқышы бидің күйлері бізге белгілі атақты сыбызғышылар Шеруші Баби ақсақал мен Шаймұрат сияқты өнерпаздар арқылы жетті. Оның күйлерінде «қос дыбысты» (көмейден дыбыс шығару) орындау техникасы кеңінен қолданылады.

Халық арасында әлі күнге дейін: «Жылқышы бидің тартқан күйі еді, аңызы мынау», – дейтін күйшілер баршылық. 2012 жылы белгілі сыбызғышы Құсман Мақмырзаұлы Жылқышының «Әттең, Сары бел» күйін радиоға арнайы жаздырып, бұл мұраны атажұртқа жеткізуге зорүлес қосты.

Жылқышы бидің сыбызғышылық мұрасы музыка зерттеушілерінің назарынан тыс қалған жоқ. Қазақтың көне музыкалық аспаптарын зерттеуші Болат Сарыбаев: Ол Алтай-Қобда өңіріндегі сыбызғы мектебін қарастырғанда Жылқышы бидің күйшілік мұрасына соқпай өтпейді. Дәулескер сыбызғышы Талап Сарбасұлы Жылқышы бидің күйлерін бүгінгі күнге жеткізуші әрі насихаттаушы болып саналады. Оның орындауындағы «Жылқышының толғауы» мен өзге де күйлер музыкалық антологияларға енді.

Бабамыздың сыбызғышылық мұрасы – бүгінгі таңда ЮНЕСКО-ның материалдық

емес мәдени мұралар тізіміне енген Алтай сыбызғы өнерінің алтын діңгегіне айналды. Ел есінде «сегіз қырлы, бір сырлы» қазақы аристократияның жарқын үлгісі болып саналады.

Жылқышы Ақтайұлының айырықша бір өнері – шаңғышылық.

Алтайдың қалың қары мен биік жоталарында шаңғы тебу өнерін жетік меңгеруі – оның тау жағдайындағы әскери-тактикалық дайындығының белгісі ретінде танылады. Жылқышы бидің «шаңғышы» болғаны туралы деректер оның Алтайдың қарлы шыңдарында аң аулаудағы мергендігімен байланысты айтылады. Бір аңызда оның тау етегінен құлдилап келе жатқанда, шаңғысымен қар үстіндегі қоянды тірілей ұстап алғаны баяндалады. Бұл оның ептілігі мен мергендігінің нышанын аңғартып тұрады.

Сөз соңында бабамыз жайлы шежірелік және архивтік деректерді қозғамақпыз. Қытай архивтеріне қатысты сөз етер болсақ, Шыңжаң өлкесі мен Пекин архивтерінде Жылқышы биге берілген Үкірдайлық шен мен ресми хат-хабарлардың сақталғаны туралы деректер бар.

Ал, қазақтың шежіре зерттеушілері тарапына келер болсақ, онда Керей шеруші руының шежіресін жинақтаушы белгілі журналист, жазушы, зерттеуші, шежіреші Асылбек Байтанұлы «Жылқышының ата-тегі мен оның ұрпағын» толық таратып жазды.

Ескерту:

Жылқышы Ақтайұлы туралы көптеген құнды деректер әлі де Қытай (Шыңжаң) және Моңғолия архивтерінде қолжазба күйінде сақтаулы. Олардың толық нұсқалары көбіне ғылыми диссертациялар мен тар шеңбердегі жинақтарда ғана кездеседі.

Жылқышы Ақтайұлы мен оның дәуіріне қатысты ғылыми еңбектердің көпшілігі – архивтік жинақтар, монографиялар және академиялық басылымдар болып табылады.

Жылқышы Ақтайұлы туралы деректерді

зерттеуде қазіргі тарихшылар мен өнерпаздар (мысалы, белгілі сыбызғышы Талап Сарбасұлы) үлкен еңбек сіңіру үстінде. Оның 200 жылдық мерейтойы аясында бұл аңыздар мен күйлер қайта жаңғырып, ұлттық кодтың маңызды бөлшегіне айналып отыр.

Кең байтақ қазақ өнерінің, рухының, зердесінің біртұтас көрінісіндей тұлға. Оның әр қыры – бір алып бітім. Ерлік пен даналықтың, өнер мен батырлықтың мәңгі бірлігінің үлгісі. Бүгінгі және ертеңгі ұрпақ оның есімін рухани қазына ретінде ұлықтап, биік тұтпақ. Оның есімімен аталатын «Жылқышы асуы» мен «Жылқышы хұрэн» ғасырлар бойы оның ерлігін, даналығын, өнерін дәріптейтін тірі ескерткіштер болып қала бермек.

Мемлекетшілдік тұлғасына қатысты барлық зерттеушілер Жылқышы биді тек ру басы емес, аймақтық деңгейдегі ірі саясаткер ретінде бағалайды. Мәдениет саласының өкілдері оның «батыр-бикүйші» ретіндегі синтездік тұлғасы қазақтың аристократиялық мектебінің классикалық үлгісі ретінде қарастырады. Саясаттанушы ғалымдар болса, оның қоныс аудару стратегиясы қазіргі Баян-Өлгий аймағының қазақы бет-бейнесін қалыптастырған негізгі фактор деп таниды.

Биылғы 200 жылдық мерейтой аясында Жылқышы Ақтайұлы туралы жаңа монографиялар мен ғылыми жинақтар, көркем, танымдық шығармалар жарық көреді деп күтілуде, бұл тұлғатану саласын жаңа деректермен толықтыра түспек.

Дереккөздер:

- Жылқышы Ақтайұлының сыбызғышылық өнері туралы // e-history.kz
- Жылқышы Ақтайұлы // Уикипедия
- Жылқышы Ақтайұлы // nabr.kz
- Шеруші // Уикипедия
- «Жұлдыз қыздың дауы» немесе «шеруші-жәдік соғысы»
- Алтай қазақтарының қоныс жеткеу тарихы
- Ақтай дарасы: аңыз бен шындық // e-history.kz

- Киикбай батыр // e-history.kz

1. Негізгі ғылыми еңбектер мен кітаптар

- Зардыхан Қинаятұлы. «Жылаған жылдар шежіресі» (2001) және «Моңғолиядағы қазақтар» (2007).

Бұл еңбектерде Жылқышы бидің Үкірдайлық қызметі, моңғол билеушілерімен дипломатиялық қарым-қатынасы ғылыми тұрғыда жан-жақты талданған.

- Ислам Қабышұлы. «Моңғолиядағы қазақ халқының тарихы» (1997).

Қобда бетіне қоныстану хронологиясы мен Жылқышы биден бастап Мұса күнге дейінгі билік жүйесі баяндалған іргелі еңбек.

- Г.Е. Грумм-Гржимайло. «Западная Монголия и Урянхайский край» (1914–1930).

XIX ғасырдың соңындағы қазақтардың этнографиясы мен әлеуметтік құрылымы туралы ең алғашқы ресейлік ғылыми дереккөздердің бірі. (Орыс тілінде).

- «Алтай-Қобда қазақтарының сыбызғы күйлері» (Музыкалық антология).

Бұл жинақта Жылқышы Ақтайұлының күйлері мен олардың ноталық нұсқалары, шығу тарихы берілген.

- Асылбек Байтанұлы Жылқышы Ақтайұлының сыбызғышылық өнері туралы.

2. Электронды ресурстар мен мақалаларға сілтемелер

1. Қазақстанның Ұлттық Электрондық Кітапханасы (KazNEB):

kazneb.kz сайтынан «Зардыхан Қинаятұлы» немесе «Моңғолия қазақтары» деп іздеу арқылы жоғарыда аталған кітаптардың цифрлық нұсқасын табуға болады.

2. «Ана тілі» және «Егемен Қазақстан» газеттерінің мұрағаты:

Бұл басылымдарда Жылқышы бидің 200 жылдығына орай жарияланған Ахмет Отарбаевтың және басқа да тарихшылардың публицистикалық-ғылыми мақалалары бар.

3. National Digital History (e-history.kz):
e-history.kz порталында «Керейлердің Қобда бетіне көшуі» атты тарихи очерктерде Жылқышы бидің рөлі туралы деректер жинақталған.

4. Сыбызғы күйлеріне сілтеме (Видео/Аудио)

Жылқышы бидің күйлерінің орындалуын YouTube платформасындағы келесі арналардан тыңдауға болады:

Талап Сарбасұлының орындаулары: «Жылқышының толғауы» күйі Алтай сыбызғы мектебінің эталоны ретінде көптеген өнер порталдарында жүктелген.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ: МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАНЫ САҚТАУ ЖӘНЕ МУЗЕЙЛЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталған жұмыс отандық музейтану және ескерткіштану ғылымында ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұрасы мен материалдық емес мәдени мұрасын салыстырмалы түрде кешенді талдаған алғашқы диссертациялық зерттеу болып табылады.

Диссертацияның географиялық ауқымы кең: зерттеудің отандық бөлігінде Қазақстан Республикасының тәжірибесі толық қамтылса, шетелдік тәжірибе ЮНЕСКО жіктемесіне сәйкес Африка, Азия және Тынық мұхит аймағы, Еуропа және Америка елдері, Латын Америкасы мен Кариб бассейні, сондай-ақ Қазақстанмен мемлекетаралық ортақ мұра қалыптастырған елдер аясында салыстырмалы түрде қарастырылған.

Зерттеу барысында материалдық емес мәдени мұраны қорғаудың халықаралық және ұлттық жүйелері, ЮНЕСКО-ның тізімдік механизмдері, оның ішінде шұғыл қорғауды қажет ететін және репрезентативтік мұралар жүйесі ғылыми тұрғыда негізделген. Музей кеңістігінде материалдық емес мәдени мұраны сақтау мен ұсынудың әдіснамалық үлгілері ұсынылып, «тірі музей», «жанды мұра», «тірі экспозиция» ұғымдары аясында жаңа ғылыми тәсілдер айқындалған.

Диссертация нәтижелері музей ісі, мәдени мұраны қорғау, туризм және мәдени саясат салаларында қолданбалы маңызға ие. Ұсынылған тұжырымдар мен практикалық ұсыныстар материалдық емес мәдени мұраны тиімді басқару, сақтау және насихаттау ісін жетілдіруге бағытталған.

Диссертациялық жұмыс материалдық емес мәдени мұраны зерттеу мен музейлендіру саласындағы өзекті ғылыми мәселелерді қамтып, теориялық және практикалық тұрғыдан маңызды ғылыми еңбек ретінде сипатталады.

ЮНЕСКО қамқорлығындағы Халықаралық мәдениеттерді жақындастыру орталығының директорының орынбасары Әшімова Салтанат Әлияқпарқызы 8D02207 – «Музей ісі және ескерткіштерді қорғау» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесіне ие болды.

Диссертациялық зерттеу материалдық емес мәдени мұраны сақтау, қорғау және музей кеңістігінде жаңғырту мәселелерін кешенді қарастыруға бағытталған. Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстанның материалдық емес мәдени мұраны қорғау саласындағы тәжірибесін ЮНЕСКО Конвенциялары мен халықаралық құқықтық актілер негізінде шетелдік тәжірибелермен салыстырмалы талдау арқылы отандық музей ісіндегі материалдық емес мәдени мұра бағытындағы ғылыми-әдістемелік негіздерді әзірлеуінде айқындалады.

БАҒАЛЫ ЗАТ АТАУЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ ҚАЗАҚ ҚЫЗ ЕСІМДЕРІ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ?

ӘДІЛОВ МӘРЛЕН ЕРЛАНҰЛЫ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық
универсиеті

Немат Келімбетов атындағы Түркітану орталығының
жетекші ғылыми қызметкері

Түркітану мамандығы бойынша философия докторы
(PhD)

Қазақ қыздарының аттары көбінесе сауда-экономикалық маңызы бар атаулармен байланысты екен. Сондықтан қыздарымыздың арасынан асыл тастар, ақша, мата немесе жібек, тіпті тері атауларына қатысты есімдерді жиі кездестіріп жатамыз. Оның бәрі «қыз баланың бір отбасы үшін өте қымбат» екенін білдіреді, екіншіден, осы асыл заттар сияқты «таза, мөлдір, нағыз» болсын деген мағына бар, үшіншіден «ешкімде жоқ сирек» деген мағынада, төртіншіден «асқан сұлу, ару» деп түсінуге болады, бесіншіден өмірі байлыққа толсын, әрқашан қымбат әшекей тағып, жарқырап жайнап жүрсін деген сеніммен қояды немесе жібек секілді «нәзік» болсын деп сол аттар таңдалады.

Қыздардың аттарын қаржы-экономикалық жағынан қымбат зат атауларына қатысты бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады.

АСЫЛ ТАСТАР МЕН БАҒАЛЫ МЕТАЛДАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЗ ЕСІМДЕРІ

Алтын (Алтынай, Алтынзер, Алтынқыз, Алтынбике, Алтынбала, Алтынсара...)

Күміс (Күмісжан, Ақкүміс, Айкүміс, Күмісай, Күміскүл...)

Інжу / Меруерт

Маржан

Ғауһар

Моншақ

Асылтас

Қазына

Алмасгүл

Лағыл

Фируза

Сапура

Зүбәржат

Мәрмара

Зарина/Зере/Айзере/Зируза

Осы аттар ішінде ең жиі қойылатындары
Алтынай, Ғауһар, Меруерт, Маржан, Інжу,

Зарина, Зере, Айзере болса керек. Ал *Зере, Айзере, Инжу, Зарина* тренд есімдерге жатады.

Алтынай антропонимі 1992–2006 жылдар аралығында қыз балаларға қойылған ең кең таралған есімдердің ішінде 30-50-ші орындар аралығында болып, осы 15 жыл ішінде 10 166 қыз балаға берілген. Қазіргі уақытта республика бойынша Алтынай есімін иеленген әйелдердің саны шамамен 30 мыңға жуық. Сол сияқты Алтын есімімен аталатындар саны шамамен 11 300, Алтынгүл – 7 500, Алтыншаш – 3 000 адамды құрайды.

Алтынай есімінің жылдар бойынша берілу көрсеткіші мынадай: 1990 жылы – 661, 1991 жылы – 703, 1992 жылы – 727, 1993 жылы – 696, 1994 жылы – 747, 1995 жылы – 771, 1996 жылы – 704, 1997 жылы – 697, 1998 жылы – 770, 1999 жылы – 691, 2000 жылы – 685, 2001 жылы – 582, 2002 жылы – 528, 2003 жылы – 554, 2004 жылы – 612, 2005 жылы – 616, 2006 жылы – 786, 2007 жылы – 660, 2008 жылы – 718, 2009 жылы – 634, 2010 жылы – 510 рет тіркелген (мәліметтер Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының деректері негізінде берілді <https://stat.gov.kz/instruments/name/>).

Статистикалық деректерге сүйенсек, Алтынай есімі 1990-2010 жылдар аралығында шамамен жиырма жыл бойы қыз балаларға қойылған ең танымал елу есімнің қатарында болған. Алайда соңғы жылдары бұл есімнің қойылу жиілігінің біртіндеп төмендеп келе жатқаны байқалады.

Зарина 2000 жылдардың басында көп қойылса, **Айзере** мен **Инжу** аттары 2010 жылдары топ есімдер қатарына кірген. Соның ішінде Айзере жалпы осы күнге дейін ең көп қойылған есім саналады. Түбі төл сөз, қазақы аттың сәнге айналғаны бізді қуантады.

Осындағы *Зарина, Зере, Айзере* және *Зируза* аттары «алтын» мағынасындағы *зер* сөзінен шыққан. *Зер* сөзін *зергер* терминінен жақсы білесіздер.

Айзере есімі Қазақстанда 2009 жылдан бастап айқын өсім үрдісін көрсете бастады. 2012 жылдан кейін есімнің танымалдығы қарқынды түрде артып, 2013-2018 жылдар аралығында қатарынан алты жыл бойы

қыз балаларға ең көп қойылған есімдердің көшін бастады. 2022 жылдан бастап қойылу жиілігінің біртіндеп төмендегені байқалғанымен, Айзере есімі 2025 жылға дейін қыз балаларға қойылатын ең танымал елу есімнің қатарындағы орнын сақтап қалды. Қазіргі таңда да бұл антропоним қазақ қоғамында кеңінен таралған әрі жиі таңдалатын есімдердің бірі. Статистикалық деректер бойынша республика көлемінде 57 657 қыз балаға Айзере есімі берілген.

«**Зере**» есімінің соңғы жылдары біртіндеп танымал бола бастағаны байқалады. 2000 жылдардың басында сирек қойылған бұл есім 2010 жылдардан бастап тұрақты өсім көрсетіп, 2020 жылдары ең жоғары деңгейіне жетті. «Зере» есімінің берілу жиілігі жылдар бойы салыстырмалы түрде тұрақты сипатта болды. Есім ешбір кезеңде жылына екі мыңнан астам балаға қойылмағанымен, соңғы он бес жыл ішінде ең жиі қойылатын елу есімнің қатарынан түскен жоқ. «Айзере» сияқты туынды нұсқасы кең таралып, алғашқы үштікке енбесе де, «Зере» есімі халық арасында жақсы танылған әрі жиі таңдалатын есімдердің бірі болып саналады. Статистикалық деректер бойынша Қазақстанда «Зере» есімімен тіркелгендердің жалпы саны 16 782 адамды құрайды.

«Зере» есімінің фонетикалық варианттарының бірі – «**Зарина**» есімі. Бұл есім Қазақстанда әсіресе 1990 жылдары кеңінен таралған. 2000 жылдарға қарай оның берілу жиілігі біртіндеп төмендеп, жыл сайынғы көрсеткіш мыңнан төмендей бастаған. Ал 2010 жылдары «Зарина» есімінің орнын қазақы танымға жақынырақ қабылданатын «Зере» және «Айзере» сияқты варианттардың біртіндеп басқаны байқалады.

Соған қарамастан, «Зарина» Қазақстанда сирек кездесетін есімдер қатарына жатпайды. 1980 жылдардың соңынан 2010 жылдарға дейін жыл сайын шамамен 700-1500 қыз балаға қойылып отырған және қыз балаларға берілетін ең танымал елу есімнің қатарында болған. Бұл жағдай есімнің қоғамдық санада ұзақ уақыт бойы сақталып, бірнеше ұрпақ арасында

қолданысын үзбеген антропоним екенін көрсетеді. Қазақстанда «Зарина» есімін иеленгендердің жалпы саны 22 079 адамды құрайды.

Инжу де өзіміздің төл сөзіміз, бұрын жинжү болған, орыс тіліне де жемчуг болып кірген. Инжу сөзі тіпті моңғолша джинжү, қытайша zhēn-zhū, мажар тілінде gyöngy болып айтылады.

Инжу есімі Қазақстанда 2010 жылдан бастап қыз балаларға қойылатын ең танымал есімдердің қатарына енді. Әсіресе 2013-2015 жылдары есімнің танымалдығы шарықтау шегіне жетіп, 2013 жылы 4392 қыз балаға қойылған. 2016 жылдан кейін берілу жиілігі біртіндеп төмендегенімен, ұзақ уақыт бойы ең көп қойылатын есімдердің қатарында сақталды. Статистикалық деректер бойынша, Қазақстанда 30 619 адам Инжу есімін иеленген.

Мағынасы жағынан бұған жақын келетін Меруерт, Маржан және Гауһар есімдері қазақ антропонимиясындағы араб-парсы тілдерінен енген кірме элементтер ретінде қарастырылады. Бұл атаулардың түптөркіні парсы тіліндегі *mervārd* (меруерт), *marjān* (маржан) және *gouhar/gawhar* (гауһар) сөздерімен байланысты.

Маржан, Меруерт және Гауһар есімдері 1990 жылдары Қазақстанда қыз балаларға жиі қойылған танымал есімдер қатарына жатты. Кейінгі жылдары олардың қойылу жиілігі біртіндеп төмендегенімен, бұл есімдер қазақ қоғамындағы дәстүрлі әрі көркем әйел есімдері ретінде қолданысын сақтап келеді.

Қазіргі таңда Қазақстанда Маржан есімін иеленгендер саны шамамен 30 мың, Меруерт – 33 189, ал Гауһар есімін иеленгендер саны 38 мыңға жуық.

ЖІБЕК ПЕН ҚЫМБАТ МАТА АТАУЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ АТТАР

Жібек
Мақпал
Торғын (Ақторғын)
Торқа
Шұға
Қамқа

Баршын (Гүлбаршын)

Барша (Баршагүл, Айбарша, Гүлбарша)

Манат

Қатипа

Масаты

Құлпыр

Қырмызы

Дүрия

Патсайы

Ақбәтес

Ақұштап

Осылардың ішінде Баршын, Торғын, Торқа, Жібек сөздері көне түркі дәуірінен бері бар өз сөздеріміз, бәрі де жібек түрлеріне жатады. Ал Қамқа, Қатипа, Мақпал, Манат, Шұға сөздері оңтүстіктегі сарттар мен парсы саудагерлерінен бізге өткен болса керек. Интернеттегі деректерде мағынасы осылай көрсетілген:

Жібек атауларына қатысты есімдердің ішінде Жібек, Мақпал, Торғын, Гүлбаршын, Манат аттары аз кездеспейді.

Қазақстан бойынша Гүлбаршын есімімен шамамен 4000 адам тіркелген. Сонымен қатар Баршын және Айбаршын есімдері де кездеседі, алайда олардың таралу деңгейі Гүлбаршын есіміндей жоғары емес.

Барша сөзі бағалы матаның атауы саналады және шығу тегі жағынан баршын сөзімен төркіндес. Осы түбірмен байланысты Айбарша (Қазақстан бойынша шамамен 1100 адам), Баршагүл, Гүлбарша (шамамен 700 адам) сияқты әйел есімдері де қолданылады.

Қазақ әйел есімдерінің ішінде Торғын есімі Торқаға қарағанда кеңірек таралған. Қазақстан бойынша Торғын есімін иеленгендердің саны шамамен 1800 болса, Ақторғын есімімен аталатындар саны 1200-ге жуық.

Қазақ тілінде жібек сөзімен байланысты әйел есімдері де аз емес. Жібек есімімен қатар одан туындаған Ақжібек, Қызжібек және Талжібек сияқты антропонимдер де кездеседі. Жалпы алғанда, Қазақстанда Жібек есімін иеленген әйелдердің саны шамамен 19 мыңды құрайды.

Осы сөздердің барлығы қыз есімдері ретінде қойылады, ондағы мағына: «қыз баланың бір отбасы үшін осы жібек сияқты «қымбат, әдемі, нәзік, сирек, таптырмас» дегенді білдіреді. Бұл материалдар қыздың жасауы ретінде де пайдаланылған екен, сол себепті өзге де мағыналары болуы мүмкін, ол адамның ішкі ниетіне байланысты. Неге десек, есімдердің кейбірі тарихи тұлғалар құрметіне қойылған болуы ғажап емес. *Жібек, Ділда, Зере* соның анық мысалы.

БАҒАЛЫ ТЕРІ АТТАРЫНА ҚАТЫСТЫ ЕСІМДЕР

Құндыз
Кәмшат
Жанат
Үкіжан

Әрине жастар арасында сұрақ туындауы мүмкін, *құндыз, кәмшат, жанат, үкі* жануар аттарын қыз есімдері ретінде *Құндыз, Кәмшат, Үкіжан, Жанат* деп қоюға бола ма деп? Өйткені оларды орыс тіліне аударғанда *бобер, выдра, сова, енот* болады. Бірақ әр атта философия бар екенін ұмытпайық. Өйткені кәмшат пен құндыз терісі қымбат әрі табылуы қиын сирек заттар болғандықтан, оларды қыз есімдері ретінде қойған. Есімдердің көбі аса қымбатты деген мағына білдіреді. Кәмшат немесе Құндызға да қатысты осы, мұнда жануардың өзін бағалап тұрған жоқ, оның терісінің қымбат, әдемі әрі таза болғанына қарап қойған деп ойлаймыз. Құндыз бен кәмшат терісі киімдерге сұлулық, байлықты көрсету үшін *жамап* тігілетін аса қымбат материалдар қатарына кіреді. Тіпті тек өзінен тігілсе оның құны *артады*, мысалы *құндыз бөрік* немесе *құндыз тон*. *Кәмшат бөрік* те бар, тіпті оның *бөрік* деген екінші элементі қысқарып тек *кәмшат* деп те айтылып кеткен.

Қазақстан бойынша Құндыз және Құндызай есімдерін иеленгендердің жалпы саны 7380 адамды құрайды.

Сол сияқты Кәмшат есімі де қазақ қоғамында жиі кездесетін әйел есімдерінің бірі саналады. Қазақстан бойынша Кәмшат

есімін иеленгендердің саны 11 120 адамға жетеді. Бұл көрсеткіш аталған есімнің халық арасында кең қолданысқа ие екенін аңғартады.

Үкіжан есімі онда да қасиетті құс емес, соның әшекей ретінде пайдаланылатын үкісіне немесе үкі бөрікке қарата қойылады ма деген ой туады.

Жанат есіміне екі жорамал бар, *Жәннат* болуы да мүмкін я болмаса осы *Жанат* терісіне қатысты болуы ғажап емес.

Құндыз бен Кәмшат қазақтың өзінің төл сөздеріне жатады. Құндыз көне түркі жазба ескерткіштерінде бар, мәселен, *құндыз* қайыры тіркесі «құндыздан жасалатын дәрі» деп тіркелген. Ал Диуани лұғатит түркіте *құндыз* сөзіне «өзен иті» деген аударма берілген. Этимолог зерттеушілер құндыз сөзінің түркі фонетикалық нұсқалары бүкіл түркі және алтай тіпті фин-угор тілдерінде таралғандықтан, нақты төркініне тоқталмаған. Тек Брокельман деген ғалымның «берік, мықты» мағынасындағы *құнт* (біздегі *құнттау* етістігі) сөзінен келтіргені назар аударарлық.

Кәмшаттың айтылуы кірме сөз сияқты болып көрінгенмен, ол түбі түркі *қама* сөзінен шыққан деп пайымдаймыз. Түркі тілдерінде құндыз тектес жануарды *қама* деп те айтады. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде *қама* «кәмшат», ал Аймақтық сөздікте «құндыз бөрік» деп тіркелген. Сонда *Қамажай* аты да осымен байланысты ма деген ой келеді.

АҚША АТАУЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ АТТАР

Динара
Ділда
Манат

Теңге (Теңгегүл, Теңгеш, Ақтеңге)

Динара есімі білетініміздей, арабша *динар* валюта атауынан келген. Динара есімі Қазақстандағы ең кең таралған әйел есімдерінің бірі (екінші орында). Республика бойынша 59 593 адам осы есімді иеленген.

Динар қазіргі күні де араб елдерінің көбінде ресми валюта атауы ретінде

қолданылады. Орта ғасырда түркі халықтарында *алтын* сөзінің орнына «алтын ақша» мағынасында осы *динар* сөзі актив қолданысқа кірген. Динара есімі 1980 жылдары ең жиі қойылатын он атқа кірді, 1990 жылдары да аз қойылмады, тіпті 2000 бастарына дейін трендте болды.

Ділде аты да бұрынғы *ділде* деп аталатын алтын тиыннан шыққан. Қазіргі күні бұл ат *Динара* сияқты танымал болмаса да, Абайдың бәйбішесінің аты Ділде болғаны көп нәрсені білдіреді. Негізі *ділде* бұрын иран тілінде ресми валюта болған. Қазақ қызының *Ділде* есімі осы иран тіліндегі «алтын ақша, алтын» мағынасынан шыққан. Статистикалық деректер бойынша Қазақстанда 1093 адам Ділде есімін иеленген. Ал осы есімнен туындаған Ділдаш, Ділдагүл сияқты нұсқалардың саны шамамен 300 адамды құрайды.

Манат есімі де қазақ әйелдері арасында кездеседі. Қазақстан бойынша 2224 адам Манат есімін иеленген, ал Ақманат және Гүлманат нұсқаларымен бірге есептегенде бұл көрсеткіш 2858 адамға жетеді. Манат атауының шығу тегі жөнінде әртүрлі пікірлер бар. Бір жағынан, оның «алтын теңге, ақша» мағынасындағы латынның *monēta* сөзімен байланысты болуы ықтимал. Екінші жағынан, көне деректерде манат сөзі «қымбат матаның түрі» мағынасында да қолданылған. Қазіргі кезде Әзербайжан мен Түрікменстанның ресми ақша бірлігі де манат деп аталады.

Қазақ антропонимиясында теңге сөзімен байланысты әйел есімдері де кездеседі. Теңге, Теңгеш және Ақтеңге есімдерін бірге алғанда, оларды иеленгендердің саны шамамен 300 адамды құрайды. Бұл есімдердің көпшілігі теңгенің Қазақстанның ресми валютасы ретінде қабылдануынан (1993 ж.) бұрын қойылған болуы ықтимал.

Қорытынды

Қазақ халқы өз қыздарын бәрінен қымбат деп бағалаған, аялаған. Сол үшін оларға ең әдемі есімдер қойған. Қыздың қаншалықты құнды екенін оларға ең қымбат валюта, нәзік жібек, ең бағалы

асыл тастар, сирек кездесетін мата атауларымен байланысты қойғанынан да көреміз. Мысалы: қыздар арасында алтын монетамен байланысты аттар бар болғанмен күміс монета атаулары «дирхам, теңге» дегендер жоқ. Сол сияқты *Гайһар*, *Меруерт* деген ең қымбат асыл тастармен атаған, бірақ басқа арзан металдар ешқашан есім ретінде қойылмаған. Арзан әрі көп материалды батырлық символы ретінде ер балаларға қойған: Темір, Темірлан, Болат. Мата атауларына да келгенде *Мақпал* секілді табылуы қиын әрі өте әдемі және қымбат материалдарға байланысты есімдер бар, бірақ *шымт*, *сиса*, *бөз секілді* арзан әрі жиі кездесетін басқа маталар түріне қатысты есімдерді таба алмайсыз.

Неге тура осы есімдерді талдадық десек, олардың барлығы қаржы-экономикалық өмірмен, сауда-саттықпен байланысты. Осының барлығы бабаларымыздың саудамен айналысқанын, экономиканы жақсы білгенін, жібектің, бағалы қазба байлықтардың құнын есебін жақсы меңгергенін білдіреді. Қазба байлықтарды да өздері жасап, теріден киім тігіп, оны сәндеу үшін түрлі бағалы маталар мен жібек түрлерін пайдаланды. Оңтүстіктегі елдермен сауда жасап елде бар нәрсені, жоқ заттарға ауыстырып қаржы саясатын жақсы білгендігін көрсетеді.

Айтпақшы, **Қазақстан бойынша 2023 жылғы топ есімдерге** *Медина*, *Айша*, *Айлин*, *Сафия*, *Раяна*, *Амина*, *Томирис* кіріпті. Дегенмен **бүкіл жылдар бойынша ең жиі қойылған есім** ретінде *Айзере* болып қала береді. Осылайша әр заманның өз аттары болады екен. Тек қазақы аттар да трендтен қалмаса екен...

Есімдерге қатысты кейбір сандық деректер <https://stat.gov.kz/ru/instruments/name/сайтынан> және https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_қазақтарының_әйел_есімдерінің_тізімі сілтемесенін алынды.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ДИАГНОСТИКИ СФОРМИРОВАННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

БИЛЬ ТАМАРА ЮРЬЕВНА

Старший научный сотрудник
Научно-исследовательского института культуры
Казахстана «Центр сближения культур
под эгидой ЮНЕСКО»

Национальное самосознание представляет собой интегративный компетентностный результат образования, проявляющийся в способах мышления, речевых практиках, поведенческих стратегиях и ценностном выборе личности. В отличие от предметных знаний, оно не сводится к усвоению фактов национальной истории или культуры, а формируется как устойчивая система смыслов, отношений и установок, определяющих позицию человека по отношению к своему народу, государству и культурно-историческому наследию.

Специфика национального самосознания как образовательного результата заключается в его надпредметном и деятельностном характере. Оно не поддаётся прямому измерению стандартизированными тестовыми методиками, поскольку не проявляется

в репродуктивных ответах или формализованных показателях. Вместе с тем уровень его сформированности может быть зафиксирован через совокупность доказательств – реальные действия обучающегося, характер принимаемых решений, особенности аргументации, формы гражданской и культурной активности, а также отношение к национальным ценностям в учебных и внеучебных ситуациях.

В условиях обновления содержания образования и ориентации на компетентностный подход особую актуальность приобретает проблема педагогической оценки сформированности национального самосознания. Традиционные контрольно-оценочные средства оказываются недостаточными для фиксации личностно-смысловых

результатов, что требует разработки специальных педагогических инструментов, основанных на наблюдении, анализе образовательных продуктов, рефлексивных практиках и интерпретации поведения обучающихся в социокультурных контекстах.

Таким образом, оценка национального самосознания должна рассматриваться не как процедура количественного измерения, а как педагогически организованный процесс выявления и осмысления проявлений ценностной и гражданской зрелости личности. Это обуславливает необходимость теоретического обоснования критериев, показателей и инструментов оценки, позволяющих зафиксировать динамику формирования национального самосознания обучающихся в образовательном процессе.

Современные эмпирические исследования педагогов Казахстана и СНГ показывают, что формирование национального самосознания тесно связано с организацией проектных и литературно-культурных методов обучения. В частности, применение активных методов (например, изучение произведений национальных авторов или проектная деятельность, направленная на осмысление культурных и исторических ценностей) позволяет значительно повысить уровень национального сознания и гражданской позиции обучающихся.

Проблематика оценки национального самосознания остается сложной и недостаточно разработанной в рамках стандартных диагностических процедур. В

литературе отмечается отсутствие единых, универсальных инструментов оценки, а также значительные сложности в разработке критериев и показателей, отражающих глубинные ценностно-смысловые особенности этого личностного результата. В работах последних лет подчеркивается необходимость развития качественных педагогических инструментов: наблюдения, анализа продуктов деятельности, экспертных суждений, рефлексивных методик и др., которые могли бы зафиксировать не только знания, но и реальные проявления национального самосознания в поведении и деятельности обучающихся. Тем не менее, несмотря на существенный объем теоретических разработок, вопросы операционализации категории «национальное самосознание» для целей педагогической оценки требуют дальнейшего уточнения. Не выработана единая система критериев оценивания, а многие существующие подходы фокусируются на содержании воспитательных программ, а не на методах фиксации и интерпретации результатов.

Результат и обсуждение

Основные принципы оценки:

1. Наблюдаемость – оцениваются реальные проявления в поведении, речи, участии.
2. Контекстность – оценка ведётся в естественных учебных и внеучебных ситуациях.
3. Кумулятивность – результаты фиксируются в динамике, а не в моменте.

Компоненты и индикаторы оценки представлены в следующей таблице:

Компонент	Что оценивается	Как фиксируется (инструменты)	Индикаторы сформированности
Когнитивный (знаниевый)	Знание национальных символов, исторических событий, ключевых фигур интеллигенции, культурных традиций.	Тесты, мини-эссе, исследовательские задания, устные ответы.	• Объясняет значение символов и праздников. • Узнаёт авторов и произведения. • Понимает роль Казахстана в мировой истории.

Эмоционально-ценностный	Эмоциональное отношение к культуре, гордость, уважение, эстетическое восприятие.	Наблюдение, самооценка, творческие задания, обсуждения.	•Проявляет эмоциональную вовлечённость. •Выражает гордость за достижения страны. •Уважительно говорит о культуре и традициях.
Аксиологический (ценностно-смысловой)	Сформированность личной системы ценностей, согласованной с общественными и национальными.	Рефлексивные опросники, кейсы, дебаты, групповая работа.	•Аргументирует ценностную позицию. •Уважительно относится к разным мнениям. • Делает морально ответственный выбор.
Поведенческий (регулятивный)	Реальные действия, соответствующие национальным и гражданским ценностям.	Портфолио участия, наблюдения, дневники активности, отзывы педагогов.	•Участвует в культурных и волонтерских проектах. •Проявляет дисциплину и уважение к нормам. •Использует казахский язык в культурных контекстах.
Рефлексивно-личностный	Осознание себя как гражданина, понимание личной ответственности.	Эссе, интервью, самооценка, дневники, менторские беседы.	• Может объяснить, что значит быть гражданином Казахстана. •Осознаёт свой вклад в общее благо. •Анализирует собственные поступки.

Таблица 1

Формы фиксации данных:

Форма	Описание	Инструмент фиксации
Портфолио достижений	Сбор артефактов: проекты, отзывы, эссе, фото участия.	Электронное или бумажное портфолио.
Карта наблюдения	Систематическая фиксация поведения педагогом на уроках и мероприятиях.	Чек-листы, rubrics-наблюдения.
Рефлексивные дневники	Самоанализ: что понял, что почувствовал, как изменился.	Открытые записи, ежемесячные рефлексии.
Проектные отчёты	Практическая демонстрация усвоения культурных и гражданских смыслов.	Индивидуальные или групповые отчёты.
Публичные формы	Презентации, дебаты, фестивали, выставки.	Оценка жюри/экспертов по рубрике.

Таблица 2

Рубрики по оцениванию уровня сформированности:

Уровень	Описание проявления
1. Осведомлённость	Знает основные факты, но воспринимает их формально; участие эпизодическое.
2. Понимание и принятие	Проявляет интерес и уважение; понимает смысл символов и традиций.
3. Осознанное действие	Применяет знания в проектах, демонстрирует гражданскую позицию.
4. Ценностная интеграция	Самостоятельно инициирует культурные и социальные действия, осмысленно рефлексировать.

Таблица 3

Пример инструмента: чек-лист наблюдения педагога:

Ф.И. обучающегося	Когнитивный	Эмоционально-ценностный	Аксиологический	Поведенческий	Рефлексивный	Уровень (1–4)	Комментарий
	знает авторов и символы	проявляет уважение и интерес	аргументирует позицию	участвует в проектах	анализирует свои действия	3	активно вовлечён, бережно относится к традициям

Анализ проводится кумулятивно – 3-4 раза в течение года. Итоговая оценка имеет качественный (описательный) характер и фиксируется в профиле гражданской и культурной компетенции обучающегося. Возможна самооценка по рубрике, дополненная отзывом наставника.

Необходимо соблюдение принципа педагогического баланса. Измерение национального самосознания не является контролем убеждений.

Его цель – понять личностный рост обучающегося: как он мыслит, что чувствует и как действует в культурном пространстве своей страны.

Список использованной литературы

1 Салманова, Д. А. Диагностика сформированности патриотической идентичности студенческой молодежи

/Д. А. Салманова, Р. В. Сулейманова // Мир науки. Педагогика и психология. – 2024. – Т. 12. – № 6. – URL: <https://mir-nauki.com/PDF/86PDMN624.pdf>

2 Методические рекомендации по применению кейс технологии в воспитательном процессе – Астана: Национальная академия образования им. Ы.Алтынсарина, 2023 – 210 с.

3 Исатаева, А., Кулсариева, А., Нурбаева, А., & Әбдіманап, Ш. (2025). Развитие нравственного сознания студенческой молодежи Казахстана: современные воспитательные практики. Journal of Educational Sciences, 83(2), 135–150. <https://doi.org/10.26577/JES202583211>

4 Мухтарова Ш.М. Формирование национального самосознания студентов в учебно-воспитательном процессе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. -2003. -215 с. [Электрондық ресурсы]: URL: http://www.nauka.kz/page.php?page_id=107&lang=1 (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

THE SYNCRETIC AVANT-GARDE: RUSSIAN FUTURISM AND THE TRANSFORMATION OF KAZAKH POETRY IN EARLY SOVIET KAZAKHSTAN, 1920–1938

BEKZAT SMAGULOV

Senior Research Fellow,
State Museum “International Centre for the Rapprochement
of Cultures under the Auspices of UNESCO”, Research
Institute of Culture of Kazakhstan
Laureate of the State Prize “Daryn”
Literary Scholar, PhD

Abstract

This article examines the influence of Russian Futurism on Kazakh poetry of the 1920s–1930s. Drawing on the works of S. Seifullin and I. Zhansugurov, the study reconstructs the channels of cross-cultural transfer: institutional, translational, and poetological. The methodological framework draws on Espagne’s cultural transfer theory and Even-Zohar’s polysystem theory. The study demonstrates that the reception of Futurist poetics did not amount to imitation: Kazakh poetry developed a distinctive type of syncretic image in which the technogenic iconography of industrialisation (locomotive, express train, aeroplane) was fused with the metaphors of the nomadic world (the tulpar,

the otarba or “fire-cart”). Through close reading of Seifullin’s programmatic poem “Ekspress” (1926), the article argues that this synthesis became the basis for a radical renewal of Kazakh versification, rhythm, and intonational structure. It further analyses the decline of the avant-garde impulse under the doctrine of socialist realism and the repressions of 1937–1938. The findings refine the typology of Soviet literary avant-gardes and propose the category of syncretic reception as a supplement to standard frameworks of cultural transfer in early Soviet Central Asia.

Keywords: Kazakh poetry; Russian Futurism; Soviet Central Asia; cultural transfer; Saken Seifullin; Ilyas Zhansugurov.

1. Introduction

The 1920s–1930s mark a watershed in the history of Kazakh literature. Within less than two decades, the entire corpus of national verse undergoes radical reconstruction: its institutional foundation shifts (from the oral-improvisatory tradition of the *zhyrau* and *aqyns* to the printed periodical press and literary associations); its thematic repertoire is transformed (from genealogical epic and love lyric to industrial and revolutionary imagery); and its formal toolkit is overhauled (from a stable syllabic norm to accentual and free verse). It is customary to explain these shifts by invoking the general impact of Soviet cultural policy and the Party's directive to create a “new proletarian literature.” Such an interpretation, however, overlooks one of the most concrete and intensive channels of this modernisation – namely, the reception of Russian Futurism and the artistic institutions it generated, above all the Left Front of the Arts (LEF).

The **relevance** of the present investigation is determined by three considerations. First, post-Soviet scholarship in both Kazakhstan and Russia has shown a sustained interest in regional varieties of the avant-garde over the past two decades; the central canon of Russian Futurism (Khlebnikov, Mayakovsky, Burliuk, Kruchenykh) is now studied within ever wider contexts, yet its “Eastern” receptions remain on the periphery of scholarly attention (Markov 1968; Janecek 1984; Tihanov 2019). Second, the rehabilitation of Seifullin, Zhansugurov, and Zhumabayev has opened a source base previously inaccessible to Soviet literary studies, enabling a revision of earlier schemata (Kudaibergenova 2017). Third, contemporary transnational comparative studies (Espagne 1999; Etkind 2011) raise the question of the *non-unidirectionality* of cultural transfers across imperial and post-imperial spaces – a question to which the Kazakh material offers a particularly telling answer.

The **aim** of this study is to reconstruct the mechanisms and forms of the impact of Russian Futurism on Kazakh poetry of the 1920s–1930s, and to demonstrate that this

impact did not amount to imitation but had the character of *creative transformation*, in which avant-garde poetics was integrated into the national metaphorical system.

The **research tasks** are: (1) to describe the channels of cultural transfer; (2) to identify formal borrowings at the level of versification, rhythm, syntax, and lexicon; (3) to analyse shifts in image and theme, with particular attention to urban and technogenic iconography; and (4) to trace the fate of the avant-garde impulse under the ideological pressure of the late 1920s and the 1930s.

The **scholarly novelty** of the work consists in offering, for the first time, an interpretation of the Kazakh poetic avant-garde as a *syncretic phenomenon*, in which the technogenic imagery of Russian Futurism is not displaced from, but structurally fused with, nomadic metaphors; such a synthesis is treated as Kazakh literature's distinctive contribution to the broader typology of Soviet avant-gardes.

2. Historiography and Methodology

2.1 Historiography

In Soviet literary criticism (Karataev 1969; Akhmetov 1964; Kirabayev 1994), Seifullin and Zhansugurov were described primarily through the categories of socialist realism; their connection with the avant-garde was either ignored or qualified as a “formalist deviation now overcome.” After 1991, Kazakhstani scholars (Eleukenov 1987; Maitanov 2010) revised this framing and posed the problem of “Kazakh modernism”; nevertheless, no specialised study devoted specifically to the Futurist stratum of Kazakh poetry has appeared to date. In Russian scholarship, individual observations about Seifullin as a poet shaped by Mayakovsky are recorded in academic reference works (e.g., *Bol'shaya Rossiyskaya Entsiklopediya*), but they have not been developed into a systematic investigation.

2.2 Theoretical Framework

The study draws on three complementary approaches. (1) The *cultural transfer* theory of M. Espagne and M. Werner (Espagne 1999; Espagne and Werner 1988), according to which

cross-cultural interaction cannot be reduced to the “influence” of a strong literature on a weak one: transfer is always selective; the receiving system develops its own codes of selection; and borrowed elements acquire functions different from those they had in the source. (2) Even-Zohar's *polysystem theory* (Even-Zohar 1990): a young or modernising literature actively incorporates translations and foreign-language models into its centre, using them to restructure its own norms. (3) Etkind's concept of *internal colonisation* (Etkind 2011) – useful for understanding the ambivalent status of Kazakh poets, who functioned simultaneously as recipients of an imperial cultural model and as its local agents.

2.3 Methods

A comparative-historical method is used for juxtaposing the Russian and Kazakh material; a typological method for distinguishing common and specific features of avant-garde poetics; contextual (cultural-historical) analysis for reconstructing the institutional environment; and elements of versification analysis for identifying formal borrowings.

2.4 Material

The corpus of analysis comprises the poetic collections of S. Seifullin (Asau Tulpar [The Untamed Tulpar], 1922; *Dombyra* [Dombra], 1924; *Express*, 1926; *Ömir tolqynynda* [On the Waves of Life], 1928; *Kökshetau*, 1929); the poems and translations of I. Zhansugurov; selected texts by M. Zhumabayev from the transitional period; and a comparative corpus of Russian Futurism (Mayakovsky, Khlebnikov, Aseev).

3. Historical and Cultural Context

3.1 Kazakh Poetry on the Threshold of Avant-Garde Transformation

By the early 1920s, Kazakh poetry encompassed several traditions coexisting in parallel. The older stratum was the oral improvisatory culture of the *zhyrau* and *aqyns*, grounded in stable formulaic constructions,

syllabic eleven - and seven-syllable lines, and the thematic canon of clan epic, lament, and *aitys*. The second stratum was a written enlightenment tradition, established by Abai Kunanbayev (1845–1904) and developed by the poets and publicists of the Alash movement (A. Baitursynov, M. Dulatov, M. Zhumabayev), who combined philosophical reflection with civic pathos and cautious experimentation in verse form. Zhumabayev in particular passed through a reception of Russian Symbolism and was conversant with European modernism, providing Kazakh lyric with its first encounter with the poetics of modernity (Kudaibergenova 2017).

A third stratum – properly Soviet – took shape after 1920, alongside the institutionalisation of national statehood (the Kirghiz/Kazakh ASSR). It is here that the demand for radical renewal arises: the new political order requires a new poetic speech, which can be furnished neither by the epic formula of the *zhyrau* nor by the didacticism of the Alash tradition. In this institutional and aesthetic void, Russian Futurism – or more precisely, its post-revolutionary redaction in the figure of LEF – proves to be the most accessible and ideologically sanctioned model.

3.2 Russian Futurism: A Brief Typology

Emerging in 1910–1913 as the “Hylaea” group (D. and N. Burliuk, V. Khlebnikov, V. Mayakovsky, A. Kruchenykh, E. Guro, V. Kamensky) and manifestly formalised in *A Slap in the Face of Public Taste* (1912), Russian Futurism declared a break with classical tradition, the primacy of form over content, the cult of the “self-sufficient word” (*samovitoe slovo*), and the aesthetics of urban modernity (Markov 1968). After 1917, a section of the Futurists – Mayakovsky above all – attempted to convert avant-garde poetics into an instrument of propaganda for the new order; in 1922, the LEF group and its eponymous journal were founded, only to capitulate to political and aesthetic conformism by the close of the 1920s (Janecek 1984).

For the analysis of Kazakh reception that follows, several features of Futurist poetics are decisive: (a) the rejection of regular syllabic-tonic verse in favour of accentual and free verse – with the typographically marked “ladder” (*lesenka*) as a visual cue for rhythmic pause; (b) active word-creation, neologisms, and occasionalisms; (c) hyperbolisation and grotesque; (d) an oratorical, declamatory stance; (e) technogenic and urban imagery – the locomotive, the aeroplane, the factory, the telegraph, electricity.

3.3 Points of Convergence and Asymmetry

Between Russian Futurism and the Kazakh poetic situation of the early 1920s a series of productive convergences can be identified. Both contexts undergo the experience of revolutionary rupture and require a new rhetoric. Both advance a claim to a literature “of the future,” which in itself draws Futurist pathos close to the rhetoric of Kazakh literary construction. Asymmetries, however, also obtain: Kazakh poetry had no extended urban culture against whose negation the Russian Futurists had built their pathos, and it lacked a developed classical literary norm against which to rebel. As a result, Futurist devices are absorbed not as means of *destroying* an old norm but as means of *accelerated construction* of a new one – a fact that determines their transformation in Kazakh practice.

4. Channels and Forms of Transfer

4.1 Institutional Channels

The key role in the assimilation of Russian avant-garde poetics is played by the educational and media institutions of the Soviet centre. I. Zhansugurov studied at the Communist Institute of Journalism in Moscow in 1925–1928 – precisely the years of the most intense activity of LEF and *Novyi LEF*, when the Moscow literary milieu was saturated with aesthetic debates around production art, factography, and verbal montage (Janecek 1984; Tihanov 2019). In parallel, an indigenous Kazakh literary periodical infrastructure was forming – the

newspaper *Eñbekshi Qazaq* (“The Toiling Kazakh”) and the journal *Qyzyl Qazaqstan* (“Red Kazakhstan”), both edited by Seifullin – which published original poetic experiments in the new manner alongside translations. These periodicals constituted the media framework through which Futurist poetics entered the national literary circulation.

The Union of Writers of Kazakhstan, formally established in 1934, played a similar role. Zhansugurov, its first chairman, used its institutional resources to legitimise the new poetics, while Seifullin had already in 1925 published *Qazaq Ädebieti* (“Kazakh Literature”), one of the first attempts to reflect upon the renewing canon.

4.2 Translational Channels

Systematic translation activity functions as an independent mechanism of transfer. Zhansugurov translated into Kazakh works by Pushkin (including *Eugene Onegin*, two narrative poems, and around thirty lyric poems), Lermontov, Nekrasov, Heine, Hugo – and, of particular significance, V. Mayakovsky. The translation of Mayakovsky into Kazakh poses a specific task: to reproduce accentual verse and the graphic “ladder” in a language with a fundamentally different prosodic structure (agglutinative morphology and fixed final-syllable stress). The very solution of this problem requires a re-invention of the rhythmic resources of Kazakh verse and thereby becomes a school of formal experiment – not only for the translator, but also for his own original poetry.

4.3 Personal and Biographical Channels

Seifullin – a statesman (in 1922–1925 chairman of the Sovnarkom of the Kazakh ASSR) and simultaneously a poet – was integrated into a dense network of cultural contacts with Moscow and Orenburg. His movements between periphery and centre ensured the circulation of texts, aesthetic ideas, and institutional models. Biographical evidence indicates that Seifullin was acquainted with Mayakovsky’s poetry directly: this influence is documented not

only thematically but also intonationally, in the characteristic oratorical drive, direct apostrophe to the addressee, and the segmentation of the line into short syntagmas (Kirabayev 1994).

4.4 Ideological Channels

LEF offered Kazakh poets not only an aesthetic but also a political language of self-legitimation. The thesis of “production art” serving the needs of socialist construction proved a convenient means of reconciling avant-garde formal radicalism with loyalty to the regime. In Kazakh conditions, this compromise allowed for a brief period – roughly until the close of the 1920s – to combine experiment with ideological sanction. The dissolution of LEF in 1928–1929 and the turn towards socialist realism closed this window of opportunity, predetermining the tragic fate of the Kazakh avant-garde (Martin 2001).

5. Close Reading: The Poem “Express”

For a substantive demonstration of Futurist poetics in operation, let us turn to the closing section of Seifullin's programmatic poem *Express* (1926). The Kazakh original is provided alongside a literal English translation.

5.1 Text and Translation

Original (S. Seifullin 1926):

*Sovetstan – ekspress aidyndy,
Sansyz zhauny alystan-aq aibyndy,
Erkin elim,
Berkın belim,
Shalqar kölim,
Düniedegı sanyn kedei, bai bildi,
Otarbada san rumyz – tilek bır.
Zor imandy, mahabbatty zhürek bır.
Qaulat otty,
Zaulat qatty,
Zhai qanatty,
Küsh zhumsaityn bır maidanda bilek bır.
Sovetstan, bızdıñ Stan sovstan!
Ekspress, talma ekpındı shabystan.
Gule zhürıp,
Üni qüryp,
Qalsyn ülyp,
Eski zhalğan arttan qalmai zhabysqan.
Konduktor,*

*Qatty bas,
Zhürek bır,
Zhalyn shash,
Tilek bır,
Zhyldam zhet,
Bilek bır,
Döñgelet,
Trat-tat-tat! Trat-tat-tat!
Taq-taq, taq
Rudzutak!*

Literal English translation:

Sovetstan – the mighty express,
Of countless enemies already from afar
the dreaded one,
My free country,
My firm spine,
My boundless lake,
Its number in the world both poor and
rich have known,
In the fire-cart many races – one will.
Of great faith, of great love – one heart.
Fan the fire,
Drive faster,
Spread your wings,
The arm exerting force on a single front
– one arm.
Sovetstan, our Stan – sovstan!
Express, do not slacken your driving rush.
Humming it moves,
Sounding its voice,
Let it howl on,
The old false [world], not lagging behind,
has clung on.
Conductor,
Press hard,
One heart,
Scatter fire,
One will,
Reach swiftly,
One arm,
Roll the wheels,
Trat-tat-tat! Trat-tat-tat!
Tak-tak, tak –
Rudzutak!

5.2 Versification and Graphics: A Kazakh “Ladder”

The principal formal achievement of

the passage is its consistent rejection of the stable syllabic norm of Kazakh verse (predominantly eleven- and seven-syllable lines) in favour of sharply unequal strophes. After four “supporting” long lines (*Sovetstan – ekspress aidyndy...*), there follows a series of short, three-syllable hammered lines:

Erkin elim, / Berkın belim, / Shalqar kölim...

Qaulat otty, / Zaulat qatty, / Zhai qanatty...

This is the Kazakh functional analogue of Mayakovsky's *lesenka*. Graphically, such lines can be arranged on the page as a single vertical column of brief stressed syntagmas; rhythmically, they produce an effect of high-speed percussion imitating the motion of a train. What we encounter is not imitation but the *invention of a typologically equivalent device* within a language with fixed final-syllable stress.

In the finale of the passage, the “ladder” reaches its maximum density – disyllabic lines give way to monosyllabic ones:

Zhürek bır, / Zhalyn shash, / Tilek bır, / Zhyldam zhet, / Bilek bır, / Döñgelet.

The structural function is identical to that of Mayakovsky's “*Levyi, / levyi, / levyi!*”: to lend speech a percussive, marching character, to shift it from the register of lyrical contemplation to that of collective action.

5.3 Sound Iconography

The closing lines constitute a sample of pure Futurist phonetics, directly comparable to the *zaum* of Khlebnikov and Kamensky:

Trat-tat-tat! Trat-tat-tat!

Taq-taq, taq

Rudzutak!

Imitation of train noise. The repeated *trat-tat-tat* and *taq-taq, taq* reproduce the clatter of wheels at the rail joints – a device drawn directly from the Russian Futurist arsenal, where onomatopoeia was elevated to the principle of the “self-sufficient word.”

Political semantisation of sound. Seifullin, however, takes a further step: the imitation *taq-taq, taq* rhymes with the surname **Rudzutak** – Yan Ernestovich Rudzutak, who from 1924 to 1930 served as People's Commissar of Railways of the USSR (Service 2009). The rhyme is a device of astonishing precision:

a real political functionary is integrated into the poem as a *sonic element* of the working machine, as a constituent of its rhythm. The apparatus of power and the physical noise of the train become *literally one and the same sound*. In a single line, Seifullin achieves what Mayakovsky strives for in his longer poems: the montage of the technical, the political, and the poetic into one continuous sonic fabric.

5.4 Word-Creation

The line *Sovetstan, bızdıñ Stan sovstan!* contains a verbal play characteristic of Futurist practice. The adjective *sovstan* is an occasionalism, homophonically conflating two readings: “Soviet Stan (country)” and a Kazakh-sounding form approximating the Russian *sovsem* (“entirely”). The same word-formative technique can be observed in Khlebnikov's *budetlyane, tvoryane, lebediv*: a new word, born from a phonic coincidence, carries an ideological programme.

A parallel function is performed by *otarba* (literally “fire-cart” – *ot* “fire” + *arba* “cart”), an authorial compound in which an ancient Turkic lexeme is fused with a modern referent: the Soviet express is denoted by a word drawn from pre-modern nomadic vocabulary. The machine is not introduced from outside – it is shown to be *originary*, recovering a name for the fiery chariot that had been lost in nomadic memory.

5.5 Oratorical Stance and the Collective Subject

The text is organised as apostrophe – but polyaddressed apostrophe. Seifullin commands in turn: the country (*Sovetstan*); the train (*Ekspress, talma ekspındı shabystan*); the conductor (*Konduktor, qatty bas*); and finally, through phonic rhyme, the Commissar of Railways himself (*Rudzutak!*).

The lyric subject here is not an individual “I” but a voice of historical motion speaking in the imperative. The anaphoric *bır* (“one”) – *tilek bır, zhürek bır, bilek bır* (“one will,” “one heart,” “one arm”) – constructs a collective body: multiple nations (*san rumyz*) united by one will and one strength. This is a direct analogue of Mayakovsky's “one hundred and fifty million” – but realised through the Kazakh

formulaic poetics of numerical parallelism inherited from the *zhyr*.

5.6 Image Synthesis: “Otarbada san rumyz – tilek bir”

The key line is *Otarbada san rumyz – tilek bir* (“In the fire-cart [countless] races – one will”). In a single line Seifullin combines: nomadic archaism (*otarba*); the internationalist ideologeme (*san rumyz*, “many races”); and the Futurist ethical formula of unity (*tilek bir*). No equivalent synthesis exists in Russian poetry of the same decade. In Mayakovsky, the international is *opposed* to the national; in Khlebnikov, the utopian “State of Time” is built on a renunciation of ethnic history. In Seifullin, by contrast, the Soviet international is placed *inside* a Kazakh image, as passengers inside a fire-cart: the new ideology finds a ready nomadic container.

6. Additional Evidence: “Bizdiñ дәуір” (“Our Era”)

In the programmatic poem *Bizdiñ дәуір*, Seifullin makes his poetological position explicit:

*Shabuyl bizdiñ дәуір emes ayañ,
Otarba alyp ushty, qalyp mayañ,
Zhüitkigen turmys qazır ekspress, –
Aıtqanday meniñ dosym aqyn Ayan...*

Literal translation:

Assault is our era – not a measured pace,
The fire-cart took flight, leaving the
milestones behind,

The hurtling life is now an express –
As my friend the poet Ayan once said...

The poetic programme is here stated almost as a declaration: the era no longer moves at a measured pace (*ayañ*, the slow gait of a horse), but *attacks* (the rhetoric of Futurist combat); the *otarba* takes flight; contemporary life is the express. The closing reference to “my friend, the poet Ayan” inscribes a collective subject of the Kazakh avant-garde – this is not a solitary experiment but a movement of like-minded contemporaries.

Further on, the poem turns autoreferential:

*Zyrlağan ekspress turmys türin
Zhazuğa asyqsam da ülgirmedim!*

(“The hurtling express – the face of life – / I hasten to record, but I cannot keep up!”) This is an explicit formulation of the Futurist crisis of representation: reality moves faster than the poetic language pursuing it. The same theme runs through Mayakovsky’s “At the Top of My Voice” – but here it is articulated differently: without satirical inflection, with an almost Acmeist precision of self-description.

7. The Decline of the Avant-Garde: From Formal Experiment to Socialist Realism and Repression

The avant-garde window in Kazakh poetry proved narrow – almost exactly one decade, from 1922 to 1932. Its closure was determined by several parallel processes, in which aesthetic polemic was inseparable from political suppression.

7.1 Polemics with Traditionalists and the Alash Tradition

Inside the Kazakh literary milieu, the Futurist poetics of Seifullin and Zhansugurov met resistance from the outset – both from the custodians of the folkloric-epic canon and from Alash-circle intellectuals (Baitursynov, Zhumabayev, Dulatov). For the latter, a radical break with the metrical and figurative norms of Kazakh classical verse signified not “renewal” but cultural capitulation before the Soviet imperial model. This internal opposition, however, was not allowed to unfold into a full-fledged aesthetic dispute: by the close of the 1920s, the Alash tradition had already been physically removed from the literary scene by the first wave of repressions (1929–1930) (Martin 2001).

7.2 The Institutional Turning Point of 1932

The Resolution of the Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks), “On the Restructuring of Literary and Artistic Organisations” (23 April 1932), abolished all independent literary groupings – including the remnants of LEF and RAPP – and mandated

the formation of a single Union of Soviet Writers. For Kazakh literature, this meant the end of the organisational conditions in which avant-garde poetics could exist as a legitimate aesthetic programme. At the First All-Union Congress of Soviet Writers (1934), socialist realism was declared the sole artistic method; formal experiment was thereafter classified as “formalism” – an accusatory rather than analytical category (Clark 2011).

7.3 Self-Censorship and the Poetological Turn

Under these conditions, Seifullin – who remained an official figure (first chairman of the Union of Writers of Kazakhstan from 1934) – exhibits a characteristic poetological shift. In *Kökshetau* (1929) and *Albatross* (1933), technogenic imagery is retained but reintegrated within more traditional epic frames; the *lesenka* recedes; oratorical declamation yields to narration. Analogous processes are observable in Zhansugurov: his mature poems *The Steppe* (1930) and especially *Kulager* (1936) return to a folkloric-epic canon, although traces of the avant-garde school – in syntactic rhythm and imagistic density – remain identifiable (Kirabayev 1994).

7.4 The Repressions of 1937–1938

The terminal point of the avant-garde impulse was set by the Terror. Seifullin was arrested on 24 September 1937 and shot on 25 February 1938; Zhansugurov was arrested in August 1937 and shot on 26 February 1938; M. Zhumabayev was shot on 19 March 1938 (Khlevniuk 2015). The indictments deploy the formulaic charges of the era – “bourgeois nationalism,” “pan-Turkism,” “wrecking activity” – but beneath these formulae one discerns a more general verdict: against the entire generation of Kazakh poets-modernisers, against the very synthesis they had effected. Paradoxically, the Terror struck at the same time both those who had worked within the avant-garde paradigm (Seifullin, Zhansugurov) and those who had resisted it (Zhumabayev). This indicates that what was punished was

not the aesthetic choice but the generation as such – that generation which had achieved the cultural synthesis the new imperial unification could no longer accommodate.

7.5 Post-Soviet Rehabilitation and the Revision of the Canon

The return of these authors to literary circulation began in the late 1950s (the juridical rehabilitation of Seifullin in 1957, of Zhansugurov in 1958). Yet until 1991, Soviet literary criticism systematically muffled their avant-garde stratum, presenting them above all as “founders of socialist realism in Kazakh literature.” Serious discussion of their connection with the avant-garde context began only in the post-Soviet period – and it is precisely this line that requires further extension and deepening (Kudaibergenova 2017).

8. Conclusion

The investigation supports several generalising conclusions.

First, the influence of Russian Futurism on Kazakh poetry of the 1920s–1930s was systemic, not episodic. It encompassed all principal levels of poetic language: versification (the rejection of a stable syllabic canon in favour of accentual and segmented verse); syntax (oratorical segmentation, the imperative stance, anaphoric parallelism); lexicon (the introduction of technical terms, neologisms, occasionalisms); phonetics (sound symbolism and imitative devices); imagery (technogenic iconography); and composition (the montage principle). This systemic character justifies treating the Kazakh poetic avant-garde as an autonomous historical form rather than as an imitative phenomenon.

Second, the reception of Russian Futurism cannot be reduced to copying: Kazakh poetry developed a particular type of *syncretic image*, in which the technogenic figures of modernity were fused with the metaphors of the nomadic world. The paradigmatic example is Seifullin's coinage *otarba* (“fire-cart”), in which the ancient Turkic mythologeme and the Soviet express train are designated by a

single lexical unit. Herein lies the principal novelty of the Kazakh avant-garde: where Russian Futurism was built on a break with the past, the Kazakh avant-garde was built on the past's transformation from within. For Mayakovsky, the machine *negates* tradition; for Seifullin, the machine *fulfils* it.

Third, the channels of transfer were multiple and not reducible to a single model. The institutional channel (Zhansugurov's education in Moscow; Seifullin's editorial work), the translational channel (Mayakovsky into Kazakh), the ideological channel (LEF as sanctioned model of revolutionary art), and personal contacts operated jointly. This multiplicity determined the depth of assimilation: Futurist poetics entered Kazakh literature not as a fashion but as a complete re-equipment of poetic language.

Fourth, the fate of the Kazakh avant-garde confirms a general law of Soviet literary development: formal experiment retained institutional viability only as long as cultural policy remained flexible. The 1932 Resolution and the Terror of 1937–1938 closed this window simultaneously with the physical destruction of the carriers of the synthesised poetics. What had been done in the 1920s, however, was not reversible: the new rhythm, the new lexicon, the new images remained in Kazakh verse, were transmitted – albeit in reduced form – to subsequent generations, and shaped the appearance of Kazakh poetry in the second half of the twentieth century.

Fifth, the methodological implications of the study extend beyond the specific material. The case of the Kazakh avant-garde demonstrates that the concepts of cultural transfer (Espagne) and literary polysystem (Even-Zohar) require supplementation by a category of *syncretic reception*, in which the receiving literature does not merely select or adapt the borrowed element but integrates it into its own image-ontology such that the foreign element ceases to be foreign. Applied to the Soviet space, this means that the typology of “union” avant-gardes should

be constructed not as a hierarchy of centre and peripheries but as a network of local syntheses, in each of which the Russian avant-garde functions differently depending on the metaphorical ecology of the receiving culture.

Prospects. The present work leaves several lines of inquiry open: a systematic comparison of Mayakovsky's translations into the Turkic languages of the USSR (Kazakh, Uzbek, Tatar); an analysis of Kazakh avant-garde prose (B. Mailin, Zh. Aimauytov); a study of the visual equivalents of avant-garde poetics in Kazakh book design of the 1920s; and – most promising – a comparison of the Kazakh, Kyrgyz, and Karakalpak varieties of the syncretic avant-garde.

References

- Akhmetov, Zaki. 1964. *Kazakhskoe stikhoslozhenie* [Kazakh Versification]. Alma-Ata: Nauka.
- Baitursynov, Akhmet. 2003. *Adebiyet tanytkysh* [A Guide to Literature]. Almaty: Atamura.
- Bakhtikireeva, Uldanai M. 2017. *Tvorcheskaia bilingval'naia lichnost': khudozhestvennaia literatura Kazakhstana i Uzbekistana* [The Creative Bilingual Personality: The Literatures of Kazakhstan and Uzbekistan]. Moscow: Nauka.
- Clark, Katerina. 2011. *Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931–1941*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674062894>.
- Cucciolla, Riccardo Mario. 2019. *Review of Rewriting the Nation in Modern Kazakh Literature: Elites and Narratives*, by Diana T. Kudaibergenova. *Europe-Asia Studies* 71 (5): 875–876. <https://doi.org/10.1080/09668136.2019.1618599>.
- Dzhuanyshbekov, Nurzhamal. 2000. *Saken Seifullin: ocherk zhizni i tvorchestva* [Saken Seifullin: A Sketch of Life and Work]. Almaty: Ğylym.
- Eleukenov, Sherikbai. 1987. *Ot fol'klora do*

- romana-epopei* [From Folklore to the Novel-Epopee]. Almaty: Zhazushy.
- Espagne, Michel. 1999. *Les transferts culturels franco-allemands*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Espagne, Michel, and Michael Werner. 1988. "Transferts culturels et histoire comparée." *Annales ESC* 43 (4): 969–992. <https://doi.org/10.3406/ahess.1988.283535>.
- Etkind, Alexander. 2011. *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*. Cambridge: Polity Press.
- Even-Zohar, Itamar. 1990. "Polysystem Studies." Special issue, *Poetics Today* 11 (1): 1–268.
- Janecek, Gerald. 1984. *The Look of Russian Literature: Avant-Garde Visual Experiments, 1900–1930*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Karataev, Mukhamedzhan. 1969. *Ot dombry do knigi* [From the Dombra to the Book]. Alma-Ata: Zhazushy.
- Khalid, Adeeb. 2015. *Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Khlevniuk, Oleg V. 2015. *Stalin: New Biography of a Dictator*. Translated by Nora Seligman Favorov. New Haven, CT: Yale University Press.
- Kirabayev, Serik. 1994. *Säken Seifullin: monografiia* [Saken Seifullin: A Monograph]. Almaty: Zhazushy.
- Kudaibergenova, Diana T. 2017a. *Rewriting the Nation in Modern Kazakh Literature: Elites and Narratives*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Kudaibergenova, Diana T. 2017b. "Punk Shamanism, Revolt and Break-Up of Traditional Linkage: The Waves of Cultural Production in Post-Soviet Kazakhstan." *Central Asian Survey* 36 (4): 568–587. <https://doi.org/10.1080/02634937.2017.1362815>.
- Maitanov, Bakhytzhana. 2010. *Poetika kazakhskogo romana: tipologiya i poetika* [The Poetics of the Kazakh Novel]. Almaty: Qazaq Universiteti.
- Markov, Vladimir. 1968. *Russian Futurism: A History*. Berkeley: University of California Press.
- Martin, Terry. 2001. *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Mayakovsky, Vladimir. 1955–1961. *Polnoe sobranie sochinenii* [Complete Works]. 13 vols. Moscow: GHL.
- Seifullin, Saken. 1964. *Ternistyi put'* [The Thorny Path]. Alma-Ata: Zhazushy.
- Seifullin, Saken. 1986–1996. *Shyğarmalarynyñ tolyq zhinağy* [Complete Works]. 6 vols. Almaty: Qazaqstan.
- Service, Robert. 2009. *Stalin: A Biography*. London: Pan Books.
- Tihanov, Galin. 2019. *The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Zhansugurov, Ilyas. 1988. *Izbrannye proizvedeniia* [Selected Works]. 2 vols. Almaty: Zhazushy.
- Zhumabayev, Magzhan. 2013. *Shyğarmalary* [Works]. 3 vols. Almaty: Zhazushy.

ГОТИЧЕСКАЯ СУБКУЛЬТУРА КАК ПРОСТРАНСТВО «ВТОРИЧНОГО БЫТИЯ» НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ

ШЕРУБАЙҚЫЗЫ ӘСЕЛ

PhD докторант
КазНУ им. аль-Фараби

Введение. В постсоветский период казахстанскими исследователями был накоплен значительный массив научных работ, посвященных готической субкультуре. Однако большая часть из них на сегодняшний день не отражает актуального состояния этого феномена, поскольку относится к периоду зари его популярности. Кроме того, ранние публикации демонстрируют существенные методологические ограничения, ставшие очевидными на фоне положительной динамики развития гуманитарных наук. Поскольку в 2025/2026 учебном году в городе Алматы (Казахстан) была зафиксирована активизация готической музыкальной сцены, данная проблематика вновь сместилась в фокус научного интереса. Объектом настоящего исследования является готическая субкультура, предметом – «вторичное бытие» народной культуры в ее пространстве. Цель исследования – раскрыть мотивацию и механизмы интеграции элементов традиционной (духовной и материальной) культуры в пространство музыкальной субкультуры, а также выявить способы интерпретации этой практики в локальном контексте. Теоретико-методологическую основу исследования составили концепция национального брендинга Г. Болина и Г. Мяжевич, а также социокультурные подходы к анализу музыкальных индустрий и глобализации, предложенные С. Фритом и Р. Робертсоном. Эмпирическую базу работы образуют первичные данные, собранные автором на фестивале темной музыки «Disintegration Night 2025» в Алматы, включая экспертное интервью с основательницей проекта

«Лисьи сказки» Юлией Вострокнутовой. Научная новизна исследования заключается в переосмыслении гибридных музыкальных жанров (этно-дарк) как эффективного инструмента «мягкой силы». Теоретическая значимость работы состоит в выявлении гетерогенной природы готической субкультуры и расширении научных представлений о границах бытия фольклора в современном городском пространстве. Практическая значимость исследования определяется возможностью использования его результатов в сфере культурной политики, арт-менеджмента, а также в рамках учебных курсов по культурологии.

Литературный обзор. Современные исследования молодежной музыкальной субкультуры готов в Казахстане нередко содержат прогнозы о последствиях взаимодействия глобальных трендов с локальной этнической культурой. Подобные труды носят, как правило, выраженный прикладной характер. В частности, Н. Балтогаева, опираясь на идеи Г.С. Абдирайымовой, рассматривает способность местной молодежи осваивать инновации при сохранении традиционных ценностей [1, с. 5]. Е. Курмашев подчеркивает влияние глобальных процессов на культуру и образование государства, а также указывает на необходимость сохранения национальной идентичности в условиях вестернизации [2, с. 5]. А. Имангалиева и А. Омиржанова обращают внимание на необходимость критического подхода к внешнему влиянию и предупреждают о рисках чрезмерного подражания [3, с. 433]. В свою очередь, А. Куттыбаева и Ш.Г. Аймамбетова обосновывают важность возрождения национальных традиций и их органичной интеграции в жизнь нового поколения [4, с. 86].

В этой связи важно прояснить, каким образом проявляется интерес представителей готической субкультуры к исторически удаленному типу культуры. По наблюдениям А.Н. Сбитневой и А. Кудрявцевой, характерными маркерами принадлежности к субкультуре выступают серебряные украшения с оккультной

символикой [5, с. 68]. С. Ломиковская, Н. Керимова и А.Е. Мажгулова отмечают широкое использование анкха – египетского креста с петлей, символизирующего мудрость. Кроме того, авторы обращают внимание на интерес готов к кладбищенской эстетике, надгробиям и похоронным ритуалам [6, с. 97-98]. Е. Завьялова и А.Н. Сбитнева выделяют среди ключевых символов изображения черепов, летучих мышей, прямые и перевернутые кресты [7, с. 35]. А.С. Магауова дополняет этот перечень пентаграммами, замечая, что представители движения обращаются к различным религиям без строгого доктринального следования канонам [8, с. 151-152]. Таким образом, обращение готической сцены к казахской культуре представляется лишь вопросом времени.

Методы. В современной культурологии полевые исследования сохраняют статус одного из наиболее эффективных способов сбора эмпирических данных о текущих социокультурных процессах. С целью изучения актуального состояния готической сцены в Казахстане 26 октября 2025 года был посещен фестиваль темной музыки «Disintegration Night 2025», проходивший на площадке арт-пространства «Asylum». Программа трехчасового мероприятия (с 17:00 до 20:00) объединила выступления музыкантов разных направлений. Особый интерес для исследования представил проект «Лисьи сказки», творчество которого сочетает в себе этно-дарк, инди-рок, альтернативный фолк и кинематографичную музыкальную эстетику. Полученные в ходе включенного наблюдения данные подтверждают готовность современной готической сцены к интеграции элементов традиционной культуры. Информационной базой работы также стало полуструктурированное интервью с самой Юлией Валерьевной Вострокнутовой, выпускницей Волгоградской государственной консерватории им. П.А. Серебрякова (Россия), проведенное сразу после окончания концерта. Результаты беседы представлены ниже.

Теоретической основой исследования выступила концепция национального брендинга Г. Болина и Г. Мяжевич, трактующая данный феномен как исторически обусловленную форму производства образов нации. Национальный брендинг тесно связан с символической властью – способностью конструировать и транслировать определенную социальную реальность, а подобные проекты отражают процессы нациестроительства в эпоху глобализации. С позиции медиаисследований и культурологии, массмедиа и каналы коммуникации выступают одновременно площадкой и инструментом брендинга. По этой причине национальный брендинг неразрывно связан с логикой «мягкой силы», заключающейся в способности формировать ценностные предпочтения аудитории. Авторы подчеркивают, что в

условиях глобальной экономики брендинговые стратегии зачастую способствуют продвижению «коммерческого национализма», трансформируя идентичность в объект рыночного потребления [9].

Результаты и обсуждение. Анализ научной литературы показывает, что интерес готической субкультуры к духовным практикам выходит за рамки религий классовых обществ и охватывает доклассовые традиции. В данном контексте казахская мифология предстает как глубокий источник вдохновения. Однако, как отмечает Юлия Вострокнутова, на текущий момент в Казахстане нет музыкантов, совмещающих эстетику темной сцены с фольклорными элементами. Опыт ее выступлений в Алматы подтверждает, что данная ниша пока пустует, а сама индустрия культуры находится на стадии формирования. Тем не менее региональный рынок обладает потенциалом для появления разноплановых проектов в ближайшей перспективе. В России же наблюдается противоположная тенденция, поскольку пресыщенность популярной музыкой стимулирует интерес молодежи к разнообразным субкультурным музыкальным направлениям.

По мнению Юлии, современный интерес к фольклору имеет общие корни с эпохой романтизма. В тот период западноевропейская академическая музыка, развивавшаяся под влиянием национальных идей, стимулировала становление оригинальной русской композиторской школы (ярким примером чему служит «Могучая кучка»). Исследуя этот феномен, музыковед М. Фролова-Уолкер указывает, что рост национального самосознания в России во многом стал реакцией на петровские реформы, спровоцировавшие раскол между европеизацией и культурной оппозицией. В XIX столетии данная дискуссия обострилась в полемике западников и славянофилов, определив вектор развития искусства – в частности, оперы М.И. Глинки «Жизнь за царя», заложившей основы национальной музыкальной традиции [10, с. 1, 8, 76].

В данном контексте особый интерес

представляет концепция Г. Болина и Г. Мяжевич, согласно которой нациестроительство существенно отличается от национального брендинга. Если в первом случае ключевыми агентами выступают идеологи, включая политиков, художников, писателей и архитекторов, то во втором на передний план выходят маркетинговые консультанты, ориентированные на экономическую выгоду. В отличие от построения нации, направленного на внутригосударственное сплочение граждан, брендинг нацелен на внешнюю аудиторию, включая инвесторов, туристов и международное сообщество. Кроме того, нациестроительство подразумевает сосредоточенность на истории и традициях, тогда как национальный брендинг фокусируется на будущем и его возможностях. Культурные технологии этих процессов также различаются, поскольку билдинг опирается на литературу, музыку, живопись, музеи и СМИ, тогда как брендинг задействует инструменты рекламы и массовых коммуникаций [9, с. 6-7].

Юлия подчеркивает, что аутентичная народная музыка принципиально отличается от продукции профессиональных сонграйтеров, при этом заимствования из фольклора могут носить как прямой, так и косвенный характер. В собственном творчестве она сочетает сказочную атмосферу с индивидуальным авторским почерком, трансформируя опыт предшественников. В этой связи примечательна концепция С. Фрита, согласно которой рок-музыка, вопреки расхожему представлению о ее «народном» характере, в действительности выступает продуктом массового производства и потребления. В рамках доминирующей идеологии рок воспринимается как аутентичное выражение жизненного опыта и как форма интеграции людей в воображаемое сообщество, не являющееся реальной социальной группой [11, с. 159-160, 164]. В данном контексте обращение представителей готической сцены к

далекому прошлому можно рассматривать как форму критического осмысления современной действительности со стороны молодежи.

В эпоху романтизма музыка стала олицетворением духовного мира человека и отражением тончайших граней его чувств, которые невозможно было выразить словами. Это во многом объясняет, почему эмоциональная сфера занимает центральное место в современных музыкальных субкультурах, участники которых устремлены к идеалам непосредственности и искренности. Однако необходимо учитывать дуализм, заложенный в самих истоках романтического мировоззрения, где фигура гения наделялась не только божественными, но и демоническими чертами. В данном контексте важно проследить, сохраняется ли противопоставление «я – они» в готической субкультуре и не трансформируется ли оно в оппозицию «мы – они». В частности, казахская мифология также включает в себя демонические образы, такие как Албасты или Айдахар. В связи с этим возникает вопрос о том, существуют ли для молодых людей риски оказаться под влиянием деструктивных смыслов в случае неверного толкования и слепой эстетизации данных персонажей. Стоит ли опасаться, что это станет серьезной проблемой для традиционной народной культуры, спровоцировав проявление агрессии со стороны представителей субкультуры по отношению к обществу. С другой стороны, необходимо осмыслить, не является ли подобная интеграция многовекового духовного и материального наследия этносов лишь завуалированным продолжением культурного империализма, трансформировавшегося в современном мире.

Особый интерес в данном контексте представляет концепция Р. Робертсона, подвергающая критике мифологизацию глобализации как силы, уничтожающей локальные различия. Глобализацию следует понимать не как процесс линейной культурной гомогенизации, а напротив, как

сосуществование и взаимопроникновение глобального и локального уровней. При этом локальность не является изначально заданной, а активно формируется и воспроизводится в рамках глобальных процессов [12, с. 34, 38]. В этой связи возникает вопрос, насколько оправдана распространенная точка зрения о том, что местная культура и менталитет оказывают пассивное сопротивление внешнему давлению, и по каким причинам молодежь Казахстана в течение продолжительного времени не могла продуктивно адаптировать глобальные тренды к культурным, социальным и политическим реалиям страны. Очевидно, что успех этой адаптации во многом измеряется способностью нового поколения интегрировать наследие предков в повседневную жизнь без его упрощения и искажения.

По мнению Юлии, совмещающей сценические выступления с педагогической деятельностью, для создания уникальных музыкальных проектов необходимо образование, расширяющее культурный горизонт. Она подчеркивает, что нередко готическая субкультура сама становится объектом репрезентации; при этом ее очевидный протестный характер зачастую сочетается с саморазрушительными установками, что ведет к стигматизации данной группы со стороны доминирующей культуры. Этот пример актуализирует более глубокую проблему неравного соотношения сил в индустрии, а именно вопрос о том, кто контролирует процессы производства и сбыта продукта. В условиях несбалансированного рынка мнимый диалог культур может привести к тому, что локальные сообщества окажутся в роли поставщиков «сырья», тогда как основные рычаги управления останутся в руках третьих лиц. По этой причине сегодня одной из главных задач является формирование условий, при которых молодежь Казахстана сможет уверенно высказываться от собственного имени, а государственная

молодежная политика предоставит для этого реальные возможности.

Заключение. Долгое время духовная и материальная культура казахского народа оставалась в тени мировой музыкальной сцены, однако сегодня ее самобытность выступает источником уникальных инноваций. Перенос культуры на новую почву неизбежно влечет за собой трансформацию, но то, каким образом она произойдет и к каким изменениям приведет – во многом зависит от самих участников этого процесса. Этические споры вокруг гибридных форм культуры возникают главным образом из-за неравенства позиций тех систем, на стыке которых эти формы рождаются. Полноценный диалог возможен только в условиях равноправия сторон, включая равный доступ к технологиям производства и каналам дистрибуции. Универсального решения для всех подобных прецедентов нет, поэтому всякий раз необходимо опираться на мнение непосредственных носителей традиции.

Национальный брендинг сегодня выступает ключевым инструментом формирования положительного имиджа государства на международной арене. Взаимодействие может осуществляться через актуальные культурные практики, включая музыкальные субкультуры. Несмотря на динамичное развитие мирового музыкального рынка, присутствие Казахстана на нем пока остается ограниченным. В связи с этим ключевым становится вопрос о том, как бережно использовать национальную идентичность, чтобы успешно интегрироваться в мировое сообщество и перенимать передовой опыт. На данном этапе очевидно, что глобализация не всегда разрушает локальные культуры; напротив, она способна стимулировать их укрепление. В этих условиях эффективная государственная молодежная политика может задействовать музыкальные субкультуры в качестве инструмента «мягкой силы», способствуя масштабному продвижению современного казахстанского искусства на международной арене.

В заключение автор выражает искреннюю благодарность представителям готического сообщества за участие в исследовании. Особую признательность хочется выразить Юлии Валерьевне Вострокнутовой («Лисьи сказки»), благодаря содействию которой эта статья стала возможной. Ее глубокие и содержательные ответы позволили значительно точнее раскрыть суть исследуемого вопроса.

Список литературы

1. Балтоғаева А. Жастардың субмәдениеті – үлкендер әлеміне жасалған қарсылық // Алаш айнасы. – 2011. – 13 қаңтар. – № 3(455). – С. 5.
2. Құрмашев Е. Батыстандыру саясаты орыстандыру саясатынан сорақы // Жас Алаш. – 2013. – 1 тамыз. – № 60(15830). – С. 5.
3. Құттыбаева А., Аймамбетова Ш.Г. Қазіргі жастар субмәдениеті // Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған «Тәуелсіздік құндылықтары: өткенге тағзым, болашаққа аманат» тақырыбында өткен жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономика ғылымдары бойынша студенттердің XVIII ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Тараз: Тараз Университеті, 2016. – С. 85-86.
4. Иманғалиева А., Омиржанова А. Жастардың арасындағы батыс субмәдениеті және оның Қазақстанға ықпалы // КазҰУ Хабаршысы. Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы. – 2015. – № 2(70). – С. 431-434.
5. Сбитнева А.Н., Кудрявцева А. К вопросу влияния молодежной субкультуры на личность // Межвузовский вестник. – 2010. – № 2(12). – С. 67-69.
6. Ломиковская С., Керимова Н., Мажгулова А.Е. Эмо и готы: философия или нелепый способ самовыражения // Независимый Казахстан: развитие и перспективы. Материалы региональной научно-практической конференции школьников, студентов, аспирантов и молодых ученых, 11 декабря 2013. – Костанай: Костанайский филиал ФГБОУ ВО Челябинский государственный университет, 2013. – С. 96-100.
7. Мағауова А.С. Социализация молодежи и современные молодежные субкультуры. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 200 с.
8. Завьялова Е., Сбитнева А.Н. О значении субкультуры в жизни подростка // Вестник СКГУ им. М. Козыбаева. – 2015. – № 3(28). – С. 34-38.
9. Bolin G., Miazhevich G. The soft power of commercialised nationalist symbols: Using media analysis to understand nation branding campaigns // European Journal of Cultural Studies. – 2018. – Т. 21. – № 5. – С. 527-542.
10. Frolova-Walker M. Russian Music and Nationalism. From Glinka to Stalin. – New Haven / London: Yale University, 2007. – 418 с.
11. Frith S. 'The magic that can set you free': The ideology of folk and the myth of the rock community // Popular Music. – 1981. – Т. 1. – С. 159-168.
12. Robertson R. Globalisation or glocalisation? // The Journal of International Communication. – 1994. – Т. 1. – № 1. – С. 33-52.

ТҮЛЕКТЕР ЗАМАНАУИ АУДИТОРИЯЛАР СЫЙҒА ТАРТТЫ

30 МАМЫР

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың заң факультетінде Түлектер күнін ауқымды мерекелеу аясында «1981 жылғы түлектер» атауын иеленген жаңартылған №301 аудитория мен «1996 жылғы түлектер» атындағы №4 дәріс залының салтанатты ашылу рәсімі өтті. Жаңартылған №301 аудитория жобасы университет бітіргендеріне 45 жыл толған түлектердің қолдауымен іске

асырылды. Олардың қатарында көрнекті мемлекет және қоғам қайраткерлері: Қайрат Мәми, Мұсабек Әлімбеков, Зағипа Балиева және Қазақстанның құқықтық жүйесінің дамуына баға жетпес үлес қосқан басқа да белгілі тұлғалар бар. Салтанатты рәсімде сөз алған Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Басқарма Төрағасы – Ректор Жансейіт Түймебаев университеттік дәстүрлер сабақтастығының ерекше

[illegible]

Салтанатты күн ауқымды концерттік бағдарламаға ұласты. Түлектер студенттік шақтың ыстық естеліктері қалған орындарды тамашалап, бүгінде әлемдік деңгейдегі зерттеу университетіне айналған ҚазҰУ кампусын аралады.

213

ҚАЗҰУ ҚҰҚЫҚ САЛАСЫНДА ҚЫТАЙ УНИВЕРСИТЕТІМЕН ОРТАҚ ЖОБАНЫ ІСКЕ АСЫРАДЫ

1 МАУСЫМ

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде Басқарма Төрағасының орынбасары – бірінші проректордың міндетін атқарушы Самғат Ермекбаевтың Шығыс Қытай саяси ғылымдар және құқық университетінің (ECUPL) проректоры Юй Сяохао бастаған делегациямен кездесуі өтті.

Қонақтарды қарсы алған Самғат Ермекбаев жоғары білім мен ғылым саласындағы ынтымақтастық бүгінде

мемлекеттерді жақындастыратын маңызды тетікке айналғанын атап өтті. Оның айтуынша, ҚазҰУ білім беру мен ғылыми зерттеулерді дамытуда заманауи цифрлық технологияларды кеңінен енгізіп, инновациялық зертханалар желісін қалыптастыру арқылы халықаралық әріптестікке қолайлы орта құрып келеді.

Бірінші проректордың міндетін атқарушы екі университет арасындағы

байланысты одан әрі тереңдетудің маңыздылығына тоқталып, бірлескен ғылыми жобаларды жүзеге асыру, жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеу және академиялық алмасу мүмкіндіктерін кеңейту өзара ынтымақтастықтың басым бағыттарының бірі екенін тілге тиек етті.

Өз кезегінде Шығыс Қытай саяси ғылымдар және құқық университетінің проректоры Юй Сяохао әріптестікті дамытуға жоғары қызығушылық танытатындықтарын жеткізді. Ол университеттің тарихы мен жетістіктері туралы баяндап, оқу орнының құқықтық білім беру саласындағы жоғары беделіне тоқталды. Қытайлық жоғары оқу орны халықаралық академиялық ортада «Шығыстың заңгерлік білім беру інжумаржаны» ретінде танымал.

Сондай-ақ құрметті қонақ дарынды жастармен алмасу бағдарламаларын дамытуға, құқықтық және әлеуметтік-гуманитарлық бағыттардағы бірлескен бастамаларды қолдауға дайын екенін білдірді.

Кездесу барысында тараптар студенттер мен оқытушылардың академиялық ұтқырлығын дамыту, қосдипломды және бірлескен білім беру бағдарламаларын іске асыру, құқық және жасанды интеллект мәселелеріне арналған халықаралық симпозиумдар мен жазғы мектептер ұйымдастыру бағыттарын жан-жақты талқылады.

*Әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ Баспасөз қызметі*

MAQSUT NARIKBAYEV UNIVERSITY: ТЕРРИТОРИЯ ЗНАНИЙ, ИННОВАЦИЙ И ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

ДЕМИДОВА МИЛАНА ДМИТРИЕВНА

Научный сотрудник Научно-исследовательского
института культуры Казахстана
«Центр сближения культур под эгидой ЮНЕСКО»

В современном мире университеты выполняют гораздо более широкую функцию, чем просто подготовка специалистов. Они становятся центрами научной мысли, площадками для культурного обмена, генераторами инноваций и пространством для формирования будущих лидеров общества. Одним из таких образовательных учреждений Казахстана по праву является университет имени Максута Нарикбаева, который за три десятилетия своего существования

внес значительный вклад в развитие отечественного образования и подготовку профессиональных кадров для страны.

История университета началась в 1994 году, когда в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан был создан Казахский государственный юридический институт. Перед новым вузом стояла важнейшая задача – подготовка высококвалифицированных специалистов в области права для независимого Казахстана, переживавшего период масштабных

социально-экономических преобразований. Впоследствии учебное заведение прошло несколько этапов развития, превратившись сначала в Казахский гуманитарно-юридический университет (КАЗГЮУ), а затем в Maqsut Narikbayev University, названный в честь известного государственного деятеля и юриста Максута Нарикбаева.

Сегодня MNU является одним из наиболее узнаваемых частных университетов страны. За годы работы вуз подготовил тысячи выпускников, многие из которых занимают ответственные должности в государственных органах, международных организациях, крупных компаниях и общественных объединениях. Выпускники университета принимают активное участие в развитии правовой, экономической и финансовой систем Казахстана, внося свой вклад в модернизацию государства и общества.

Одним из главных преимуществ университета является высокое качество образования. В структуре MNU функционируют пять академических школ: Высшая школа права, Международная школа экономики, Высшая гуманитарная школа, Международная школа журналистики и Бизнес-школа.

Образовательные программы охватывают широкий спектр направлений – от юриспруденции и международного права до экономики, финансов, психологии, журналистики, туризма и информационных технологий.

Особое внимание университет уделяет соответствию международным стандартам качества. MNU является обладателем престижных международных аккредитаций ACCA, FIBAA, CIMA и ICAEW, подтверждающих высокий уровень подготовки специалистов в области бизнеса, финансов и управления. Признание международных профессиональных организаций свидетельствует о том, что выпускники университета получают образование, соответствующее мировым требованиям рынка труда.

Современный университет невозможно представить без развитой научной и

инновационной деятельности. Сегодня MNU активно участвует в трансформации образовательного процесса с учетом стремительного развития цифровых технологий и искусственного интеллекта. Одним из наиболее значимых направлений последних лет стало внедрение новых образовательных программ в сфере искусственного интеллекта.

В университете открыта бакалаврская программа Artificial Intelligence and Frontier Systems: AI + X, ориентированная на подготовку специалистов нового поколения. Студенты получают фундаментальные знания в области программирования, анализа данных, машинного обучения и интеллектуальных систем, а также изучают применение технологий искусственного интеллекта в экономике, финансах и бизнесе. Параллельно была запущена магистерская программа AllLaw, объединяющая юридические знания и современные цифровые технологии. Подобные проекты демонстрируют стремление университета не только следовать мировым тенденциям, но и формировать их на национальном уровне.

Ярким примером научно-технологического развития является проект Legal Graph, реализуемый совместно с казахстанскими IT-специалистами. Разработка подобных решений показывает, что университет становится не только образовательным учреждением, но и полноценным участником процессов цифровой модернизации государства.

Не менее важное место в жизни MNU занимает международное сотрудничество. Университет поддерживает партнерские отношения с зарубежными вузами. Студенты имеют возможность участвовать в программах академической мобильности и получать международный образовательный опыт. Университет также участвует в проектах Erasmus и регулярно приглашает иностранных профессоров для чтения лекций на английском языке. Это позволяет студентам знакомиться с лучшими мировыми практиками и развивать навыки межкультурной коммуникации.

Однако университетская жизнь не ограничивается учебными аудиториями и

научными лабораториями. MNU уделяет большое внимание развитию студенческого сообщества, поддержке молодежных инициатив, культурных проектов и спортивных мероприятий. Современный кампус включает не только учебные корпуса, но и спортивные залы, творческие пространства, музыкальные студии, и зоны отдыха. Такая инфраструктура создает благоприятную среду для всестороннего развития личности.

Особое значение имеют общественные и благотворительные инициативы студентов и выпускников университета. Одним из ярких примеров стал ежегодный благотворительный марафон MNU, объединивший сотни жителей и гостей столицы. Мероприятие сочетает популяризацию здорового образа жизни с поддержкой студентов и выпускников, нуждающихся в помощи.

Подобные проекты формируют атмосферу взаимопомощи, социальной ответственности и гражданской активности, которые являются важной частью университетской культуры.

Высокий уровень подготовки студентов подтверждается и их успехами на международной арене. Так, представители университета регулярно становятся победителями и призерами международных олимпиад, научных конкурсов и профессиональных соревнований. Одним из последних достижений стало успешное выступление студентов MNU на Международной олимпиаде-фестивале постатистике, где они вошли в число лучших участников среди представителей восьми государств.

За тридцать лет своей истории Maqsut Narikbayev University прошел путь от специализированного юридического института до современного многопрофильного университета. Сегодня MNU сочетает качественное образование, международное сотрудничество и инновационный подход к обучению, оставаясь одним из ведущих образовательных центров Казахстана и площадкой для подготовки специалистов нового поколения.

LINGUISTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT FEAR IN KHALED HOSSEINI'S *THE KITE RUNNER*

DANA TURSYNNOVA

Acting Director, Linguistic Researcher
State Museum "International Centre for the
Rapprochement of Cultures under the Auspices
of UNESCO", Research Institute of Culture of
Kazakhstan

Introduction

Emotions constitute an essential component of human cognition and significantly influence the way individuals perceive, interpret, and respond to the surrounding world. Consequently, the study of emotions has become one of the central directions in cognitive linguistics, linguoculturology, and discourse studies. Among the emotional concepts investigated in contemporary linguistics, the concept **FEAR** occupies a distinctive position owing to its universal character and its ability to reflect both individual emotional experience and culturally determined patterns of cognition.

Within the framework of cognitive linguistics, a concept is understood as a multidimensional mental construct integrating cognitive, emotional, evaluative, and cultural knowledge. Emotional concepts

are of particular interest because they reveal not only how emotions are experienced but also how they are conceptualized and verbalized within a particular linguistic culture. Consequently, the investigation of emotional concepts in literary discourse provides valuable insights into the interaction between language, cognition, and culture as manifested in an author's artistic worldview.

Fear has attracted considerable scholarly attention in psychology, philosophy, and linguistics. Nevertheless, its linguistic representation in literary discourse, particularly in contemporary fiction depicting conflict, forced migration, and cultural trauma, remains insufficiently explored. In this respect, Khaled Hosseini's *The Kite Runner* presents valuable material for conceptual analysis. The novel portrays fear not merely as an emotional response to danger but as a multidimensional

cognitive and cultural phenomenon manifested through interpersonal relationships, moral responsibility, violence, displacement, and collective trauma.

The present study aims to investigate how the concept FEAR is linguistically represented in Khaled Hosseini's *The Kite Runner*, with particular attention to the lexical, stylistic, and cognitive mechanisms that shape its conceptualization in literary discourse.

The Concept as a Cognitive and Cultural Phenomenon

The concept is one of the key notions of cognitive linguistics, as it explains how linguistic knowledge, cultural experience, and human cognition interact in the process of meaning construction. Unlike the lexical meaning of a word, a concept represents a multidimensional mental construct integrating cognitive, emotional, evaluative, and cultural components. Consequently, concepts function as cognitive models through which individuals perceive, interpret, and categorize reality.

One of the earliest scholars to introduce the notion of the concept into linguistic research was S. Askoldov, who distinguished between cognitive and artistic concepts. According to the scholar, cognitive concepts primarily perform a classificatory function, whereas artistic concepts combine knowledge with emotions, imagery, personal experience, and aesthetic perception. Askoldov's distinction remains highly relevant for literary studies because artistic concepts reflect not only objective knowledge but also the author's subjective interpretation of reality. Consequently, literary discourse provides a productive environment for investigating the interaction between cognition and emotion.

A similar perspective is presented in the works of the Kazakh linguist N. Uali, who argues that a concept cannot be reduced exclusively to rational knowledge. According to the scholar, conceptualization is grounded in sensory experience, emotional perception, and culturally conditioned associations. Thus, concepts emerge through the interaction of

intellectual and emotional experience, making them an effective means of representing both individual and collective consciousness. This approach is particularly relevant to emotional concepts, since emotions are experienced before they are verbalized and subsequently acquire linguistic expression.

The contemporary cognitive approach further develops this understanding by viewing concepts as mental structures through which people interpret reality and organize their knowledge of the world. As noted by George Lakoff, human conceptualization is closely connected with embodied experience, demonstrating that abstract notions are understood through everyday cognitive and cultural experience. Building upon this approach, Zoltán Kövecses argues that emotions are conceptualized through culturally shared cognitive models rather than existing solely as psychological states. Consequently, emotional concepts should be analysed not only through their lexical realization but also through the conceptual structures that organize emotional experience.

Within this theoretical framework, the concept **FEAR** may be understood as a complex cognitive construct incorporating not only the meaning of fear as an emotion but also the cultural, psychological, and ethical values associated with it. Therefore, the analysis of literary discourse requires attention not only to the direct lexical nomination of fear but also to the broader linguistic mechanisms through which this concept is constructed and represented in the author's artistic worldview.

Despite the extensive theoretical development of concept studies, the linguistic representation of emotional concepts in contemporary literary discourse remains insufficiently investigated. In particular, the conceptualization of **FEAR** in Khaled Hosseini's artistic worldview has received limited scholarly attention. Therefore, the present study seeks to contribute to this field by examining the linguistic mechanisms through which the concept **FEAR** is constructed and represented in *The Kite Runner*.

Methodology

The empirical material of the present study is drawn from Khaled Hosseini's novel *The Kite Runner*, which serves as the primary source for analysing the linguistic representation of the concept **FEAR**. The research corpus comprises lexical units, contextual fragments, and narrative episodes through which the concept is verbalized in the novel. The examples were selected using the continuous sampling method.

The study adopts an interdisciplinary approach integrating the principles of cognitive linguistics, linguoculturology, and literary discourse analysis. Conceptual analysis is employed to identify the semantic content of the concept **FEAR**, while frame analysis reveals its internal cognitive organization through interconnected semantic domains. Contextual, semantic, and stylistic analyses are applied to examine the lexical, syntactic, and figurative means by which the concept is represented in literary discourse.

The combination of these methods makes it possible to investigate **FEAR** not merely as an individual emotional state but as a multidimensional cognitive construct integrating emotional, moral, and socio-cultural experience. This methodological framework also enables the identification of the linguistic mechanisms through which Khaled Hosseini constructs and conceptualizes fear in his artistic worldview.

Fear and Love. Emotional Attachment as a Source of Fear

One of the principal cognitive domains through which the concept **FEAR** is represented in *The Kite Runner* is interpersonal attachment. Contrary to the conventional understanding of fear as a response to physical danger or external threat, Khaled Hosseini conceptualizes fear as an inevitable consequence of love. Within the novel, emotional attachment increases rather than diminishes vulnerability, making fear an inherent component of close human relationships.

This conceptualization is illustrated in the following passage:

"You can't love a person who lives that way without fearing him too. Maybe even hating him a little."

At the lexical level, the coordinated use of the verbs *love*, *fear*, and *hate* forms a semantic gradation rather than a simple enumeration of emotions. Instead of functioning as mutually exclusive states, these emotions constitute a continuous emotional sequence in which deep affection gradually develops into anxiety and psychological tension. The semantic proximity of these lexical units reflects the complexity of interpersonal relationships portrayed in the novel.

From a grammatical perspective, the modal construction *can't* expresses inevitability rather than possibility. It suggests that fear is not an accidental emotional reaction but an unavoidable consequence of genuine attachment. Thus, the relationship between love and fear is presented as universal rather than situation-specific.

From a cognitive perspective, the analysed fragment demonstrates that the concept **FEAR** extends beyond the semantic domain of physical danger. Hosseini conceptualizes fear as an emotional response to the possibility of losing someone who is deeply valued. Consequently, fear functions not as the opposite of love but as one of its natural cognitive consequences. This representation reflects the author's view that emotional attachment inevitably entails psychological vulnerability.

Fear and Loss. Anticipation of Separation

Another important domain through which the concept **FEAR** is represented in *The Kite Runner* is the anticipation of loss. Unlike fear arising from an immediate threat, this type of fear originates from the awareness that happiness, security, and close relationships are inherently fragile. Hosseini portrays fear not as a reaction to loss itself but as an emotional anticipation of its possibility.

This conceptualization is reflected in the following passage:

"She said, 'I'm so afraid.' And I said, 'Why?' and she said, 'Because I'm so profoundly happy, Dr. Rasul. Happiness like this is frightening. They only let you be this happy if they're preparing to take something from you.'"

At the lexical level, the juxtaposition of the words *happy*, *afraid*, and *frightening* creates an apparent semantic paradox. Conventionally, happiness and fear belong to opposite emotional domains; however, in this context they function as complementary rather than contradictory experiences. Their close textual proximity suggests that intense happiness itself becomes the source of emotional anxiety.

Particular attention should be paid to the phrase *happiness like this*. The demonstrative construction *like this* individualizes the emotional experience, emphasizing its exceptional and fragile nature. Consequently, fear does not arise from happiness in general but from the awareness that extraordinary happiness may be temporary and therefore vulnerable to loss.

From a cognitive perspective, the passage demonstrates that fear is conceptualized as anticipation rather than reaction. The characters experience fear before any actual loss occurs, indicating that the concept **FEAR** extends beyond immediate danger and functions as a cognitive projection of future suffering. Thus, Hosseini presents fear as an inseparable component of emotional attachment, where the value of human relationships inevitably gives rise to the fear of losing them.

Fear, Guilt and Betrayal. The Moral Dimension of FEAR

A distinctive feature of the concept **FEAR** in *The Kite Runner* is its close association with moral responsibility. Unlike the emotional representations discussed above, moral fear does not arise from external danger or the anticipation of loss. Instead, it develops from the protagonist's awareness of personal guilt, ethical failure, and the inability to reconcile with his own past. Hosseini

therefore conceptualizes fear as an enduring psychological condition rooted in conscience and moral self-evaluation.

This conceptualization is illustrated in the following passage:

"I hear a whimpering and realize it is mine, my lips are salty with the tears trickling down my face. I feel the eyes of everyone in this corridor on me and still I bow to the west. I pray. I pray that my sins have not caught up with me the way I'd always feared they would."

At the lexical level, the key words *sins*, *pray*, and *feared* form a coherent semantic field associated with guilt, repentance, and moral responsibility. Unlike the emotional representations analysed above, fear is not linked to an external source of danger but to the protagonist's own ethical awareness. The noun *sins* shifts the interpretation of fear from the psychological sphere to the moral one, while the verb *pray* introduces a religious dimension, suggesting that the protagonist seeks not protection from danger but forgiveness for his actions.

From a stylistic perspective, the repetition of the clause *I pray* intensifies the emotional tension of the passage. Beyond its expressive function, this syntactic repetition reflects Amir's psychological desperation and his obsessive attempt to overcome the burden of guilt. The repeated structure reproduces the rhythm of inner confession, emphasizing that fear has become a persistent mental state rather than a temporary emotional reaction.

The passage further demonstrates that fear in Hosseini's artistic worldview functions as a consequence of moral transgression. Amir's fear is directed neither toward another person nor toward an immediate threat; instead, it arises from the realization that the past cannot be erased. Thus, fear becomes a mechanism of self-judgment through which the protagonist confronts his own conscience.

The moral conceptualization of **FEAR** is further developed in another episode:

"I was glad I didn't have to return his gaze. Did he know I knew? And if he knew, then what would I see if I did look in his eyes? Blame?"

Indignation? Or, God forbid, what I feared the most: guileless devotion? That, most of all, I couldn't bear to see."

Unlike the previous example, the linguistic representation of fear in this passage is constructed primarily through syntactic organization rather than lexical nomination. The sequence of rhetorical questions (*Did he know I knew?, What would I see...?*) reproduces Amir's fragmented internal monologue and reflects his psychological uncertainty. Instead of providing answers, the interrogative constructions create a gradual escalation of emotional tension, illustrating the protagonist's inability to confront the consequences of his betrayal.

The short interrogative fragments (*Blame? Indignation?*) further intensify this effect. Their elliptical structure mirrors Amir's disordered thought process and emphasizes the rapid succession of possible emotional responses that he anticipates from Hassan. Rather than describing an actual conversation, Hosseini represents fear as a process of internal cognitive anticipation, in which imagined reactions become more threatening than objective reality.

Particular attention should be paid to the expression *guileless devotion*, which functions as the semantic centre of the passage. The adjective *guileless* foregrounds Hassan's innocence and unconditional loyalty, creating a sharp semantic contrast with Amir's sense of guilt. Significantly, Amir fears neither accusation nor revenge; instead, he fears confronting unwavering kindness, which intensifies his awareness of moral failure. In this context, innocence itself becomes a cognitive trigger activating the concept **FEAR**.

From a cognitive perspective, the analysed passage demonstrates that fear is generated through self-evaluation rather than external danger. Hosseini portrays fear as a mechanism of moral reflection, in which memory, conscience, and personal responsibility interact to shape the protagonist's psychological state. Consequently, the moral conceptualization of **FEAR** extends beyond

the emotional sphere and becomes an essential element of ethical self-awareness in the novel.

Social Conceptualization of FEAR

While the emotional and moral dimensions discussed above reveal fear as an individual psychological experience, Hosseini's artistic worldview extends far beyond the inner lives of his characters. Throughout *The Kite Runner*, fear is also represented as a collective social phenomenon shaped by war, political oppression, and the collapse of ordinary life. Under such circumstances, fear ceases to be merely a personal emotion and becomes a defining characteristic of the surrounding environment.

This transformation is reflected in the following passage:

"Kindness is gone from the land and you cannot escape the killings. Always the killings. In Kabul, fear is everywhere – in the streets, in the stadium, in the markets..."

Unlike the previously analysed examples, the source of fear here is not an individual's emotional or moral experience but the external social reality. The lexical *units kindness, killings, Kabul, streets, stadium, and markets* construct a semantic field in which everyday life is dominated by violence and insecurity. The contrast between *kindness* and *killings* symbolically illustrates the transformation of social space from a place of human interaction into a space governed by fear.

Particular attention should be paid to the elliptical sentence *Always the killings*. The omission of the predicate interrupts the syntactic flow of the narrative, creating a fragmented rhythm that mirrors the repetitive and inescapable nature of violence. The repetition of the lexical root *kill-* reinforces the impression that death has become a routine element of everyday existence rather than an exceptional event.

The spatial imagery employed in the passage also plays a significant role in the conceptualization of **FEAR**. The enumeration

of public locations (streets, stadium, markets) demonstrates that fear is no longer confined to particular situations or individual experiences. Instead, it permeates every sphere of social life, transforming familiar places into spaces associated with danger and uncertainty.

Conclusion

The present study has demonstrated that the concept FEAR in Khaled Hosseini's *The Kite Runner* is represented as a multidimensional cognitive construct whose semantic organization extends far beyond the direct lexical meaning of fear. The analysis has shown that the linguistic representation of the concept is realized through several interconnected domains, including emotional attachment, anticipation of loss, moral responsibility, and socio-political reality. Together, these domains form a coherent conceptual model reflecting the complexity of fear in the author's artistic worldview.

The findings indicate that Hosseini rarely verbalizes fear through direct lexical nomination alone. Instead, the concept is constructed through the interaction of lexical choices, modal constructions, syntactic repetition, rhetorical questions, spatial imagery, and evaluative language. These linguistic mechanisms not only represent the characters' emotional states but also reveal the cognitive processes through which fear is interpreted, experienced, and remembered.

The study further demonstrates that fear in *The Kite Runner* functions simultaneously on emotional, moral, and social levels. At the emotional level, fear emerges from love and the anticipation of separation; at the moral level, it develops from guilt, betrayal, and conscience; while at the social level it reflects the destructive consequences of war, violence, and political oppression. The interaction of these dimensions allows fear to be understood not merely as an individual emotion but as a complex cultural phenomenon shaped by historical experience and collective memory.

The present research demonstrates that literary discourse provides a productive environment for investigating emotional concepts as multidimensional cognitive

phenomena. The proposed analytical framework may therefore be applied to the study of other emotional concepts and literary texts, contributing to a broader understanding of the relationship between language, cognition, culture, and human experience.

References

1. Askoldov, S. A. (1997). Kontsept i slovo [Concept and Word]. In *Russkaya slovesnost'. Ot teorii slovesnosti k strukture teksta. Antologiya* [Russian Literature: From the Theory of Literature to the Structure of the Text. Anthology] (pp. 267–279). Moscow: Akademiya. (In Russian).
2. Fillmore, C. J. (1982). Frame Semantics. In *Linguistics in the Morning Calm* (pp. 111–137). Seoul: Hanshin Publishing.
3. Hosseini, K. (2003). *The Kite Runner*. New York: Riverhead Books.
4. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Uali, N. (2004). *Qazaq soz madenietinin teoriyalıq negizderi* [Theoretical Foundations of Kazakh Speech Culture]. Extended abstract of Doctor of Philological Sciences dissertation. Almaty. (In Kazakh).

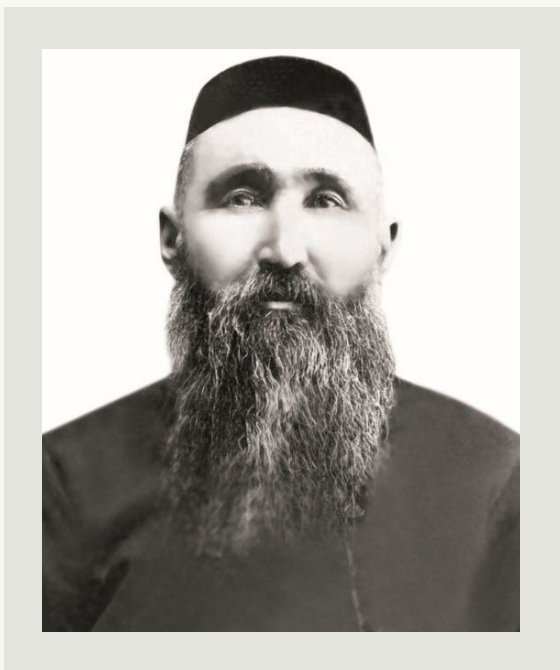
ҮЗІЛМЕГЕН ӨЗЕК

Ұлттың болмысы картадағы шекарамен де, этникалық анықтамамен де шектелмейді. Ол – тарихи жады, рухани тәжірибе және идеялар сабақтастығы арқылы қалыптасқан тұтас әлем. XX ғасыр басындағы қазақ зиялылары осы әлемнің мәнін айқындап, ұлттық сананың бағытын белгіледі. «Бес арыс» пен «Үш бәйтерек» – жай ғана тарихи атаулар емес, ұлттық сананың өзегіне айналған рухани тұғыр.

Бұл тұлғалар әртүрлі тарихи жағдайда өмір сүрсе де, олардың мұраты бір арнаға тоғысты: **ұлтты жай сақтап қалу емес, оны жаңа сапалық деңгейге көтеру.**

«Бес арыс». Ұлт тағдыры таразыға түскен шақ.

XX ғасырдың басы қазақ қоғамы үшін тағдыршешті кезең болды. Отарлық қысым күшейіп, дәстүрлі құрылымдар өзгеріске ұшырап, рухани дағдарыс тереңдей түсті. Осындай жағдайда ұлтқа жаңа бағыт, жаңа ой қажет еді. Зиялылар дәл осы тарихи сынға жауап беріп, халықтың болашағын білім, тіл, дербестік және мәдени тұтастық арқылы жаңаша айқындады.

Шәкәрім Құдайбердіұлы

*Біреудің мінін көргенше,
Жамандығын тергенше,
Өз ойыңды мазалап,
Өз бойыңды тазалап,
Өзіңмен күрес өлгенше!*

Шәкәрім Құдайбердіұлы – қазақтың ақыны, ойшылы, тарихшысы. Ол шығармалары арқылы адамгершілік, ар-ождан, білім мен әділет құндылықтарын насихаттап, ұлт руханиятының дамуына зор үлес қосты. Ақынның «Үш анық», «Мұсылмандық шарты» еңбектері оның терең философиялық танымын танытады. Шәкәрім Құдайбердіұлы Шығыс пен Батыс әдебиетін меңгеріп, көптеген шығармаларды қазақ тіліне аударды. Оның поэмалары, прозалық туындылары қазақ мәдениетінің алтын қорына енді. Бүгінде Шәкәрім мұрасы ұлттық сананы жаңғыртып, жас ұрпақты білімге, адалдыққа және рухани кемелдікке үндейтін асыл қазына ретінде бағаланады.

Ахмет Байтұрсынұлы

*Тән көмілер, көмілмес еткен ісім,
Ойлайтындай мен емес бір күнгісін.
Жұрт ұқпаса, ұқпасын, жабықпаймын,
Ел бүгіншіл, менікі ертеңгі үшін.*

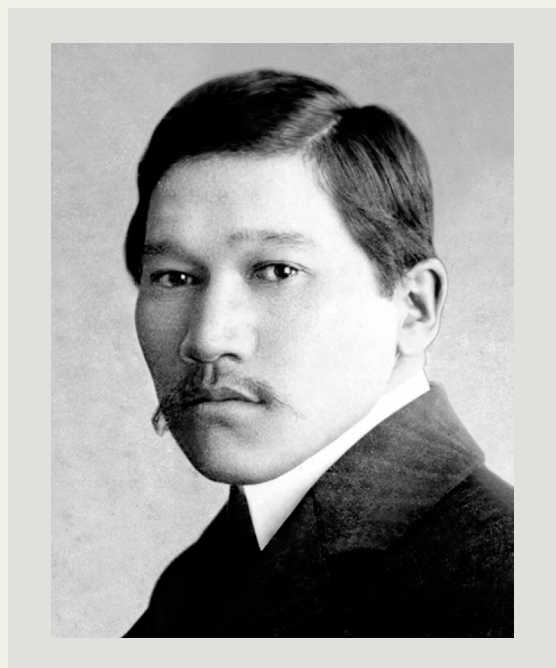
Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ халқының рухани жаңғыруына өлшеусіз үлес қосқан ағартушы, ғалым және қоғам қайраткері. Ол қазақ тіл білімінің негізін қалап, ұлттық әліпбиді жасап, алғашқы оқулықтарды жазды. Сондай-ақ «Қазақ» газеті арқылы елдің саяси-әлеуметтік санасының өсуіне ықпал етіп, ұлттың мүддесін қорғаған көшбасшылардың бірі болды. Халық оны «Ұлт ұстазы» деп атауы бекер емес. Ахмет Байтұрсынұлының ағартушылық, ғылыми және әдеби мұрасы қазақ қоғамын білімге, бірлікке және ұлттық құндылықтарды сақтауға үндеді.

Міржақып Дулатұлы

"Өзінің тарихын жоғалтқан жұрт, өзінің тарихын ұмытқан ел – қайда жүріп, қайда тұрғандығын, не істеп не қойғандығын білмейді, келешекте басына қандай күн туашығына көзі жетпейді.

Бір халық өзінің тарихын білмесе, бір ел өзінің тарихын жоғалтса, оның артында өзі де жоғалуға ыңғайлы болып тұрады."

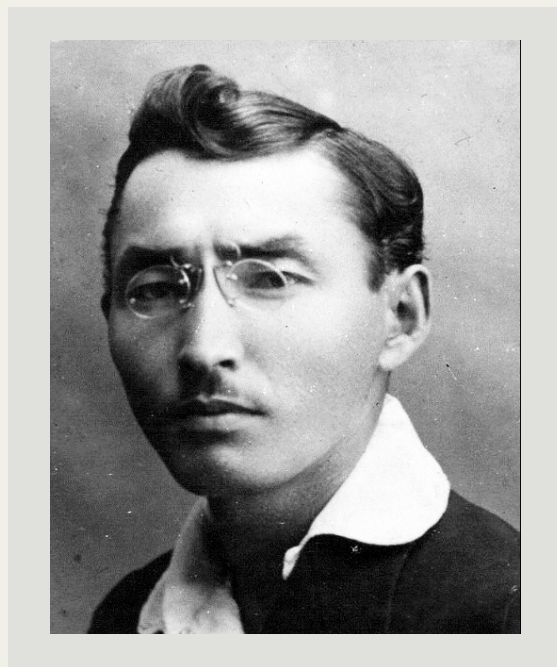
Міржақып Дулатұлы – қазақ халқының азаттығы мен рухани жаңғыруы жолында күрескен көрнекті ақын, жазушы және қоғам қайраткері. Ол өз шығармалары арқылы халықты білімге, оянуға және ел тағдырына жауапкершілікпен қарауға үндеді. «Оян, қазақ!» жинағы ұлттық сананы серпілткен тарихи туындыға айналып, қазақ жұртының еркіндікке деген ұмтылысын айқын көрсетті. Міржақып Дулатұлының әдеби және публицистикалық мұрасы халық мүддесіне қызмет етті. Оның «Бақытсыз Жамал» романы қазақ әдебиетіндегі алғашқы романдардың бірі саналады.

Жүсіпбек Аймауытов

"Оқығандар! Бұл уақыт жан тыныштық іздейтін, қызық қуатын уақыт емес, қызмет қылатын, еңбек сіңіретін уақыт. Ойлаңыздар: халық біз үшін емес, біз халық үшін туғамыз, олай болса, мойынымызда халықтың зор борышы, ауыр жүгі жатыр."

Жүсіпбек Аймауытов – қазақ әдебиеті мен ағарту ісінің дамуына зор үлес қосқан көрнекті қаламгер, педагог және қоғам қайраткері. Ол өз шығармаларында халықтың тұрмыс-тіршілігін, әлеуметтік мәселелерін және ұлттық болмысты терең бейнеледі. «Қартқожа» мен «Ақбілек» романдары қазақ прозасының көркемдік деңгейін жаңа белеске көтерген туындылар саналады. Жүсіпбек Аймауытов тек жазушы ғана емес, қазақ психологиясы мен педагогикасының негізін қалаушылардың бірі болды. Оның ағартушылық идеялары білімді, саналы ұрпақ тәрбиелеуге бағытталды.

Мағжан Жұмабаев

"Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, берік һәм өз жанымызға үйлесетін негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады."

Мағжан Жұмабаев – қазақ поэзиясын жаңа көркемдік деңгейге көтерген көрнекті ақын, ағартушы және педагог. Оның өлеңдерінде туған жерге сүйіспеншілік, азаттық рухы, ұлт тағдыры мен адам жанының терең сезімдері ерекше нәзіктікпен жырланды. Мағжан қазақ әдебиетіне сыршыл лирика мен көркем ойдың жаңа өрісін әкелді. Ақынның шығармалары ұлттық рухты оятып, жастарды білімге, елін сүйуге және биік мұраттарға ұмтылуға үндеді. «Батыр Баян» сынды туындылары қазақ әдебиетінің классикалық мұрасына айналды.

«Үш бәйтерек». Ұлт рухын асқақтатқан тұлғалар

Халық жадында «Үш бәйтерек» атанған қаламгерлер ұлттық әдебиеттің өрісін кеңейтіп, қазақ сөз өнерінің дамуына өлшеусіз үлес қосты. Олардың шығармаларында халық тағдыры, заман тынысы, еңбек адамының болмысы мен елдік мұрат кеңінен көрініс тапты.

Сәкен Сейфуллин

*Шіркін жастық –
Көшкен мастық
Аңдаусызда кетер тез.
Кел, жігіттер,
Болыңдар ер,
Жүйткіт,
Орғыт тұлпарды!*

Сәкен Сейфуллин – қазақ әдебиеті мен мәдениетінің дамуына зор үлес қосқан ақын, жазушы, драматург және мемлекет қайраткері. Ол қазақ кеңес әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі ретінде поэзия, проза және драматургия жанрларында өнімді еңбек етіп, ұлттық әдебиеттің жаңа бағытта дамуына жол ашты. Оның шығармаларында ел тағдыры, қоғам өзгерістері, еңбек пен еркіндік идеялары кеңінен көрініс тапты.

Сәкен Сейфуллин тек қаламгер ғана емес, халық ағарту ісіне де белсене араласқан ірі тұлға болды. «Тар жол, тайғақ кешу» шығармасы арқылы тарихи кезеңнің шындығын бейнелеп, кейінгі ұрпаққа құнды мұра қалдырды.

Ілияс Жансүгіров

*Ежелден ескеруші ем елдің сөзін,
Бұлақтың тазалауға тінтіп көзін.
Бар ма деп ашпаған сыр, айтпаған жыр
Құлақты қырға түріп жүрген кезім.*

Ілияс Жансүгіров – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, ақын, драматург және прозашы. Ол ұлттық әдебиеттің дамуына зор үлес қосып, қазақ халқының тұрмысын, рухани әлемін және тарихи тағдырын көркем шығармаларында терең бейнеледі. Ақынның «Күй», «Күйші», «Дала», «Құлагер» поэмалары қазақ поэзиясының классикалық туындылары ретінде бағаланады.

Ілияс Жансүгіров шығармашылығының өзегінде ел тағдыры, халық мұңы және ұлттық құндылықтар жатыр. Ол әдебиетпен қатар аударма саласында да жемісті еңбек етіп, әлем әдебиетінің үздік үлгілерін қазақ оқырманына танытты.

Бейімбет Майлин

"Оқу – білім бұлағы. Оқыса елдің ұланы – тірілтіп, елге жан бітіп, елі үшін жұмақ қылады."

Бейімбет Майлин – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, жазушы, драматург және публицист. Ол өз шығармаларында қарапайым халықтың тұрмыс-тіршілігін, еңбек адамының болмысын шынайы суреттеп, қазақ прозасының дамуына үлкен үлес қосты. Қаламгердің туындылары өмір шындығын дәл бейнелеуімен және тілінің қарапайымдылығымен ерекшеленеді.

Бейімбет Майлин ағартушылық қызметпен де айналысып, халықтың сауатын ашуға арналған оқулықтар мен оқу құралдарын жазды. Ұлттық әдебиет пен баспасөздің өркендеуіне еңбек сіңірген қаламгер.

Ұлттың ғұмыры оның тарихи жадымен өлшенеді. Сол жадының терең қатпарларында халықтың мұраты, рухани ізденісі мен елдік идеясы сақталады. «Бес арыс» пен «Үш бәйтерек» – қазақ халқының азат ойы мен ұлттық санасының биік белестерін айқындаған тұлғалар. Олардың шығармашылық және қоғамдық мұрасы – өткеннің ескерткіші ғана емес, бүгінгі күннің де рухани темірқазығы. Ұлттың болашағы тарихи тәжірибе мен рухани сабақтастыққа сүйенгенде ғана баянды болмақ. Сондықтан «Бес арыс» пен «Үш бәйтерек» қалдырған аманат – әр буынның жүрегінде жаңғырып отыратын, уақытпен бірге мәні тереңдей түсетін мәңгілік құндылық.

ҚАЗАҚ РУХАНИЯТЫНЫҢ ҚАЙРАТКЕРІ
ҚАЙЫМ
МҰХАМЕДХАНОВТЫҢ
ТУҒАНЫНА

110 ЖЫЛ

*Мақтаушы мен Даттаушы ақынға кеп:
«Досың кім, шыныңды айтшы, қасың кім?»
«Досым да, қасым да – дәл сен екеуің –
деді ақын, – жасырып, жабарым жоқ».*

1984 ж.

ҚАЙЫМ МҰХАМЕДХАНОВ – АЛАШ АРЫСТАРЫНЫҢ СОҢҒЫ ТҰЯҒЫ

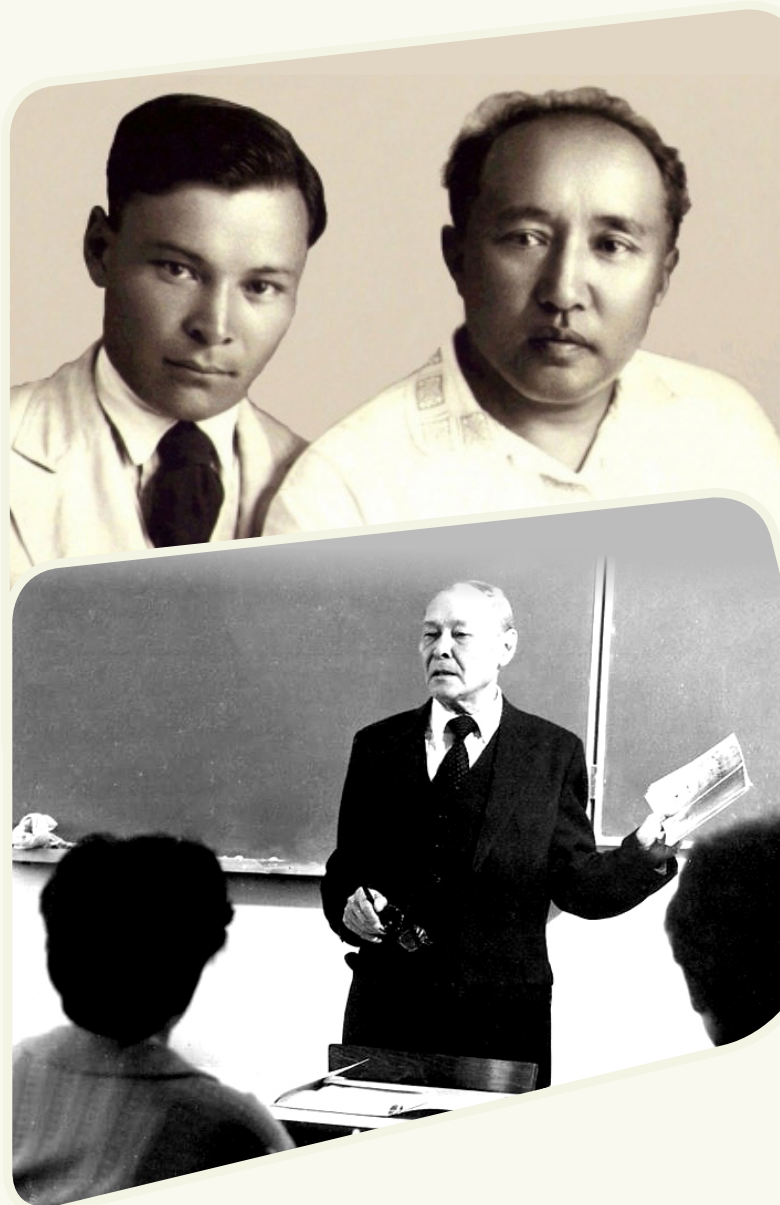
Белгілі абайтанушы ғалым, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Қайым Мұхамедхановтың есімі зиялы қауымға жақсы таныс. Алаш көсемдерінің тізесінде отырып ержеткен ол жас алшақтығына қарамастан дана Мұхтармен дос-жар болып, жақсы мағынада «жанторсығы» атанды. Сонау елуінші жылдардың басында жиырма бес жылға сотталып, амалсыздан азап пен мазақ лагерінің дәмін татып келгені де шындық. Сонда оның Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы гимнінің авторы екендігі де еске алынбаған. Әуезовтің кеңесімен гимн жөніндегі байқауға қатысып, жеңімпаз атанғанда оның жасы небәрі 27-де ғана болатын.

Әуезов демекші, ол ұлы ұстазының кеңесімен жасынан Абайдың ақындық мектебін зерттеумен айналысқан. Бірақ, өкінішке қарай, кандидаттық

еңбегі тәркіленіп, жоғарыда айтқандай, сотталып кете барған. Алайда, қайсар Қайым боркеміктеніп, жасымаған. Соның айғағындай, соңында Абайдың ақындық мектебі туралы том-том кітаптары қалды. Ал егемен ел атанып, тәуелсіздікке қол жеткен шақта кешегі Алаш көсемдері туралы өндіріп жазған да осы Қайым еді. Соның басым бөлігі Семейдегі республикалық Абай қоры мен Алматыдағы «Атамұра» баспасының қамқорлығымен «Абайдың ақын шәкірттері» және «Абай мұрагерлері» деген атпен жарыққа шыққаны да көзі қарақты оқырманға белгілі. Қайым ағаның сол шақта өндірте еңбек ете жүріп, кезінде Жүсіпбек пен Мұхтар шығарған «Абай» журналы қайта жарық көргенде оған бас-көз болған «Парыз» шығармашылық тобына жетекшілік еткені өз алдына бір әңгіме.

Айтты-айтпады, Қайым Мұхамедханұлы сол шақта жасы сексенге тақап қалғанмен хакім Абайдың артындағы өлмес, өшпес мұрасын кейінгі ұрпаққа мұрты қисаймаған қалпында жеткізу мақсатында бір кісідей-ақ еңбек сіңірді. Сол қажырлы еңбегі мемлекеттік деңгейде аталып та өтілді.

Қайым ағаны қалың жұртшылық сонымен бірге қарымды жазушы-драматург, тамаша аудармашы, сондай-ақ бірнеше буын өкілдерін, тәрбиелеген ұлағатты ұстаз ретінде де жақсы білетін. Басқаларды айтпағанда, кешегі Кәмен, бүгінгі Әзілхан ағаларымыз Кәкеңді ұстаз тұтып, құрмет көрсетіп жататынын көзіміз көрді, құлағымыз естіді. Ұстаз демекші, Семей педагогика институтында ұзақ жылдар қызмет еткен ол кешегі кеңес заманында осындағы қазақ тілі мен әдебиет факультеті оспадарлық саясатпен жабылғалы жатқан шақта облыс басшыларының бірі, әдебиет

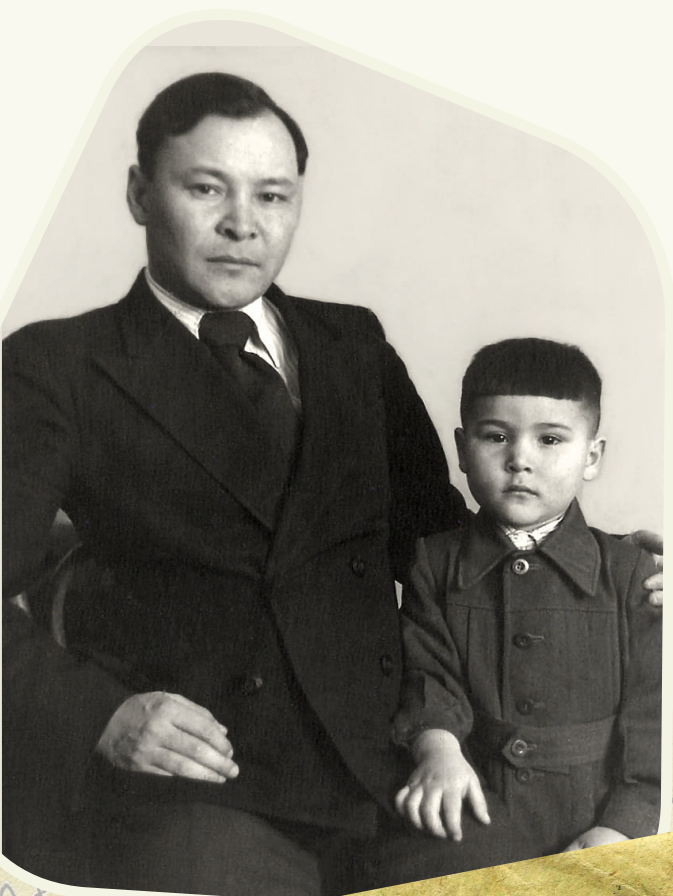
пен мәдениеттің шын жанашыры бола білген Екейбай Қашағанов сынды азаматпен тізе қоса отырып сақтап қалғаны да жұрттың есінде.

Иә, ғалым Қайым ғылымда қорғануды емес, тек шабуылдап қамал алуды ғана мақсат тұтты. Әйтпесе, бергі «жылымық» кезеңінен бастап ғылым докторы атануға шындап ұмтылса, бұл аса қиын шаруа емес-ті. Сондай-ақ ардақты ағамыз ұзаққа созылған қызық та қилы өмір жолында мансап та құмаған. Рас, қанжардың жүзіндей қылшылдап тұрған

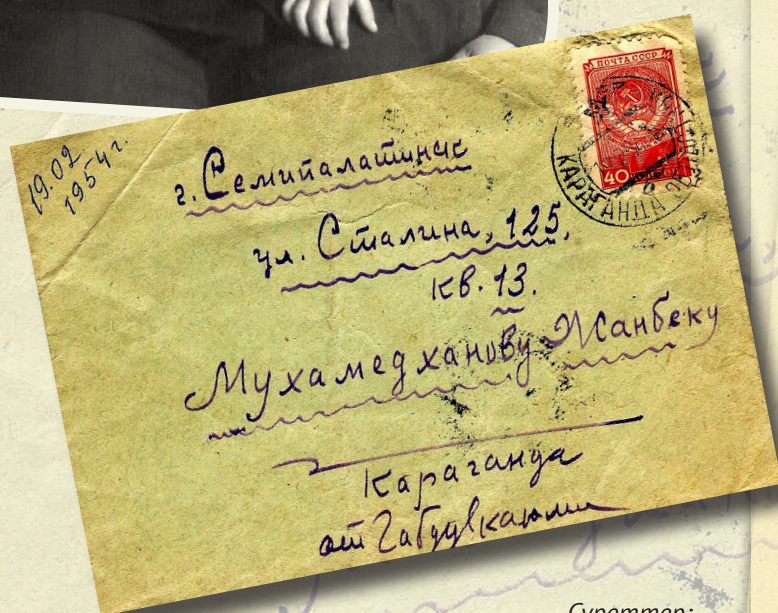
шағында Семейде жаңадан құрылып жатқан Абайдың республикалық әдеби-мемориалдық мұражайының тізгінін қолына алып, оны білгірлікпен қалыптастыруға бір кісідей үлес қосқаны бар. Ол аталған мұражайды өркендету жұмысынан бұдан кейін де сырт қалмаған. Сан қырлы талант иесінің өзінің және аударма пьесалары осындағы Абай атындағы сазды-драма театрында үзбей қойылып жататын...

Сейсенұлы Д.
Егемен Қазақстан.- 2009.- 7 қараша.- Б.6

ЖӘНІБЕКТІҢ ҚАРЛАГТАҒЫ ӘКЕСІНЕ ЖАЗҒАН ХАТЫ 1954 ЖЫЛҒЫ 11 ҚАҢТАР

здравствуй дорогой
папа! Пошлю вам
сердечный привет и
поздравляю с новым
годом! Как ваше здо-
ровье, как вы живете.
Я очень соскучился
по вам. Я учусь хоро-
шо. Я хочу, чтобы
вы скорее приехали.
Мы ходим на
лекции к Атак-тате,
в Дом культуры, в
Физинститут. У
нас были и дни ка-
никул. Я катаюсь
на коньках. После
каникул я буду
учить родную
речь. Папочка
приезжай бы-
стрее. Пока дови-
дания. Целую вас
11 января 1954 г.
Жанбек.

г. Великорецк

ул. Сталина, 125,
кв. 13.

Мухамедханову Жанбеку

Караганда
аи Забулкаши

Суреттер:

<https://www.facebook.com/dina.mukhamedkhan>

Караганда
аи Забулкаши

БАЛАЛАРЫМА

Сағындым да, сарғайдым да жүдедім,
Қайғы отынан өртенгендей жүрегім.
Көңіл қаяу, жүрек баяу соққанда,
Осы өлеңім-дұғам менің тілегім.
Құлындарым, сендерді ойлап сағынып,
Қалғандаймын кейде есімнен жаңылып.
Ұзақ түнде кірпік қақпай жатқаным,
Көкірегім қарс айырылып, аһ ұрып.
Нені ойлаймын кірпік қақпай жатқанда,
Байлық атақ, мансап пен бақ, мақтан ба?!
Қаным қайнап, қапаланып күйем бе,
Дүние үшін ар, ұятын сатқанға?
Оларды ойлап, жанбаймын да, күймеймін,
Байлық, атақ, мансапқа бас имеймін.
Қайғы бұлтын серпіп тастар сендер ең,
Басқа менің сүйерім жоқ, сүймеймін!
Бір күндерде сағым қуып, сандалдым,
Бала көңіл, алдамшы өмір, алдандым.
Табасына тап болғандай тағдырдың,
Шырмауына түстім келіп жалғанның.
Тастүлектей құлаш ұрдым қияға,
Өткен өмір өкінішке сия ма,
Торға түстім қанатымнан қайырылып,
Сендер қалдың, темірқанат ұяда.
Құлындарым есен-аман жүр ме екен,
Әкесінің бар-жоғы бір ме екен?
Мүсілімәм, жасын төгіп, мұңайып,
Суретіме көзін сатып тұр ма екен?
Қазыбегім, түстің екен не халға,
Араласып жүрсің бе әлде жанжалға?
Тірі жетім секілденіп, қарағым,
Сенің дағы үсті-басың дал-дал ма?
Розочкам-ау, екі көзің мөлдіреп.
Қағылса есік: «Әне, аға келді» деп.
Есік ашсаң: ағаң емес, бөтен боп,
Жүр ме екенсің қашан келер енді деп?
Қайран дүние-ай, өзегімді өртедің,
Жайнам-күйем, шердің күйін шертемін.
Ойыма алсам, көзіме жас келеді,
Жәнібегім, айналайын, тентегім.
Көгершіннің баласындай Назымым,
Тірі жанға жоқ қой сенің жазығың.
Тар дүние-ай қыспағында тарығып,
Тыныс бітіп, тұншыққандай қажыдым.
Бекет жаным, тампаң қағып жүгіріп,

Кейде жылап, кейде құлап сүрініп,
Шаршап келіп: алдыма алып сүйгенде,
Қайғы бұлты кетуші еді түріліп.
Тасқа тиіп тасырқады табаным,
Жүрегіме тұр қадалып қаламым.
Дүниеге жаңа келген нәрестем,
Мейірімсіз деме әкеңді, қарағым.
Жүрген күнде еркін басып өмірде,
Қолмен соқтым көріксіз көк темірді.
Күнім түн боп, жігер құм боп жасыдым,
Жалғыздығым енді ғана көрінді.
Жүрек жара аяқ ақсақ, бел жауыр,
Амалың не сұм тағдырға тас бауыр.
Құлындарым, көріскенше күн жақсы,
Бәрінен де сорлы анаңның күні ауыр.
Тіршілікте не көрмейді ғазиз бас,
Кейде шаттық, кейде қайғы, көзде жас.
Шаттығыңа әркім ортақ, дос та көп,
Қайғыңа ортақ шын адал дос табылмас.
Қайғы отына бірдей жанып, күйетін,
Ыстық жүрек, ақ көңілмен сүйетін,
Адал ана, асыл жарым, ардақтым,
Қағыбамдай алдыңда бас иетін.
Жарым болып, жаман атақ тақпадың,
Ана болдың, Ана атыңды ақтадың.
Айнымайтын адал досым, бір өзің:
Фархинұрым, сенсің менің мақтанышым!
Мақтанамын сенің биік жаныңа,
Мақтанамын адамшылық арыңа.
Отқа, суға түссең-дағы қажымай,
Жүрегіңде мені сақтағаныңа.
Қайғы бұлты төнсе дағы басыма,
Жасым жетпей ақ кірсе да шашыма,
Жалын сөнбес, жаным жас боп қайтармын,
Сүйген жарым, жабырқама, жасыма!
Ит боп үріп, мен ешкімді қаппадым,
Қастық жасап, кісіге оқ атпадым,
Алтын көріп, адал жолдан таймадым,
Сұғанақ боп, арам астан татпадым.
Мен кісінің қол созбадым бағына,
Мен ешкімнің таласпадым тағына.
Кең дүниеде жолым даңғыл деп жүріп,
Кез болыппын сүрінетін шағыма.

Карлаг, Теміртау лагері
Шілде 1952 жыл

Мұхамедханов Қ. Өмір өткелдерінде: Үзінді /
Тағдыр және Карлаг. - Алматы, 2008. - 72-74 б.

ТАРИХ ТАҒЫЛЫМЫ: САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН МЕН АШАРШЫЛЫҚ ҚҰРБАНДАРЫН ҰМЫТПАУ – ҰЛТ АЛДЫНДАҒЫ ПАРЫЗ

31 мамыр – саяси қуғын-сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу күні. Бұл күн – ХХ ғасырдың зобалаң жылдарында жазықсыз жапа шеккен миллиондаған адамның рухына тағзым етіп, тарихи әділеттілікті дәріптейтін маңызды дата.

Сталиндік тоталитарлық жүйенің жүргізген саясаты тек жекелеген адамдардың ғана емес, тұтас халықтардың тағдырына ауыр соққы болды. Қазақстан үшін бұл кезең ұлттық интеллигенцияның жойылуымен, ашаршылықпен, жаппай қуғын-сүргінмен және демографиялық апатпен есте қалды.

Сандар сөйлейді

Тарихи деректерге сүйенсек, 1921–1954 жылдары Кеңес Одағы бойынша саяси баптармен 3 миллион 777 мың адам сотталған. Олардың 642 мыңы ату жазасына кесілген.

Қазақстан да бұл нәубеттен тыс қалған жоқ. 1921–1954 жылдар аралығында республикада 100 мыңнан астам адам саяси айыптармен сотталып, шамамен 25 мың адам атылды.

Сол кезеңде Қазақстан аумағы Кеңес Одағындағы ең ірі жер аудару орталықтарының біріне айналды. Әр жылдары елімізге 5 миллионнан астам адам күштеп көшірілді. Олардың қатарында 800 мыңнан астам неміс, 102 мың поляк, 19 мың корей отбасы, 507 мың Солтүстік Кавказ халықтарының өкілдері, сондай-ақ Қырым татарлары, түріктер, гректер және басқа да этностар болды.

Ұлт зиялыларына қарсы қудалау

Қазақстандағы саяси қуғын-сүргіннің ең ауыр кезеңдерінің бірі 1928 жылдан басталды. Осы жылдардан бастап қазақтың көрнекті мемлекет және қоғам қайраткерлері жаппай қудалауға ұшырады.

Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов, Міржақып Дулатов, Мұхамеджан Тынышбаев, Мағжан Жұмабаев, Сәкен Сейфуллин, Ілияс Жансүгіров, Бейімбет Майлин, Санжар Асфендияров, Сұлтанбек Қожанов, Тұрар Рысқұлов, Халел Досмұхамедов секілді Алаш және қазақ зиялылары түрлі жалған айыптармен тұтқындалды. Олардың басым бөлігі ату жазасына кесілсе, кейбірі лагерьлерде ауыр еңбек пен аурудан көз жұмды.

1930-жылдардың басында бірқатар қайраткерлердің кінәсіз екендігі дәлелденгенімен, 1937 жылғы «Үлкен террор» кезінде олар қайта тұтқындалып, көпшілігі атылды. Осылайша қазақ халқы өзінің ең білімді, ең білікті өкілдерінен айырылды.

Лагерьлер еліне айналған Қазақстан

Кеңестік кезеңде Қазақстан аумағында ГУЛАГ жүйесіне кіретін 11 ірі лагерь жұмыс істеді. Олардың қатарында Карлаг, Степлаг, АЛЖИР, Песчаный, Дальний, Камышлаг, Кеңгір, Жезқазғанлаг және басқа да лагерьлер болды.

Әсіресе, «Отанын сатқандардың әйелдерінің Ақмола лагері» аталған АЛЖИР мыңдаған әйелдің тағдырына таңба салған

қасіретті орын ретінде тарихта қалды. Бұл лагерьлерде жазықсыз сотталған азаматтар ауыр еңбекке жегіліп, адам төзгісіз жағдайда өмір сүрді.

Ашаршылық – ұлт қасіреті

Саяси қуғын-сүргінмен қатар, қазақ халқы XX ғасырдың ең ауыр трагедияларының бірі – ашаршылықты бастан өткерді. 1930-жылдардағы күштеп ұжымдастыру саясаты салдарынан қазақ даласын алапат аштық жайлады.

Тарихшылардың мәліметінше, сол жылдары 1,5 миллионнан астам адам қаза тапқан. Кейбір зерттеулерде бұл көрсеткіштің 2 миллионнан асуы мүмкін екені айтылады. Мыңдаған отбасы туған жерін тастап, шетел асып кетуге мәжбүр болды.

Ашаршылық қазақ халқының демографиялық өсіміне ғана емес, оның әлеуметтік және мәдени дамуына да орны толмас зардап әкелді.

Бейімбет Майлиннің отбасы бастан кешкен қасірет

1937–1938 жылдардағы репрессия қазақ әдебиетінің алыптарының бірі Бейімбет Майлинді де айналып өтпеді. Қаламгер жалған айыппен тұтқындалып, кейін ату жазасына кесілді.

Жазушының немересі, журналист Ботагөз Абықанованың естеліктеріне сүйенсек, Бейімбет Майлин көзі тірісінде заманының зиялы, мәдениетті тұлғаларының бірі болған. Оның шаңырағына Ғабит Мүсірепов, Шара Жиенқұлова, Серке Қожамқұлов сияқты танымал қайраткерлер жиі келіп тұрған.

Алайда 1937 жылы бәрі күрт өзгерді. Тұтқындалған жазушыны жары Гүлжамал Майлина түрмеде бір-ақ рет көрген. Сол кездесуде оның денесіндегі азаптау іздерін байқап, қатты күйзелген екен. Кейін Бейімбет Майлин атылып, жұбайы сегіз жылға сотталады. Олардың бес баласы балалар үйлеріне таратылған.

Бұл – бір ғана отбасының емес, сол дәуірде мыңдаған қазақ шаңырағының басынан өткен ортақ қасірет еді.

Тарихи әділеттілікті қалпына келтіру

Сталин қайтыс болғаннан кейін ғана саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау жұмыстары басталды. Ал Қазақстан

тәуелсіздік алған соң тарихи әділеттілікті қалпына келтіру жаңа деңгейге көтерілді.

1993 жылғы 14 сәуірде «Жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» заң қабылданды. Бұл тәуелсіз Қазақстанның алғашқы маңызды құқықтық құжаттарының бірі болды.

2020 жылы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия құрылды. Комиссия жұмысы барысында миллиондаған архивтік құжат зерттеліп, көптеген азаматтардың есімі ақталды. Сонымен қатар қуғын-сүргін тарихын жүйелеу мақсатында бірыңғай электрондық база жасақталды.

Ұлттық жадыны жаңғырту

Бүгінде АЛЖИР мемориалдық кешені мен Карлаг мұражайы сияқты тарихи орындар өткеннің ауыр сабақтарын ұрпақ санасына сіңіруге қызмет етіп келеді. Бұл мекемелер тоталитарлық жүйенің зардаптарын көрсетіп қана қоймай, еркіндік пен тәуелсіздіктің қадірін ұғындыруға бағытталған.

31 мамыр – жай ғана еске алу күні емес. Бұл – тарихтан тағылым алып, жазықсыз құрбан болған жандардың рухына құрмет көрсететін, ұлттық бірлік пен тарихи сананы нығайтатын маңызды күн. Өткеннің қасіретін ұмытпау – болашақта мұндай зұлматтың қайталанбауының басты кепілі.

Ақпарат ғаламтордан жинақталды

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И СУДЬБА НАЦИИ

Тема массового голода в Казахстане остается одной из наиболее трагических страниц отечественной истории. Вместе с тем понять причины этой катастрофы невозможно без обращения к событиям, предшествовавшим ей, – политическим преобразованиям первых десятилетий XX века, судьбе движения «Алаш» и становлению советской власти.

В беседе с журналистом и телеведущей Майей Бекбаевой известный исследователь истории движения «Алаш», кандидат филологических наук Сұлтан-Хан Аққұлұлы рассуждает о состоянии казахского общества накануне установления советской власти, роли национальной интеллигенции в развитии образования и просвещения, а также о политических процессах, которые, по его мнению, во многом предопределили трагические события 1920–1930-х годов.

Каким был Казахстан до прихода советской власти? Какие задачи ставили перед собой лидеры движения «Алаш»? И почему разговор о голоде невозможно вести без понимания исторических процессов, предшествовавших этой трагедии?

Об интервью

Майя Төлегенқызы Бекбаева – казахстанская журналистка, телеведущая, блогер, редактор и продюсер, автор многочисленных программ и документальных фильмов по истории Казахстана.

Представлен фрагмент интервью с ученым-элихантанушы, международным журналистом, кандидатом филологических наук **Сұлтан-Ханом Аққұлұлы Жүсіпов**.

Источник: YouTube-канал Майи Бекбаевой

Майя: Здравствуйте, друзья. Сегодня тема нашего разговора довольно сложная, противоречивая и, я бы сказала, горькая. Она касается событий, происходивших в нашей стране в начале XX века. Речь идет о голодоморе, случившемся на территории Казахстана и других республик Советского Союза в 1920–1930-е годы.

С момента обретения независимости об этой теме мы говорим не так много. Поэтому сегодня я пригласила к разговору человека, которого давно знаю. Он неоднократно консультировал меня как историк при работе над документальными фильмами и выступал в них в качестве спикера. Это один из лучших алашovedов нашей страны Сұлтан-Хан Аққұлұлы.

Здравствуйте, Сұлтан-Хан! Рада вас приветствовать.

Сұлтан-Хан: Взаимно.

Майя: Сұлтан-Хан, прежде чем мы перейдем непосредственно к нашей теме, я

хотела бы начать с небольшой предыстории, чтобы зрителям было понятнее.

До Октябрьской революции и последовавших за ней социальных экспериментов большевиков – я имею в виду коллективизацию и продразверстку, – каким был Казахстан? Что происходило в стране? Почему я хочу начать именно с этого? Потому что очень часто сторонники Советского Союза пишут в комментариях, что без Советского Союза у Казахстана не было бы будущего, что именно Советский Союз дал казахам всё, а без него мы остались бы дикими, необразованными кочевниками. Так каким же был Казахстан на самом деле и какой путь развития был возможен?

Сұлтан-Хан: Если обратиться к истории появления первой казахской периодической печати, то газета «Қазақ» уже в 1915 году выходила тиражом 8 тысяч экземпляров. Для сравнения: тираж крупнейших центральных петроградских изданий тогда не превышал 10 тысяч экземпляров.

Можете себе представить: одного

номера газеты хватало на целый аул, а все 8 тысяч экземпляров выписывали казахи, обучавшиеся в Варшаве, Киеве и других городах. Практически в каждом казахском ауле за честь считалось содержать муллу, который занимался обучением детей.

Да, тогда еще не существовало такого понятия, как казахская школа в современном понимании. Однако муллы обучали детей грамоте. Поэтому, по меньшей мере, половина населения казахских аулов была грамотной на казахском языке.

Советская власть эту грамотность не признавала. Грамотным считался только тот, кто умел читать, писать и говорить по-русски.

Теперь обратим внимание на образовательный уровень самой советской власти.

Первый состав Совета народных комиссаров СССР во главе с Лениным состоял из 25 человек. Из них лишь трое имели высшее образование. Сам Владимир Ильич Ленин, вождь мирового пролетариата, имел юридическое образование, хотя и не совсем полное. За участие в политической деятельности его исключили с юридического факультета Казанского университета, а спустя годы он экстерном сдал экзамены на юридическом факультете

Санкт-Петербургского Императорского университета.

Вторым был народный комиссар просвещения Луначарский, также имевший высшее образование. Остальные 22 члена Совета народных комиссаров, включая Сталина, либо не имели законченного высшего образования, либо не окончили даже среднее специальное учебное заведение.

Как известно, Иосиф Джугашвили (Сталин) не окончил даже духовную семинарию. Это и было все его образование. Не случайно Лев Давидович Троцкий называл его: «Эй, семинарист, недоучка!»

Таков был образовательный уровень первого советского правительства.

А теперь возьмем правительство Алаш Орды. Оно также состояло из 25 членов, из которых 10 мест были отведены представителям других этносов, проживавших среди казахов. Если говорить о пятнадцати казахских членах правительства, то восемь из них имели законченное высшее юридическое образование. Среди них были инженер-железнодорожник Мұхаметжан Тынышбайұлы, физик-математик Халел Ғаббасов – заместитель председателя Алаш Орды, математик Әлімхан Ермеков,

которому тогда было всего 28 лет, востоковед Бақтыкерей Құлманов, сам Әлихан Бөкейхан – ученый-энциклопедист, что стало очевидно уже спустя более ста лет, а также ветеринар с высшим образованием, военный врач, кадровый офицер и другие.

Кроме того, были избраны 15 заместителей, среди которых около шести человек имели высшее юридическое образование. Из пятнадцати членов правительства четверо были депутатами I и II созывов Государственной думы Российской империи (1906–1907 годы). Двое имели ученые степени. Бақтыкерей Құлманов был магистром востоковедения, а Жақып Ақбайұлы – магистром права, успешно защитившим диссертацию в 1902 году. Жаһанша Досмұхамедов, будучи юристом, дослужился до должности генерала прокуратуры, являясь товарищем прокурора Томской области. При этом все члены Алаш Орды были не только государственными деятелями, но и универсальными учеными, публицистами, литературоведами, поэтами и писателями.

Майя: Какой была программа партии «Алаш»?

Сұлтан-Хан: Можно с полным основанием сказать, что с приходом советской власти развитие казахской государственности было отброшено более чем на сто лет. Если обратиться к публикациям, статьям и другим материалам Әлихана Бөкейхана, Ахмета Байтұрсынұлы, Халела Досмұхамедұлы и других деятелей Алаш, становится очевидно, каким они видели будущее Казахстана. Так, Халел Досмұхамедұлы, еще во время учебы в Военно-медицинской академии Санкт-Петербурга, писал своему другу, что казахское государство должно стать одним из самых развитых государств мира.

Согласно сохранившимся документам и публикациям деятелей Алаш, Казахстан за 20–25 лет должен был превратиться в одну из самых развитых стран мира. Именно поэтому в 1930-е годы все деятели «Алаш» во главе с Әлиханом Бөкейханом были обвинены в шпионаже в пользу Японии. Это было связано с тем, что после окончания

русско-японской войны 1904–1905 годов казахская интеллигенция проявляла огромный интерес к опыту Японии, которая всего за четверть века сумела превратиться из отсталого феодального государства в одну из самых развитых государств мира, сохранив при этом свои национальные особенности и самобытную культуру.

Именно такую цель ставили перед собой и деятели Алаш: опираясь на древнюю кочевую культуру, создать культуру европейского уровня. Об этом Әлихан Бөкейхан писал еще в 1910 году в своем очерке «Киргизы».

Он отмечал, что в казахской степи существуют два политических течения: одно – религиозно-политическое, другое – западное. Именно сторонники западного направления видели будущее Казахстана на уровне западноевропейской культуры.

Если обратиться к каждому номеру газеты «Қазақ», выходявшей с февраля 1913 по март 1918 года, то можно увидеть, что практически в каждом выпуске обсуждались вопросы образования: как обучать детей, какие учебники использовать, какую литературу читать, почему учителя не посещают лекции передовых педагогов Санкт-Петербурга, Москвы и других городов.

Фактически редакция газеты «Қазақ» стала общенациональным центром образования и просвещения. Именно здесь печатались первые казахские учебники для светских школ.

Кроме того, в редакции издавались произведения Шәкәрімә Құдайбердіұлы, Міржақыпа Дулатұлы, Ахмета Байтұрсынұлы, Жүсіпбека Аймауытұлы и многих других представителей казахской интеллигенции. Даже те книги и учебники, которые выходили в Казани или Уфе, распространялись через редакцию газеты «Қазақ».

Майя: Здесь, мне кажется, важно отметить еще один факт. После того как автономия «Алаш» прекратила свое существование и мечта не осуществилась, алашординцы все же приняли советскую власть – другого выбора у них не было. Но, несмотря на это, они продолжили работать ради просвещения своего народа. Ведь

именно наши деятели «Алаш» стояли у истоков этих преобразований. Так, Ахмет Байтұрсынұлы с 1919 года был народным комиссаром просвещения. То есть это были не большевики, приехавшие из Москвы и создавшие здесь систему образования. Основы были заложены именно руками деятелей «Алаш», не так ли?

Сұлтан-Хан: Совершенно верно. После установления советской власти в Казахстане большевики первоначально стремились привлечь к сотрудничеству деятелей «Алаш» и всю национальную интеллигенцию. Были приняты постановления об амнистии. Первое – 4 апреля 1919 года, второе – в июне 1920 года. В них прямо говорилось, что деятели «Алаш» не должны подвергаться преследованию за свою прежнюю деятельность и, более того, должны быть привлечены к работе в советских учреждениях. Именно благодаря этому, как вы отметили, Ахмет Байтұрсынұлы стал народным комиссаром просвещения.

Перед казахской интеллигенцией была поставлена задача подготовить как можно больше учебников на казахском языке по всем предметам. Под руководством Ахмета Байтұрсынұлы создавались академические центры, где проводились совещания и распределялась работа: кто будет писать, переводить или разрабатывать учебники по ботанике, географии, математике и другим дисциплинам.

Мы знаем, что Қаныш Имантайұлы Сәтбаев является автором первого учебника алгебры на казахском языке. Сегодня некоторые ученые утверждают, что у казахского языка нет научной терминологии. Но достаточно открыть этот учебник, чтобы увидеть: все математические термины переведены на казахский язык с использованием богатства самого казахского языка.

Жүсіпбек Аймауытұлы составил учебник «Педагогика», Мағжан Жұмабаев – книгу «Психология». Әлихан Бөкейхан, находясь в Москве, за тысячи километров от родной земли, издал учебники «Популярная астрономия» и «Происхождение Земли». Насколько мне известно, «Популярную

астрономию» он перевел непосредственно с французского языка.

Фактически каждый деятель «Алаш» взял на себя подготовку или перевод учебной литературы. В этой работе участвовал и Сәкен Сейфуллин, который был предан и всей душой служил советской власти.

Когда мы говорим о приходе советской власти, нельзя забывать, что значительная часть казахской интеллигенции – Тұрар Рысқұлұлы, Сәкен Сейфуллин, Сейітбек Меңдешұлы, Темірбек Жүргенов и многие другие – сформировались в той атмосфере, которую создавала газета «Қазақ». Именно газета «Қазақ» в 1913–1918 годах стала главным проводником идей национального возрождения в казахской степи.

Майя: Но ведь это был обман. Большевики объявили амнистию алашординцам, с их помощью провели образовательные реформы, а затем, в 1936 году, нарушили собственные обещания и расстреляли весь цвет интеллигенции.

Сұлтан-Хан: Приведу один пример. Этот факт приводится и некоторыми современными российскими исследователями. Доктор экономических наук, демограф Курганов приводит расчеты, согласно которым с октября 1917 года, после прихода большевиков к власти, и до конца 1959 года советская власть уничтожила около 110 миллионов человек.

По его подсчетам, около 40 процентов, или 44 миллиона человек, погибли в годы Второй мировой войны. Остальные 60 процентов около 66,7 миллиона человек – стали жертвами массовых репрессий, коллективизации, продразверстки и других кампаний советской власти.

Таким образом, по этим данным, жертвами советской власти стали не только казахи или украинцы. От нее пострадали народы всего Советского Союза.

Майя: Итак, первая волна голода, прокатившаяся по Казахстану в начале 1920-х годов. Страшно даже представить, что тогда происходило в нашей стране. Казалось бы, народ только начал оправляться от последствий Гражданской

войны, как последовали продразверстка, коллективизация, массовая конфискация имущества.

Для молодых поясню, что такое продразверстка. Это реформа, проводившаяся большевиками, при которой у крестьян в пользу государства изымалась сельскохозяйственная продукция. Поскольку казахи в основном занимались скотоводством, у них прежде всего отбирали скот.

Давайте поговорим об этом периоде. Как все происходило? Какие страны пострадали больше всего? По данным многих исследователей, наиболее тяжелые последствия голода испытали Казахстан, Украина и Поволжье. Не случайно словосочетание «голодающее Поволжье» стало нарицательным.

Сұлтан-Хан: Действительно, очередная волна продразверстки началась в 1928 году. Однако ее целью было не столько пополнение государственных запасов продовольствия.

Майя: Хотя официально именно так это и объяснялось – в интересах государства.

Сұлтан-Хан: Да, официально – в интересах государства. Но за этой программой стояла гораздо более зловещая цель. Более того, ее истоки, на мой взгляд, восходят еще ко временам Петра I. В исторических источниках сохранились свидетельства о том, что численность покоренных народов следовало постепенно сокращать.

Приведу такой пример. Когда-то большой популярностью пользовался фильм Мела Гибсона «Храброе сердце». В одной из сцен английскому королю докладывают о восстании шотландцев. В ответ он произносит фразу, смысл которой сводится к одному: главная проблема Шотландии заключается в том, что слишком много шотландцев.

Таким принципом на протяжении долгого времени руководствовалась и Российская империя. Существуют документы, которые позволяют сделать подобный вывод. Большевики не придумали политику уничтожения национальных окраин – они

лишь продолжили реализацию тех задач, которые ранее ставила перед собой царская колониальная администрация.

Логика была простой. Необходимо было освободить огромные территории для безземельных крестьян, освобожденных после отмены крепостного права в 1861 году. Таких людей насчитывалось более 60 миллионов, и их нужно было обеспечить землей, сохранив при этом крупное помещичье землевладение.

Как я уже говорил, от политики советской власти пострадали все народы Советского Союза. Но меня, как ученого, прежде всего интересует судьба моего народа. Поэтому я не занимаюсь изучением жертв голода в Поволжье, Украине или других регионах.

Сегодня уже не остается сомнений в том, что этот голод был организован искусственно. Продразверстка стала одним из главных инструментов этой политики, хотя ситуацию усугубили и неурожайные годы – как в Казахстане, так и в Поволжье.

При этом преследовалось сразу несколько целей. Во-первых, необходимо было сломить сопротивление российского крестьянства, которое постоянно выражало недовольство советской властью, поднимало восстания.

Во-вторых, особое внимание уделялось двум союзным республикам – Казахстану и Украине. Именно они наиболее последовательно сопротивлялись советской власти и проводимой ею политике. После падения царского режима Украина одной из первых заявила о своем праве на самоопределение. Тем же путем стремились идти и деятели «Алаш».

Обратите внимание и на другой факт. Еще в царский период именно казахи считались самым грамотным, наиболее мобильным, наиболее активным и воинственным народом Центральной Азии. Не случайно Петру I приписывают слова о том, что, подчинив Казахское ханство, Россия откроет себе ворота в Центральную Азию. Этот принцип впоследствии практически не изменился.

БИБІСАРА АСАУБАЕВА: ҚАЗАҚСТАН ШАХМАТЫНЫҢ ЖАҢА БЕЛЕСІ

2026 жылдың маусым айы қазақстандық спорт үшін тағы бір жарқын жаңалықпен басталды. Қазақстанның танымал шахматшысы Бибісара Асаубаева әлемдегі ең беделді әйелдер турнирлерінің бірі – Norway Chess Women 2026 жарысында жеңіске жетіп, халықаралық шахмат қауымдастығының назарын тағы да өзіне аударды. Бұл жетістік оның спорттық мансабындағы маңызды белестердің бірі ғана емес, сонымен қатар қазақстандық шахмат мектебінің әлемдік деңгейдегі әлеуетін көрсеткен оқиға болды.

Norway Chess турнирі әлемдегі ең күшті шахмат жарыстарының қатарына жатады. Жыл сайын бұл додаға әлем чемпиондары мен рейтингте көш бастап тұрған гроссмейстерлер қатысады. 2026 жылғы әйелдер турнирінде де бәсеке аса жоғары деңгейде өтті. Соған қарамастан Бибісара Асаубаева жарыс барысында тұрақты ойын өрнегін көрсетіп, шешуші партияларда қарсыластарынан басым түсті.

Турнир барысында қазақстандық шахматшының ерекшелігі оның психологиялық тұрақтылығы мен күрделі позицияларда дұрыс шешім қабылдай білуінен байқалды. Әлемнің жетекші шахматшылары қатысқан додада ол тәжірибелі қарсыластарымен тең дәрежеде ойнап қана қоймай, турнир кестесінің көш басына көтерілді. Нәтижесінде Бибісара жарысты мерзімінен бұрын жеңіп алып, Norway Chess Women 2026 чемпионы атанды.

Бұл жеңістің маңыздылығы тек жүлделі орынмен шектелмейді. Norway Chess халықаралық шахмат әлемінде ерекше беделге ие турнир саналады. Сондықтан мұндай жарыстағы жеңіс спортшының

кәсіби деңгейін айқындайтын маңызды көрсеткіштердің бірі болып есептеледі. Сарапшылардың пікірінше, Бибісараның бұл табысы оның әлемдік рейтингтегі позициясын нығайтып, алдағы ірі жарыстарда фавориттердің бірі ретінде қарастырылуына мүмкіндік береді.

Бибісара Асаубаеваның шахматтағы жетістіктері соңғы жылдары жүйелі түрде жалғасып келеді. Ол жасөспірім кезінде-ақ халықаралық жарыстарда көзге түсіп, әлем чемпионаттарында бірнеше мәрте жүлдегер атанды. Кейін әйелдер арасындағы әлем чемпионатының блиц түрінде екі рет қатарынан әлем чемпионы болып, тарихтағы ең жас чемпиондардың бірі ретінде танылды. Бұл жетістіктер оның ерекше дарыны мен еңбекқорлығының нәтижесі еді.

Қазақстан шахматының дамуына да Бибісараның ықпалы зор. Оның халықаралық аренадағы жеңістері жастар арасында шахматқа деген қызығушылықты арттырып келеді. Соңғы жылдары елімізде шахматпен айналысатын балалар саны көбейіп, халықаралық жарыстардағы нәтижелер де жақсара түсті. Сарапшылар мұны қазақстандық шахматшылардың жаңа буыны қалыптасып келе жатқанымен байланыстырады.

Алдағы кезеңде Бибісара Асаубаева үшін одан да маңызды міндеттер тұр. Шахмат мамандары оны әйелдер арасындағы әлем чемпиондығына басты үміткерлердің бірі ретінде бағалайды. Сонымен қатар оның классикалық шахматтағы рейтингін арттырып, әлемдік элитаның тұрақты мүшесіне айналу мүмкіндігі жоғары. Norway Chess турниріндегі жеңіс осы мақсаттарға бастайтын маңызды қадамдардың бірі ретінде бағалануда. Бұл жетістік жас шахматшыларға шабыт беріп қана қоймай, Қазақстанның әлемдік интеллектуалдық спорттағы беделін одан әрі арттыра түсті.

Бибісараның бүгінгі табыстары оның мансабындағы соңғы белес емес екені анық. Жас шахматшының алдағы халықаралық жарыстарда да жоғары нәтижелер көрсетіп, әлем чемпиондығы үшін күресте негізгі фавориттердің бірі болатынына мамандар сенім білдіруде. Сондықтан қазақстандық жанкүйерлер оның жаңа жеңістерін үлкен үмітпен күтеді.

Ақпарат ғаламтордан жинақталды

BAIQUMYZ: ҚЫМЫЗ МӘДЕНИЕТІН ЖАҢҒЫРТҚАН ҰЛТТЫҚ БРЕНД

Қазақ халқы үшін қымыз – жай ғана сусын емес, ұлттың тарихы мен тұрмыс-тіршілігінің ажырамас бөлігі. Ғасырлар бойы көшпелі өмір салтымен біте қайнасқан бұл қасиетті сусын халқымыздың тағамдық мәдениетінде ғана емес, дүниетанымында да ерекше орын алады. Соңғы жылдары ұлттық құндылықтарды жаңғыртуға бағытталған бастамалардың қатарында қымыз мәдениетін дәріптеуге арналған «BaiQymyz – бапталған қымыз» фестивалі айрықша маңызға ие болуда.

«BaiQymyz» фестивалі алғаш рет 2025 жылы Астана қаласында ұйымдастырылып, еліміздегі қымыз өндірушілердің басын қосқан тұңғыш ауқымды мәдени-аграрлық жоба ретінде танылды. Қысқа уақыт ішінде бұл бастама ұлттық сусынды насихаттайтын ірі алаңға айналып, қымыз өндірісімен айналысатын шаруашылықтарды, этнографтарды, ғалымдарды, кәсіпкерлерді және ұлттық мәдениет жанашырларын бір арнаға тоғыстырды.

2025 жылғы алғашқы фестиваль елорда тұрғындары мен қала қонақтарының ерекше қызығушылығын тудырды. Екі күнге созылған шараға 70 мыңнан астам адам қатысып, қазақтың дәстүрлі тағамдары мен мәдениеті кеңінен таныстырылды. Фестиваль аясында ұйымдастырылған «Ең үздік қымыз» республикалық байқауы ұлттық сусын өндірушілер арасындағы ең беделді жарыстардың біріне айналды. Байқауда Абай облысының Саржал ауылындағы «Жаныс» шаруа қожалығы бірінші орынды иеленсе, Қарағанды облысының Қарқаралы өңірінен келген «Қарынши» шаруа қожалығы екінші орынға тұрақтады. Үшінші орын Ақмола облысының қымыз өндірушілеріне бұйырды.

Фестивальдің тағы бір маңызды ерекшелігі – ұлттық жылқы мәдениетін дәріптеуге арналған «Ер Қанаты» көрмесі болды. Мұнда қазақтың жабы, мұғалжар, қостанай секілді төл тұқымдарымен қатар әлемге танымал асыл тұқымды жылқылар да таныстырылды. Көрме қазақ халқының жылқыға қатысты бай мұрасын кеңінен насихаттап, ұлттық ат мәдениетінің қоғамдағы маңызын тағы бір мәрте айқындады.

Ал 2026 жыл «BaiQymyz» жобасының жаңа кезеңге қадам басқан жылы ретінде ерекшеленуде. Биыл фестиваль тек Астанада ғана емес, өңірлерде де ұйымдастырыла бастады. Соның жарқын мысалы – Қарағанды облысының Қарқаралы ауданында өткен «BaiQymyz – 2026» фестивалі.

Қарқаралы төрінде өткен шараға Қазақстанның әр өңірінен келген 37 шаруашылық қатысып, үздік қымыз өндіруші атағы үшін бақ сынады. Байқауға ұсынылған өнімдер алдын ала зертханалық

сараптамадан өткізіліп, сапасы жан-жақты бағаланды. Нәтижесінде «Қарқаралы Ақтерек» бренді жеңімпаз атанып, бас жүлдені иеленді. Бір күннің өзінде жиырма мыңнан астам адам қатысқан фестивальде қонақтарға отыз тоннаға жуық қымыз ұсынылып, ұлттық спорт жарыстары, қолөнер көрмелері мен концерттік бағдарламалар ұйымдастырылды. Әсіресе қазақы тазы иттерінің жарысы көрермендердің зор қызығушылығын тудырды.

Қарқаралыдағы табысты тәжірибеден кейін ендігі назар Астанада өтетін халықаралық деңгейдегі «BaiQymyz – 2026» фестиваліне ауып отыр. 11 – 12 шілде күндері «Қазанат» ипподромында өтетін ауқымды шараға Қазақстанның барлық өңірлерінен, сондай-ақ Қырғызстан мен Ресей

Федерациясының Саха Республикасынан қымыз өндірушілер қатысады деп жоспарланған.

Ұйымдастырушылардың мәліметінше, фестивальге 60–70 мыңға жуық қонақ келеді деп күтілуде. Бағдарлама аясында халықаралық «Ең үздік қымыз» байқауы өткізіліп, оның жүлде қоры 45 миллион теңгені құрайды. Сонымен қатар жеңімпазға арнайы автокөлік табысталады. Бұл байқау қымыз өндірісінің сапасын арттыруға және саладағы үздік тәжірибелерді насихаттауға мүмкіндік береді.

Фестиваль бағдарламасы тек қымызбен шектелмейді. Қонақтар қазақтың ұлттық жылқы тұқымдарының көрмесін тамашалап, асыл тұқымды жылқылар аукционына қатыса алады. Сонымен қатар ұлттық қолөнер шеберлерінің туындылары, зергерлік бұйымдар, ат әбзелдері мен этнографиялық жәдігерлер жұртшылық назарына ұсынылады.

Мәдени бағдарлама да ерекше мазмұнға ие. Танымал әншілер мен шығармашылық ұжымдардың қатысуымен концерттер ұйымдастырылып, суретшілер көрмесі мен өнер туындыларының аукционы өткізіледі. Бұдан бөлек көкпар, аударыспақ, қыз қуу, бәйге, шөген, тазылар жарысы секілді ұлттық спорт түрлері бойынша сайыстар өтеді.

Бүгінде «BaiQymyz» фестивалі қымызды дәріптейтін шара шеңберінен шығып, ұлттық мәдениетті, жылқы шаруашылығын, этнотуризмді және ауыл кәсіпкерлігін дамытуға бағытталған маңызды қоғамдық жобаға айналып келеді. Ұйымдастырушылардың мақсаты – фестивальді әлемге әйгілі мәдени-аграрлық брендтердің қатарына қосып, қазақтың қымыз мәдениетін халықаралық деңгейде таныту.

Қымыз – Ұлы даланың мыңжылдық мұрасы. Ал «BaiQymyz» сол мұраны заман талабына сай жаңғыртып, ұлттық брендке айналдыру жолындағы маңызды бастамалардың бірі. Сондықтан бұл фестивальді тек мәдени оқиға ретінде емес, қазақ халқының тарихи жады мен рухани құндылықтарын дәріптейтін іргелі жоба ретінде бағалауға толық негіз бар.

2026 ЖЫЛДЫҢ МӘДЕНИ-КҮНТІЗБЕЛІК АТАУЛЫ ДАТАЛАРЫ

ҰЛТТЫҚ ТАРИХ ПЕН МӘДЕНИЕТТІҢ КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАРЫ

- 30 сәуір** **СҰЛТАН ОРАЗАЛИННІҢ ТУҒАНЫНА 85 ЖЫЛ**
(1941–2021)
- Журналист, жазушы, теледраматург, қоғам қайраткері. Қазақ телевизиясының құрметті ардагері. Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері
- 5 мамыр** **СЕРӘЛІ (СЕРКЕ) ҚОЖАМҚҰЛОВТЫҢ ТУҒАНЫНА 130 ЖЫЛ**
(1896–1979)
- Актер, ұлттық кәсіби театр өнерінің негізін салушылардың бірі. Қазақстанның Халық әртісі, КСРО және Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, Социалистік Еңбек Ері
- 6 мамыр** **ІЛИЯС ЖАҚАНОВ 90 ЖАСТА**
(1936 ж.)
- Қазақ жазушысы, композиторы, музыкатанушысы, публицист, Қазақстанның Еңбек Ері, Қазақстанның еңбек сіңірген мәдениет қайраткері, Қырғызстанның еңбек сіңірген мәдениет қайраткері
- 6 мамыр** **ЖАҚСЫЛЫҚ ҮШКЕМПІРОВТІҢ ТУҒАНЫНА 75 ЖЫЛ**
(1951–2020)
- Грек-рим күресінің палуаны, спорт шебері, Халықаралық спорт шебері, Еңбек сіңірген спорт шебері, алтын медальге иеленген қазақтан шыққан тұңғыш Олимпиада чемпионы, Әлем чемпионы, әлем кубогының күміс жүлдегері, екі дүркін Кеңес Одағының чемпионы, Қазақ КСР еңбек сіңірген жаттықтырушысы
- 10 мамыр** **ЖАҚАН СЫЗДЫҚОВТЫҢ ТУҒАНЫНА 125 ЖЫЛ**
(1901–1977)
- Қазақтың көрнекті ақыны, аудармашы
- 12 мамыр** **ШАХМЕТ ҚҰСАЙЫНОВТЫҢ ТУҒАНЫНА 120 ЖЫЛ**
(1906–1972)
- Қазақ әдебиетінің көрнекті тұлғасы, ұлт драматургиясының негізін қалаушылардың бірі

**15 мамыр БӘКІР ТӘЖІБАЕВТЫҢ ТУҒАНЫНА 100 ЖЫЛ
(1926–1994)**

Қазақ ақыны, драматург, әнші, сазгер

**15 мамыр ИСРАИЛ САПАРБАЙДЫҢ ТУҒАНЫНА 85 ЖЫЛ
(1941–2025)**

Қазақ ақыны, драматург, аудармашы, сазгер, «Платина Тарланы» тәуелсіз сыйлығының лауреаты, Парасат орденінің иегері

**18 мамыр ОЛЖАС СҮЛЕЙМЕНОВ 90 ЖАСТА
(1936 Ж.)**

Қазақ поэзиясының көрнекті өкілі, қоғам қайраткері, түркітанушы, халықаралық деңгейдегі ойшыл. Оның «Аз и Я» еңбегі мен поэзиялық шығармалары ұлттық тарих пен мәдениетті жаңаша пайымдауға мүмкіндік берді. Ұлттық ойдың жаһандық кеңістікке шығуына жол ашқан тұлға. Оның шығармашылығы қазақ әдебиетін әлемдік мәдени диалогтың маңызды бөлігіне айналдырды.

**22 маусым ИБРАГИМ БЕКМАХАНОВТЫҢ ТУҒАНЫНА 75 ЖЫЛ
(1951–2021)**

Жырау, ақын, Қазақстан Жазушылар және Журналистер Одақтарының мүшесі, ҚР Ақпарат саласының үздігі

**22 маусым СОФЫ СМАҒҰЛОВ 85 ЖАСТА
(1941 Ж.)**

Қазақ жазушысы, драматург, Қазақстанның халық жазушысы (2023), Халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының иегері (1992)

Жалғасы бар

МАЗМҰНЫ

АҚПАРАТТАР АҒЫМЫ	6
МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ ҚАСЫМ-ЖОМАРТ ТОҚАЕВ ӨЗБЕКСТАНҒА ЖҰМЫС САПАРЫМЕН БАРДЫ	16
ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ РЕЖЕП ТАЙИП ЕРДОҒАН ҚАЗАҚСТАНҒА МЕМЛЕКЕТТІК САПАРМЕН КЕЛДІ	22
РЕСЕЙ ПРЕЗИДЕНТІ ВЛАДИМИР ПУТИН ҚАЗАҚСТАНҒА МЕМЛЕКЕТТІК САПАРМЕН КЕЛДІ	28
ЧЕРНОГОРИЯ ПРЕЗИДЕНТІ ҚАЗАҚСТАНҒА АЛҒАШ РЕТ РЕСМИ САПАРМЕН КЕЛДІ	34
TRANSFORMATION THAT KAZAKHSTAN HAS UNDERGONE IN A RELATIVELY SHORT PERIOD OF TIME IS SOMETHING TO BE PROUD OF - PRESIDENT JAKOV MILATOVIĆ.....	38
Дана Айдыңқызы МӘДЕНИ ДИПЛОМАТИЯНЫҢ КӨРІНІСІ: ПОДГОРИЦАДАҒЫ АБАЙ ОРТАЛЫҒЫ	43
МЕМЛЕКЕТТІК КЕҢЕСШІ ЕРЛАН ҚАРИН ҚЫТАЙ МЕДИАКОРПОРАЦИЯСЫНЫҢ БАСШЫСЫ ШЭНЬ ХАЙСЮНМЕН КЕЗДЕСТІ	46
ОЛЖАС БЕКТЕНОВ АШХАБАДТАҒЫ ТМД ҮКІМЕТТЕРІ БАСШЫЛАРЫ КЕҢЕСІНІҢ ОТЫРЫСЫНА ҚАТЫСТЫ	50
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ МЕН ДДСҰ АРАЛ ӨҢІРІНІҢ ДЕНСАУЛЫҒЫ МЕН ЭКОЛОГИЯСЫНА ҚАТЫСТЫ БІРЛЕСКЕН ҚҰЖАТҚА ҚОЛ ҚОЙДЫ	55
АҚПАРАТТАР АҒЫМЫ: ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ	60
АҚПАРАТТАР АҒЫМЫ: МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ	68
АҚПАРАТТАР АҒЫМЫ: БІЛІМ	73
АҚПАРАТТАР АҒЫМЫ: ЮНЕСКО	78
ПОЭТ, ВОСПЕВШИЙ СТЕПЬ, НЕ УНИЖАЯ ГОРЫ: КАК В АЛМАТЫ ОТМЕТИЛИ 90-ЛЕТИЕ ОЛЖАСА СУЛЕЙМЕНОВА	90
Тұрсынбек Диана ТҮРКІ ӘЛЕМІН ТАБЫСТЫРҒАН ТҰЛҒА: АНКАРАДА ОЛЖАС СУЛЕЙМЕНОВТИҢ 90 ЖАСҚА ТОЛУ МЕРЕЙТОЙЫ ЖОҒАРЫ ДЕҢГЕЙДЕ АТАЛЫП ӨТТІ	94
TÜRKSOY, KAZAK ŞAIR SÜLEYMENOV'UN DOĞUMUNUN 90. YILI DOLAYISIYLA ETKİNLİK DÜZENLEDİ	99
OLJAS SÜLEYMENOV SEÇMELER	101
Александр Николаевич Гаркавец ИССЫКСКАЯ НАДПИСЬ 187±26 года до н. э.	103

ТҮРКІСТАНДА ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫНА МҮШЕ ЕЛДЕРДІҢ БІЛІМ МИНИСТРЛЕРІНІҢ ІХ ОТЫРЫСЫ ӨТТІ	116
Тұрсынбек Диана «ҰЛЫ АНА» – ҰЛТТЫҢ РУХАНИ ТІРЕГІН ҰЛЫҚТАҒАН ЖОБА	119
Тұрсынбек Диана Төлебиқызы «ҰЛЫ АНА» ЖОБАСЫ	125
АНАЛАР КЕҢЕСІ: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҰЛЫҚТАҒАН ҚОҒАМДЫҚ ИНСТИТУТ	126
«ЖИЗНЬ БЕЗ РУК»: КӘРІПБЕК КҮЙКОВТІҢ ӨМІР ЖОЛЫ ТУРАЛЫ СЫР ШЕРТЕТІН КІТАП	128
Шәкәрім Құдайбердіұлы ҚАНАТТЫ СӨЗДЕР	130
Әділ Ахмет ЖАПОН ҚҰБЫЛЫСЫНЫҢ СЕГІЗ ҚАҒИДАСЫ	132
Шерубай Құрманбайұлы ҚАЙРАТКЕР. ҒАЛЫМ. ДИПЛОМАТ.	136
Бижомарт Қапалбек АҚАҒНЫҢ ЖОҒАЛҒАН ЕҢБЕКТЕРІНІҢ САНЫ – 17	142
ШӨМІШБАЙ САРИЕВТІҢ 80 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН «АТАМЕКЕН-АЙ» ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ КЕШІ ӨТТІ	147
Шөмішбай Сариев ӘЛДИЛЕЙ БЕР, ӘН-ӨЛЕҢ	149
ТҰРСЫН ЖҰРТБАЙ: АБАЙДЫ ОҚЫП АУЫРЫП, АБАЙДЫҢ ӘНІМЕН ЖАЗЫЛАТЫНЫН	150
ҚАСІРЕТТІ КЕЗЕҢ ҮНІ	154
Aşimova Saltanat BİR YAŞAM BOYU SÜREN EĞİTİM YOLCULUĞU: MESLEĞİNİ GÖNÜLDEN YAŞAYAN BİR EĞİTİMCİ	158
Жаксылык Хусаинов УНИВЕРСАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ БЕДНОСТИ И ЛИТЕРАТУРНЫЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ	162
Жаксылык Хусаинов «ИНСТИТУТЫ ПАМЯТИ» КАК МЕХАНИЗМЫ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ	166
FROM CHILDHOOD TOWARD THE FUTURE	170
МҰРАТ ӘУЕЗОВТІҢ РУХАНИ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫНА АРНАЛҒАН ДӨҢГЕЛЕК ҮСТЕЛ ӨТТІ	173
40 ЖЫЛДЫҚ ТАРИХЫ БАР ЫСТЫҚКӨЛ ФОРУМЫ ШОЛПАН-АТАДА ЖАЛҒАСТЫ	175

Ербол Бейілхан	
АЛТАЙ МЕН ҚОБДАНЫҢ АЛТЫН КӨПІРІ: ЖЫЛҚЫШЫ АҚТАЙҰЛЫ	177
ДИССЕРТАЦИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ: МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАНЫ САҚТАУ ЖӘНЕ МУЗЕЙЛЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	186
Әділов Мәрлен Ерланұлы	
БАҒАЛЫ ЗАТ АТАУЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ ҚАЗАҚ ҚЫЗ ЕСІМДЕРІ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ?	187
Биль Тамара Юрьевна	
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ДИАГНОСТИКИ СФОРМИРОВАННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ	192
Bekzat Smagulov	
THE SYNCRETIC AVANT-GARDE: RUSSIAN FUTURISM AND THE TRANSFORMATION OF KAZAKH POETRY IN EARLY SOVIET KAZAKHSTAN, 1920–1938	196
Шерубайқызы Әсел	
ГОТИЧЕСКАЯ СУБКУЛЬТУРА КАК ПРОСТРАНСТВО «ВТОРИЧНОГО БЫТИЯ» НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ	206
ҚАЗҰУ: ТҮЛЕКТЕР ЗАМАНАУИ АУДИТОРИЯЛАР СЫЙҒА ТАРТТЫ	212
MAQSUT NARIKBAYEV UNIVERSITY: ТЕРРИТОРИЯ ЗНАНИЙ, ИННОВАЦИЙ И ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ	216
Dana Tursynova	
LINGUISTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT FEAR IN KHALED HOSSEINI'S <i>THE KITE RUNNER</i>	219
ҮЗІЛМЕГЕН ӨЗЕК	225
ҚАЙЫМ МҰХАМЕДХАНОВ – АЛАШ АРЫСТАРЫНЫҢ СОҢҒЫ ТҰЯҒЫ	232
ЖӘНІБЕКТИҢ ҚАРЛАГТАҒЫ ӘКЕСІНЕ ЖАЗҒАН ХАТЫ	234
Қайым Мұхамедханов	
БАЛАЛАРЫМА	235
ТАРИХ ТАҒЫЛЫМЫ: САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН МЕН АШАРШЫЛЫҚ ҚҰРБАНДАРЫН ҰМЫТПАУ – ҰЛТ АЛДЫНДАҒЫ ПАРЫЗ	236
ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И СУДЬБА НАЦИИ	238
БИБИСАРА АСАУБАЕВА: ҚАЗАҚСТАН ШАХМАТЫНЫҢ ЖАҢА БЕЛЕСІ	244
BAIQUMYZ: ҚЫМЫЗ МӘДЕНИЕТІН ЖАҢҒЫРТҚАН ҰЛТТЫҚ БРЕНД	246
2026 ЖЫЛДЫҢ МӘДЕНИ-КҮНТІЗБЕЛІК АТАУЛЫ ДАТАЛАРЫ. ҰЛТТЫҚ ТАРИХ ПЕН МӘДЕНИЕТТИҢ КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАРЫ	249

CULTURE
SCIENCE
SOCIETY